ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA
V POSTOJNI
II. 153/IV.

DR
1352
.C37
v.4
IMS

LIBRARY
APR 2 6 1990
Toronto, Ontario

...ELJSKA KNJIŽNICA
ŠT. 6
53
OKRAJA LOGAŠKEGA

CARNIOLA

IZVESTJA
Muzejskega društva za Kranjsko

MITTEILUNGEN
des Museal-Vereines für Krain

COMPTES-RENDUS
de l' Association du Musée de Carniole

Uredniki:

Redakteure:

Dr. Jos. Gruden, Dr. Jos. Mantuani, Dr. Gv. Sajovic,

Rédacteurs

Nova vrsta — Neue Folge

LETNIK IV.

Nouvelle Série

V LJUBLJANI 1913

IZDAJA IN ZALAGA MUZEJSKO DRUŠTVO ZA KRANJSKO

TISK J. BLASNIKA NASLEDNIKOV

II 153

D 4031 1979

INDEX.

Zgodovinski del. — Historischer Teil. — Histoire.

Razprave.	Abhandlungen.	Dissertations.	Pag.
Dr. Josip Gruden, Gorica in Velikovec ob koncu 16. stoletja	— Görz und Völkermarkt am Ausgang des 16. Jahrhunderts	— Gorice et Velikovec à la fin du XVIe siècle	1
Bergdirektion Idria, Die II. Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1805	=	— La IIe occupation d' Idria par les Français en 1805	6, 98
Dr. Jos. Mantuani, Prazgodovinska gomila v Boštanju	— Prähistorischer Tumulus in Savenstein	— Un tumulus préhistorique à Boštanj	85

Slovstvo.	Literaturbericht.	Cronique des Livres.	
Schneider dr. Art., Izvorni črteži Callotovi u metropolitanskoj knjižnici zagrebačkoj [M. Pajk]	— Die Originalentwürfe Callots in der Metropolitanbibliothek zu Agram	— Des ébauches originales de Callot dans la bibliothèque du chapitre métropolitain de Zagreb	52
Stele dr. Fr., Valvasor [M. Pajk]	=	— Valvasor	52
Steska Viktor, Freske na Skaručini [M. Pajk]	— Die Fresken in der Kirche zu Skaručina	- Fresques de Skaručina	53
Schmid dr. W., Römische Forschung in Österreich 1907—1911 [M. Pajk]	=	— Recherches romaines en Autriche en 1907 — 1911	53
Pick K. ing., Řimsky most přes Sávu u Černuč [M. Pajk]	— Die Römerbrücke über die Save bei Černuče	— Le pont romain sur la Sava près de Černuče	53
Pintar L., Vuizilinesteti-Primet [M. Pajk]	— Die Ortsnamen: Vuizilinesteti-Primet	— Vuizilinesteti-Primet (noms de lieux)	53
Gruden dr. Josip, Zgodovina slovenskega naroda, II. zv. [Fr. Komatar]	— Die Geschichte des slovenischen Volkes	— L' Histoire du peuple slovène	53
Pettauer L., Die Zisterzienserabtei Sittich	=	— L' Abbaye des frères blancs à Zatična	55
Hegemann dr. O., Eine Stellenwerbung vor 300 Jahren [M. Pajk]	=	— Une compétition d' il y a 300 ans	55
Pokorn Fr., Šmartin pri Kranju [V. Steska]	— Geschichfe der Pfarre Sankt Martin bei Krainburg	— Šmartno près de Kranj	55

Bohinjec P., Zgodbe fare Škocijan pri Dobravi [V. Steska]	— Geschichte der Pfarre St. Kanzian bei Dobrava	— L' Histoire de la paroisse de Škocjan près de Dobrava 55
Podlogar L., Drobtinice iz zgodovine in občine Krtina v dobski župniji	— Beiträge zur Geschichte der Gemeinde Krtina in der Pfarre Aich [Dob]	— Fragments historiques de la commune Krtina dans la paroisse de Dob 56
Müller Fr. v. Dr. Evg., Zur Geschichte der Herren v. Stroblhof [V. Steska]	=	— Pour l' histoire des Mrs. du Stroblhof 56
Gubo A , Die Trojanastraße [M. Pajk]	=	— Rue de Trojana 56
Dolenc dr. M., Postanek in pomen inštrukcij za krvna sodišča na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem [M. Pajk]	— Die Entstehung und Bedeutung der Instruktionen für die Halsgerichte in Steiermark, Krain und Kärnten.	— Les origines et le sens des instructions des tribunaux criminels en Styrie, en Carniole et en Carintie 56
Prijatelj dr. Ivan, Slovenščina pod Napoleonom	— Die slovenische Sprache unter Napoleon	— La langue Slovène sous Napoléon 56
Prijatelj dr. Ivan, Iz življenja kranjskega literata.	— Aus dem Leben eines krainischen Literaten.	— De la vie d' un homme de lettres slovène 56
Valjavec dr. Jos., 10 letnica salezijanskega zavoda na Rakovniku pri Ljubljani [V. Steska]	— Die Feier der zehnjährigen Tätigkeit des salesian. Institutes in Kroißenegg bei Laibach	— Le Xième Anniversaire del' institut des Salésiens à Rakovnik près de Ljubljana 56
Puntar Jos., Zlate črke na posodi Gazel ali problem apolinične lepote v Prešernovi umetnosti [Iz. Modic]	— Goldene Lettern auf dem Gefäße der Gazellen oder das Problem der appolinischen Schönheit in der Dichtkunst Prešerns	— Les caractères d' or du vase des Gazelles ou la beauté apollinaire dans l' art de Prešern 154
Teppner W., Die Nephritfrage mit besonderer Berücksichtigung Steiermarks [dr. Jos. Mantuani]	=	— La question de Nephrit en ce qui concerne la Styrie en particulier 155
Tepppner W., Ausgrabungen im Heidenloche bei Warmbad Villach [Dr. Jos. Mantuani]	=	— Les fouilles de Heidenloch près des Thermes de Beljak 155
Hauptmann dr. L., Das Schöffentum auf slovenisch. Boden [Jos. Breznik]	=	— Les tribunaux des échevins en pays slovènes 156
Komatar Fr., Kranjski mestni arhiv [Jos. Breznik]	— Das Stadtarchiv von Krainburg	— Les Archives de la ville de Kranj 157
Barlè Janko, Naše diecezanske sinode [Jos. Gruden]	— Unsere Diözesan — Synoden	— Nos synodes diécesains 158
Barlè Janko, Kapela sv. Ivana Krstitelja u Dužici [dr. Jos Mantuani]	— Die Kapelle des h. Johannes d. T. in Dužica	— La chapelle de S. Jean B. à Dužica 156
Barlè Janko, Nekoji prilozi za povjest Kaptolske tvrde u Varaž. Toplicama [dr. Mantuani]	— Einige Beiträge zur Geschichte der Kapitelfestung in Bad Varaždin	— Quelques contributions à l' histoire de la Citadelle du chapitre des Eaux de Varaždin 156

Holz G. Fr. v., Die innerösterr. Armee 1813 u. 1814 [Jos. Breznik]
Bučar Jos., Ob stoletnici zopetnega združenja Kranjske z Avstrijo [Jos. Breznik]
Kleč Frida, Kranjska — s posebnim ozirom na Francosko medvladje in zopetno združitev s habsburško monarhijo [Jos. Breznik]
Podlogar L., Drobtinice iz preteklosti soseske „Škocijan" v dobski župniji [V. Steska]

— L' Armée de l' Autriche intérieure en 1813 et 1814 158
— Le centenaire de la réunion de la Carniole á l' Autriche 159
— La Carniole en ce qui concerne l' interrègne français et sa nouvelle réunion à la monarchie de Habsbourg 159
— Fragments historiques de la Commune de Škocijan dans la paroisse de Dob

Zapiski. | **Notizen.** | **Mélanges.**

Pintar L., Lutik, imenovalna črtica
Pajk M., Rimsko obzidje na Mirju
Aškerc A., Od Ljubljane do Siska pred 100 leti
Aškerc A., Vodnikovo poročilo o ljubljanskem šolstvu iz l. 1814
Pajk M., Wendisch — Windisch
Kovač K., Beiträge zur Geschichte Krains
Steska V., Dvoje pisem Friderika Baraga.

— Lutik, Beitrag zur Kunde von Ortsnamen
— Die Römermauer auf dem deutschen Grunde
— Von Laibach bis Sisek vor 100 Jahren
— Vodniks Bericht über das Laibacher Schulwesen vom J. 1814
=
=
— Zwei Briefe von Friedrich Baraga

— Lutik, étude nominologique 70
— L' enceinte romaine à Mirje 76
— De Ljubljana à Sissek il y a 100 ans. 77
— Rapport de Vodnik sur les Écoles de Ljubljana en 1814 171
— Wendisch — Windisch 172
— Contributions à l' histoire de la Carniole 172
— Deux lettres de Fréd. Baraga 174

Nekrologi. | **Nekrologe.** | **Nécrologues.**

Pajk M., Dr. Friedrich Teller †
Pajk M., Fran Orožen †
Breznik Jos., Prof. Milan Pajk †

=
=
=

— Dr. Friedrich Teller 69
— Prof. Fran Orožen 79
— Prof. Milan Pajk 178

Prirodopisni del. | Naturhistorischer Teil. | L' Historie naturelle.

Razprave. | **Abhandlungen.** | **Dissertations.**

Sajovic dr. Gv., Herpetologični zapiski za Kranjsko,
Stranetzky K., Jame, brezdna in požiralniki na Vrsniku in okrog Ledin
Głowacki Jul., Ein Beitrag zur Kenntniss der Moosflora der Karstländer

— Herpetologische Notizen für Krain
— Höhlen, Abgründe und Sauglöcher in Vrsnik und um Ledine
=

— Notices herpétologiques de la Carniole 22, 178
— Les grottes, les abîmes et les gouffres à Vrsnik et dans les environs de Ledine 105
— Contributions à l' étude de la végétation des mousses paludiennes dans les pays de Karst 114

Slovstvo.	Literaturbericht.	Cronique des Livres.
Huber dr. J., Die Anfänge der alp. Forschung in den Ostalpen u. im Karstgeb. [M. Pajk]	=	— Les commencements des études alpines dans les Alpes orientales et dans le Karst 57
Fr. Pf. Hartig, B. Hacquets Autobiographie [M. Pajk]	=	— B. Hacquet, autobiographie 57
Jakob Georg, B. Hacquet u. die Erforschung der Ostalpen u. Karpaten [M. Pajk]	=	— B. Hacquet et l' exploration des Alpes orientales et des Carpathes 57
Putick W., Eine geologische Skizze des Zirknitzer Sees	=	— Une esquisse géologique du lac de Cirknica 57
Schenkel F., Karstgebiete u. ihre Wasserkräfte [K. Pick]	=	— Le Karst et ses forces hidrauliques 57
Seidel Ferd. Die in Krain 1910. beob. Beben [dr. Gv. Sajovic]	=	— Les secousses sismiques observés en Carniole en 1910 60
Keißler dr. K. v., Zur Kenntnis der Pilzflora Krains [Alf. Paulin]	=	— Pour l' ètude des champignons en Carniole 61
Schreiber dr. Eg., Herpetologia europaea [dr. Gv. Sajovic]	=	= 67
Megušar dr. Fr., Eksperimentalno-biološke razprave 1906 do 1912 [dr. Gv. Sajovic]	— Experimental-biologische Aufsätze 1906 — 1912	— Recherches biologiques expérimentales en 1906—1912 68
Fessler dr. A., Die klimatischen Verhältnisse von Laibach [Jos. Breznik]	=	— Les états climatériques à Ljubljana 160
Krebs dr. N., Die Verteilung der Kulturen u. die Volksdichte in österr. Alpen [Jos. Breznik]	=	— Rèpartissement des cultures et de la population dans les Alpes autrichiennes 161
Badiura R., Na Triglav, v kraljestvo Zlatorogovo [Jos. Breznik]	— Auf den Triglav, in das Reich des Zlatorog	— Au Triglav, dans le royaume du Bouc d' or 162
Varićak dr. Vl., Matematički rad Boškovićev [dr. Fr. Ilešič]	— Das mathematische Werk des Bošković	— L' oeuvre mathématique de Mr. Bošković 162
Rubia K., 25 let pogozdovanja Krasa na Kranjskem [A. Sodnik]	— 25 Jahre Karstaufforstung in Krain	— Le boissement du Karst depuis 25 ans 162
Paulin A., Flora exsiccata carniolica [Dr. Gv. Sajovic]	=	= 164
Kerner-Fritsch-Wettstein, Flora exsiccata Austro-Hungarica [Alf. Paulin]	=	= 165

Društveni vestnik.	Vereinsmitteilungen.	Chronique de la Société.	
Zborovanja in predavanja	Versammlnngen und Vorträge	Réunions et conférences	82, 84
Prirodopisni odsek	Naturhistor. Sektion	Section d' histoire naturelle	84
Delovanje „Muzejskega društva“	Tätigkeitsbericht des Musealvereines	Rapport concernant les actions de la Société	182
Društvena publikacija	Die Vereinspublikation	Les publications de la Société	187
Novi člani	Neue Mitglieder	Les nouveaux sociétaires	84, 188

Slike.	Bilder.	Jllustrations.	
Herpetologične slike [1. algiroides nigropunctatus, lacerta fiumana. (31) — 2. lac. fiumana (33) — 3. tropidonotus natrix v. persa (36) — 4. trop. natrix. trop. tessellatus, vipera ammodytes (38) — 5. coronella austriaca, vipera berus (40) — 6. Zamenis gem. v. carbon. (42) — 7. v. berus var, prester (45) — 8. v. berus. var. bosniensis (46) — 9. v. ammodytes, melan. (47) — 10. v. berus ♀ × v. ammodytes ♂ (49) — 11. v. ammodytes ♀ × v. berus ♂ (49)]	Herpetolog. Bilder	Jllustrations herpétologiques	31—49
Rimsko obzidje na Mirju	Die Römermauer auf dem deutschen Grunde	Enceinte romaine à Mirje	76
Prof. Fran Orožen	=	=	80
Prazgodovinska gomila v Boštanju	Der prähistorische Tumulus in Savenstein	Un tumulus préhistorique à Boštanj	85-88, 95
Ovratni obroč in tri zapestnice	Halsring und drei Armbänder	Collier et deux bracelettes	89
Spenjači	Zwei Fibeln	Deux fibules	90
Lončene posode	Tongefäße	Vases d' argile	91, 93
Ličje in pletenina	Bast und Geflecht	Filasse et pannier	92
Jame, brezdna in požiravniki na Vrsniku in okrog Ledin	Die Höhlen, Abgründe und Sauglöcher in Vrsnik und Umgebung von Ledine	Les grottes, les abîmes et les gouffres à Vrsnik et dans les environs de Ledine	106—114
Pseudoleskea illyrica Głow. Tab. I.	=	=	152
Scleropodium Japygum Głow. Tab. II.	=	=	153
Profesor Milan Pajk. Tab. III.	=	=	179

Gorica in Velikovec ob koncu šestnajstega stoletja.

Po arhivalnih virih spisal Dr. Josip GRUDEN.

O naših mestih in trgih, njih prebivalstvu, obrti in trgovini imamo iz preteklih stoletij primeroma malo natančnih poročil. Treba je iz posameznih listin ali aktov razbirati skromne podatke in jih sestavljati v celoto, ako hočemo dobiti nazorno sliko starega mestnega in trškega življenja. Tem važnejši so zanesljivi, avtentični opisi sovrstnikov o gospodarskih, socialnih in življenskih razmerah njihove dobe.

V vatikanskem arhivu (Fondo Borghese I., 35.) imamo slučajno ohranjena zanimiva opisa dveh mest z naše jezikovne periferije, namreč Gorice in Velikovca. Opisa sta v zvezi z nameravano ustanovitvijo dveh novih škofij, za Goriško in južno Koroško, ki jih je hotel imeti nadvojvoda Karol v obrambo proti razširjajočemu se luteranstvu. Obravnave so se pletle zlasti v letih 1582—1592. in so se po Karolovi smrti prekinile. Po cerkvenih pravilih so se škofijske stolice smele ustanavljati le v odličnih mestih, ki so imela večje število prebivalstva in potrebne življenske pogoje, ne pa po gradovih ali malih mestih. Zato je posebna komisija, ki ji je načeloval tržaški škof Nikolaj Koret (1575—1591), poizvedovala na licu mesta, če sta Gorica in Velikovec pripravna za škofijski stolici. Poklicani so bili odlični meščani, duhovskega in svetnega stanu, ki so pod prisego podali svoje izjave na zapisnik. Iz njihovih izpovedi lahko posnamemo precej natančno sliko obeh mest.

O Gorici podaje zapisnik sledeče[1]: „Mesto leži v furlanski pokrajini, tvori posebno grofijo in je podložno presvetlemu nadvojvodu Karolu. Deloma leži na gori pod gradom, deloma v dolini, ki ga obdaja. Gornji del je utrjen z zidovjem in stolpi, spodnji del je obdan z nasipom in jarkom. Pa tudi izvun tega dela se dan za dnem zidajo

[1] V naslednjem podajam izjavo goriškega župnika Andreja Nepokoj, ki je tu in tam izpopolnjena s podatki drugih izvestiteljev.

nove hiše in mesto se pomnožuje. Blizu njega tečeta dve reki, Vipavščica in Soča, ki je približno eno parasango ($^3/_4$ nemške milje) oddaljena. Teritorij vse goriške grofije ima nad 100 laških milj v obsegu. Na njem je mnogo mest in gradov in dvoje odličnih glavarstev: Gradiška in Tolmin. Gorici pripada ozemlje, ki meri približno 45 laških milj. — Mesto ima mnogo palač in odličnih stavb, ki se še vedno množe z novimi. Hiše so brez razlike velike in udobne, ceste dolge in široke. Mestnih vrat je pet in trgi trije. — V Gorici je deset doktorjev rimskega prava (doctores legum) in mnogo odličnih plemiških družin, Posebno je omeniti štiri družine grofov Thurn-Valsassina, barone: Eck, Dornberg, Lanthieri, Kobenzl; viteze: Rabbatta, Orzon, Attems, Raschauer, Neuhauser, Edlinger, Hais, Strassoldo, Formentini in še mnogo drugih plemičev. Marsikateri med njimi so tako bogati, da imajo po 25, 16 ali 10 tisoč goldinarjev (10 do 12 tisoč cekinov) letnih dohodkov, drugi imajo vsaj toliko, da morejo s svojim premoženjem pošteno živeti. — Goriška pokrajina je zelo rodovitna na žitu, vinu, olju in drugih pridelkih. Vina prideljuje v toliki množini, da z njim zalaga druge dežele, žita in olja pa za domačo potrebo. Razen tega se uvaža iz Kranjske, Koroške, Štajerske mnogo poljskih pridelkov za tiste kraje v grofiji, ki pridelujejo le vino in malo žita. V mestu je veliko število trgovcev, ki kupčujejo z žitom, oljem, vinom, živino, soljo, železom, jeklom, lesom za ladje in stavbe, živim srebrom, svincem, svilo, platnom in drugimi potrebnimi stvarmi. Stalno prebiva v njem tudi en zdravnik, ki je plačan, in dva lekarnarja (aromatarii). Nekaj let sem se je Gorica zelo pomnožila, tako glede na število prebivalcev, kakor glede na palače in hiše. Plemiči in meščani žive katoliško razen dveh ali treh, ki so se mudili na Nemškem in so glede vere na slabem glasu. Vsi prebivalci govore slovensko in laško, odličnejši tudi nemško. Vseh hiš je v Gorici skoraj 2000, prebivalcev pa približno 7000.

Kolegiatnih cerkva v mestu ni, pač pa župnijska cerkev sv. Hilarija in Taciana, ki jo ima poročevalec (Nepokoj), in župnišče. Letni dohodki ne presegajo 330 cekinov. Patron je nadvojvoda Karol, pravica potrditve pa pripada akvilejskemu patriarhu. Omenjena cerkev ima devet altarjev, kor, orglje z enim orgljavcem, stolp, pet zvonov in zakristijo, ki je dostojno opravljena in preskrbljena z vsemi potrebščinami za bogoslužje. Vsi obredi se opravljajo po načinu akvilejske cerkve. — Razen župne cerkve je v mestu več podružnic. Na gradu je kapela sv. Martina, pri kateri ima patronstvo nadvojvoda, v gornjem mestu je cerkev sv. Duha pod patronstvom plemičev Rabbatta, ki ima 40—50 cekinov letnih dohodkov, dalje so še: cerkev

sv. Ahacija in sv. Janeza Krstnika, ki jo je dal sezidati baron Vid Dornberški, cesarski poslanik pri papežu. Te podružnice so neposrednje podložne župnijski cerkvi in nimajo skoraj nobenih dohodkov razen cerkve sv. Roka in sv. Andreja, druge se vzdržujejo z miloščino. Pač pa imajo posestva in dohodke kapelani, katerih je 13 in deloma žive od denarja, ki jim ga dajejo patroni cerkva za zemljišča, ki so si jih prisvojili. Nekateri dobivajo po 60, drugi po 70 ali 100 cekinov. Mnogo posestev je prodanih ali pa jih imajo laiki v oblasti. Kapelani so skoraj vsi tujci, ne bivajo in ne mašujejo v Gorici, temveč so zunaj na svojih župnijah, pa vendar dobivajo dohodke beneficijev v veliko škodo bogoslužja. — V župni cerkvi so kapele: sv. Ane, kjer je patron nadvojvoda, sv. Ahacija in tovarišev istega patronata, Marije Device pod patronstvom grofa Rajmunda Thurn, s 100 goldinarjev dohodkov, kapela sv. Križa grofa Jurija Thurn, sv. Fabiana in Sebastiana plemičev Orzon, Marije Magdalene plemičev Rabbatta, sv. Trojice, sv. Nikolaja pod patronstvom plemičev in meščanov, kapela sv. Rešnjega Telesa in sv. Mihaela, ki imajo posamezne po 100 goldinarjev dohodkov, izvzemši zadnji dve, ki dosežeta približno vsoto 40 goldinarjev. Vse kapele so v dobrem stanu in se v njih opravlja božja služba. — Bratovščine so sledeče: sv. Rešnjega Telesa, Matere božje, sv. Roka in sv. Odorika. Samostan je v Gorici le eden, namreč minoritski, izvun Gorice so še: frančiškanska samostana na Solkanski gori in v Castro Porpeti, avguštinski v Gradiški in nunski sv. Benedikta pri Akvileji, ki je zelo bogat. Hospitali so v Gorici, Gradiški, pri sv. Križu na Vipavskem in še drugod, pa imajo majhne dohodke. V vsej goriški grofiji je 54 župnij in kuratnih beneficijev. Nekatere izmed njih imajo velik obseg. Razen teh pripadajo še po bližini in legi k grofiji: župnija v Bovcu, ki je pod koroško vojvodino, dalje Vipava in sv. Ivan pri Devinu, ki se prištevata Kranjski. Mnogo je navadnih beneficijev, kapel, bratovščin in hospitalov z različnimi patroni. Dohodki nekaterih so skromni, drugih boljši. Patronstvo nad njimi ima deloma nadvojvoda, deloma kapitlji, baroni, grofi in drugi plemiči.“

Ta opis dokazuje precej visoko stopinjo goriške mestne kulture ob koncu 16. stol. Še okoli l. 1501. se imenuje spodnji del mesta, ki je ležal v ravnini „vas Gorica“, ali pa predmestje (suburbium), kar priča, da ni spadal k mestu. Le one hiše, ki so bile raztresene po gorskem pobočju in zavarovane z ozidjem, so tvorile mesto Gorico. Da je moralo prebivalstvo na tem tesnem prostoru biti maloštevilno, je umljivo. Turški navali in prva beneška vojska so

ga gotovo še skrčili. Komu je torej pripisovati nenaden razvoj goriškega mesta v drugi polovici 16. stoletja? Pred vsem novim prometnim progam, ki so spravile Gorico v trgovinsko zvezo s Koroško in Kranjsko. Do tistih časov je šel ves promet iz Koroške skozi Kanalsko dolino preko Pontebe na Benetke in Videm, deloma tudi čez Predel in Kobarid na Čedad. Iz raznih listin posnamemo, da so Gorenjci večinoma tržili s Furlanijo, zlasti Bohinjci, Blejci in Ločani. Celo Tolminci so izvažali svoje poljske pridelke in živino v Čedad ali Videm, od ondod pa dobivali turšico, olje, sol[2]. Gorica je stala ob strani in se ni mogla niti z obrtjo niti s trgovino povzpeti do večje veljave. Na prošnjo goriških deželnih stanov se je l. 1565. nadvojvoda Karol zavzel za novo prometno zvezo, ki bi napeljala koroško trgovino preko Bovca po Soški dolini skozi Kanal na Gorico. Leta 1576. se je cesta pričela delati in je zelo poživila poljedelstvo, obrt in trgovino po vsej goriški grofiji. Iz Koroške se je uvažalo železo, platno in sukno, iz Idrije živo srebro. Goriška pa je preskrbljevala severne obmejne dežele posebno z vinom in oljem.[3] — Tudi cesta skozi vipavsko dolino, čez Ajdovščino in Hrušico, ki je vezala Gorico s Kranjsko, je bila na stroške nadvojvoda Karola na novo napravljena (1576) in je odprla trgovini živahen promet. Goriški prebivalci sami pa so skrbeli za ugodno zvezo s pristaniščem sv. Ivana pri Devinu. Tako je za Gorico proti koncu 16. stoletja napočila nova doba razvoja, ki se jasno vidi iz gornjega opisa.

Mnogo skromnejši je bil Velikovec. Tudi tu je tržaški škof Nikolaj Koret l. 1588. sprejemal izjave odličnih mož o življenjskih pogojih za nameravano škofijo, ki je imela obsegati velikovško župnijo z vsemi podrejenimi cerkvami in vso Koroško južno od Drave. Zaslišanih je bilo sedem prič. Tu hočem podati izjavo Gregorija Latoma, prošta kolegiatne cerkve sv. Marije Magdalene v mestu Velikovcu, katero izpopolnujejo tu in tam podatki dekana Kilijana Kranerja.

„Velikovec leži v ravnini ob bregu reke Drave. Utrjen je z zidovi, stolpi in jarki. Nima velikega teritorija, kakor ga imajo mesta v Italiji. Tudi ni v njem odličnih stavb, pač pa so hiše dovolj čedno zidane in za meščane primerne. Mesto ima dvojno predmestje, dva trga, kjer se prodajajo živila, enega v mestu, drugega v predmestju, več javnih cest, ki so deloma tlakovane in troje mestnih vrat. Doktorjev rimskega prava v njem ni, ker na Koroškem veljajo

[2] Mnogo podatkov o tem pri Bianchiju: Documenti per la Storia del Friuli, I. in II., Udine 1844.

[3] Morelli, Historia della Contea di Gorizia I., str. 167 sl.

deželni zakoni. Med kanoniki so bakalarji bogoslovja in magistri prostih umetnosti. Plemičev ni v mestu, ker rajši bivajo na svojih gradovih, vendar imajo nekateri tu svoje hiše, kjer se včasih mude, tako Ungnadi, Presing, Belzer, ki so zelo bogati. Meščani žive od poljedelstva in trgovine. Žita je tu na izobilje; vsak teden je v mestu semenj, kamor prihajajo ljudje iz okolice v velikem številu. V bližini imajo meščani nekaj vinogradov, kjer raste vino, ki je pa kislo. Meso in ribe se dobe doma po nizki ceni, olje pa je treba uvažati iz Italije. V mestu je nekaj trgovcev z žitom, vinom, platnom, lesom in posebno z železom. Zdravnike vzdržujejo deželni stanovi v Celovcu, tri milje od Velikovca, od koder jih ljudje kličejo kadar je treba; pač pa je tu en lekarnar, več kramarjev in rokodelcev. Meščani govore nemško in slovensko. Hiš gotovo ni 200, prebivalcev pa s predmestji vred približno 1600—2000. Velikovška okolica je mnogo trpela vsled dolgotrajne kuge v prejšnjih letih, in njene posledice se še poznajo. Pod vplivom bližnjih plemičev in njihovih predikantov se je luteranstvo v mestu tako razširjalo, da je le malo ljudi ostalo zvestih katoliški cerkvi, vendar je bilo to leto (1588.) že nad tristo katoliških obhajancev. Ker je nadvojvoda Karol izgnal lutrovske predikante, je upati, da se bodo tudi drugi izpreobrnili, zlasti če se bosta uporabljevala večja marljivost in strogost.

V mestu je kolegiatna in župna cerkev, posvečena sv. Mariji Magdaleni, ki jo oddaja solnograški nadškof z vsemi kanonikati vred. Altarjev je v njej 12, kor, orglje, dva stolpa z zvonovi, zakristija, opremljena z vsem, kar se potrebuje za božjo službo. Obredi se vrše po načinu solnograške cerkve. Pri župni cerkvi sta (poleg kanonikatov) še dva beneficija. Enemu je patron mestna občina, drugemu neki meščan v gradu Altenhofen. Oba imata sicer majhne dohodke, vendar se dolžnosti ustanove izvršujejo. V mestu je tudi še kapela baronov Ungnadov, toda brez dotacije, in se v njej ne opravlja božja služba. Samostan je tu le eden, namreč avguštinskih eremitov v predmestju, pa je sedaj zapuščen. Posestva so bila zaplenjena, ker se niso plačevali davki. Razen tega je bilo tu nekdaj več bratovščin, ki so pa preminile; sedaj obstoji le še bratovščina sv. Rešnjega Telesa. Tudi je v predmestju hospital za ubožce, katerega oskrbuje meščanstvo. V duhovskih zadevah je Velikovec podložen solnograškemu nadškofu. Kolegiatni kapitelj ima osem župnij; tri župnije: sv. Neže, sv. Marije Magdalene in sv. Martina opravljajo stalni vikarji, drugih pet, sv. Ruperta, sv. Jurija, sv. Marjete, sv. Vida, sv. Štefana opravljajo kanoniki, sam (Latomus) pa ima v oskrbi župno cerkev Matere božje v Tinjah, kjer stanuje.“

Razprave o nameravani velikovški škofiji so se še prihodnje leto pletle dalje. Zlasti so se vršile nove preiskave v avguštinskem samostanu v Dobrli vasi, čigar dohodki so se imeli pritegniti za dotacijo. Po smrti nadvojvoda Karola pa so se daljnje obravnave prekinile. Njegov naslednik, nadvojvoda Ferdinand, se je sicer za škofijo v Gorici še vedno potegoval, velikovški načrt pa je popolnoma opustil. Preostal je le gornji opis starega Velikovca.

Die zweite Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1805.

Von der k. k. Bergdirektion Idria.

Der Krieg mit Frankreich im Jahre 1805 übte infolge der am 17. Oktober 1805 erfolgten Kapitulation des F. Z. M. Mack auf die Operationen der italienischen Armee unter dem Erzherzog Karl und jene in Tirol ungünstigen Einfluß aus. Erzherzog Karl hatte, wiewohl seine Armee gleich am Anfange des Feldzuges große Verstärkungen nach Deutschland abgeben mußte, dennoch seinem Gegner Massena in der dreitägigen Schlacht bei Caldiero vom 30. Oktober bis 1. November 1805 eine schwere Niederlage bereiten können.

Aber das Unglück Mack's bei Ulm zwang den Sieger behufs Deckung der durch den Vormarsch der Franzosen bis über Wien schwer bedrohten Monarchie zum Rückzuge, den er über Görz und Laibach gegen die ungarische Grenze antrat. Bei diesem Rückzuge berührten Österreichs Truppen Idria wie nicht minder der nachrückende Feind, welchen besonders die bei der ersten Okkupation Idrias im Jahre 1797 gemachte Beute von 2 Millionen Gulden in Werksprodukten in die abseits gelegene Bergstadt zog.

Um den hinsichtlich des befürchteten Einfalles des Feindes in Idria erteilten Weisungen nachzukommen, verfügte sich der Werksvorstand Bergrat Gottlieb Edler von Gerstorf mit dem Oberbergverwalter Josef Sybold nach einer am 7. November 1805 gepflogenen Beratung über die notwendig erscheinenden Dispositionen behufs Fortschaffung der bedeutenden Produktenvorräte nach Laibach zum Landeschef Grafen von Trautmannsdorff.

In Laibach erfuhr Bergrat von Gerstorf, daß die österreichische Armee im Rückmarsche sei und von derselben vielleicht noch eine Position über Opčina und Präwald genommen, das Hauptquartier aber wahrscheinlich bis 18. November nach Laibach verlegt werden dürfte, daß aber selbst in Laibach nur ein 4-tägiger Vorrat für die Armee bereit-

gehalten werden dürfe, es sei daher die höchste Zeit, um dem Drucke der zurückkommenden Armee auszuweichen, alsogleich solche Anstalten zu treffen, daß das Quecksilbergut sowohl in Laibach als Idria gehoben und in Sicherheit gebracht werde.

Zu diesem Ende traf der Landeschef die Anordnung, daß mittelst 1000 Wagen das Gut in Idria gehoben, bis Oberlaibach transportiert, von dort aber mittels Schiff nach Laibach gebracht werde. Von Laibach war sowohl das in Idria gelegene bei 15.000 Zentner betragende als auch das in Laibach im gemieteten Friedl'schen Magazine befindliche, beinahe auf 11.000 Zentner sich belaufende Quecksilberquantum teils mit Schiffen auf der Save, teils wegen Abgang solcher mittelst 1000 Vorspannswagen über Treffen, Neustadtl (Rudolfswert) nach Agram dirigiert und sollte ohne Nachteil des Militärfuhrwesens bis 17. November gänzlich abgeführt werden, falls nicht durch unvermutete Kriegsbegebenheiten dieser Anordnung eine Grenze gesetzt werden sollte.

Nach Agram war der beim Filialwerke in Gallenberg stationierte Werksbeamte Andreas Pacher mittelst Estafette mit dem Auftrag beordert worden, wegen Empfang des Quecksilbers und Ausfindigmachung einiger Magazine vorläufig das Erforderliche vorzukehren; auch der in Laibach weilende Oberbergverwalter Sybold hatte sich, sobald dort alles eingeleitet worden war, nach Agram begeben, um sowohl bei dem Neustädter Kreisamte wegen der weiteren Transporte als auch in Agram das Nötige zu besorgen und die Zahlungen zu leisten, überhaupt sowohl diesen Transport als auch die Unterbringung der Produkte zu leiten.

Unterdessen wurde in Idria mit der Untersuchung der Quecksilberverpackung der Anfang gemacht und mit den heimischen Fuhrleuten am 7. November mit der Überfuhr der 15.000 Zentner betragenden Quecksilbervorräte von Idria in das ärarische Magazin nach Oberlaibach begonnen.

Am 11. November langte mittelst Estafette vom Werksvorstand von Gerstorf aus Laibach die Mitteilung an den Bergrat von Passetzky in Idria ein, daß die sofortige Requirierung von 1000 Wagen, jeder mit 2 Pferden oder 4 Ochsen bespannt, veranlaßt werde, welche am 11., 12. und 13. November in Idria eintreffen sollen, wovon jeder wöchentlich zweimal die Route von Idria bis Oberlaibach zu machen haben wird.

Damit aber diese Fuhrleute volle Ladung nehmen könnten, wurden alle Idrianer Herrschaftsuntertanen, welche Fuhrwerke besaßen, und sonstige Werksfuhrleute aufgefordert, daß jeder zweimal des Tages bis auf die Anhöhe des Gebirges in Dole vorspanne. Zur Aufbringung der ersteren wurden 9 uniformierte Werkswächter befohlen, die letzteren wurden durch Oberlendhutmann Jereb zur Folgeleistung verhalten.

Da unter den obwaltenden Umständen der Werksbetrieb nicht im gehörigen Gange erhalten werden konnte, erhielt auch die Bergarbeiterschaft den Auftrag, die Produkte bis zur ersten Abladestation in Dole

zu tragen oder in Karren dahin zu führen. Auch wurde der Arbeiterschaft ein dreimonatlicher Lohnvorschuß ausbezahlt.

Zur Bezahlung der Frachtkosten erhielt der Faktor des Werksmagazines in Oberlaibach, Fortunat Schrötter, einen entsprechenden Betrag ausbezahlt und als Aushilfe und Kontrolle die Werksbediensteten Kaspar Pacher und Matthäus Kautschitsch sowie 10 Bergleute beigegeben.

Im weiteren wurde eine Anzahl Bergarbeiter zur Begleitung des Quecksilbertransportes nach Oberlaibach und eine zweite Anzahl zur Begleitung desselben von Oberlaibach nach Laibach dirigiert. Für die Beaufsichtigung der Flüchtung auf der Tour Laibach — Agram wurden mehrere Hutleute, einige im Quecksilberverpacken geübte Arbeiter nebst 11 uniformierten und bewaffneten Hüttenwächtern dem Oberbergverwalter J. Sybold zur Verfügung gestellt und nach Laibach abgesendet.

Von den requirierten 1000 fremdherrschaftlichen Fuhrleuten trafen bis 13. November nur 37, am 14. November 79 und vom 15. weiter keiner mehr in Idria ein, weil die aus der Herrschaft Lack und anderen benachbarten Distrikten beorderten Fuhrwerke vom österreichischen Militär abgenommen wurden, zum Teil aber die Fuhrwerksbesitzer ihr total abgemattetes Vieh in die Wälder geflüchtet hatten, wozu sich noch der unerwartete Umstand gesellte, daß das ganze Zugvieh der Werbbezirke Radmannsdorf und Krainburg, welches ebenfalls für Idria bestimmt und vorbehalten war, dem ganz unerwartet aus Tirol bis nach Oberkrain vorgerückten General Hillerischen Korps überlassen werden mußte.

Gemäß der Anordnung sollte Faktor Schrötter in Oberlaibach die Fuhrleute erst nach jedem zweiten Zuge bezahlen. Da die Fuhrleute angeblich nach dem ersten Zuge die Bezahlung nicht erhielten, ließen sie sich zur zweiten Abholungsfahrt nicht bewegen und blieben aus. Der Lacker herrschaftliche Beamte vermochte nur 8 Fuhren unter Zusicherung der vorgeschriebenen Zahlungsart aus eigenem aufzubringen. Unterdessen wurden die noch verfügbaren Fuhrwerksbesitzer in Krainburg, Sairach und Pölland nochmals angewiesen, sofort nach Idria zur Quecksilberabfuhr abzufahren. Aber diese Gegenden mußten für den 17. November auch nach Laibach 100 Fuhrwerke stellen. So blieb die Quecksilberabfuhr meist auf 77 Fuhrleute aus Idria, Jelični vrh, Čekovnik, Vojsko und Kanomlja beschränkt, welche aus den Quecksilbermagazinen im Schlosse und im alten Schulgebäude in Idria eine Partie Werksprodukte nach Dole und eine solche von Dole nach Oberlaibach verfrachteten, sowie auf Menschenhände, durch welche zur Abladestation in Dole eine weitere Partie Produkte gebracht wurde.

Unterdessen wurden auch die Werkskassa, die Grubenkarten, Markscheidsrequisiten, die wichtigsten Rechnungen sowie die Kirchenparamente in Begleitung des Oberamts-Kassiers von Zergollern und des Kassaschreibers Kronabetter mittelst dreier Wagen den 13. November über Laibach nach Neustadtl und weiter bis Agram in Sicherheit gebracht.

In Laibach wurden für das Werkspersonale 2500 Metzen Weizen gekauft, welche sich zum Teil bereits im Oberlaibacher Magazine befanden; es wurde jedoch befürchtet, daß der Feind ungeachtet aller Vorstellungen, die man an ihn zu machen gefasst war, dasselbe für sich requirieren werde; der Einfall wurde bis zum 20. November erwartet.

Mittlerweile kamen die österreichischen Truppen schon nach Schwarzenberg, 3 Stunden Gehweges von Idria entfernt.

Am 19. Nov. erhielt der Werksvorstand von Gerstorff ein Schreiben des in Predgriže nächst Schwarzenberg stehenden Majors Radossevich übermittelt, in welchem derselbe eröffnet, daß er beauftragt sei, mit seinem Bataillon Idria zu besetzen und den Paß von Haidenschaft bis Idria so lange als möglich zu verteidigen. Im weiteren forderte er die Verpflegung seines Bataillons auf 4 Tage mit 3000 Portionen Brot und dem nötigen Fleischquantum.

Da bei den obwaltenden Umständen ein Mangel an Lebensartikeln in Idria zu befürchten war, und aus den umliegenden Ortschaften etwas aufzubringen sich in der Eile das Bergoberamt außer Stande sah, wurde beschlossen, zu dem in Schwarzenberg stationierten Oberst des Wenzel Colloredo Regiments den Markscheider Anton Kulnigg und den Protokollisten Franz Salfund zu entsenden, welche demselben mündlich vorstellen und begreiflich machen sollten, wie unmöglich es sei, bei der Entlegenheit der Stadt das Militär mit Lebensmitteln auszuhalten.

Kaum waren diese zwei Werksbeamte mit dem Offizier, welcher das Schreiben vom Major Radossevich an Bergrat von Gerstorf überbrachte, außer Ort über den Holzrechen gekommen, begegnete ihnen schon der genannte Major samt seinem 1500 Mann zählenden Bataillon, nach Idria ziehend; nach einer bei dieser Zusammenkunft kurz gepflogenen Rücksprache begaben sich die beiden Werksbeamten weiter nach Schwarzenberg, wo sie dem Obersten die Umstände diesfälliger Untunlichkeit vorstellig machten und von ihm auch die Versicherung erhielten, daß er diese Umstände ohne Verzug dem General von Rosenberg berichten wolle, bis zu einer Entscheidung darüber könne er aber seinerseits nichts verfügen, auch die Abberufung des genannten Majors mit seiner Mannschaft sei nntunlich.

Das Bataillon des Majors Radossevich kampierte nach der Ankunft in Idria auf der Seilerwiese neben dem Friedhofe. Von hier bis zur Einmündung der Loitscher in die Oberlaibacher Strasse waren vier Lager österreichischen Militärs aufgestellt.

Idria war ganz in Bewegung. Die verfügbaren Mannspersonen mußten Tag und Nacht patrouillieren, Weibspersonen aus der ärarischen Kornfrucht Brot backen. Dazu kam noch der Umstand, daß Idria infolge Formierung neuer Bataillone bis 20. November 120 militärdiensttaugliche, freiwillig sich meldende Individuen dem Kreisamte in Adelsberg stellen sollte; allein trotz aller Veranstaltung und Aufmunterung seitens des Bezirkskommissärs Karl R. v. Gariboldi und der Geistlichkeit, die

Leute zur Selbststellung zu bewegen, hatte sich bis zum erwähnten Zeitpunkte niemand gemeldet. Die hiezu Verzeichneten waren durch zu- und abgehende Militärpatrouillen in solche Furcht versetzt worden, daß sich alle in entfernte Gegenden flüchteten. Nur der unmittelbare Befehl des Erzherzogs Karl, daß die ausgeschriebene Stellung zu sistieren sei, enthob beiderseits aller Unannehmlichkeiten und Folgen.

Erzherzog Karl befand sich zur Zeit mit seinem Stabe in Adelsberg und beorderte 6000 Mann Infanterie und Kavallerie gegen Idria und Schwarzenberg.

Ein in Adelsberg eingelangter Kurier überbrachte die Nachricht, daß der Feind über Villach vorzudringen und die österreichische Armee im Rücken anzugreifen beabsichtige. Unter diesen Umständen zog Erzherzog Karl das gegen Idria beorderte Militär wieder an sich und ließ zur Deckung des Quecksilbertransportes von Dole aus nur eine Kavallerie-Abteilung zurück, welche der Ingrossist der Laibacher Provinzial-Buchhaltung Johann Harnisch vorzüglich zu verwenden verstand. Er hatte die Verpflegstransporte für die Armee und die Quecksilberabfuhr von Oberlaibach nach Laibach zu besorgen und bemühte sich, 93 Fuhrwerke, welche für die Armee Heu nach Loitsch brachten, zur Abfuhr des Quecksilbers von Dole zu gewinnen. Da die Fuhrleute hiezu mit Gutem nicht zu bereden waren und ein Teil schon leer abgefahren war, besetzte er die Strasse mit 4 Husaren und begab sich mit den restlichen 69 Wagen unter Bedeckung von 5 Husaren nach Dole, wo er in der Nacht vom 21. auf den 22. November Produkte im Werte von 85 bis 90.000 fl. nach Oberlaibach in Sicherheit brachte.

Mittlerweile rückte die französische Hauptmacht bis Wippach vor und am 22. November traf ein Piquet französischer Kavallerie in Schwarzenberg ein, welches nach einer Rast wieder nach Wippach abzog. Gleich tagsdarauf den 23. November nachmittags gegen 4 Uhr kam schon eine französische Abteilung unter dem Kommando des Obersten Dubue in der Stärke von ca. 500 Mann über Schwarzenberg und nahm Idria, wo sich kein österreichisches Militär mehr befand, in Besitz.

Nach dem Einrücken in Idria forderte der Feind eine Brandschatzung von 1200 fl., welche ihm seitens des Werkes auch ausgefolgt wurde.

Zu dieser Zeit befand sich auf der Anhöhe in Dole noch das ansehnliche Quantum von 685 Zentner Quecksilber aufgespeichert.

Um dieses noch womöglich zu retten, verfügte sich Förster Valentin Krampel von Krampelfeld mit dem Waldhüter Matthias Kosmatsch noch an demselben Tage abends nach einer mit dem Werksvorstande von Gerstorf, vorzüglich aber mit dem Bergrate von Passetzky, welcher diese Überfuhr leitete, vorausgegangenen Verabredung unter Beobachtung aller Behutsamkeit und des tiefsten Stillschweigens mit 17 Forstarbeitern nach Dole, wo der Werksaufseher Kaspar Waschitsch mit 14 Bergarbeitern den Weitertransport des dort angehäuften Quecksilbers besorgte. Hier

wurde den Forstarbeitern unter tiefstem Stillschweigen aufgetragen, in der Nacht und ehe die Franzosen Kenntnis von dem hier angehäuften Quecksilber erhielten, soviel als möglich in die im Walde Trevnov Raskovec befindliche Forstarbeiterhütte zu schaffen. An der Grenze zwischen Jelični vrh und Dole, neben dem Besitze des Keuschlers Valentin Mlinar vulgo Luza (die heutige Realität des Johann Bezeljak in Jelični vrh Nr. 39), wo das Quecksilbergut lag, führt die Strasse in östlicher Richtung neben dem Hause des Bauern Treven vorbei und unweit dieses Hauses zweigt nördlich von dieser Strasse ein Feldweg in einer ebenen Strecke von 300 *m* ab, worauf derselbe zu der um 200 *m* tiefer gelegenen, dermal nicht mehr bestehenden Forstarbeiterhütte im Walde Trevnov Raskovec sehr steil abfällt.

Die Forstarbeiter vollführten diesen äußerst beschwerlichen und gefahrvollen Auftrag dergestalt, daß sie 88 Zentner Quecksilber über einen ganz mit Frost überzogenen Boden auf dem Rücken in die benannte Hütte brachten, wobei ihnen die Bergarbeiter, welche 19 Zentner und 50 Pfund Quecksilber in einem Karren von der Strasse bis zum Abhange zuführten, einige Hilfe leisteten.

Da das Gut in der Forstarbeiterhütte nicht ohne Wache belassen werden konnte, mußten 4 Forstarbeiter während der Anwesenheit der Feinde, d. i. durch 14 Wochen, bei Tag und Nacht Wache halten; ihnen wurden in den letzten 4 Wochen weitere 2 Forstarbeiter zugegeben.

Aufseher Waschitsch, welcher vom 11. bis 23. November bei der Abladestation in Dole den Weitertransport des Quecksilbers besorgte, erhielt vom Bergrat von Passetzky an Ort und Stelle Weisungen, nach welchen er behufs Verbergung der Produkte sogleich hätte Hand anlegen sollen, wodurch schon vor dem Einfalle des Feindes viel mehr hätte gerettet werden können. Da er aber durch seine Ankunft in Idria zur Werkskonsultation um weitere Befehle schon die Rettung verzögert und bis zur Ankunft des Försters Krampel von Krampelfeld nicht einmal einen Ort zur Verbergung des Gutes ausfindig gemacht hatte, wurde viel versäumt.

Sicher hätten die Forstarbeiter, welche bei Nacht das Quecksilber über den steilen Abhang in die Forstarbeiterhütte trugen, eine größere Menge Gut in Sicherheit gebracht, wenn Waschitsch die Forstarbeiter nicht an der weiteren Aufladung gehindert und in lebhaften Farben die zu befürchtenden Folgen, wenn der Feind kein Gut finden werde, dann die mögliche Gefahr eines Unglücksfalles auf dem gefahrvollen steilen und eisigen Wege und den Entfall der Provision für die hinterlassene Familie eines eventuell Verunglückten geschildert hätte, wodurch er ihnen den Mut benahm fortzuarbeiten.

Grubenaufseher Johann Makutz, welcher am 23. November bei der Abladestation in Dole ebenfalls tätig gewesen, verfügte sich tags darauf wieder hieher. Er traf unterwegs den Forstarbeiter Valentin Novak, welcher eben, da es Sonntag war, in die Kirche gehen wollte. Diesen

zog er bei der Ausführung seines Vorhabens zuhilfe, um von dem an der Strasse angehäuften Quecksilber womöglich noch etwas an die Seite zu bringen. Sie entlehnten bei dem Bauer Treven zwei Wagen und brachten mittelst zweier Züge 24 Zentner Quecksilber und 50 Pfund Zinnober in die Waldung, wobei ihnen der Trevnische Knecht Zigalle werktätige Hilfe leistete. Da dieses Unternehmen alle Vorsicht erheischte, gieng Makutz, so oft ein Zug vollführt war, aus dem Walde voran und ließ den Forstarbeiter samt dem Knecht mit den Wagen weit zurück, um sich zu überzeugen, ob zu den an der Strasse aufgeschichteten Lageln mit Quecksilber noch keine französische Wache gestellt worden sei. Wirklich stieß Makutz schon nach dem zweiten Zuge an der Strasse auf zwei berittene Chasseurs, welche von ihm mit entblößtem Säbel in der Hand Geld forderten und ihm auch 34 fl. raubten. Dieses Geld hatte er aus dem Grunde bei sich, weil es am Vorabend allgemein geheißen hatt, daß die Feinde am nächsten Tage plündern wollen. Er weigerte sich, das Geld den Franzosen zu geben, erhielt aber dabei an der Stirne einen Hieb, worauf er sich nach Idria begab und noch blutend dem Bergrate von Passetzky vorstellte und von dem Vorfalle den Rapport ablegte. Die von ihm zur Seite geschafften Produkte blieben dem Werke erhalten.

Da einige auf der Straßenstrecke Dole - Oberlaibach ansässige Fuhrleute, welche am 23. November das Quecksilber in Dole aufgeladen hatten, trotz der Weisung, mit der Wegfuhr zu eilen, ihr Fuhrwerk über die Nacht oder bis Sonntag den 24. mittags, ja sogar bis Montag den 25. vor ihren Häusern stehen ließen, abluden und bei der beabsichtigten Weiterfahrt wieder die Aufladung machten, nahm der nachrückende Feind alle diese Wagen samt der Ladung meist schon vor dem Hause in Beschlag nahm und befahl deren Rücktransport bis zur Aufladungsstation in Dole.

Unter anderen bekam am 23. November Gregor Leskovic aus Dole 20 Zentner Quecksilber zur Abfuhr. Diese lud er in seinem Hause wieder ab in der Absicht, das Gut nächsten Tag nach Oberlaibach abzuführen. Als er eben im Begriffe stand, das Gut wieder aufzuladen, kamen einige Franzosen, durchstachen mit dem Säbel ein Lagel und zwangen Leskovic, das restliche Gut von 19 Zentnern wieder zur Aufladestation zurückzuführen. Das aus dem durchstochenen Lagel ausgeronnene Quecksilber im Gewichte von 1 Zentner wurde von Leskovic und seinen Hausleuten gesammelt und in seiner Hutweide in einer steinernen Kapelle verborgen. Der Knecht des Leskovic verriet jedoch dieses Versteck und das Quecksilber wurde gestohlen und einem Bauern in Sairachberg um 80 fl. verkauft.

Mehrere Fuhrleute stahlen ganze Lageln von Quecksilber und Zinnober und verkauften das Gut selbst oder durch Mittelpersonen. Auch die Franzosen verkauften einen kleinen Teil des eroberten Gutes im Lande selbst.

Insbesondere war eine ganze Rotte Tschitschen in diese Gegend gekommen, welche durch Kauf und andere Mittel das Quecksilbergut an sich zu bringen bestrebt war. Die Tschitschen unternahmen auch in der Nacht vom 25. Februar 1806 einen Angriff auf das in der Forstarbeiterhütte in Raskovec verborgen gelegene Gut, wurden jedoch durch den Mut der die Wache haltenden Forstarbeiter vertrieben, nachdem Forstarbeiter Franz Treven auf einen Mann dieser Rotte, der sich der Hütte am meisten zu nähern versuchte, einen Schuß abgab und denselben leicht verwundete.

Das auf diese und ähnliche Art entwendete Gut belief sich auf 65 Zentner Quecksilber und 21 Zentner 50 Pfund Zinnober im Werte von 13.305 fl.

Gleiche Beschaffenheit hatte es mit dem Getreidetransport. Die Fuhrleute, welche das Quecksilber nach Oberlaibach brachten, bekamen daselbst Getreide zur Rückfracht. Als diese Fuhrleute unterwegs erfuhren, daß Idria von Feinden okkupiert sei, hielten sie das in Oberlaibach empfangene Getreide allgemein zurück, trieben mit demselben allerlei Unfug und glaubten sich von der Verbindlichkeit enthoben, dasselbe nach Idria stellen zu müßen.

Das Bergoberamt sah sich durch diese Mißgriffe veranlaßt, die Häuser der betreffenden Fuhrleute durch den Waschwerksaufseher Kaspar Waschitsch unter französischer Militärassistenz durchsuchen zu lassen, wobei ein Quantum von 164 Metzen Weizen zustande gebracht wurde.

Auch die Herrschaft Loitsch, bei welcher die französischen Truppen bereits allen Vorrat aufgezehrt hatten, ließ sich herbei, ihren Bedarf von den wieder aktivierten Getreidefuhren auf dieser Straßenstrecke mit französischer Gewaltanwendung zu decken.

Da dieses abgenommene Getreide nicht vollends weggeschafft werden konnte, waren die Franzosen genötigt, dasselbe zum Teile in abseitigen Häusern abzusetzen und aufzubewahren. Als die Fuhrleute davon die Nachricht nach Idria brachten, sandte das Bergoberamt einige Bedienstete zur Eruierung und Einlieferung des abgesetzten Getreides. Dieses Unternehmen, welches ebenfalls von Erfolgen begleitet war, unterstützte auch eine beigegebene französische Militärassistenz aus Idria.

Im ärarischen Getreidemagazine in Oberlaibach befanden sich zur Zeit noch 632 Säcke mit Getreide, welches für Idria bestimmt war.

Als die Franzosen bis nach Oberlaibach vorgedrungen waren, bemächtigten sie sich auch dieses Magazins samt dem Getreide und stellten vor dasselbe eine Wache. Vom genannten Getreidevorrat hatte sich der Feind 218 Säcke angeeignet und einen Teil davon ließ General Merlain an die in Loitsch stationierten Truppen abführen.

Da der Magazinsfaktor Schrötter durch seine mündliche Vorstellung bei dem betreffenden Generale es dahin brachte, den Überrest nach Idria abführen zu dürfen, wurden schleunigst alle möglichen Anstalten

getroffen, um das Getreide so rasch als möglich nach Idria zu stellen, und der Idrianer Garnisionskommandant Kapitän Santolini gab den Fuhrwerken eine militärische Bedeckung. Ehe aber das ganze Quantum abgeführt werden konnte, traf in Oberlaibach ein zweiter französischer General ein, welcher sich ohneweiters der noch vorgefundenen 54 Säcke Getreide bemächtigte und den wegen Verschonung dieses Restes das Wort führenden Faktor Schrötter damit abwies, daß nunmehr er befehlhabender General und nicht mehr jener es sei, welcher vordem die Abfuhr des Getreides gestattet habe.

Nachdem das Magazin des Getreides entleert worden war, rissen die Franzosen die hölzernen Abteilungen nieder und stellten 20 Kanonen in das Magazin ein.

Während sich das Geschilderte in Idria und Umgebung abspielte, waren in Laibach der Berggerichtsassessor Max Tscherin sowie der Kaufmann und Faktor des vom Bergoberamte gemieteten Magazines Josef Alborgetti mit der Fortschaffung des bereits in Laibach befindlichen und unausgesetzt mittelst Schiff von Oberlaibach ankommenden Quecksilbers nach Salloch und Treffen in voller Tätigkeit. Der Umsicht und Energie des Assessors Tscherin war es zu verdanken, daß bis 23. November, an welchem Tage die Franzosen Idria besetzt hatten, gegen 13.000 Zentner Quecksilber und Zinnober auf den Weg gebracht wurden. Von diesem Quantum gingen 4145 Zentner per Axe nach Treffen, der Rest nach Salloch und von da per Schiff nach Agram und sodann weiter nach Sissek und Brod. Ein größerer Transport per Achse war weder möglich noch rätlich, weil die Strassen mit Militärgut förmlich überschwemmt waren und auch militärischerseits das Zugvieh überall requiriert und auf der Strasse angetroffene Fuhrwerke sofort ausgespannt wurden; man lief somit Gefahr, daß die mit dem Idrianer Gut bespannten Fuhrwerke dem Raube preisgegeben werden könnten. Am 15. November fing die Retirade der österreichischen Armee durch Laibach an und es entstand hiedurch eine Stockung in der Quecksilberabfuhr. An diesem Tage wurde Assessor Tscherin von Uhlanen und vom Militärfuhrwesenspersonale mißhandelt, weil er sich von ersteren die Wagen nicht wegnehmen ließ und von letzteren, weil er, nächtlicherweile auf dem Quecksilbertransporte begriffen, auf der Stelle Platz zu machen nicht vermochte. Auf seine Beschwerde in dieser Angelegenheit gab ihm das Militärkommando in Laibach das Offiziers-Ehrenzeichen, wodurch er zwar gegen weitere Mißhandlungen geschützt war, allein der Transport des Quecksilbers nahm bei der starken Frequenz mit Militärfuhrwerken und Truppen einen so langsamen Fortgang, daß er durch zwei Tage nicht einmal 10 Fuhrwerke aufzubringen vermochte. Als er keine Fuhren mehr bekam und auch die Zufuhr von Idria aufhörte, eilte er nach Idria und von dort in das Hauptquartier des Erzherzogs Karl nach Adelsberg, um von demselben die Beförderung der guten Sache zu erreichen. Allein der Militärbagagetransport, bestehend in 500—600 Wagen, hatte schon Ober-

laibach passiert und konnte, auf dem Rückzuge begriffen, auch keine Wagen entbehren.

Bei dem Mangel an Getreide in Idria bat er den Erzherzog Karl sowohl in Adelsberg als später in Laibach, das Werk mit 4000 Metzen Getreide oder Mehl zu unterstützen. Aber die Armee war selbst nicht hinlänglich mit den erforderlichen Bedürfnissen versehen, im übrigen wäre aber eine derartige Unterstützung den Franzosen in Idria direkt zu gute gekommen.

Um die Fuhrleute zu gewinnen, erhöhte Tscherin nach der Rückkunft in Laibach den Fuhrlohn, was ihm tatsächlich einige Fuhrleute brachte.

In Salloch lag noch eine beträchtliche Menge Quecksilbergut, welches mittelst der Schiffe nach Kroatien überführt werden sollte. Der hiezu bisher verwendeten Schiffe bemächtigte sich jedoch das österreichische Militär und so war auf den Weitertransport dieses Restes mittelst Schiff nicht zu denken.

Um dieses Gut zurück nach Laibach zu bringen und von hier nach Treffen versenden zu können, bemühten sich Assessor Tscherin, Faktor Alborgetti und der Laibacher Vorspannskommissär Mervitz, als Ersatz für die Schiffe Fuhrwerke vom Militär zu erhalten, was ihnen auch gelang. Die zwei letzten dieser mit Quecksilber beladenen Fuhrwerke kamen eben über die unterste Laibacher Brücke an, als ca. 20 französische Chasseurs gegen diese Brücke vordrangen; ein um die Hälfte schwächeres, dort aufgestellt gewesenes Husarenkommando versprach auch diese Paar Wagen zu retten und ihnen den freien Durchzug zu verschaffen; die Husaren griffen die Franzosen an, trieben sie in die Flucht und nahmen einen Offizier nebst seinem Trompeter gefangen, ohne ihrerseits den mindesten Verlust erlitten zu haben. Durch diese Tat wurde das letzte von Oberlaibach nach Laibach und Salloch gebrachte Quecksilber gerettet, so daß bei der Spedition nach Kroatien nicht ein Lot Quecksilber den Franzosen in die Hände fiel. Die Husaren erhielten für ihr mutvolles Eingreifen eine Belohnung.

Dagegen war bei der Spedition von Zinnober und Quecksilber an der Save ein Unfall zu verzeichnen. Am 18. November 1805 sanken bei einem von Schneegestöber begleiteten heftigen Sturm zwei Schiffe mit ca 210 und 150 Zentner Quecksilbergut zwischen Sagor und Ratschach beziehungsweise vor Agram. Der größte Teil des gesunkenen Gutes wurde jedoch später gehoben und nach Agram versendet; verloren gingen 90 Zentner Quecksilber, 16 1/2 Zentner Zinnober und 6 1/2 Zentner Sublimat.

Neben dem Oberbergverwalter Sybold, welcher im Februar 1806 nach Idria zurückgekehrt war, leiteten den Quecksilbertransport nach Kroatien: Werkskassier von Zergollern, Kanzlist Andreas Pacher, Kassaschreiber Kronabetter und Schichtenmeistereigehilfe Josef Kagnus, welchem Unternehmen sich auch der ungarische Bergwesens-Praktikant von Horvat, welcher eben von einer Schürfung in Dalmatien nach Agram zurückgekehrt war und den Abgang eines hinreichenden Beamtenpersonales

einsah, auf Zureden des Kassiers von Zergollern anschloß. Diesem Beamtenpersonale standen mehrere Idrianer Aufseher und Arbeiter bei verschiedenen Auf- und Ablade-Stationen zur Verfügung. Von den letzteren starb Silberbinder Sever in Sissek.

Mit dieser Überfuhr wurden 15.466 Zentner 9 Pfund Idrianer Produkte im Werte von 2,300.000 Gulden gerettet, von welchem Vorrate sich der größte Teil in der Festung Brod und ein Teil in Semlin in Verwahrung befand.

Die Hin- und Wegtransportkosten beliefen sich auf 88.013 Gulden.

Der französische General d' Espagne gab den Befehl, in allen Bezirken sowohl durch öffentliche Verlautbarung als durch besondere Ermahnungen seitens der Gemeinderichter, dann von den Kanzeln bekannt zu machen, dass jeder Bezirksinsasse sich vor Erregung eines Tumults oder Aufstandes gegen die französischen Truppen umsomehr zu hüten habe, als er ernstlich gewillt sei, im Falle eines Aufstandes gegen die französischen Truppen die betreffende Ortschaft ohne Untersuchung einer Ursache ohneweiters einzuäschern, zugleich gab er die Versicherung, unter seinen Truppen die schärfste Disziplin handhaben zu wollen und jeden exzedierenden Soldaten durch Standrecht hinrichten zu lassen. Zur besseren Verhinderung aller Tumulte wurde weiter angeordnet, alle Glockenstränge zu verbergen und die Veranlassung dahin zu treffen, daß das Läuten zum Gottesdienste jederzeit unter dem Turmdache geschehe.

Auch ließ General d' Espagne sämtliche im Privatbesitze befindlichen Gewehre abnehmen und nach Adelsberg schaffen. Diese Gewehre wurden später wieder zurückgestellt.

In der Rüstkammer des Werkes befanden sich 163 Stück Musketen, welche ein Offizier besichtigte und nachdem man ihm vorstellig gemacht, dass dieselben nur zur Sicherheit und Polizei des Werkes dienen, ließ er sie unberührt, er erstattete jedoch hievon seinem Kommandanten die Meldung.

Am 29. November nahm der Adjutant des Generals d' Espagne den in den Quecksilbermagazinen in Idria befindlichen Quecksilbervorrat in Augenschein, ließ das Quecksilbergut, welches noch $8432^1/_2$ Zentner wog, Lagel für Lagel abzählen und durch französisches Militär bei 50 Fuhren, meistens mit Kühen bespannt, zusammentreiben; diese Fuhren nahmen $316^1/_2$ Zentner Quecksilber auf, welches sofort abgeführt wurde. Dem Transporte folgte genannter Adjutant am 30. November nach. Bei seinem Weggehen aus Idria übergab er die Magazinsschlüßel dem zurückgebliebenen Kommandanten Kapitän Santolini, welcher die sich nachträglich zur Quecksilberabfuhr gemeldeten Fuhrleute ob Abgang weiterer Befehle wieder abziehen ließ.

Wegen des ermatteten Zugviehes und Mangels an Fuhrleuten kam der vorbenannte Quecksilbertransport nur bis Wippach, wo das Gut in einem Keller aufbewahrt und militärisch bewacht wurde. Um die an-

haftenden Mängel in der Verpackung zu beseitigen, mußten auf Befehl des Majors Turnell einige hierin geübte Leute von Idria zur Überpackung des Gutes nach Wippach beordert werden.

Am 4. Dezember wurde Kapitän Santolini vom Oberleutnant Philibeaux, welcher mit 30 französischen Soldaten nach Idria einrückte, abgelöst.

Zwei Tage vor seinem Abgange erhielt Santolini, der sich während der Zeit seines Aufenthaltes in Idria sehr friedfertig benahm, vom General Merlain den Befehl, für die Mannschaft des um zwei Tage früher, als bestimmt, von Idria abmarschierten Obersten Dubue, die für diese 2 Tage entfallenden Gebühren von der Werksleitung in Relutum zu fordern. Da jede Vorstellung des ohne Schutz dastehenden Bergoberamtes fruchtlos und vergebens gewesen wäre, wurde aus der Weinwirtschaftskassa der Betrag von 250 fl. vorgestreckt, welchen Santolini mitnahm.

Nach Einrücken des Oberleutnants Philibeaux mußten für seine Mannschaft 25 Paar neue Schuhe angefertigt werden, wozu man sich, um die Ruhe zu erhalten, ohneweiters herbeiließ, dies auch in Anbetracht dessen, weil sich der Kommandierende bereit erklärt hatte, im Falle des Bedarfes und Verlangens eine Militärassistenz, wie solche bei der Aufsuchung des verschleppten Getreides bereits beigestellt worden, auch in Hinkunft beistellen zu wollen.

Gegen Mitte Dezember erhielt das Bergoberamt vom Kreisamte in Adelsberg die Weisung, für das dort befindliche französische Offiziers-Korps 127 Pfund Schmalz, 100 Pfund Speck, 680 Stück Eier und 69 Stück Hühner zu liefern.

Da dieser Forderung nicht vollauf entsprochen werden konnte, wurde nur die aufgebrachte Menge unter Vorstellung der durch den Idrianer Garnisions-Kommandanten bestätigten Unmöglichkeit abgeliefert.

Im Jänner 1806 gebrach es an allem; die Arbeiterschaft konnte nicht mehr volle Getreiderationen erhalten und in die isolierte Stadt wurden auch aus entlegenen Ortschaften keine Lebensmittel zugeführt, so daß die Bewohner große Not litten und der Ausbruch von Krankheiten zu befürchten war.

Zur Abfuhr des eroberten Quecksilbers wurde über Anordnung des Marschalls Massena der Herrschaft Schneeberg aufgetragen, den 31. Dezember 1805 80 viertel oder 40 halbe Wagen nach Idria zu stellen und das Gut nach Adelsberg abzuführen; Adjutant Sibuet ließ am 7. Jänner 1806 116 Fuhrleute durch das Oberbergamt dingen. Dieser Aufforderung kamen jedoch nur ca. 50 Fuhrleute nach. Aus diesem Grunde erließ er am 9. Jänner 1806 an das Bergoberamt die Aufforderung, dass alle im Herrschaftsbezirke befindlichen Fuhrleute mit Ausnahme jener 10, welche beim Werksbetrieb verwendet werden, zur Quecksilberabfuhr stellig zu machen sind. Er erbot sich, auf Verlangen die nötige

Militärassistenz herzugeben, und bestimmte für jeden ausbleibenden Wagen eine Strafe von 3 Gulden.

Um die Abfuhr des Quecksilbers möglichst zu hindern und zu verschieben, wurden nicht nur seitens des Bergoberamtes, sondern auch seitens der Fuhrleute Hindernisse in den Weg gelegt, aber die Franzosen trieben ungeachtet des bereits eingetretenen Friedens die Fuhrleute mit Gewalt herbei und bahnten sich dadurch den Weg zur Abfuhr.

Nachdem dem Bergoberamte die offizielle Mitteilung von dem geschlossenen Frieden zugekommen war, laut welchem nicht nur alle zur Zeit der Auswechslung der Friedens-Ratifikationen noch nicht bezahlten Kontributionen nicht mehr bezahlt werden durften, sondern auch jene Posten, welche seit dem Augenblicke der Ratifikationen, also später als am 1. Jänner Früh 10 Uhr bezahlt wurden, wieder zu ersetzen waren, so säumte das Bergoberamt nicht, hievon dem Adjutanten Sibuet mit der Eröffnung Mitteilung zu machen, daß dieser Ratifikation gemäß die Fuhrleute nicht mehr gezwungen werden könnten, ohne einen entsprechenden Fuhrlohn das Quecksilber abzuführen und daß diese Ratifikation die Abführung des Quecksilbers sistiere. Sibuet äußerte sich, daß er die strengste Ordre des Marschalls Massena habe, das Quecksilber abzuführen und daß er bei Verweigerung der Abfuhr zwei Geiseln nach Görz werde abschicken lassen; er machte sich anheischig, die Fuhrleute so zu befriedigen, wie es früher der Fall war, eine Einstellung der Abfuhr könne er aber vor Erhalt diesbezüglicher Befehle nicht veranlassen; was aber die von ihm befohlene weitere Erzeugung der Produkte betreffe, so wolle er das erzeugte Gut gegen eine mäßige Abfindung zurücklassen.

Durch eine am 7. Jänner eingelangte Chasseur-Ordonanz wurde die Garnison von Idria abberufen, allein Sibuet äußerte sich, Idria bis zur gänzlichen Abführung des Quecksilbers nicht verlassen zu wollen, und fuhr fort, mit allem Nachdrucke hiezu selbst zum Nachteil des Werksbetriebes alle noch vorfindigen Fuhren zu requirieren. Unter solchen Umständen bat das Bergoberamt die Landesregierung um 6—8 Mann österreichischen Militärs oder wenigstens um öftere Militärpatrouillen nach Idria, um weitere ungebührliche Forderungen hintanhalten zu können, jedoch erfolglos.

Die Werksbediensteten Franz Naglitsch und Franz Schäber waren der italienischen Sprache mächtig und mußten den Franzosen für die bei der Abfuhr des erbeuteten Quecksilbers gemachten Aufzeichnungen überlassen werden. Bei der ersten sich dargebotenen Gelegenheit wurden dieselben zum Filial-Kohlenwerke nach Sagor abgeschickt, um sie wegen des versteckten und verschleppten Quecksilbers gegen die französischen Kommissäre jeder Verantwortung oder Auskunftserteilung zu entheben.

Der sukzessive sich entwickelnde Abtransport des Quecksilbers ging meistenteils nach Triest und in der Absicht der höheren Behörden war es gelegen, das fortgeschaffte Gut wieder einzulösen. Aus diesem Grunde

wurde im Jänner 1806 der Gubernialrat Freiherr von Baselli mit dem Laibacher Handelsmann und Faktor des dortigen gemieteten Werksmagazins Josef Alborgetti, nach Triest entsendet, wohin der französische Ordonnateur en chef Aubernon und der zur Übernahme des Quecksilbers bestellte Flügeladjutant bereits abgereist waren. Das Geschäft sollte von Baselli und Alborgetti im eigenen Namen als Großhändler gegen gleich bei der Übernahme des Gutes zu leistende Zahlung abgewickelt werden. Die Unterhandlungen mit Aubernon wurden eingeleitet und die Franzosen zeigten sich für den Verkauf bereitwillig unter der Voraussetzung, daß die Zahlung zur Hälfte in Konventionsgeld, zur Hälfte in Wechseln erfolgen solle. Doch bevor noch die Unterhandlungen zu Ende geführt werden konnten, trat in die Unterhandlungen ein Mailänder Kaufmann ein, welchen die Franzosen bevorzugten.

Außer den in den Idrianer Magazinen und auf der Anhöhe in Dole erbeuteten 9001 1/2 Zentnern Quecksilber bestanden die französischen Forderungen in dem mit allerlei Drohungen begleiteten Verlangen, soviel nur immer möglich an Quecksilber, vorzüglich aber an Zinnober zu erzeugen, auch mußte ein Verzeichnis der vorhandenen Fabriksmaterialien übergeben werden; weiter verlangten sie die Beschlagnahme des Materialmagazins sowie des sehr beträchtlichen Fellvorrates (Quecksilberemballage).

Die Art und Weise, wie diese Forderungen teils nur dem Anscheine nach befriedigt, teils aber gänzlich vereitelt wurden, verdient näher berührt zu werden.

Den 27. Dezember erklärten der Adjutant des Feldmarschalls Massena, Oberstleutnant Sibuet, und der französische Kommissär Hamelin im Namen des besagten Feldmarschalls und in Gegenwart sämtlicher zusammenberufener Werksbeamten, daß nicht nur die Gruben, Waschereien, Poch- und Schlemmhäuser, sondern auch unverzüglich die Hütte als auch die Zinnoberfabrik in Betrieb gesetzt werden müßten; man suchte ihnen begreiflich zu machen, daß die hiezu nötigen Vorkehrungen eine längere Zeit erforderten, indem die Brennöfen, die man um die Brennung solange als nur möglich zu verschieben, teils im Satze durch Zusammenreissen der Futtermauer und des Kreuzes, teils in den Kühlkammern beschädigt hatte, verschiedener Reparaturen bedürften und ebenso bei der Zinnoberfabrik noch Reparaturen und Vorkehrungen getroffen werden müßten, um zur Erzeugung zu schreiten. Allein sie begleiteten ihr Verlangen mit der gewöhnlichen Drohung und verfügten sich nach dieser Besprechung in die Wascherei und die Schlemmhäuser, ließen sich die Schlichmagazine aufsperren, begaben sich von da zur Brennhütte und in die Zinnoberfabrik, um die der Quecksilber- und Zinnobererzeugung im Wege stehenden Hindernisse zu besichtigen. Es wurden nämlich bei der bekannt gewordenen Feindesgefahr in der Grube alle reicheren, erzigen und waschgängigen Strassen eingestellt und Vorkehrungen getroffen, welche die Erzgewinnung erschwerten. Die Bergarbeiterschaft wurde nur bei Hoffnungsschlägen,

bei der Grubenmauerung, Zimmerung und anderen minder wichtigen Arbeiten verwendet, dasselbe wurde auch beim Hütten- und Zinnoberfabriksbetriebe beobachtet.

Da aber den mit drohenden Exekutionen begleiteten Forderungen nicht mehr ausgewichen werden konnte, so ging den 28. Dezember eine Brennung mit armen Zeugen vor sich, wovon den 7. Jänner 1806 nur 33 Zentner Quecksilber gehoben wurden, obwohl die wirkliche Erzeugung größer war.

Zur Zinnobererzeugung gab Kommissär Hamelin von dem in den Magazinen erbeuteten Quecksilber anfänglich 21 und später 63, zusammen 84 Zentner ab. Hieraus wurden bis 1. Jänner 1806, von welchem Tage an alle französische Requisitionen hätten aufhören müssen, ungefähr 4 bis 5 Zentner Vermillon erzeugt.

Die von Sibuet und Hamelin schon im Monate Dezember zur schriftlichen Ausweisung abverlangten großen und zum Teil sehr kostbaren Fabriksmaterialvorräte wurden zwar auf Anordnung des Bergrates Passetzky beinahe zur Hälfte versteckt und verborgen und in dem Hamelin zugestellten Verzeichnisse kaum etwas über die Hälfte des wirklich vorhanden gewesenen Vorrates ausgewiesen, allein selbst dieses Quantum belief sich nach den Gestehungskosten noch auf 8—10.000 fl., in welchem Betrage aber die verschiedenen noch ungebrauchten aus Gußeisen bestehenden Fabriksrequisiten und Gerätschaften nicht inbegriffen waren, deren Wert sich ebenfalls auf eine sehr bedeutende Summe belief. Die Forderung des Hamelin bestand dann auch in den erzeugten 33 Zentnern Quecksilber, in den bis zum 1. Jänner erzeugten 4 Zentnern Vermillon, in der Rückstellung des von demselben zur Zinnobererzeugung abgegebenen und nach Abschlag der bis zum 1. Jänner erzeugten 4 Zentner Vermillon noch in 80 Zentnern bestandenen Quecksilbers und in der Verabfolgung oder Barvergütung der vorbenannten Fabriksmaterialien und Requisiten. Die erste dieser Forderungen suchte man aus dem Grunde als friedensschlußwidrig zu erklären, weil der Hüttenbetrieb zwar noch im Dezember, die Hebung des Quecksilbers aber erst am 7. Jänner, also nach dem Friedensschluße, erfolgt war, ebenso suchte man auch der Verabfolgung oder Vergütung der Fabriksmaterialien dadurch auszuweichen, daß dieselben nicht ausdrücklich vor dem 1. Jänner als Prise erklärt worden waren. In der diesbezüglich mit dem Adjutanten Sibuet und Kommissär Hamelin geführten Korrespondenz wurde darauf hingewiesen, wie sehr diese Forderungen dem zu stande gekommenen Frieden entgegen seien, als sie aber diese Vorstellungen keiner Antwort mehr würdigten, sondern unter den den Franzosen ganz eigenen Drohungen auf die Erfüllung ihrer Forderungen bestanden und diese auch noch auf das ehehin in gar keine Erwähgung gezogene Materialmagazin ausdehnten, so wandte sich das Bergoberamt wiederholt an die in Laibach aufgestellte interimale Landesverwaltung und als man auch von dort keine Hilfe erhielt, wurden Bergrat Passetzky und Protokollist Salfund bestimmt,

nach Laibach zu reisen, sich mit der Landesverwaltung zu besprechen und um Abwendung der beinahe mit jedem Tag wachsenden französischen Forderungen anzusuchen; da aber die Landesverwaltung keine befriedigende Abhilfe zu verschaffen wußte und überzeugt war, dass sie außer stande sei, auch die unzulässigsten französischen Forderungen abzuwenden, so wurden Bergrat von Passetzky und Protokollist Salfund angewiesen, nach Graz zum Hofkommissär Grafen von Saurau abzureisen, um womöglich von dort eine entsprechende Hilfe zu erhalten. Kaum waren Adjutant Sibuet und Kommissär Hamelin von dem Zwecke der Reise unterrichtet, da kannte ihre Zudringlichkeit und Drohung keine Grenze mehr; in dieser kritischen Lage machten der Fabriksmeister Kossek und Fabriksaufseher Kajetan Kahl, welche den Wunsch des Kommissärs Hamelin, eine Partie Zinnober zu erhalten, in Erfahrung gebracht hatten, dem Werksvorstande von Gerstorf und dem Oberbergverwalter Sybold den Vorschlag, sich mit dem Kommissär Hamelin durch Anbot eines Quantums Zinnober, welcher aus dem von den Franzosen abgegebenen Quecksilber erzeugt wurde und sich mit Ende Jänner 1806 auf 75—80 Zentner belief, abzufinden. Infolge dieses gutgeheißenen Vorschlages wurden Buchhalter von Hubert und Bergverwalter Sybold beordert, mit Beiziehung des Fabriksmeisters Kossek, des Fabriksaufsehers Kajetan Kahl und des Hüttenschreibers Stumpfl mit dem Kommissär Hamelin zu unterhandeln.

Nach einer langwierigen Unterhandlung, während welcher die Beamten mit dem Werksvorstand von Gerstorf im Kontakt blieben, gelang es, für 69 Zentner 30 Pfund Zinnober, welcher aus den hiezu erhaltenen 84 Zentnern Quecksilber erzeugt wurde und wozu man beinahe den vierten Teil des vorhanden gewesenen Salpeters, Schwefels und Vitriolöls verwendet zu haben vorgab, einen schriftlichen und bestimmten Revers zu erhalten, wodurch französischerseits auf alle in Betreff der Hütte und Fabrik gemachten Forderungen, namentlich auf die den 7. Jänner gehobenen 33 Zentner und auf die zur Zinnobererzeugung abgegebenen 84 Zentner Quecksilber sowie auch auf die geforderten Fabriksmaterialien und Requisiten vollkommen Verzicht geleistet und allen weiteren diesfälligen Forderungen entsagt wurde. Man hatte gewünscht, daß der Kommissär Hamelin gegen das kontrahierte Quantum Zinnober auch auf das mit Wache belegte Materialienmagazin und auf den in Anspruch genommenen sehr beträchtlichen Fellvorrat Verzicht leiste, allein er erklärte deutlich, dass diese letzteren Gegenstände nicht in seiner Vollmacht, sondern in jener des Oberstleutnants und General-Adjutanten Sibuet stünden, welcher diese Gegenstände als eine ihm zugehörige Prise betrachte. Durch diese Unterhandlung war das Werk bei weitem im Vorteil, indem bloß das dadurch gerettete Quecksilber um 4491 fl. mehr wert war, als das ganze verabfolgte Quantum an gemahlenem Zinnober; überdies blieben alle Fabriksmaterialien und Requisiten dem Werke erhalten.

(Schluß folgt)

Herpetologični zapiski za Kranjsko.

Ad herpetologiam carniolicam — dr. Gv. SAJOVIC.

V poslednjih letih sem se pečal predvsem s plazilci naših pokrajin, k čemur me je napotila ureditev in izpopolnitev tovrstne zbirke v prirodopisnem oddelku deželnega muzeja. Na izprehodih in ekskurzih sem stikal za plazilci in skušal določiti njih geografično razširjenost na Kranjskem; opazoval sem njih življenje v prosti prirodi in njihove medsebojne odnošaje. Za mnogotere podatke se moram zahvaliti na tem mestu vseučiliščnemu prof. g. *dr. Fr. Wernerju* iz Dunaja, artilerijskemu stotniku g. *G. Veithu* iz Bileka in tukajšnjemu muz. preparatorju g. *Franu Dobovšku,* ki je izsledil na svojih pohodih poleg raznih herpetologičnih zanimivosti dve za Kranjsko novi vrsti (progasta belouška, nabrežna kuščarica).

Poleg tega sem uporabljal dela prirodopiscev, ki so se pečali s kranjskimi plazilci, in sicer so to v prvi vrsti: *Erjavec Fran* (Domače in tuje živali v podobah in besedi, V. zv., l. 1873; *Schödlerjeva* knjiga prirode, Zoologija, leta 1875); *Tonejec M.* (Nekoliko o strupenih kačah iz naših dežel, Kres, leta 1882); *Freyer Heinrich* (Fauna der in Krain bekannten Säugetiere, Vögel, Reptilien und Fische, 1842); *dr. Schreiber Egid.* (Herpetologia europaea, I. izd. l. 1875, II. izd. l. 1912) in zlasti dunajski herpetolog, vseučiliščni profesor *dr. Werner Fran* (Die Reptilien und Amphibien Österr.-Ungarns und der Okkupationsländer, 1897; Sammlung *Göschen*, Das Tierreich, III. Reptilien und Amphibien, 1908).

Skupno število v naši deželi ugotovljenih plazilcev znaša dosedaj 15 vrst in 6 varijetet, v celem torej 21 različnih zastopnikov plazilskega rodu, ki se dele na posamezne razrede tako-le:

Razred. Želve — Chelonia — Schildkröten.

Družina. Kornjače — Testudinidae.

1. Sklednica, evropska ponga, močvirna želva — emys orbicularis L. — Sumpfschildkröte. Nekdaj na Ljubljanskem barju razširjena, a sedaj že izmrla vrsta, ki se nahaja morda le še v poredkih, posameznih eksemplarjih.

Valvasor, „Die Ehre des Herzogthums Krain" 1689, III., p. 453; *Freyer H.,* Fauna Krains 1842, p. 4; *Deschmann,* Über das Vorkommen der Schlammschildkröte in Krain (Mittlg. d. Musealv f. Krain 1866, p. 223); *Erjavec,* Domače in tuje živali, V., 9; *Werner Fr.,* Rept. Österr., p. 17; *Sajovic Gv.,* Želve v ljubljanski okolici (Carniola 1910, p. 178).

Vsi, razen Valvasorja, ki omenja sklednico splošno za Kranjsko, navajajo po Freyerju nahajališči Krupa in Prilozje pri Gradacu na Belo-

kranjskem; *Dežman* in *Sajovic* pa omenjata tudi Ljubljansko barje, kjer so ujeli zadnjo sklednico pri Notranjih goricah leta 1890. (inventar dež. muzeja „Rudolfinum“ v Ljubljani). 1

Freyer navaja za Kranjsko tudi **grško kornjačo;** živali, ki jih ima v mislih, izvirajo bržkone iz ribnikov, v katerih so jih gojili graščaki, ker grška kornjača ni pri nas doma.

Razred. Luskavci — Squamata — Schuppenreptilien.

Podrazred. Kuščarji — Lacertilia — Eidechsen.

Družina. Slepiči — Anguidae — Wirtelechsen.

2. Slepič, slepec — anguis fragilis L. — Blindschleiche, splošno razširjen po vsej deželi.

Erjavec, Domače in tuje živali, V., p. 44; *Erjavec-Schödler,* Zoolog., p. 327; *Schreiber,* Herptlg. europ. II. e., 1912, p. 527; *Werner,* Rept. Österr., p. 25; *Freyer,* Fauna Krains, p. 42. 2

Družina. Kuščarice (martinčki, gaščerice) — Lacertidae — Halsbandeidechsen.

3. Zelenec, kuščar - lacerta viridis Laur. — Smaragdeidechse. Pri nas se nahaja povsod, zlasti veliki in lepo zeleni poedinci v Vipavski dolini.

Erjavec, Domače in tuje živali, V., p. 43; *Erjavec-Schödler,* Zoolog., p. 325; *Schreiber,* Herptlg. europ., II. e., 1912, p. 497; *Freyer,* Fauna Krains, p. 41. 3

4. Siva kuščarica (martinček, gaščerica) — Lacerta agilis L. — Zauneidechse. Živi po vsej deželi, v gorah do 1200 *m.*

Erjavec, Domače in tuje živali, V., p. 38; *Erjavec-Schödler,* Zoolog., p. 325 (pod imenom hostna kuščarica); *Freyer,* Fauna Krains, p. 41. 4

5. Živorodna kuščarica — lacerta vivipara Jacq. — Bergeidechse. Živi pri nas na vlažnih krajih po pogorskem in planinskem svetu do višine 1800 *m*; v ravnini znamenito nahajališče Ljubljansko barje.

Werner, Rept. Österr., p. 36; *Sajovic,* Poročilo o prirodop. odd. dež. muzeja za leto 1910, Carniola 1911, p. 144; *Freyer,* Fauna Krains, p. 41 (pod imenom lacerta pyrrhogaster). 5

Kranjska kuščarica — lacerta vivipara Jacq. var. carniolica Werner. To enobarvno, slivnato zeleno varieteto živorodne kuščarice navaja Werner za Kranjsko z najdiščem Snežnik.

Werner, Rept. Östrr. p. 34. 6

6. Pozidna kuščarica — lacerta muralis Laur. — Mauereidechse. Splošno razširjena po vsem Kranjskem, toda številnejša le po južnejših krajih. *Erjavec-Schödler,* Zoolog., p. 325 (pod imenom siva kuščarica). *Freyer* je ne navaja, zato meni *Schreiber* (Herptlg. europ. I. e., 1875, p. 418), da na Kranjskem ni te kuščarice. Toda v drugi izdaji l. 1912 jo navaja tudi že za Kranjsko (Herptlg. europ. II. e., 1912.

pag. 427). Opazila pa sva jo s preparatorjem Dobovškom večkrat na svojih pohodih (nabrežje Gruberjevega kanala in Golovec pri Ljubljani, Dolenjsko, Vipavska dolina, okolica mesta Kranja, i. dr.). 7

7. **Nabrežna kuščarica** — lacerta fiumana Werner. Živi na Notranjskem (Razdrto-Vipava-Fužine, okolica Ilirske Bistrice).

Schreiber, Herptlg. europ. II. e., 1912, p. 435. *Sajovic,* Poročilo o prirodopisnem oddelku dež. muz. za leto 1910, Carniola 1911, p. 144; *Sajovic,* Plazilci, ali plezavci, Slov. Narod 1912, štev. 10. 8

8. **Črnopikčasta gaščerica** — Algiroides nigropunctatus D. B. — Vipavska dolina; Grajski grič pri Vipavi — Fužine ob goriški meji.

Schreiber, Herptlg. europ. II. e., 1912, p. 374; *Werner,* Rept. Österr. p. 28; *Werner,* Sammlung Göschen: Das Tierreich III. p. 79; *Sajovic,* Plazilci ali plezavci, Slov. Narod, 1912, štev. 10. 9

Podrazred. Kače — Ophidia — Schlangen.

Družina. Goži — Colubridae — Nattern.

9. **Belouška** — tropidonotus natrix L. — Ringelnatter. Na Kranjskem splošno zelo razširjena obvodna kača, ki se pa nahaja tudi po gozdovih in na polju.

Erjavec, Domače in tuje živali, V., p. 56; *Erjavec-Schödler,* Zoolog., p. 323; *Robič,* Iz Šenturške gore (Novice, leta 1884, p. 232); *Freyer,* Fauna Krains, p. 42; *Werner,* Rept. Österr., p. 53. 10

Progasta belouška — tr. natrix L. var. persa Pall. — Streifenringelnatter. Dosedaj znana iz Ljubljanske okolice in Kamniške Bistrice.

Sajovic, „Eine neue Schlangenvarietät für Krain" in „Streifenringelnatter" (Carniola 1909, p. 109 in p. 165). 11

10. **Kobranka** (kobrasta ali smrdljiva kača, mišenca, rosica) — tropidonotus tessellatus Laur. — Würfelnatter. Pri nas zelo razširjena obvodna kača.

Erjavec, Domače in tuje živali. V. p. 63; *Erjavec-Schödler,* Zoolog., p. 323; *Robič,* Iz Šenturške gore (Novice leta 1884, p. 232); *Freyer,* Fauna Krains, p. 43; *Werner,* Rept. Österr. p. 55. 12

Rumena kobranka — tr. tessellatus L. var. flavescens Wern. — Je svetlorumena, rdečeoka varieteta navadne kobranke. Eksemplar, ki je nekakšen prehod k tej svetli varieteti nav. kobranke, je bil ujet v Peklu pri Borovnici.

Sajovic, Poroč. prirodop. odd. dež. muzeja za l. 1909 (Carniola 1910, p. 41). 13

11. **Belica** — Zamenis gemonensis Laur. — Pfeilnatter, Zornnatter. — Se nahaja na Kranjskem po podatkih herpetologa *Wernerja,* Rept. Österr., p. 56. Splošno za južne alpske dežele jo navaja *Schreiber,* Herptlg. europ. II. e., 1912., 718. 14

Črnica — Z. gemonensis Laur. var. carbonarius Bonap. — schwarze Zornnatter. — Živi v Vipavski dolini in na Krasu.

Erjavec, Domače in tuje živali. V., p. 65 (jo navaja napačno pri gožu), *Erjavec-Schödler,* Zoolog., p. 323; *Freyer,* Fauna Krains, p. 43 (jo navaja napačno

pri gožu); *Sajovic,* Bericht über die naturh. Abtlg. des Landesmuseums (Carniola 1909, p. 19, jo navaja napačno za črnega goža); *Sajovic,* Plazilci ali plezavci, Slov. Narod 1912, štev. 10; *Schreiber,* (Herptlg. europ. II. e., 1912, p. 718) jo navaja splošno za vse avstrijsko kraško ozemlje. **15**

12. Gož (belica, zelena kača) — coluber longissimus Laur. — Äskulapschlange. Nahaja se poredkoma po vsem Kranjskem, v večjem številu zlasti na Dolenjskem in sicer po listnatih gozdovih Dolenjskega Krasa.

Erjavec, Domače in tuje živali. V. p. 63; *Erjavec-Schödler,* Zoolog., p. 323; *Robič,* Iz Šenturške gore (Novice leta 1884, p. 232); *Freyer,* Fauna Krains, p. 43; *Werner,* Rept. Österr. p. 61; *Sajovic,* Plazilci ali plezavci, Slov. Narod 1912, št. 10. **16**

13. Smokulja (rjava kača) — coronella austriaca Laur. — Schlingnatter, Glattnatter. Zelo pogosta kača na Kranjskem.

Erjavec, Domače in tuje živali, V., p. 62; *Erjavec-Schödler,* Zoolog., p. 323; *Robič,* Iz Šenturške gore (Novice leta 1884, p. 232); *Freyer,* Fauna Krains, p. 42; *Werner,* Rept. Österr., p. 67. **17**

Družina. Gadi — Viperidae — Ottern.

14. Gad — vipera berus L. — Kreuzotter. Živi na Kranjskem na pogorskem in planinskem svetu, v ravnini zelo redek.

Erjavec, Domače in tuje živali, V., p. 76; *Erjavec-Schödler,* Zoolog., p. 324; *Tonejec,* Nekoliko o strupenih kačah iz domačih dežel (Kres leta 1882, p. 263); *Robič,* Iz Šenturške gore (Novice leta 1884, p. 232); *Werner,* Rept. Österr., p. 78 u. 79; *Sajovic,* Plazilci ali plezavci (Slov. Narod 1912, štev. 10). **18**

Bosenski gad — v. berus L. var. bosniensis Bttgr. Živi po podatkih *Wernerja* (Rept. Österr., p. 78) in *Schreiberja* (Herptlg. europ., II. e., 1912, p. 620) na Kranjskem (Snežnik); l. 1912 smo ga izsledili tudi v jeseniški okolici pod Golico in pri Sv. Ani nad Tržičem; oboje najdišče je v Karavankah. **19**

Črni gad — v. berus L. var. prester — Höllenotter. Se nahaja po naših alpah in na Krasu.

Tonejec, Nekoliko o strupenih kačah iz domačih dežel (Kres l. 1882, p. 321); *Freyer,* Fauna Krains, p. 43; *Werner,* Rept. Österr., p. 78; *Sajovic,* Plazilci ali plezavci, Slov. Narod 1912, štev. 10. **20**

15. Modras — vipera ammodytes L. — Sandotter, Sandviper. Na Kranjskem zelo razširjena strupena kača.

Erjavec, Domače in tuje živali, V., p. 90; *Erjavec-Schödler,* Zoolog., p 325; *Tonejec,* Nekoliko o strupenih kačah iz domačih dežel (Kres leta 1882, p. 211); *Robič,* Iz Šenturške gore (Novice leta 1884, p. 232); *Freyer,* Fauna Krains, p. 43 (Freyer imenuje modrasa rilčni gad); *Schreiber,* Herptlg. europ. II. e., 1912, p. 605; *Werner,* Rept. Österr., p. 85; *Werner,* Sammlung Göschen: Das Tierreich III., p. 126; *Sajovic,* Plazilci ali plezavci, Slov. Narod 1912, štev. 10. **21**

Številke na levi strani pomenijo število vrst, one na desni splošno število plazilcev.

Kranjska ima torej iz rodu plazilcev 1 želvo, 8 kuščarjev in 12 kač.

Zoogeografično pripadajo po Wernerjevi herpetologični razdelitvi naše države kranjske pokrajine južno-alpskemu okraju, katerega značilna zastopnika modras in belica sta tudi po Kranjskem splošno naseljena; prvi v velikem, drugi pa v neprimerno manjšem številu. Poleg teh najdemo med kranjskimi plazilci tudi vse reprezentante severnih plazilcev (siva kuščarica, živorodna kuščarica, slepič, trakulja, belouška, gad) obenem z nekaterimi južnimi sorodniki (sklednica, nabrežna kuščarica, črnopikčasta gaščerica, črnica). Ostale vrste pa so po srednji in južni Evropi splošno razširjene.

Rod (genus)	Avstro-Ogrsko		Kranjsko	
	število vrst	v r s t e	število vrst	v r s t e
Ablepharus	1	pannonicus;	—	—
Algiroides	1	nigropunctatus;	1	nigropunctatus;
Lacerta	12	oxycephala, mosorensis, *Horvathi*, muralis, fiumana, taurica, serpa, agilis, viridis, major, praticola, vivipara;	5	muralis, fiumana, agilis, viridis, vivipara;
Anguis	1	fragilis;	1	fragilis;
Ophisaurus	1	apus;	—	—
Tarentola	1	mauritanica;	—	—
Hemidactylus	1	turcicus;	—	—
Vipera	5	ammodytes, aspis, berus, Ursinii, macrops;	2	ammodytes, berus;
Coelopeltis	1	monspessulana;	—	—
Tarbophis	1	vivax;	—	—
Coronella	2	(girondica), austriaca;	1	austriaca;
Coluber	3	longissimus, leopardinus, quatuorlineatus;	1	longissimus;
Zamenis	2	Dahlii, gemonensis;	1	gemonensis;
Tropidonotus	2	tessellatus, natrix;	2	tessellatus, natrix;
Testudo	1	graeca;	—	—
Emys	1	orbicularis;	1	orbicularis?;
Clemmys	1	caspica;	—	—
17 rodov	37	vrst	15	vrst

Najnavadnejše in splošno po vsej deželi pogosto opazovane plazilce bi razvrstili po številnosti v naslednjem redu: belouška, kobranka, modras, smokulja, slepič, siva kuščarica. Poredkoma, toda po celi Kranjski žive: gož, pozidna kuščarica, zelenec; na planinskem svetu domujejo predvsem gad, črni gad in živorodna kuščarica. K redkejšim vrstam po vsem Kranjskem živečih plazilcev spada belica. Samo iz enega ali dveh nahajališč so znani: sklednica (Ljubljansko

barje, Prilozje na Dolenjskem), progasta belouška (Ljubljanska okolica, Kamniška Bistrica), bosenski gad (Karavanke, Snežnik), črnopikčasta gaščerica, nabrežna kuščarica in črnica (Vipavska dolina), kranjska kuščarica (Snežnik na Notranjskem), rumena kobranka (Peklo pri Borovnici).

Schreiber navaja v svoji knjigi „Herpetologia europaea“ iz l. 1912. za Evropo 95 vrst plazilcev. Ako odštejemo od teh morske želve, pripade na evropsko celino 91 vrst. Izmed poslednjih jih prebiva na ozemlju avstro-ogrske monarhije 37, to je več kot tretjina, odnosno 40·66%; po pokrajinah naše dežele pa živi le 15 vrst, torej približno ena šestina, oziroma 16·48% vseh evropskih ali niti polovica, oziroma 40·54% vseh avstrijskih plazilskih vrst. Iz tozadevnega pregleda na strani 26. razvidimo, kateri plazilski rodovi in s kolikim številom vrst so razširjeni po naši državi in koliko jih najdemo na Kranjskem.

Razprto tiskana imena značijo samo na navedenem ozemlju nahajajoče se vrste; imena v oklepajih zelo redke, ne ravno značilne vrste; vprašaj pomeni vrste, ki so na določenem ozemlju najbrže že izumrle, ali se nahajajo ondi le še posamični njihovi potomci.

Celoten pregled plazilcev v številih, njih porazdelitev na razrede, oziroma podrazrede, njih posebnosti v omenjenih dveh ozemljih nam kaže naslednja primerjalna tabela. Število rodov značijo rimske, število vrst arabske številke.

Ozemlje	Število rodov in vrst	Luskavci - Squamata		Želve Chelonia	Samo na določenem ozemlju živeče vrste	Štev. vrst v % z oz. na evropske plazilce
		kuščarji lacertilia	kače ophidia			
Avstro-Ogrsko .	XVII., 37	VII., 18	VII., 16	III., 5	1	40 66
Kranjsko . . .	IX., 15	III., 7	V., 7	I, 1	—	16·48

Za natančno ugotovitev podrobne zemljepisne razširjenosti posameznih plazilcev po naši deželi imamo razmeroma še premalo podatkov. Le o nekaterih kačjih vrstah podamo lahko pregledno sliko njihove naseljenosti. K temu je pripomogel mnogo lanski kačji lov[1], ki je prinesel iz vseh krajev k že nabranemu gradivu veliko množino novega. Kranjski deželni odbor je razpisal prvič premije za zatiranje[2] strupenih kač z odlokom dne 28. marca l. 1912, štev. 373. in sicer za glave strupenih

[1] Dr. Gv. Sajovic, Zur Vertilgung der Giftschlangen in Krain 1912, Laibacher Zeitung 1913, Nr. 39. und 40.

[2] S stališča prirodno-varstvenega gibanja ne moremo oddobravati zatiranja strupenih kač — z ozirom na izredno njihovo pomnožitev na Kranjskem pa lahko zagovarjamo njihovo pokončavanje. Vsekakor pa priporočamo, da se izkuša pri tem kačjem lovu kolikor mogoče omejiti in preprečiti preganjanje nestrupenih kač, ki so v prirodnem gospodarstvu vsekakor potrebne, v mnogih slučajih pa tudi človeku koristne.

kač po 1 K. Ljudstvo je napovedalo zategadelj po celi deželi kačam neizprosno preganjanje in jih je uničevalo vsepovsod. Deželnemu odboru vposlane kačje glave smo določevali v deželnem muzeju. Ker so bila omenjena v poročilih o kačjih glavah vedno tudi najdišča, je nudil kačji lov v vsakem oziru zelo bogat in zanimiv herpetologičen materijal.

V celem smo prejeli iz 222 krajev 264 pošiljatev z 23.371 kačjimi glavami, med temi 15.035 (64·32 %) glav strupenih in 8336 (35·68 %) glav nestrupenih kač. Po razdelitvi Kranjske na tri dele, se razdele navedena števila takole: Dolenjsko 11.925 kač (8017 strupenih in 3908 nestrupenih), Gorenjsko 5223 kač (2895 strupenih in 2328 nestrupenih) in Notranjsko 6223 kač (4123 strupenih in 2100 nestrupenih). — Strupene kače (modras, gad) so zatirali povsod; enaka usoda je zadela tudi smokuljo, ker velja splošno za strupeno „rjavo kačo“, zelo mnogi jo pa zamenjujejo z gadom. Zato sklepamo pri teh treh vrstah popolnoma lahko o njih geografični razširjenosti na Kranjskem. Pri ostalih nestrupenih kačjih vrstah pa nam to še ni mogoče, ker so večjidel znane kot neškodljive in so jih lovili le v nekaterih krajih. Odtod tako majhno število njih vposlanih glav, dasiravno sta n. pr. belouška in kobranka pri nas še bolj razširjeni kakor modras ali smokulja. V tabelah so imena kač, o katerih ne moremo sklepati na podlagi danih podatkov na njih geografično razširjenost, v oklepajih in so tiskana z manjšimi črkami. Belice, oziroma črnice nam niso vposlali od nikoder.

Posamezne kačje vrste se porazdele po deželi v razmerju, kakor nam ga kaže naslednja tabela.

Vrste z varijetetami	Skupno štev.	Gorenjsko	Notranjsko	Dolenjsko
Vipera ammodytes . .	14623	2546	4072	8005
Vipera berus	316	282	22	12
V. berus v. bosniensis	7	7	—	—
V. berus v. prester . .	89	60	29	—
Coronella austriaca . .	7059	1829	1781	3449
(Coluber longissimus) . .	83	11	11	61
(Tropidonotus tessellatus) .	878	373	209	296
(Tropidonotus natrix) . .	316	115	99	102

Modras (v. ammodytes) je najštevilnejše zastopan po Dolenjskem (54·7 %), za tem sledi Notranjsko (27·9 %) in šele na tretje mesto pride Gorenjsko (17·4 %).

Obratno prvači gad (v. berus) na Gorenjskem (89·24 %); po Notranjskem (6·96 %) in Dolenjskem (3·8 %) živi le v malem številu. Izmed njegovih različkov je razširjen po teh podatkih bosenski gad (v. berus var. bosniensis) samo na Gorenjskem; črni gad (v.

berus var. prester) se pa nahaja na Gorenjskem (67·4 %) in Notranjskem (32·6 %).

Smokulja (coronella austriaca) je najbolj razširjena po Dolenjskem (48·86 %), po Gorenjskem (25·88 %) in Notranjskem (25·23 %) pa približno enakoštevilno.

Zemljepisno-pokrajinska[3] tabela naše dežele nam podaje o razširjenosti posameznih kačjih vrst to-le zanimivo sliko:

Vrste z varietetami	Skupno štev.	Julijske alpe	Alpsko in kraško prehodno gorovje	Notranjski Kras	Dolenjski Kras	Belokranjsko gričevje	Dolenjsko hribovje	Ljubljanska kotlina	Karavanke	Kamniške alpe	Kranjsko-štajerske sredogorje
Vipera ammodytes . .	14623	479	2285	2245	3781	1768	2152	335	219	194	1165
Vipera berus	316	160	—	22	—	—	1	—	116	5	12
V. berus v. bosniensis	7	—	—	—	—	—	—	—	7	—	—
V. berus v. prester . .	89	35	—	29	—	—	—	—	23	—	2
Coronella austriaca . .	7059	389	991	967	1958	229	982	482	76	94	891
(Coluber longissimus) . .	83	1	7	6	44	1	9	2	—	—	13
(Tropidonotus tessellatus .	878	73	206	22	90	8	119	116	—	—	244
(Tropidonotus natrix) . .	316	41	32	74	68	5	22	24	3	11	36

Iz teh podatkov je razvidno, da je modras (v. ammodytes) najbolj razplojen po Dolenjskem Krasu (25·85 %), zatem v Alpskem in Kraškem prehodnem pogorju (15·62 %); po ostalih pokrajinah pa v naslednjem redu: Notranjski Kras (15·35 %), Dolenjsko hribovje (14·69 %), Belokranjsko gričevje (12·09 %), Kranjsko in Štajersko sredogorje (7·09 %), Julijske alpe (3·27 %), Ljubljanska kotlina (2·02 %), Karavanke (1·49 %), Kamniške alpe (1·32 %).

Gad (v. berus) ima pretežno svoja skrivališča po Julijskih alpah (50·63 %) in Karavankah (36·71 %), v ostalih pokrajinah je zastopan le v malem številu: Notranjski Kras (6·96 %), Kranjsko in Štajersko sredogorje (3·8 %), Kamniške alpe (1·58 %), Dolenjsko hribovje (0·31 %). — Bosenskega gada (v. berus var. bosniensis) so poslali samo iz Karavank; črni gad (v. berus var. prester) je najštevilnejši v Julijskih alpah (39·3 %) in po Notranjskem Krasu (32·5 %), nadalje živi

[3] Glede razdelitve Kranjske na zemljepisne pokrajine nekaj opomb: Julijske alpe štejemo do Sorice; Alpsko in Kraško prehodno gorovje od Sorice do črte Vrhnika—Logatec—Postojna—Razdrto—Vipava; Notranjski in Dolenjski Kras od imenovane črte do Temenice—Prečne. Dolenjsko hribovje sega od Temenice do Save, pripadajo mu tudi Gorjanci. Kranjsko-štajersko sredogorje sega od Save do Tuhinjske doline in Savinje. — Pri zemljepisnem delu me je podpiral s prijaznimi nasveti gosp. prof. *Milan Pajk*, za kar se mu na tem mestu najiskreneje zahvaljujem.

še v Karavankah (25·8 %) in po Kranjskem in Štajerskem sredogorju (2·2 %).

Smokulja (coronella austriaca) je razširjena zlasti po ozemlju Dolenjskega Krasa (27·73 %), po ostalih pokrajinah pa v naslednjem razmerju: Alpsko in Kraško prehodno pogorje (14·03 %), Dolenjsko hribovje (13·91 %), Notranjski Kras (13·69 %), Kranjsko in Štajersko sredogorje (12·62 %), Ljubljanska kotlina (6·82 %), Julijske alpe (5·51 %), Belokranjsko gričevje (3·24 %), Kamniške alpe (1·33 %), Karavanke (1·07 %).

V navedenem razmerju so torej naseljene po pokrajinah naše dežele kačje vrste modras, gad in smokulja.

Vobče je Kranjska v herpetologičnem oziru še premalo preiskana, zato je nemogoče podati podroben in popolen pregled o geografični razširjenosti posameznih vrst plazilcev po naših pokrajinah. Odločil sem se k priobčitvi nabranih herpetologičnih zapiskov o nekaterih zanimivejših in redkejših kuščaricah in kačah. V to svrho sem jih zbral v naslednje odstavke in jih podajam kot mal donesek k domoznanstvu in kot podlago za nadaljno tovrstno raziskavanje naše dežele.

Črnopikčasta gaščerica — algiroides nigropunctatus D. B.

Med zastopniki družine kuščaric (lacertidae) se loči črnopikčasta gaščerica predvsem po razvoju svoje luskave obleke. Pred podočesnim ščitom (suboculare) je razvitih pet zgornjih ustničnih ščitov (supralabialia), nadočesne ščite (supraocularia) ločijo od obočesnih (supraciliaria) drobnozrnate luskice. Izmed ščitov, ki pokrivajo senci, so največji: srednji (massetericum), bobničev (tympanicum) in pa zgornji senski ščiti (supratemporalia). Zlasti značilne zanjo so diagonalno gredeljaste, velike hrbtne luske, ki imajo obliko romboida, proti repu so pa podolgovate in pravokotne in preidejo slednjič v topo priostrene repne luske. Obstranske luske so polovico manjše od hrbtnih in lahko izbočene. Potrebušne ploščice so razvrščene v 6 podolžnih vrstah.

Črnopikčasta gaščerica je zelo urna živalica, vitkega in podolgovatega telesa. Ploščata glava se zožuje navspred v ozek gobček. Sprednji nogi sežeta preko oči, zadnji pa do ramen ali tudi še preko njih. Rep je ob korenu čvetero-robat in sploščen, se polagoma zožuje in je na koncu zelo tanek. V celem meri črnopikčasta gaščerica 18—21 *cm,* toda od te mere odpade 12—14 *cm* na rep, ki je navadno še enkrat tako dolg kakor ostalo truplo. Zanimiva je tudi trajna barva te kuščarice, ker izpreminjajo njene sorodnice močno barvo svoje obleke in nobena vrsta ne različi v tem pogledu tako malo

Črnopikčasta gaščerica, algiroides nigropunctatus D. B.

Nabrežna kuščarica, lacerta fiumana Wern.

Fotogr. 1911. Fr. Dobovšek.

Slika 1. **Črnopikčasta gaščerica in nabrežna kuščarica na Starograjskem griču pri Vipavi.**

kakor ravno ta. Po zgornji strani je zamazano rjavkaste ali rumenkastoolivne barve, ob straneh nekoliko temnejša, čezinčez pa pokrita z mnogoštevilnimi črnimi pikami (odtod ime). Spodnja stran je pri samcih na grlu azurno višnjeva, na trebuhu in pod repom pa ognjeno rdeča; pri samicah je spodnja stran telesa zamazano bela. Mladiči so enobarvni, zgoraj črnikasto sivi ali črnikasto rujavi, spodaj zelenkasto beli.

V svojem vedenju je črnopikčasta gaščerica plaha in oprezna živalica. Sovražnika začuti precej in takoj pobegne, zato je lov nanjo zelo težaven, o čemer sem se sam prepričal na svojih ekskurzijah. Živi najrajši po grobljiščih, zaraslih z nizkim grmičevjem in po raztrganih skalah, ki ji nudijo dovolj varna skrivališča. Po južnejših krajih si izbere svoje stanovanje tudi kaj rada na starih oljkah, kjer se kreta po deblu in vejah prav tako spretno kakor na tleh po robatem kamenju.

Črnopikčasta gaščerica se nahaja na Goriškem (do Gorice) in v Istri, bolj poredkoma v Dalmaciji in Hercegovini, razen tega pa tudi na Jonskih otokih. Na Kranjskem je bila dolgo časa neznana. Sicer sklepa *Schreiber*[4] po svojih opazovanjih na Goriškem v prvi izdaji svoje herpetologije, da mora najbrže živeti tudi v južnih pokrajinah naše dežele, v drugi izdaji iz l. 1912. pa to že zanesljivo navaja. Tudi dunajski herpetolog *Werner*[5] jo navaja, vendar ne pove nobenega najdišča, domačim prirodopiscem pa je bila do leta 1911. popolnoma neznana. To leto jo je našel na svoji ekskurziji v Vipavi muzejski preparator *Fr. Dobovšek,* ki je prinesel v deželni muzej doraslega in lepo razvitega samca. Ujel ga je na razvalinah starega vipavskega gradu v višini 233 *m.* Nekaj dni pozneje je prinesel od ravnotam v deželni muzej poštni kontrolor in znani metuljčar *J. Hafner* staro samico te vrste. V začetku septembra sem si pa sam ogledal nahajališče črnopikčaste gaščerice na starograjskem griču pri Vipavi, kjer živi v družbi z nabrežno kuščarico (lacerta fiumana Werner) (slika 1.), pozidno kuščarico (lacerta muralis Laur.), in njim neprijazno kačo črnico (zamenis gemonensis Laur. v. carbonarius Bonap.). Razpalo zidovje starega gradu in obsežna grobljišča robatega kamenja, semintja porasla z nizkim grmičevjem, nudijo imenovanim plazilcem varna zavetišča, v katera se lahko vsak hip poskrijejo. Leta 1912. je zasledoval muzejski preparator *Fr. Dobovšek* na svojih

[4] *Dr. E. Schreiber,* Herpetologia europaea 1875, pag. 454.

[5] *Dr. Fr. Werner,* Reptilien und Amphibien Österreichs Ungarns 1897, pag. 28. — Das Tierreich III. (Sammlung Göschen 383), pag. 79.

ekskurzijah črnopikčasto gaščerico mestoma od Vipavskega griča tja do Fužin (150 *m* nad morjem) ob goriški meji. Gotovo pa se nahaja ta vrsta tudi še na drugih mestih južnih kranjskih pokrajin in solnčne Vipavske doline.

Nabrežna kuščarica — Lacerta fiumana Werner.

Malokatera vrsta kuščaric se tako zelo izpreminja po svoji vnanji obliki kakor pozidna kuščarica (lacerta muralis Laur.). Dosedaj so določili poznavalci več podvrst in še več različkov. Nekatere podvrste veljajo danes že kot samostojne vrste in med te spada tudi nabrežna kuščarica (slika 2.), ki jo je prvi našel dunajski herpetolog profesor *Werner* v okolici Reke (leta 1891.) in je značilna za favno avstrijskega Primorja.

Fotogr. 1911. Fr. Dobovšek.

Slika 2. Nabrežna kuščarica — lacerta fiumana Wern. — iz Vipavske doline.

Splošno je v telesnem ustroju zelo podobna svoji ožji sorodnici pozidni kuščarici, ki je tudi pri nas povsod razširjena. Nabrežno kuščarico spoznamo lahko po precej debeli, nekoliko višji glavi in po dveh belih ozkih obstranskih črtah, ki se ji vlečejo od očes preko olivno, ozir. modrikasto zelenega hrbtišča proti repu. Znotraj teh belih črt so razvrščene na vsaki strani temnejše pege v podolžno progo in med tema dvema se nahaja še srednja podolžna pegasta proga. Za očesom in pod belo črto se vleče na vsaki strani širok temnorjav trak, ki se porazgubi za ušesom v svetlejšo obstransko barvo. Celotno meri nabrežna kuščarica 13—16 *cm; Werner* je dobil v reški okolici največje eksemplare po 16, odnosno 17 *cm;* mera

dosedaj ujetih kranjskih znaša 12·6—18·2 *cm*. Samec je močnejši od samice, ima v podolžnih vrstah in ob strani večje število peg, preko ramena ga krasi lepa modrikasta pega, potrebušje je rumeno-rdeče. Pri manjši samici so pege bolj zamazane in ne tako številne kakor pri samcu; spodnja stran telesa pa je zamazano bela.

Nabrežna kuščarica je v svojih kretnjah gibčna in urna. Z izredno spretnostjo lovi svoj plen po prisojnih peščenih krajih; prednost daje z redko in nizko travo zaraslim mestom. Nahaja se v vzhodnem delu Istre, v nekaterih pokrajinah Dalmacije (Zader, Dubrovnik), na večini otokov vzhodnega Jadranskega morja, v Hercegovini in Črni gori. Na Kranjskem jo je prvi našel junija leta 1910. muzejski preparator *Fr. Dobovšek* v Vipavski dolini in sicer na Starograjskem griču pri Vipavi (233 *m* nad m.). V svrho zanesljive določitve sem jo poslal prof. *Wernerju* na Dunaj. Sporočil mi je prijazno z obratno pošto, da je poslani eksemplar samica nabrežne kuščarice, ki doslej iz Kranjskega ni bila znana. Tako je bila to prva za Kranjsko ugotovljena nabrežna kuščarica; hrani jo prirodopisna zbirka deželnega muzeja v Ljubljani. Naslednje leto sem jo opazoval sam na ekskurziji ob državni novi in deloma stari cesti med Razdrtim in Vipavo. Dobovšek pa jo je izsledil tudi v okolici Ilirske Bistrice ob pešpotu na Snežnik v višini 550 *m*. — V I. izdaji svoje herpetologije Schreiber te vrste še ne navaja, v novi izdaji iz l. 1912. pa jo omenja za južne dele Kranjske sploh.

Živorodna kuščarica — Lacerta vivipara Jacq.

Pri nas poznajo ljudje raznovrstne kuščarice splošno le pod dvema imenoma: večji so kuščarji, manjše pa imenujejo martinčke. Nekateri ločijo še kuščarja od sive kuščarice in pozidne kuščarice, živorodna kuščarica pa je pod svojim imenom nepoznana, dasiravno ni redka po našem ozemlju. Med svojimi sovrstnicami je najmanjša; njena povprečna mera znaša 12·5 *cm*. Šibko in vitko telo nosijo nizke nožice, izmed katerih sežejo sprednje do očesa, zadnje pa do sredi potrebušja in nikdar do ramen. Rep je primeroma debel in se šele proti koncu zoži; od trupla je daljši navadno za $^1/_3$, mnogokrat je pa še celo krajši (posebno pri samicah). Z ozirom na folidoso se morajo omeniti naslednja značilna svojstva: nadočesni ščiti leže neposredno nad obočesnimi, nasofrenalni ščit je na vsaki strani samo eden. Pred podočesnim ščitom so razviti 4 zgornji ustnični ščiti, nazobčani ovratnik sestoji iz 6—10 ploščic. Hrbtne luske so šesterokotne in gredeljaste, obstranske so gladke. Na potrebušni strani so

razviti ščiti v 6 podolžnih vrstah; pred velikim predanalnim ščitom sta dve polkrožni vrsti majhnih ščitov.

Živorodna kuščarica ne izpreminja svoje barve tako pogosto kakor druge njene sorodnice. Samec je navadno po hrbtu zamolklo rjav ali rjavkasto-siv, po sredi hrbta posut s temnejšimi pikčastimi pegami, ki tvorijo pogostokrat skupno podolžno progo. Temnorjavi obstranski trak začenja že takoj za očesom in je zgoraj obrobljen s svetlejšo črto. Temne pege so vidne tudi ob straneh in na repu. Spodnja stran glave in vrata je modrikasto ali rdečkasto nadahnjena, potrebušna stran rumenkasto rdeča, redkeje zelenkasto rumena, ali modrikasta in navadno gosto s črnimi pikami posuta. Tudi rep je na spodnji strani črnopikčast, ravnotako zadnji par nog na notranji strani. Samica je navadno svetlejša od samca, pege so bolj redko razvite; spodnja stran telesa je pa enobarvno svetlo-rumena in brez vsakih pik.

Živorodna kuščarica je tudi zategadelj zanimiva, ker rodi žive mladiče, kakor nam že ime samo pove; druge kuščarice ležejo namreč mehkokožnata jajca. Novorojeni mladički živorodne kuščarice so komaj 3·5 *cm* dolgi. Barve so črnikaste in imajo na vsaki strani po dve vrsti rumenkastih pik.

V hitrosti zaostaja živorodna kuščarica kljub vitkemu telesu mnogo za drugimi vrstnicami, prekaša jih pa po svoji opreznosti in plašljivosti. Prebiva po vlažnih krajih in sicer po močvirjih, vlažnih travnikih, gozdovih in gorskih košenicah, ob potokih, studencih in planinskih vodnjakih. Naseli se najrajši po gorovju (odtod nemško ime „die Bergeidechse“) in živi celo v višini 2800 *m*. Po svojem okraju teka počasi naokrog, iščoč si hrane, ki obstoji iz črvov, raznovrstnih ličink in drugega mrčesa; za krilatim plenom se ne poganja zaradi svoje neokretnosti.

Razširjena je po severni in srednji Evropi in Sibiriji; njena bivališča segajo do 70° severne širine (Varangerfjord na Norveškem), tako da spada v rodu plazilcev k tipičnim zastopnikom severnega živalstva. Na Kranjskem je živorodna kuščarica pogosta zlasti na planinskem svetu tako v Julijskih alpah, n. pr.: Črna prst v višini 1500 *m*, Vrata v višini 982 *m*, i. dr., na Karavankah (Golica do 1800 *m*, Stol do 1350 *m*, Zelenica v višini 800 *m* in dr.), v Kamniških alpah (Kamniška Bistrica do višine 600 *m*, in dr.), nadalje na Sv. Joštu nad Kranjem (864 *m*), na Šmarni gori in Sv. Katarini pri Ljubljani, itd.; vendar se nahaja tudi v ravnini na vlažnih krajih in je karakteristična prebivalka Ljubljanskega barja, kjer živi mnogoštevilno zlasti v Mestnem logu pri Ljubljani.

Po podatkih dunajskega herpetologa *Wernerja*[6] se nahaja na Kranjskem Snežniku enobarvna varieteta živorodne kuščarice lepo slivnato-zelene barve, ki jo nazivlje omenjeni prirodopisec z imenom kranjska kuščarica (lacerta vivipara Jacq. v. carniolica Wern.). Domači prirodopisci jo dosedaj še nismo mogli izslediti in tudi v prirodopisni zbirki kranjskega deželnega muzeja ni zastopana.

Progasta belouška — Tropidonotus natrix L. v. persa Pall.

O tej varieteti belouške sem napisal potrebne podatke že v Carnioli leta 1909. (stran 109 in 165), ko je bila za našo deželo prvič

Fotogr. 1909. dr. Cerk.

Slika 3. Progasta belouška — tropidonotus tessellatus L. v. persa Pall. — iz Ljubljanske okolice.

ugotovljena. Dodatno k tem zapiskom omenjam še nekatera najdišča na Kranjskem iz zadnjih treh let. Stotnik *G. Veith,* priznan herpetolog, mi je še leta 1909. sporočil, da je progasta belouška pogosta prebivalka gozdov v Ljubljanski okolici, na bregovih Gradaščice sploh. Važnejša nahajališča so v okolici naslednjih krajev: grad Bokalce, Stranska vas, Prevalnik in dr.; preparator Dobovšek jo je našel na Golovcu, sam sem jo videl ob Ljubljanici nad topničarsko vojašnico,

[6] *Dr. Fr. Werner*, Reptilien u. Amphibien Oesterreich-Ungarns, 1897 pag. 34.

nadalje na Golovcu in v Mestnem logu. Leta 1911. sem parkrat naletel nanjo ob Gradaščici na izprehodu proti Glincam, leta 1912. pa je opazoval preparator *Dobovšek* progaste belouške v Kamniški Bistrici (600 *m* nad morjem) in je prinesel s saboj lepo zraščeno staro samico. Dosedaj je Kamniška Bistrica za našo deželo najsevernejše bivališče progaste belouške. Končno moram še pripomniti, da je zapustila progasta belouška bregove ob Gruberjevem kanalu — prvem nam znanem najdišču (slika 3.). Tekom zadnjih treh let so regulirali Gruberjev kanal in so ga v svrho poglobitve izpraznili. Novemu kanalu so napravili strmejša in gola pobočja, ki slone na gladkih poševnih podzidkih. Vse te okolnosti so pregnale zaenkrat progasto belouško iz Gruberjevega kanala.

Kobranka — Tropidonotus tessellatus Laur.

Ob bregovih naših voda prebivata dve obvodni kačji vrsti: belouška in kobranka. Prva vsem dobro poznana, druga pa ravnotako neznana, dasiravno je razširjena po celi deželi. Ponekod na deželi ji pravijo mišenca, toda beže pred njo, ker menijo, da je strupena; drugod jo zopet zamenjajo z belouško ali pa še celo s strupenim modrasom. Belouški je res podobna po svoji telesni obliki in vodnem življenju, na modrasa pa spominja rogljat trak, ki ga sestavljajo po hrbtišču temnosive pravokotne lise (slika 4.).

Kobranka je najožja sorodnica belouške in se strinja z njo v vseh glavnih telesnih znakih, loči se pa od nje po nekoliko tanjšem telesu in podolgovati, trioglati glavi. Belih zaušesnih lis nima, zgoraj je zelenkasto ali rjavkasto-sive barve in sicer se menjajo svetlejša polja s temnejšimi, potrebušna stran je zamazano rumena in posuta s temnosivimi, pogostokrat črnimi kobrastimi pegami, ob strani pa, zlasti pri samcih, živo-pomarančasta ali rožnata. Dolžina dorasle kobranke znaša 70—106 *cm*.

Kobranka je tipična obvodna kača; vodne bližine ne zapusti nikdar. Naseli se ob tekočih in stoječih vodah, vendar daje prednost bregovom čistih potokov in manjših rek; kalne vode ne ljubi. Hrani se predvsem z ribami in dela ribištvu mnogokrat veliko škodo. Zunaj vode je oprezna in plaha, pri vsakem najmanjšem sumljivem šumu se spusti v vodo, kjer je spretna plavalka in potapljavka, na kopnem pa ni posebno urna.

Razširjena je po severovzhodnem delu Evrope, zapadnih azijskih pokrajinah in v Egiptu; v Nemčiji zlasti ob rekah Mosel in Laba; na avstrijskem ozemlju povsod, izvzemši Gorenje Avstrijsko in Sol-

nograško. Na Kranjskem je kobranka zelo navadna kača in prekaša po številu na mnogih krajih celo belouško. Na Gorenjskem mi je znana s savskega porečja med Radovljico in Črnučami (pri Radovljici, pod Besnico in Rakovico in na nasprotnem bregu pod vasjo Okroglo do Struževega, v Savskem drevoredu pri Kranju, pod Drulovko in Bregom, nad Črnučami in dr.), v Kokriški dolini od vasi Kokre do izliva reke Kokre v Savo (pod vasjo Visoko, v Kokriškem dolu pod Kranjem, in dr.); ob Ljubljanici na Ljubljanskem barju in drugod; na Dolenjskem ob Krki (zlasti v novomeški okolici), ob Topliščici pri Dolenjskih Toplicah (prevladujoča vrsta), na Notranjskem: Peklo

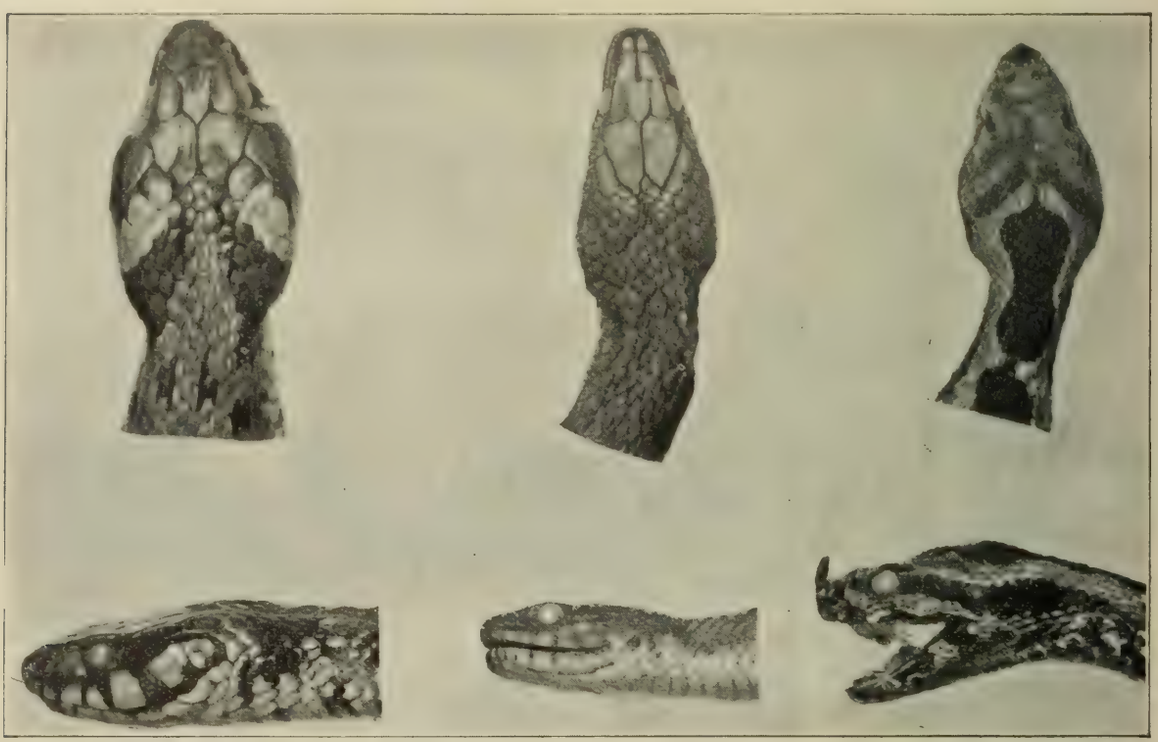

Fotogr. 1912. Fr. Dobovšek.

Belouška
Tropidonotus natrix L.

Kobranka
Tropidonotus tessellatus Laur.

Modras
Vipera ammodytes L.

Slika 4

pri Borovnici, Vipavska dolina in dr. Navedel sem samo par najvažnejših nahajališč, vendar dobimo kobranko več ali manj pogosto razstreseno ob vodah vse naše dežele.

Poseben različek kobranke je rumena kobranka (tr. tessellatus Laur. var. flavescens Werner), ki se loči od tipične vrste po svetlo-rumenkasto-rjavi barvi zgornjih lusk, po rumenkasto-belih in svetlo-rumeno obrobljenih trebušnih ščitih in končno po koralno rudeči zenici in ravno takem jeziku. Dosedaj je znana ta

varieteta iz Dalmacije. Leta 1909., meseca septembra, pa mi je prinesel neki dijak mlado kobranko nenavadno svetle barve iz Pekla pri Borovnici. Ker se razlikuje ta kobranka od navadnih kobrank po splošno na celem telesu prevladujoči rumenkasti barvi in rožnato rdečem očesu in jeziku, vendar pa je za pravo rumeno kobranko premalo svetlih in živahnih barv, zato jo smatram za nekak prehoden eksemplar tipične vrste k rumeni varieteti.

Smokulja — Coronella austriaca Laur.

Smokulja je pri nas povsod razširjena in dobro poznana kača, vendar jo prišteva večina k strupenim kačam in jo zamenjuje prav pogosto z gadom, dasiravno je nestrupena. Na gada nas spominja pri njej srčasta, vendarle nekoliko podolgovata glava, na tilniku temna podkvasta pega in podolžni pohrbtni progi, sestavljeni iz manjših rdečekostanjevih in črnoobrobljenih peg, ki so pri posameznih varietetah različno razvrščene in so na prvi hip podobne rogljatemu hrbtnemu traku strupenega gada. Tudi na vsaki strani sestavljajo pege po eno obstransko progo; obstranske pege so pa manjše in manj očitne. Po barvi se enači zlasti z gadovo samico. Pri ljudstvu vzbuja bojazen zlasti vsled svoje hitre razdražljivosti in grizljivosti. Tako so pobili letošnje leto na Kranjskem pri kačjem lovu 7059 smokulj in jih poslali deželnemu odboru pod imenom gada ali „rjave kače“, tako imenuje ljudstvo na deželi smokuljo. Pri vsaj majhni pazljivosti pa smokuljo, zlasti še mrtvo, kaj lahko ločimo od gada (zobje, oči, ščiti na glavi, pege na hrbtu in ob straneh, luske na telesu, vitkost telesa in dr.) (slika 5.). Samci so zgoraj sivkasto-kostanjeve ali rdečkasto-rjave, spodaj pomarančaste ali rožnato-rdeče barve. Pri samicah je barva zgornjega telesa raznovrstno (navadno temno) sivkasta, spodnja stran je pa jekleno ali črnikasto-siva.

Po sestavi hrbtnih in obstranskih prog različi smokulja nenavadno močno in herpetologi razlikujejo celo vrsto tozadevnih varietet. Herpetolog Schreiber jih omenja 16 in jih zaznamenuje s črkami od a.—q. (n. pr. var. a., var. b. itd.). Dunajski herpetolog Werner pa navaja v svojem delu (Reptil. u. Amph. Österr. Ung. pag. 66) izmed mnogih le 7 znamenitejših ter jih označi z velikimi črkami od A. do G. Posamezne varietete niso nikdar lokalno ločene, ampak se pojavljajo vedno med tipično pegastimi smokuljami. O tem sem se prepričal letos tudi sam, ko sem določeval kačje pošiljatve v muzeju. Skoraj pri vsakem večjem številu smokuljinih glav je bilo več raz-

ličkov in to iz raznih krajev cele Kranjske. Radi preglednosti hočemo navesti po Wernerju le pet varietet, ki prihajajo več ali manj v poštev za našo deželo. Tipična forma ima iz peg sestavljeni dve pohrbtni in dve obstranski progi; v obstranskih progah so luske manjše in bolj zamolkle. — Pri var. A. so pege pohrbtnih prog združene in sicer po dve in dve nasprotno si ležeči v veliko, povprek ležečo temno liso. — Obratno so pri var. B. pege pohrbtnih prog, v vsaki progi podolžno med seboj zlite skupaj tako, da tvorijo dve široki; navadno nepretrgani pohrbtni črti. — Pri var. C. se stikajo pege pohrbtnih prog povprek in podolžno — torej kakor pri A. in B. skupaj — in tvorijo na hrbtu nekako lestvičasto podobo. — Var. E. ima po telesu štiri podolžne črte, ki jih tvorijo v vsaki progi medsabojno zlite pege. — Var. F. je brez peg, ali so pa slednje razvite le neznatno. Med posameznimi tipi pa dobimo še mnogovrstne prehodne forme. Za alpske dežele so pogostne zlasti varietete A., B.

a *b* Fotogr. 1912. Fr. Dobovšek.

Slika 5. *a* smokulja — coronella austriaca Laur. — *b* gad — vipera berus L.

in C. in vse te tri se nahajajo tudi na Kranjskem, raztresene po celi deželi med navadnimi smokuljami. Ako hočemo pregledati njih razširjenost z ozirom na muzeju doposlano število (7059 smokulj), tedaj odpade na tipično formo približno 46 %, na var. A. 39 %, na var. B. 12 %, na var. C. 2·5 % in na razne druge izredne različke 0·5 %. Na Kranjskem ozemlju prevladujeta torej tipična forma in var. A.

Najljubša hrana smokulje so martinčki in slepiči, pobira pa tudi jajca kač in martinčkov, lovi miši itd. Prebiva le na suhih, prisojnih in peščenih, toda s travo zaraslih krajih. Med našimi nestrupenimi kačami je edina, ki vrže žive mladiče. Mladiči so zgoraj sivi ali sivkastorjavi, spodaj pa enobarvno rdečkasti ali rumenkasti ter do 15 *cm* dolgi. Dorasla smokulja meri pri nas 60—75 *cm*.

Na Kranjskem je smokulja splošno zelo razširjena. V večjem številu se nahaja zlasti v okolici sledečih krajev in občin: Bohinjska Bistrica, Kranjska gora, Mošnje na Gorenjskem, Kranj (Savski drevored, pobočje sv. Jošta in Šmarjetne gore), Črni vrh nad Idrijo, Polhov gradec, Rovte, Vrhnika, Lipljene pri Ljubljani, Žužemberk, Šmartno pri Litiji, Gradišče pri Litiji, Višnjegorski okraj, Slivnica (Boštanj, Mlačevo, Zagradec, Zavrh), Šmihel-Stopiče na Dolenjskem, Velika Loka na Dolenjskem idr.

Črnica — Zamenis gemonensis Laur. v. carbonarius Bonap.

Za gožem je črnica naša največja kača, ki doseže dorasla navadno preko $1\,^1/_2$ *m* dolžine. Črnica je temna varieteta belice (zamenis gemonensis Laur.). Po vsej zgornji strani telesa je sivkasto ali celo ogljeno črna, le posamezni ščiti na glavi so rumenkasti. Svetle, rumenkasto-rjave podolžne proge na hrbtu, ki so značilne za belico, izginejo pri njej popolnoma. Potrebušna stran je pri črnici običajno sivkasta s srednjo zamazano, belkasto zeleno progo. Grlo je svinčene sivo, potrebušje pa včasih tudi pegasto, pod repom je vedno enobarvna, jekleno siva. Ob strani se mnogoteri eksemplarji lepo modrikasto izpreminjajo, zlasti krasno in pri vseh črnicah se pojavi to izpreminjanje (irisiranje) ob času, kadar odvržejo staro luskavo obleko in se pokažejo v novi. Mladiči so sprva po telesnem razvoju in barvi popolnoma enaki onim rodne vrste, toda potemne že po par levitvah.

Črnica (slika 6.) je navadno krepkejša od belice. Mnogokrat zamenjajo obedve z gožem, zlasti črnico s črnim gožem. Po velikosti sta si res ti kačji vrsti enaki, toda ločita se zlasti v naslednjih poglavitnejših znakih: belica, oziroma njena temna varieteta črnica ima pod velikim predočnim ščitom majhen podočni ščitec, po telesu v 19 podolžnih vrstah gladke luske, trebušnih ščitov 190—227, pod repom 87—131 parov lusk, trebušni rob le slabo ali pa sploh nerazvit. — Gož, oziroma njegova črna varieteta nima podočnega ščitca, luske v 21—23 podolžnih vrstah in po zadnji polovici hrbta gredeljaste, trebušnih ščitov vedno nad 200, podrepnih lusk 60—88 parov, trebušni rob izrazit. Po navedenih razločkih se torej omenjeni kačji vrsti lahko ločita.

Črnica je oprezna, plaha, urna in grizljiva kača. Pred sovražnikom pobegne namah; še celo, ako jo zaloti zvito v svitek, se odvije bliskoma kakor vzmetno pero in se izgubi pod kamenjem ali v grmičevju. V potrebi se postavi hrabro v bran, pri tem se zvije v svitek, vzravna glavo s sprednjim delom telesa pokoncu ter sika in grize

proti sovražniku; ujeta grize in se skuša z zvijanjem in opletanjem telesa izmuzniti sovražniku. Najljubša hrana so ji kuščarice, toda tudi manjših sesalcev, ptic, žuželk in črvov ne zametuje.

Črnica spada med plazilce južnega podnebja in se nahaja od Južne Tirolske po celi Italiji do Sicilije, nadalje po Primorju, Istri in vzhodnem Hrvaškem, redkeje v Dalmaciji.

Na Kranjskem je značilna za Vipavsko dolino, kjer se rada solnči po prisojnih peščenih rebrih in vinogradih. *Freyer*[7] navaja črnico kot črno varieteto goža ter pristavlja, da se nahaja po Notranjskem po vinogradih; kot posebno najdišče omenja Vrhpolje nad Vipavo. Tudi *Erjavec*[8] omenja črnico pri gožu; nahajališče ravnotako Notranjsko, toda Erjavec ne navaja nobenega najdišča. V obeh slučajih je pa brez dvoma mišljena prava črnica, to je črna varieteta belice, ki jo še takrat pri nas niso poznali. Črni gož dosedaj za Kranjsko še ni ugotovljen; vsaj izmed prirodopiscev zadnjih dvajset let, ki so našo deželo preiskavali, ga nihče ne navaja. Kolikor sem imel sam v roki velikih črnih kač, so bile vse črnice (zamenis gemonensis Laur. var. carbonarius Bonap.) in vse iz Vipavske doline; zanimivejši med temi so bili trije večji eksemplarji. Največjo črnico mi je prinesel neki delavec iz Vipave v drugi polovici junija l. 1908. Ujel jo je na bregu pod serpentinami državne ceste,

Fotogr. 1911. Fr. Dobovšek.

Slika 6. Črnica — Zamenis gemonensis Laur. v. carbonarius Bonap. — na Starograjskem griču pri Vipavi.

[7] *Freyer H.*, Fauna Krains 1842, pag 43.

[8] *Erjavec Fr.*, Domače in tuje živali, V., 1873, pag. 65.

ki vodi iz Razdrtega v Vipavo. Celotna dolžina znaša 141 *cm*, zgornje luske v 19 podolžnih vrstah, trebušnih ščitov 197, podrepnih ščitov 102 para. Ostali, ki sta bili manjši, je ujel muz. preparator *Dobovšek* na starograjskem griču pri Vipavi in sicer 9. junija 1910. in 6. junija 1911. Prva iz leta 1910. meri le 126 *cm*, zgornje luske v 19 vrstah, trebušnih ščitov 190, podrepnih ščitov 108 parov; druga iz leta 1911. je bila nekoliko večja; njena dolžina 129 *cm*, hrbtne luske kakor pri že navedenih dveh, trebušnih ščitov 194, podrepnih ščitov 103 pari. Slednja je bila zanimiva tudi vsled tega, ker se je izpreminjala njena črna barva lepo v kovinasto-modrikasto. Ostale črnice, kolikor sem jih imel v rokah, so bile vse manjše (pod 120 *cm*) in niso kazale nobenih posebnih zanimivosti.

Gad — Vipera berus L.

Na Kranjskem se nahajata le dve strupeni kačji vrsti, gad in modras, ki sta tudi sicer najpogostnejši evropski strupeni kači, toda se ločita po svojem prvotnem bivališču in geografični razširjenosti. Gad je doma v severnih in planinskih krajih (na severu živi še po Norveškem do severnega tečajnika, v alpah ga dobimo do višine 3000 *m*, proti jugu je pa vedno redkejši; njegova najjužnejša nahajališča so po severnih pokrajinah sredozemskih treh poluotokov. Obratno je modrasova domovina na jugu (pirenejski poluotok, Italija), odkoder se je razširil proti srednji in severni Evropi, kjer pa ne seže daleč; tudi na planinah biva le do višine 1800 *m*. V istem razmerju sta naseljena gad in modras tudi po ozemlju naše države, kjer je v severni polovici gad mnogoštevilnejši od modrasa, v južni polovici pa prevladuje modras.

V naši deželi je živel gad prvotno v večjem številu in celo v ravnini ni bil redka prikazen; modras pa se je priselil iz južnega dela Tirolske ter se prav kmalu močno razplodil. Med obema kačama se je vnel boj za življenje, iz katerega je izšel kot zmagovalec krepkejši in večji južni priseljenec. Zanimivo pozorišče tega boja v naši deželi je bilo v devetdesetih letih prošlega stoletja ozemlje med Kranjem in vasjo Okroglo ob Savi. Kolikor se spominjam iz mladostne dobe, je bil ondi gad še v letih 1890—1896 precej pogost (spodnja pot v Savskem drevoredu, savski breg med vasjo Struževo in vasjo Okroglo, na desnem bregu Save pod Šmarjetno goro ob poti proti Rakovici pod sv. Joštom). V navedene kraje sem šel mnogokrat že kot deček z očetom, ki je bil velik ljubitelj prirode. Ker je zapazil isto nagnenje pri meni, me je jemal rad s seboj na izprehode in mi na njih razlagal to ali ono zanimivo poglavje iz

knjige prirode. Večkrat sva naletela v navedenih krajih na gada in ga pobila; tudi sicer je bilo takrat pogostokrat čuti o ubitem gadu. Ko sem študiral na gimnaziji v Kranju, so bili vsi gadi, kolikor jih je bilo v prirodopisni zbirki, ujeti na omenjenem mestu, vsaj tako je pravil naš prirodopisni učitelj, ravnatelj *Josip Hubad,* ki je bil vešč prirodopisec. V prvi polovici devetdesetih let pa se je pokazal v teh krajih modras, ki je bil dotlej ondi bolj redek, in je pregnal gada tekom dveh desetletij popolnoma. Zadnjikrat sem opazoval gada v kranjski okolici na savskem bregu pred vasjo Okroglo leta 1907., toda par korakov od gada sem pobil tudi modrasa. Herpetolog stotnik *Veith* je preiskal leta 1909. to mesto predvsem z namenom ugotoviti tamkaj gada, toda brezuspešno. Kakor tu, tako se je moral umakniti tudi drugod v naši deželi, gad močnejšemu modrasu; prof. *dr. J. Lokar* je n. pr. opazoval ta pojav tudi na Belokranjskem. Dandanes živi pri nas gad z maloštevilnimi izjemami le v pogorskem in planinskem svetu, modras pa je zavzel vse ugodne prostore v ravnini in semintja celo v pogorju.

Važnejša nahajališča gada na Kranjskem so na podnožju, oziroma na pobočju Julijskih in Kamniških alp, Karavank in Krasa, *Fran Erjavec* navaja naslednje kraje: na Kamniških alpah: Velika planina in Kamniško sedlo, nadalje na Zelenici pod Stolom, v Jelovici in dr., *Tonejec* ga pozna iz goličav pod Triglavom, Bratovlje Peči, vrh Gabrija in Rumene peči pri Gorjah. Botanik prof. *Alfons Paulin* opazuje na svojih ekskurzijah že skozi par desetletij izredno mnogoštevilno gadjo naselbino v Triglavskem pogorju na Komarči (od približno 800 *m* višine dalje), ob poti proti Sedmerim jezerom (1300—1900 *m*) in posebno na Velem polju (1700 *m*). Na Komarči je naletel preteklo leto že na modrasa, ki ga v prejšnjih letih ondi ni opazoval, v višini izvira Savice (850 *m*), kakih 100 *m* višje pa se je solnčil že gad. Na omenjenih nahajališčih živi rodna vrsta v. berus pomešano z črno varieteto var. prester. Tudi kačji lov leta 1912 nam je izpričal, da je gad na Gorenjskem najbolj razplojen, kajti gorenjskim krajem je pripadlo 282 gadovih glav t. j. 89·24 % vseh ujetih gadov. Večje število smo jih prejeli iz naslednjih krajev: kranjskogorska občina 93 gadov, Rateče 75, Bohinjska dolina 56, Sv. Ana nad Tržičem 34 idr. Na Notranjskem (Notranjski Kras) in Dolenjskem (kranjsko in štajersko sredogorje) živi le bolj poredko.

Gad doseže dolžino 66—76 *cm*; *Werner* omenja, da je prejel tako velike gade tudi iz Kranjskega. Kolikor sem imel sam zadnja leta celih gadov v rokah iz Kranjskega, so merili od 52·8 *cm* do

59·2 *cm*. Gadi, katerih telo bi merilo 70—80 *cm*, so zelo redki; izredno redki so pa oni, ki merijo nad 80 *cm*. (dosedaj so jih opazovali na Saškem).

Po naših planinah in na Krasu se nahaja črni gad (v. berus var. prester — Höllenotter), črna varieteta navadnega gada, ki je planšarjem in gorjancem kratkomalo znan pod imenom „črna kača“. *Erjavec* ga omenja med opisom navadnega gada, ne navaja pa nobenega posebnega nahajališča, ravnotako *Tonejec*. *Freyer* (in po njem Werner) ima zaznamenovana nahajališča: gozdovi na Notranjskem, južna stran Snežnika, Loza (Losa Wald) na Krasu in Stenar v Triglavskem gorovju. V herpetologični zbirki deželnega muzeja v Ljubljani so trije črni gadi in sicer iz Kokre, Javornika in Cerknice na Notranjskem; znana so mi pa še naslednja bivališča črnega gada: Velo polje in Vrata pod Triglavom; na pobočju med

Fotogr. 1911. Fr. Dobovšek.

Slika 7. Črni gad — v. berus L. var. prester — iz Kamniških planin.

Stolom in Begunščico; Golica; Grintovec; po skalnatih in peščenih, z nizkim grmičevjem zaraslih mestih med Vipavo in Idrijo. Sodeč po podatkih lanskega kačjega lova se nahaja med rodno vrsto v. berus na Kranjskem 21·6 % črne varijetete var. prester. Najpogostnejši je na Gorenjskem 67·4 %, (kranjskogorska okolica, Bohinjska dolina, Rateče, Sorica, Sv. Ana nad Tržičem in dr.); na Notranjsko odpade ostalih 32·6 %, iz Dolenjskega pa črnega gada sploh nismo dobili.

Zelo redka strupena kača je v naši deželi bosenski gad (v. berus var. bosniensis Bttgr.), ki je tudi posebna varieteta navadnega gada in se loči od njega zlasti po tem, da ima pod očesom dve vrsti malih ščitcev; hrbtna proga nima oblike rogljatega traku, ampak jo sestavljajo povprečne temne pege, barve pa je vedno rjavkaste (pogostokrat temno-rjav). Za Kranjsko navajata

to vrsto *Werner* in *Schreiber*, in sicer prvi s Snežnika na Notranjskem, drugi le splošno. Kačji lovci pa so poslali l. 1912. kranjskemu deželnemu muzeju 7 bosenskih gadov in sicer 4 iz jeseniške okolice pod Golico in 3 od Sv. Ane nad Tržičem. Žal smo dobili v roke samo glave; le izpod Golice je bil vposlan tudi 1 cel, nepoškodovan samec bosenskega gada. Barve je temno rdečkasto-rjave; celotna dolžina njegovega telesa znaša 54 *cm*, od te mere odpade na rep 5·3 *cm*. Hrani ga herpetologična zbirka deželnega muzeja, v kateri doslej ta različek gada ni bil zastopan. Ako moremo soditi po celokupnem številu ujetih gadov na razširjenost njih posameznih form, tedaj živi na Kranjskem med rodno vrsto v. berus 1·7 % var. bosniensis. Tej varieteti gada pripadajo tudi vsi domnevni eksemplari Redijevega gada (v. aspis L.) iz Kranjskega, kakor so to ugotovili herpetologi: Schreiber, Veith in Werner. Bosenski in Redijev gad sta si navidezno zelo podobna in se zatorej ni težko zmotiti; prvega pa lahko takoj na prvi pogled ločimo od drugega po izrazitem razvoju frontalnega in obeh parietalnih ščitov v naglavju; teh ščitov Redijev gad nima. Kolikor se more dognati iz dosedanjih opazovanj, Redijev gad (v. aspis L.) na Kranjskem sploh ne živi. Nekateri herpetologi pa dandanes ne smatrajo več bosenskega gada kot samostojno varieteto, ampak ga prištevajo kratkomalo k rodni vrsti z ozirom na to, da ima rodna vrsta v. berus enoreden, pa tudi lahko dvoreden podočesni venec; poslednji velja namreč kot ena izmed glavnih značilnosti var. bosniensis. Dobe se pa tudi poedinci, ki imajo na eni strani enoreden, na drugi dvoreden podočesni venec itd.; podočesni venec namreč močno različi. Dognano pa je, da so gadi z dvorednim podočesnim vencem po južnih deželah bolj pogosti kakor pa v severnih, toda v Bosni je gadov z dvorednim podočesnim vencem po sporočilu herpetologa Veitha še vedno manj kot 50 %.

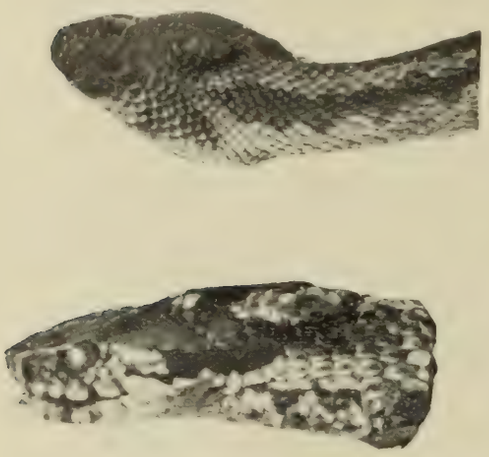

Fotogr. 1912. Fr. Dobovšek.

Slika 8. Bosenski gad — v. berus var. bosniensis — iz Karavank.

Modras — Vipera ammodytes L.

Med najpogostejše kače naših pokrajin spada brez dvoma modras, kar je potrdil tudi lanskoletni kačji lov. Ta strupena kačja

vrsta se je pri nas izredno številno razplodila in razpasla, tako da prevladuje ponekod po celih okrajih. Dobimo ga najlažje na peščenem svetu, med nizkim grmičevjem, med hosto na gozdnih parobkih, po grobljiščih, kamnolomih, itd. in sicer povsod: v ravnini in tudi na planinskem svetu se naseli večkrat. Leta 1911. sta dobila lepidepterolog *Hafner* in preparator *Dobovšek* na svoji ekskurziji na Nanosu doraslo modrasovo samico v višini 1280 *m*. — Dosedaj je to mesto najvišje znano nahajališče modrasa pri nas. Omenjena modrasova samica pa je zanimiva tudi vsled tega, ker znaša njena dolžina 81·7 *cm*, kar je za modrasa, ki meri navadno okrog 70 *cm*, izredno redka mera. V sosednji Koroški se dobe še večji velikani in Werner navaja modrasa iz Koroškega, ki je meril 86 *cm*. Enako veliki so doma tudi na Belokranjskem.

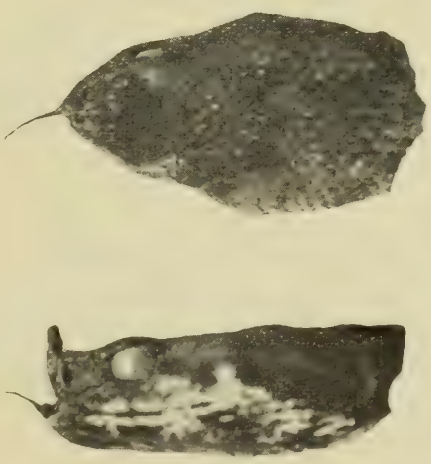

Fotogr. 1912. Fr. Dobovšek.

Slika 9. Modras — vipera ammodytes L. — iz Radovice na Dolenj. Izredno temno rujav eksemplar.

Glede barve modras zelo različi; v eni in isti pokrajini najdemo raznovrstno pisane zastopnike modrasovega rodu, navadno se pa barva več ali manj prilagodi okolici. Samci so navadno svetlejše, samice bolj zamolkle barve. Poleg pepelnato sivih modrasov dobimo modrikasto in temno sive, svetlo in zamolklo rjavkaste, rumenkasto rujave, rumenkaste, sivkasto rožnate, rožnato rdeče, živo rumenkasto rdeče itd. Skratka najrazličnejše prehodne barve med sivo, rjavo, rumeno in rdečo. Po hrbtu pa se vije vsem značilen temnorjav ali črn rogljast trak. Črnikasto temni poedinci so pa redki. Med vsemi 14.623 modrasi, ki sem jih imel preteklo leto v rokah, je bil samo eden iz radoviške okolice pri Metliki (slika 9.) skoraj popolnoma črne barve na naglavju, strani je imel pa normalno barvane in na vratu se mu je poznal, dasiravno komaj vidno, pričetek rogljatega pohrbtnega traku. Pravi melanistični modras mora biti popolnoma črn in tovrstni eksemplari so zelo redki. Dosedaj je znan znanstvenikom melanizem pri modrasu le v par slučajih (stotnik Veit je našel melanističnega modrasa v Hercegovini, L. Müller jih je opazoval pa na otoku Krfu), splošno pa modras ne nagiba k melanozi.

Erjavec imenoma navaja sledeča nahajališča: Ljubljanska okolica, Ihan-Moravče, „Štenge“ v Bohinju, Notranjsko, kraji za Savo,

Dolenjsko, Kočevje. *Tonejec* piše z ozirom na modrasovo razširjenost: „Če se ravno modras bolj nižje ležečih krajev drži, najdeš ga pri nas na Gorenjskem ravno tako lahko v gori kakor v dolini. V Radovni jih je dovolj in se jih gotovo več pobije kakor gadov, še več jih je pa gotovo v Policah in v Gabriji, ktera dva hrbta se z Mužaklo vred, kjer se jih tudi ne manjka, prvi na desnem drugi in Mužakla pa na levem bregu Radovne vlečeta.“ Nadalje omenja še planoto „na Pernicih“ pod Mužakljo proti Radovini, kjer je tudi dovolj modrasov. *Robič* navaja Šenturško goro in nje okolico; *Freyer* splošno vso deželo; *Werner* našteva kot posebni najdišči Sv. Peter na Krasu in Snežnik. Kačji lov leta 1912. nam je šele pokazal, kako mnogoštevilen je modras pri nas. Od skupnega števila 23.459 kačjih glav, ki so bile poslane deželnemu odboru, jih odpade 14.623 na modrasa. Najbolj je razširjen modras po Dolenjskem (54·7 %), toda tudi na Notranjskem (27·9 %) in na Gorenjskem (17·4 %) jih ne manjka. Kakor kažejo poleg imen stoječa števila v petih mesecih ubitih modrasov, morajo biti prava gnezdišča modrasove zalege sledeče občine: Radovica (Dolenjsko—Belokranjsko gričevje) 695; Vrh (Dolenjsko—Belokranjsko gričevje) 594; Postojna (Notranjsko—Notr. Kras) 442; Št. Mihel—Stopiče (Dolenjsko—Dol. hribovje) 395; Slavina (Notranjsko—Notr. Kras) 385; Ajdovica (Dolenjsko—Dol. Kras) 364; Mozelj (Dolenjsko—Dol. Kras) 319; Mirna peč na Dolenjskem (ubitih 382 modrasov, od teh 312 samo v neposredni okolici gradu Hmeljnik); Trata (Dolenjsko—Dol. Kras) 282; Bukovje (Notranjsko—alp. in kraško prehodno gorovje) 269.; Črni vrh nad Idrijo (Notranjsko—alp. in kraško prehodno gorovje) 233; Polhov gradec (Notranjsko—alp. in kraško prehodno gorovje) 229; Dobrniče (Dolenjsko—Dol. Kras) 240; Velika Loka (Dolenjsko—Dolenjsko hribovje) 219; Zagorje (Gorenjsko—kranjsko in štaj. sredogorje) 212; nad 100 modrasov je poslalo 30 občin; nad 50 modrasov 46 občin; do 50 modrasov 123 občin; le 7 občin ni poslalo nobene strupene kače.

*

Izredno zanimiva sta bila med vposlanimi kačami **dva gadja bastarda.** Žal, da smo prejeli samo njih glave. Prvi, ujet pri Jesenicah pod Golico v Karavankah, je podoben na prvi pogled v glavo popolnoma Redijevemu gadu (vipera aspis L.), zlasti po podolgovati hruškasti glavi in spredaj rilčasto izbočenemu nagobčnemu robu. Toda ostalih značilnosti Redijevega gada ne najdemo na njem, in ti so predvsem drobno luskasto naglavje (pileus) in dvoredni venec podočesnih ščitcev. Natančneje opazovanje nas pa

pouči, da imamo pred seboj gadjega bastarda in sicer med gadovo samico in modrasovim samcem (v. berus L. ♀ × v. ammodytes L. ♂). Na podolgovati, zadaj široki, spredaj pa močno zoženi glavi je naglavje izrazito razvito: frontalni ščit je velik, njegov sprednji, nepravilno poligonalni del je z ozko vezjo zvezan z zadnjim, srčastim delom, ki se nahaja skoraj do polovice med obema poševno ležečima in podolgovatima parietalnima ščitoma. Pri gadjem rodu stalno razvita nadočesna ščita (supraocularia) — ki segata pri gadu precej za oko, pri modrasu pa ne — sta pri omenjenem bastardu zadaj le neznatno čez očesi razvita. Nagobčni rob (canthus rostralis) tvori 6 ščitov, izmed katerih so sprednja dva (apicalia) in na njih naslanjajoči se desni obrobni ščit močno

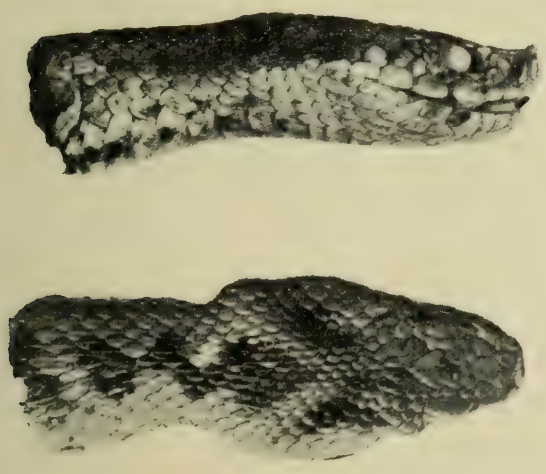

Slika 10. Bastard med gadovo samico in modrasovim samcem — v. berus L. ♀ × v. ammodytes L. ♂ — izpod Golice v Karavankah.

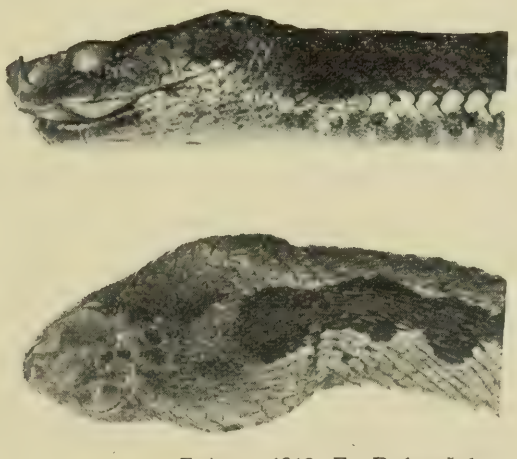

Fotogr. 1912. Fr. Dobovšek.

Slika 11. Bastard med modrasovo samico in gadovim samcem — v. ammodytes L. ♀ × v. berus L. ♂ — iz predgorja Kamniških alp.

izbočeni ter tvorijo skupaj nekakšen nizek in zaokrožen rilček. Podočesni venec sestoji iz ene same vrste ščitov, izmed katerih ležita 4. in deloma še 5. ščitec na 4. supralabialnem ščitu. Razvoj frontalnega in parietalnih ščitcev, enojni podočesni venec, zadaj malce čez oči segajoča supraokularna ščita in primeroma drobna glava nas spominjajo na gada, o modrasovi krvi pa pričata zlasti oblika glave in spredaj rilčasto izbočeni nagobčni rob. Pozneje smo dobili iz ravno tega najdišča še eno glavo opisanega gadjega bastarda. Ker se nahajata na pobočju Golice nad Jesenicami gad in modras, ni izključeno ondi medsebojno parjenje. Priznani herpetologi Bolanger iz Londona, Werner iz Dunaja in stotnik Veith iz Bileka potrjujejo bastardiranje med gadom in modrasom in so tudi v

gorenjem slučaju istega mnenja. Veith sam je vjel leta 1902. popolnoma enakega bastarda pri Brežah na Koroškem.

Tudi v drugem slučaju gre brezdvomno za gadjega bastarda, toda med modrasovo samico in gadovim samcem (v. ammodytes L. ♀ × v. berus L. ♂) (slika 11.). Po obliki in velikosti glave je popolnoma enak tipično razvitemu modrasu, le da ima abnormalno majhen, da skoraj popolnoma krnast, poševno nazaj moleč rilček. Razvoj ščitov na glavi je značilen za modrasa, samo s to malo izjemo, da je pretrgan podočesni venec na levi strani, kjer je zunanja vrsta podočesnih ščitcev predrta in se naslanja 5. podočesni ščitec notranje vrste s celim svojim robom na 4. supralabialni ščit. Frontalni in parietalna ščita sta naznačena po treh nekoliko večjih ščitcih, kar pa pri modrasu, ki splošno teh treh ščitov nima razvitih, lahko večkrat opazujemo. Vobče ima torej ta bastard modrasove značilnosti, krnasti rilček in nepopolen levi podočesni venec pa nam svedočita o gadovem ožjem sorodstvu. Omenjenega bastarda so dobili v predgorju kamniških alp na Štefanji gori, kjer tudi domujeta gad in modras. Posebno zanimiv je pa ta modras še z ozirom na to, da je najbrže prvi tovrstni opazovani bastard, vsaj Werner, ki se že bavi več desetletij s herpetologičnimi študijami, mi poroča, da kaj podobnega še ni videl, in isto potrjuje tudi Veith.

Glave navedenih gadjih bastardov hrani herpetologična zbirka deželnega muzeja „Rudofinum“ v Ljubljani.

*

Po Wernerjevi določilni lestvici spoznamo lahko posamezne vrste pri nas bivajočih kuščarjev in kač po naslednjih značilnih znakih:

A. Kuščarji.

1. Telo breznožno in kačje oblike; luske gladke . . . **slepič.**
Telo s 4 razvitimi, prstastimi nogami . . . . . 2.

2. Hrbtne luske velike, dvakrat tako dolge kakor obstranske, močno in poševno gredeljaste . . . . . **črnopikčasta gaščerica.**
Hrbtne luske majhne . . . . . 3.

3. Hrbtne luske podolgovate, razločno gredeljaste, ovratnik nazobčan . . . . . 4.
Hrbtne luske gladke ali le slabo gredeljaste, ovratnik celorob ali komaj vidno nazobčan . . . . . 7.

4. Nadočesni ščiti (discus palbebralis) od obočesnih ločeni po zrnkastih luskicah . . . . . 5.
Nadočesni ščiti leže na obočesnih . . . . . 6.

5. Dva nasofrenalna ščita, analni ščit obdan spredaj večjidel od dveh polkrožnih vrst malih ščitcev; nebni zobje manjkajo. Barve po hrbtu smaragdno zelene, semintja po hrbtu majhne temne ali rumenkaste lise . . . . . **zelenec.**

6. Dva nasofrenalna ščita, zgornji leži na spodnjem in obuzdnem (frenale) ščitcu; analni ščit samo od ene polkrožne vrste ščitcev obdan . . . . . **siva kuščarica.**

En nasofrenalni ščit, pred analnim ščitom 2 polkrožni vrsti ščitcev; nebni zobje manjkajo . . . . . **živorodna kuščarica.**

7. Vsaj zgornje repne luske gredeljaste; srednji vrsti podrepnih lusk nista širji od drugih; ovratnik celorob . . . . . **8.**

Priostreno zožene zadnje repne luske podaljšane nad repovim koncem v nizek trnjev nastavek; ovratnik le nekoliko, toda razločno nazobčan . . . . . **9.**

8. Gobčni ščit (rostrale) ločen po nosnogobčnih ščitih (nasorostralia) od mednosnega (internasale); luske majhne, samo en nosnouzdni ščit (nasofrenale); glava nizka in sploščena; barve zgoraj svetlo ali temno sivkastorjave, redkokedaj zelenkaste . **pozidna kuščarica.**

9. Glava srednje visoka, izbočena; barve zgoraj olivno ali modrikasto zelene, na vsaki strani po 1 bela podolžna črta **nabrežna kuščarica.**

B. Kače.

1. Vrhnji del telesa pokrit z mnogoštevilnimi večjimi in manjšimi luskami; med gobčnim (rostrale) in velikim nosnim (nasale) ščitom na vsaki strani po en ščit. 1—3 vrste malih luskic med očesom in zgornjimi obustničnimi ščiti (supralabialia). Oko z vertikalno zenico, luske po zgornjem telesu v 19—23 podolžnih vrstah in močno gredeljaste . . . . . **2.** (gadi).

Na glavi 9 večjih ščitov: 2 nadočesna (supraocularia); 1 čelni (frontale), 2 predčelna (praefrontalia), 2 mednosna (internasalia), 2 temenska (parietalia) oko leži na zgornjih, obustničnih ščitih . . . **5.**

2. Gobček ploščat, 1 vrsta lusk med očesom in zgornjimi obustničnimi ščiti (pri bosenskem gadu 2 vrsti); na glavi 5 večjih ščitov (2 supraokularna, frontalni in 2 parietalna) . . . . . **3.**

Gobček rilčast ali podaljšan v luskav rožiček; 2 redko 3 vrste podočnih luskic; samo 2 večja ščita na glavi (supraokularna) . . **4.**

3. Luske v 21 vrstah; glava spredaj široko zaokrožena; nad gobčnim ščitom dva ščita (apicalia); čelni ščit skoraj ravno tako dolg kakor širok . . . . . **navadni gad.**

4. Na gobčku rilček . . . . . **modras.**

5. Zenica okrogla, uzdni ščit (frenale) po 1 ali 2 predočesnih (praeocularia) ščitih ločen od očesa . . . . . **6.**

6. Oči srednje ali velike; luske gladke ali gredeljaste; uzdni ščit, čelni ščit po obliki podoben nadočesnim ščitom . . . . . **7.**

7. Luske v 19 podolžnih vrstah . . . . . **8.**
Luske v 21—27 podolžnih vrstah . . . . . **12.**
8. Luske gladke . . . . . **9.**
Luske gredeljaste . . . . . **11.**

9. Oči bolj majhne, brez podočesnega ščita (suboculare), 7 zgornjih obustničnih ščitov; manj kakor 80 parov podrepnih ščitov, rep kratek ($^1/_5$ celotne dolžine telesa) . . . . . **smokulja.**

Oči velike, podočesni ščit, 8 (redko 7 ali 9) zgornjih obustničnih ščitov, vedno nad 80 parov podrepnih ščitov, na rep odpade $^1/_4$ ali $^1/_3$ celotne telesne dolžine . . . . . **10.**

10. Od celotne dolžine odpade na rep $^1/_4$, telo krepko, frontalni ščit ozek, oči rumenkasto obrobljene, brez zaočesnih lis ob vratu, brez ali s slabim obtrebušnim robom . . . . . **belica.**

11. 8 zgornjih obustničnih ščitov, 2—3 pred- in 3—5 podočesnih ščitov; dolžina 80—110 *cm* . . . . . **kobranka.**

7 zgornjih obustničnih ščitov, 1 pred- in 2—4 (navadno 3) podočesnih ščitov, belkasti zaušesni lisi, dolžina 1—2 *m* . . **belouška.**

12. Luske v 21—23 vrstah, gladke (le pri starih živalih po zadnjem delu hrbta nekoliko gredeljaste); frontalni ščit spredaj širok, podočesni ščit manjka, na obeh straneh tilnika rumenkasta lisa; obtrebušni plezalni rob dobro razvit; vedno nad 200 potrebušnih ščitov . **gož.**

Slovstvo.

***Schneider dr. Artur**, Izvorni crteži Callotovi u metropolitanskoj knjižnici zagrebačkoj* („Savremenik“ 1912, broj 9).

Slavni Valvasor je bil navdušen nabiratelj umetniških skic. Obenem z njegovo ostalo knjižnico jih je kupil zagrebški škof Mikulić l. 1690. Dr. Schneider navaja vse umetnike, ki so zastopani v tej dragoceni zbirki; vseh je 455 z okoli 8000 deli, zraven pa je še približno 4000 anonimnih in neidentificiranih slik! Relativno najbolje zastopana sta Albrecht Dürer (s 136) ter Jacques Callot (1592—1635) iz Nancyja s 161 deli. Razpravi je dodal pisatelj 3 izvirne skice imenovanega francoskega bakrorezca iz Valvasorjeve zbirke.

***Stelè dr. Fr.**, Valvasor. Kulturna skica* („Čas“ 1913, seš. 1).

Tudi v tej razpravi spoznavamo Valvasorja kot prijatelja umetnosti; slike po njegovih delih so „neprecenljiv spomenik domačih umetniških stremljenj v naši domovini“. Njegov glavni vir je v tem oziru Merian, ki je izdal ilustrovano delo „Topographia Provinciarum Austriacarum“. Dvoje kulturnih smeri se je v oni dobi križalo na Kranjskem: Valvasor je še zastopnik nemške kulturne smeri, ki jo je pospeševala reformacija in vzdrževalo posebno plemstvo; na drugi strani pa ravno takrat vedno bolj prodira široka struja romanske kulture, ki je v zvezi s protireformacijo (jezuitski konvent, italijanske univerze). Ustanovitev „Academije operosorum“ l. 1693. po italijanskem vzgledu pomeni zmago romanskega vpliva.

M. Pajk.

***Steska Viktor**, Freske na Skaručini* (Dom in Svet 1912, str. 248—254).

Na Skaručini pod Šmarno goro je baročna cerkev sv. Lucije, ki jo je poslikal z ljubkimi freskami ljubljanski slikar Franc Jamšek (prva polovica 18. stol.). Poleg 6 slik, ki predstavljajo one freske, so razpravi dodane slike Jamškovih fresk na kmečki hiši v Povodju blizu Skaručine, znamenja blizu imenovane cerkve ter kužnega znamenja (iz l. 1660.) nedaleč od vasi. *M. P.*

***Schmid dr. Walt.**, Römische Forschung in Österreich 1907 bis 1911.* (VI. Bericht der Römisch-germanischen Kommission des kaiserlichen archäologischen Instituts in Frankfurt am Main, 1912, str. 79—113).

Radi naraščajočega števila znanstvenih delavcev in vedno obsežnejše strokovne literature so taki pregledi zelo potrebni. Dr. Schmid je tu spretno obdelal ogromno tvarino, ki kaže, koliko dragocenih zakladov iz rimske dobe hranijo avstrijske dežele (s Hrvatsko, Slavonijo, Bosno in Hercegovino, toda brez Ogrske) in na kako visoki stopnji je stala rimsko-provincialna kultura; v tekst je sprejel 4 slike. V oddelku „Kranjsko“ (str. 96—100) popisuje izkopavanja na Mirju; dodan je orientacijski načrt. Na str. 112 poroča tudi o grobovih pod Kranjem izza preseljevanja narodov. Želimo, da bi g. pisatelj še nadalje z isto temeljitostjo redno poročal o rimskih raziskavanjih na avstrijskih tleh. *M. Pajk.*

***Pick Karel Ing.**, Římský most přes Sávu u Černuč* („Technický obžor“ 1912, číslo 21, str. 161—162 s 4 obrisi).

O ostankih rimskega mostu pri Črnučah, ki sta jih dvignila l. 1911. inžener K. Pick in dr. W. Schmid, smo poročali v „Carnioli“ l. 1911. str. 321—322.

M. P.

***Pintar L.**, Vuizilinesteti — Primet.* („Časopis za zgodovino in narodopisje“ 1912).

Te dve krajevni imeni podelitvene listine freisinških škofov iz l. 973. (Kos. Gradivo II, str. 340) razlaga L. Pintar tako-le: Vuizilinesteti = Mala vas (lützel = klein) = Mavčiče; Primet = Praše. *M. P.*

***Gruden dr. Josip**, Zgodovina slovenskega naroda.* 2. zvezek. Celovec (Družba sv. Mohorja) 1912.

V drugem zvezku opisuje Gruden zgodovino Slovencev od 13. do začetka 16. stoletja. V obliki zgodovinskih slik obravnava pisatelj tudi to dobo in s tem je dosegel lepi smoter, da bo ljudstvo z večjim zanimanjem bralo njegovo knjigo, kakor če bi suhoparno našteval neprestane boje, katerih je bilo mnogo zlasti v omenjenih stoletjih. Tudi drugi zvezek je sestavil Gruden po najnovejših in najzanesljivejših zgodovinskih pripomočkih. Tako bodo izginile razne zgodovinske napake, ki so se ponavljale več desetletij po slovenskih zgodovinskih razpravah. Navzlic velikemu trudu, ki ga je imel pisatelj pri sestavi svoje zgodovine, so ostale še nekatere netočnosti, ki pa nikakor ne zmanjšujejo vrednosti njegovega dela. Navesti hočem le nekatere. Pordenone ni pristanišče ob Adriji (str. 199) ampak leži ob železniški progi Videm—Benetke. — Bela in Otakar sta sklenila definitivni mir na Dunaju (1261); zato bi bilo pravilneje omeniti ta mir, ne pa požunskega (str. 202). — Rudolf I. je bil izvoljen 1. oktobra 1273 za nemškega kralja, ne pa 29. septembra (str. 205). — Zgodovina habsburške rodovine do Rudolfa I. ne odgovarja sedanjemu znanstvenemu stališču; pisatelj bi se bil moral

seznaniti s Steinackerjevimi razpravami, potem bi se tudi izpremenile njegove trditve na str. 206 in 210. — Napačna je trditev (str. 227), da je pripadlo vojvodstvo koroško s kranjskim vred Habsburžanom vsled dedne pogodbe. To ni bila dedna pogodba, ampak tajna, sklenjena z Ludovikom Bavarskim. — Na str. 233 naj se pravilno glasi „gospodstvo bamberško“, ne „babenberško“. — Marjeta, hči koroškega vojvode Henrika, se ne zove „Maultasch“ zaradi svojih nesomernih ust, ampak po svojem enako imenovanem gradu. — Rudolf IV. ni pridobil (1363) Tirolske potom pogodbe s postarno Marjeto Maultasch (str. 240), ker je sedaj dognano, da je ta pogodba potvorjena. — Po smrti Rudolfa IV. nista Albreht in Leopold po določbi svojega očeta vzajemno vladala v avstrijskih deželah (str. 242), ampak po pogodbi z 18. novembrom 1364 je vladal tu Albreht in prepustil upravo Tirolskega in Prednje Avstrije svojemu bratu Leopoldu. — Habsburška rodovina se je razdelila v avstrijsko in štajersko panogo l. 1379., ne 1373 (str. 243). — Zgodovina Trsta je prekratko obdelana; manjka več važnih dogodkov, ki bi nam pojasnili, kako sta tržaška trgovina in promet po Jadranskem morju postala popolnoma odvisna od Benečanov. Tudi niso povsem pravilno opisani dogodki, vsled katerih so dobili Habsburžani Trst (str. 244). — Pravice, ki jih je potrdil Friderik III., so bile potvorjene, kar bi pa bilo izrecno omeniti (str. 72). — Z Erazmom Predjamskim ni izumrl rod Predjamskih plemičev (str. 282), kar je dokazal Rutar, Mitteil. des Musealver. f. Krain VIII, 11. Znameniti Erazem Predjamski je bil po Rutarjevem mnenju (ravnotam, VIII, 10) drugi sin Nikolajev. Gruden rabi tudi napačno „Logar“ za nemško ime Lueger, namesto „Predjamski“, ki je pri nas že od nekdaj udomačeno. — Na str. 284. je treba izpremeniti letnico 1440 v 1480. — Na str. 298. so navedeni faktorji, ki so ustvarili novi čas. Toda pisatelj je prezrl več važnih pojavov, ki so preobrazili svet in ustanovili že v 13. stoletju temelj novega časa. — Odborniški shodi se niso pojavili šele za Maksimilijana I., ampak že za Friderika III. Avtor pripisuje tem zborovanjem pomen (str. 310), ki ga v resnici niso imeli. Zato jih že Ferdinand I. v zadnjem času svoje vlade ni več skliceval; to je storil ponajveč iz versko-političnih vzrokov. — Omeniti bi bilo treba, da je Herbersteinova „Moscovia“ le nemška prestava latinske knjige „Commentarii“ (str. 318).

V drugem zvezku je tudi precej tiskovnih napak. Dobro bi bilo, ako bi bil pisatelj dodal rodovnike, navedel literaturo, ki bi zlasti dijakom koristila, in povedal pri vseh slikah, kje se dobe in kakšni so izvirniki. — Upati je, da bo ljudstvo z veseljem in s pridom bralo svojo zgodovino, in da tudi izobraženec rad poseže po knjigi, ki ga seznani z vsemi važnejšimi dogodki slovenskega naroda.

Fr. Komatar.

K gorenjim izvajanjem bi pripomnil sledeče: Glede na avstrijsko zgodovino sledim v svoji knjigi izvajanjem in podatkom dveh najboljših in najnovejših znanstvenih del, namreč: Dr. Franz Martin Mayer: Geschichte Österreichs mit besonderer Rücksicht auf das Kulturleben (1909) in Alfons Huber, Geschichte Österreichs. Ti dve deli mi nudita oni okvir, v katerega črtam in rišem slike iz naše domače zgodovine. V preporna vprašanja se ne morem spuščati. Tako n. pr. nekateri zgodovinarji Rudolfovo izvolitev enako stavijo na 29. september, kakor drugi na 1. oktober. — Moja razlaga priimka „Maultasche“ je bila doslej precej splošna, nasprotna pa ni dognana. — Da se je za Lueger rabila slovenska oblika Logar (Luogar) dokazuje sam Rutar (Mitth. des Musealver. VIII, 4). — Odborniške shode ne pripisujem šele Maksimilijanu, ampak že Frideriku III., le da so se pod njim še prilično vršili, pozneje pa precej redno. Njih važnosti zlasti za razširjanje protestantstva pa ni mogoče tajiti. — O tržaški trgovini in prometu po Jadranskem

morju prinese precej gradiva 3. zvezek v poglavju „Trgovina“. Natančen seznamek uporabljene literature bode pridejan zadnjemu zvezku, kjer bodo popravljene tudi tiskovne napake. *Dr. Jos. Gruden.*

***Pettauer L.**, Die Zisterzienserabtei Sittich* („Laib. Zeitung“ 26./XI. in 27./XI. 1912).

***Dr. O. Hegemann**, Eine Stellenbewerbung vor 300 Jahren.* („Laib. Zeitung“, 22./II. in 24./II. 1913).

Grof Žiga Thurn-Valsassina, ki je bil l. 1590. odstavljen kot oskrbnik blejske gospoščine, skuša ono službo zopet dobiti; priporočajo ga odlični možje, kakor papež Klement VIII. in več kardinalov. *M. P.*

***Pokorn Fr.**, Šmartin pri Kranju.*

Tako je naslovljen spis, ki je izšel v 6. zvezku „Gorenjske knjižnice“ v Kranju, str. 3—31. L. 1912. Cena 30 h.

Pisatelj, ki ima nabrano obširno tvarino za zgodovino Šmartinske župnije, je povzel na kratko najvažnejše podatke iz dogodkov te prastare župnije in popisuje zgodbe župne cerkve in njenih podružnic ki so: Srednje Bitno, Zgornje Bitno, Breg, Druljevek, Stražišče, Šentpeter, Šmarjetina gora (razvalina) in Sv. Jošt. Čeprav je spis kratek, nam vendar podaja pregledno in jasno sliko iz minulosti šmartinske župnije. S takimi spisi se budi zanimanje za zgodovino in goji ljubezen do domače zemlje. *V. S.*

***Bohinjec Peter**, župnik, Zgodbe fare Škocijan pri Dobravi.* 1911. Tisk I. Krajec nasl. v Rudolfovem. Založil pisatelj. Str. 112.

Pisatelj nas seznanja z zgodbami škocijanske župnije na Dolenjskem, ki spada med najstarejše na Kranjskem. Doslej je bilo še malo dolenjskih župnij popisanih, na pr.: Adlešiči, Črnomelj, Kočevje, Krško, Novo mesto, Šempeter, Šmarjeta, o drugih župnijah smo imeli le kratke preglede. Pričujoči spis ima naslednja poglavja: Topografija in statistika, zgodovina, cerkve in kapele, nadarbine, šole, graščine, ustanove, bratovščine in društva, odličnejši farani, krajevna imena. Listina iz l. 1320.

Kot leposlovec znani pisatelj je hotel pred svojim odhodom iz škocijanske župnije podariti svojim župljanom trajen spominek s pričujočo knjižico. Dasi delo še ni bilo tako dovršeno, kakor je sam želel, je moral vendar pohiteti, da je mogla knjižica še pravočasno iziti. Ta naglica pa je zakrivila, da pisatelj sam ni mogel natančneje nadzirati natiska. Zato se je vrinilo v spis več neljubih tiskovnih pomot, zlasti sta latinska citata na str. 26 in 46 v tej obliki docela neumljiva. Sreča, da pisatelj citira mesto, kjer se lahko čita pravilni napis. Da bi ime Gutenverde (Gutenverd) razlagali z „Gotno brdo“, pač ne kaže, ker je gotovo le prevod besede Dobrave (dober = gut) s pridevkom Wert, kar pomeni Flußinsel, Uferland, Halbinsel, (Weigand, Deutsches Wörterbuch, II, 1245). S tem pa ne trdimo, da je prvotni prevoditelj besedo prav ponemčil.

Veselo znamenje je, da je izšlo zadnji čas več popisov posameznih župnij. To so kameni, s katerimi se more zgraditi obširnejše poslopje. Umrli profesor Jos. Smrekar je večkrat dejal: Brez specijalne zgodovine ni univerzalne. Istina! Hvalevredno je torej, da je Metelkova in Knobleharjeva domovina našla svojega zgodovinarja. *V. S.*

Podlogar Leopold, dobski kaplan. *Drobtinice iz zgodovine in občine „Krtina" v dobski župniji.*

V spomin dobrotnikom novih zvonov na Krtini, ki so bili uliti začetkom l. 1911 v Dunajskem Novem mestu v tovarni tvrdke I. Hilzer in tovarišev. V Ljubljani 1911. Založilo cerkveno predstojništvo na Krtini. Tiskala „Katoliška tiskarna". Str. 60.

Müller Freiherr von Dr. Eugen. *Zur Geschichte der Herren von Stroblhof.* Mit einem Stammbaum. Druck und Verlag E. Kainz vorm I. B. Wallishausser Wien. 4^0, str. 38.

Z veliko vnemo in vztrajnostjo je zbral pisatelj vse, kar je mogel zaslediti o rodbini Stroblhof, lastnici graščine istega imena, slovensko imenovane Bokalice pri Dobrovi. Najznamenitejši ud te rodbine je bil Volk Žiga Stroblhof, ki je bil ud Dizmove bratovščine in postal baron l. 1688. Ta ni le pomnožil dedne posesti z mnogimi zemljišči, ampak je tudi graščino Bokalice na novo pozidal in okrasil s kipi in slikami. Valvasor ga hvali kot mecenata, ki je imel več let slikarja Almanacha na svojem gradu. Graščina je prešla po njem l. 1709. v last grofov Lambergov, ki so jo l. 1817. prodali Josipu Seunigu, v čigar rodbini se še nahaja. — Pisatelj nam je na str. 21 zbral podatke o slikarju Almanachu. *V. S.*

Gubo A., *Die Trojanastraße* („Blätter zur Geschichte und Heimatkunde der Alpenländer" III, Nr. 55).

Gubo podaja kratek pregled zgodovine tega prelaza in poroča obširno o dopisu, ki ga je poslal nadvojvoda Maksimilijan l. 1594. oskrbniku celjske grofije ter vranskemu župniku, v katerem jima naroča, kako da je treba pomanjkljivo cesto črez Trojane popraviti.

Dolenc dr. Met., *Postanek in pomen inštrukcij za krvna sodišča na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem.* („Časopis za zgodovino in narodopisje" 1912). Prva vladna inštrukcija je izšla l. 1726. za Štajersko; po njenem vzoru je urejena kranjska iz l. 1767.

Prijatelj dr. Ivan, *Slovenščina pod Napoleonom.* („Veda" 1911).

V tej široko osnovani študiji zasleduje dr. Prijatelj, kako dalekosežne namene je imel Napoleon z ustanovitvijo Ilirije in kako ogromnega pomena je bilo francosko medvladje v narodnokulturnem življenju Slovencev.

Prijatelj dr. Ivan, *Iz življenja kranjskega literata.* („Veda" 1912).

Ta maloznani literat je Leopold Kordeš, urednik časopisov „Carniolia„ in „Laibacher Zeitung"; trudil se je, da bi ustanovili v Ljubljani stalno slovensko gledališče. *M. P.*

Valjavec dr. Josip, *Desetletnica salezijanskega zavoda na Rakovniku v Ljubljani.* 1901—1911. Str. 68.

V lepo opremljeni, z mnogimi slikami okrašeni knjižici nam pisatelj riše začetek in razvoj gradu Rakovnika ter njegove sedanje izpremembe. Ljubljanski odvetnik dr. Putschar je grad sezidal l. 1641. Za njim so bili lastniki: vicedom grof Attems, Franc Rigoni, deželni glavar Franc Seyfried knez Eggenberg, cistercijanski opat Janez, potem Peter Petergall, v 18. veku jezuiti, ok. l. 1774 pl. Pollini,

grot Blagay, Hohn, Schwarz, Tomek, Duffé, Schmitt, Hren in od 22. dec. 1900 dalje salezijanci, ki so pričeli graditi veličastno cerkev in obširno poslopje za zavetišče in vzgojevališče. Spis nas natančno seznanja z delovanjem salezijancev na Rakovniku in z ustrojem salezijanske vzgoje; zato je zanimiv prinos k naši kulturni zgodovini. *V. S.*

***Huber dr. J.**, Die Anfänge der alpinen Forschung in den Ostalpen und im Karstgebiete (bis 1800).* Würzburg 1907. 123 str.

V zgodovini raziskavanja Vzhodnih alp ter Krasa igra Kranjsko zelo važno vlogo. V 2. poglavju te knjige (str. 18—43) je zbral dr. Huber starejše podatke o Cerkniškem jezeru. Prvi doslej znani zemljevid tega jezera je narisal po naročilu barona Žige Herbersteina neki Georg Weber v svojem traktatu „De admirandis Hungariae aquis“ (Dunaj l. 1551; pozneje sprejeto v knjigo „Mart. Broniovii Tartariae descriptio“, Köln l. 1595). V 4. poglavju razpravlja obširno o Hacquetovih potovanjih ter o rezultatu njegovih raziskovanj, v 5. pa med drugimi o rudniškem svetniku Fr. Hermannu, ki je l. 1780. potoval po Vzhodnih alpah in popisal tudi del Kranjske. *M. P.*

***Fr.(eiresignierter) Pf.(arrer) H.(artig),** B. Hacquets Autobiographie. Originalbriefe B. Hacquet's an Freihern von Moll.* (Katholische Halbmonatschrift „Wahrheit“, 42. Jahrg. 1908. München). 48 str.

Ta obširna avtobiografija („Précis de la vie de Belsazar Hacquet écrit par lui même“) se nahaja v kr. dvorni in državni knjižnici v Monakovem in sega do l. 1812.; za stoletnico Hacquetove smrti, ki bo l. 1915., je dobro došla. Življenjepisu je dodan nemški prevod.

***Jakob Georg**, Belsazar Hacquet und die Erforschung der Ostalpen und Karpaten.* Münchener Geographische Studien, herausg. v. S. Günther. 27. Stück. München 1913. 126 str.

Pred nami leži najobširnejša monografija o Hacquetu. V njej podaja pisatelj temeljit referat o zistematičnih potovanjih prvega raziskovavca Vzhodnih alp. Mnogi citati, ki jih vpleta Jakob, nam kažejo, kako je znal Hacquet mojstrsko označiti morfologične posebnosti vsake pokrajine; razvrstitev Vzhodnih alp na prvotne, severne apneniške in južne apneniške je on prvi spoznal in znanstveno utemeljil. Istotam je natisnjeno nekaj njegovih pisem. Razpravi je pisatelj dodal 3 obriske Hacquetovih potovanj. Zaslužno delo priporočamo vsakomur, ki hoče spoznati velikega učenjaka, kateremu je postala tekom 21 let Kranjska druga domovina! *M. Pajk.*

***Putick Wilhelm**, Eine geologische Skizze des Zirknitzer Sees.* („Laibacher Zeitung“ 14./XII., 16./XII., 18./XII. in 19./XII. 1912).

***Schenkel Theodor**, „Karstgebiete und ihre Wasserkräfte“.* Eine Studie aus öffentlichen Vorträgen des Verfassers über die Ausnützung und Verwertung der Wasserkräfte in den Karstländern der öst.-ung. Monarchie. — Wien und Leipzig. A. Hartlebens Verlag 1912.

Im vorliegenden Werke wird das Wesen des Karstes von neuen Gesichtspunkten erörtert; hiebei bedient sich der Autor des reichen und verhältnismäßig wenig gewürdigten Beobachtungsmateriales über Niederschläge und Abfluß, das vom hydrographischen Amte gesammelt wurde, und vergleicht an der Hand

dieser Daten das Verhalten der Gewässer in ausgebildeten Tälern mit einer gleichmäßigen Gefällskurve mit jenen der jüngeren Talbildung, bei welcher die fast ins Horizontale übergehenden Gefälle mit steilen Flußstrecken wechseln. — Im Karste können auch ausgebildete Flußstrecken vorkommen, wenn die Talsohle wasserundurchlässig ist; solche Täler hören jedoch dort auf, wo an Verwerfungen der Formationswechsel zur durchlässigen und der Korrosion wenig widerstehenden Kreide stattfindet oder an den größten Dislokationen zwischen der Kreide und der Trias. — Als typisches Beispiel für diesen Wechsel ausgebildeter offener Flußtäler mit unausgebildeten unterirdischen Zonen werden die innerkrainischen Kesseltäler angeführt, deren Längsprofil von Prezid durch das Laaser Tal, den Zirknitzer See, die Rakbachschlucht, das Planinatal und das Laibacher Moor bis zur Mündung in die Save mit den eingeschalteten periodischen Seen im Werke dargestellt sind.

Über die Entstehung der unterirdischen Strömungen schließt sich Schenkel den Ausführungen Knebels an, nach welchen die Zerklüftungszonen durch chemische Einwirkung zu Quellströmen werden und diese sich infolge der höhlenbildenden Erosionstätigkeit in Höhlenflüsse umbilden. Die räumliche Ausgestaltung des Einzugsgebietes (Flußgebietes) bildet hiebei nicht wie in alten Flußtälern die geographische Umgrenzung des Niederschlagsgebietes, sondern hängt bei den echten Karstflüssen von der Entstehung der Gebirgsformen ab; man trifft daher auf ganz widersinnige Entwässerungen durch unterirdische Wasserläufe vollkommen fremder Gebiete. — Die unterirdischen Abflüsse erhalten Zubringer von dem oberhalb liegenden Niederschlagsgebiete in vertikaler Richtung, wobei jede kleine Doline ein solches Einzugsgebiet für sich bildet. — Mit der Einreihung der wasserführenden Zubringer in der Weise, wie es bei ausgebildeten Flußtälern mit Hilfe des Grundwassers möglich ist, kann sich Schenkel im Karste nicht befreunden. — Er sagt: „Wir können wohl nicht behaupten, daß eine solche Kommunikation der einzelnen Schichtklüfte und transversalen Spalten untereinander derart besteht, wie bei einem dem Diluvium oder Alluvium zugehörigen Grundwasserträger.“ — „Da Spalten und Klüfte eigentlich Rohrsysteme vorstellen, deren Kapazität durchaus nicht wie beim Grundwasserträger von der Korngröße des Materiales, sondern von der tatsächlichen Dimension abhängt, so ist es klar, daß bei verschiedenen Wassermengen der einzelnen Zubringer sehr verschiedene Widerstandshöhen in diesem Systeme auftreten müßen.“ — „Wir können daher nicht von einem sogenannten oberen und unteren Karstniveau sprechen, oder es ist dies nur gestattet bei der sehr willkürlichen Annahme einer mittleren Druckhöhe“.

„Nur in einem Falle wird sich dies für den Austrittspunkt einstellen, wenn nämlich sämtliche kommunizierende Gänge an eine Barre undurchlässiger Gesteinschichten stoßen und das Wasser daher unbedingt diese Überfallsschwelle zu überwinden hat.“ — Dieser Fall findet dann statt, wenn der Fluß seine Richtung an den Verriegelungen der Poljen zu ändern und ein System neuer Gänge aufzusuchen gezwungen ist. In dem besonderen Steigen der Hochflut unterirdischer Gewässer über die Mittelwasserstände (sogar auf 30 *m* von der Lindnergrotte in dem zu derselben führenden Trebič-Schachte), sieht der Autor einen glänzenden Beweis für die Gültigkeit der Gesetze in Rohrsystemen oder geschlossenen Durchflußquerschnitten unter Druck. — Hinsichtlich der Ursache der periodischen Überflutung in den Poljen lehnt sich Schenkel Katzers Grundsätzen an, nach welchen dieselben dem Mißverhältnisse zwischen Zufluß an den Speiern und Abfluß bei den Wasserschlingen zuzuschreiben sind, und bringt zur Erklärung

dieser Erscheinung systematische Darstellungen bei. — Ebenso instruktiv wird die stufenförmige Absenkung der offenen Täler und der Höhlenflüsse behandelt; er bringt weiters Bilder aus den oberen, bereits vom Wasser verlassenen und mit Tropfsteingebilden geschmückten Etagen und Abbildungen der unteren, noch als Höhlenflüsse tätigen Hohlgänge.

Die Dolinen führt der Verfasser auf Grund eigener Erfahrungen sowohl auf Einstürze der unterirdischen Hohlräume als auch auf Korrosionserscheinungen zurück. Doch glaubt er, daß die Korrosion in ausgedehnten Dolinengebieten die hauptsächliche Ursache der Ausbildung derselben ist.

Daß bei stärkerer Erosion unterirdischer Klüfte Hohlräume entstehen können (hauptsächlich in den Linien schon vorgebildeter Dolinen), in welchen die Spannung von der Decke ohne Deformation oder Bruch nicht mehr übernommen werden kann, ist dem Autor als Ingenieur klar. Man kann daher aus dem reihenweisen Vorhandensein von Dolinen auf die Existenz eines verlassenen oder aktiven Höhlenflusses schließen. Die Entstehung der Poljen oder Kesseltäler, deren Ausdehnung im ganzen Karstgebiet von der Triglavgruppe bis zum Meerbusen von Nauplia auf eine Breite von 200 *km* parallel zur Ostküste der Adria dem Streichen der Schichten in der Richtung Nordwest-Südost folgt, schreibt Schenkel ausschließlich der Theorie des horizontalen Gebirgsschubes zu.

Durch diese mechanische Einwirkung entstanden bei einer vorbestimmten geneigten Schichtenlagerung Schubspannungen quer auf die horizontale Belastungsrichtung und infolgedessen jene Faltenzüge, welche den Karst charakterisieren und die sich auch auf die dalmatinische Inselzone erstrecken. Ebenso verursachten die Schubspannungen die Bildung sekundärer Querfalten, welche die Hauptfalten verriegelten. An der Hand von geologischen Querprofilen des Westkrainer und Görzer Karstes (Schnitt Timavo — Komen — Wippach — Ober-Loitsch), des Ostkrainer und Istrianer Karstes (Schnitt Rovigno — Fojba — Schneeberg), des Likaner, Ragusaner und des Dalmatinisch-bosnischen Karstes wird jene Faltenerscheinung anschaulich entwickelt und darauf hingewiesen, daß diese Faltung die Flyschformation und das Neogen mitmachten und dann erst in die verriegelten Täler das Diluvium und Alluvium abgelagert wurde.

In der Längsachse von Poljen fand nunmehr die hauptsächliche Ansammlung der Niederschläge und Entwässerung der Karstgebiete statt, und es suchte sich das Wasser von den höheren zu den tiefer liegenden Kesseltälern den Abzug an den durch die vorerwähnte Faltung entstandenen Dislokationen in der Richtung des Streichens.

Besonders bemerkenswert in dieser Beziehung ist der Linienzug Laas — Loitsch — Oberlaibach — für den Tallauf vom Obrh bis zum Laibachfluße mit dem eingeschalteten, einst unterirdischen, nunmehr aufgeschlossenen Rakbache.

Beispiele von noch nicht vollendeten Fluß-canons des Reka-Flusses von St. Kanzian sowie vom Rakbache des Krainer Karstes folgen in prächtig ausgeführten Abbildungen. — Weiter sind Vergleiche zwischen Niederschlag und Abfluß bei ausgebildeten und in Ausbildung begriffenen Talläufen angestellt. — Mittels einer Niederschlagskurve für den Schwerpunkt des Einzugsgebietes und der Abflußkurve für den Ausgangspunkt der Einzugsgebiete ist an den Schaulinien (Graphikon) der Mur, Drau, Save, Traun, der Arsa, Cetina und des Laibachflusses der Einfluß der Frostperiode, Schneeschmelze, sommerlichen, beziehungsweise herbstlichen Regengüsse und des Neuschnees auf den Verlauf der Regenkurve demonstriert. So verfolgt zum Beispiel die Wasserstandslinie der Save, am

Flödniger Pegel beobachtet, vollkommen die Linie der Niederschläge, welche am Radmannsdorfer Ombrometer verzeichnet wurden.

Charakteristisch für die Save sind die hervorstehenden Sprünge der Schaulinie zur Zeit der Schneeschmelze im Mai und des Neuschnees im November.

Gegenüber der Save mit einem ausgebildeten Tale wird der Laibachfluß als Repräsentant der südlichen Karstflüsse angeführt. Bei diesem Flusse erreicht die Regenkurve der Ombrometerstation Planina ihr Maximum im Sommer und zur Zeit des Neuschnees im November, ihr Minimum im Monate August. Die Wasserstandskurve des Pegels in Laibach zeigt die parallele Verschiebung der Abfluß-Maxima und -Minima gegen jene der Niederschlagskurve. Nur im Herbste ist die Neuschneekurve übereinstimmend mit deren Hochwasserabflußlinie.

Diese Verschiebung beider Linien rührt von der Ansammlung der Niederschlagsgewässer in den unterirdischen Hohlräumen sowie in den oberen Kesseltälern, welche für die unteren Gebiete wie Talsperren wirkend, die Hochwässer zurückhalten und somit die Flutwelle verflachen.

Zu Beispielen von Ausnützung einzelner Kraftstufen der verschiedenen Karstflüsse übergehend, bespricht Schenkel die Wasserführung und die Gefällsverhältnisse bei verschiedenen charakterischen Wasserständen unter Berücksichtigung der Dauer dieser Wasserstände und bewertet auf Grund dieser Faktoren und der geologischen Verhältnisse bei verschiedenen Flüssen die rein technische Frage, die Baumöglichkeit, und löst weiters die wirtschaftliche Frage über die Bauwürdigkeit solcher Wasserläufe für Kraftzwecke.

Von diesem Gesichtspunkte werden neben anderen Flüssen die Save und ihr Hauptzufluß in Krain, die Laibach, mit ihrem Oberlaufe eingehend behandelt und auch die Gurk, der Temenicabach und die Kulpa als verwendungsfähige Wasserkraftflüsse bewertet.

Obzwar das mit zahlreichen Bildern, Skizzen, Diagrammen und Plänen begleitete Werk in erster Reihe für Techniker bestimmt ist, so bietet es für den Naturforscher und Volkswirt viel Anregung und Belehrung. *Ing. Karl Pick.*

***Seidl Ferd.**, Die in Krain und Görz-Gradisca 1910 beob. Beben.* Allg. Bericht u. Chronik der in Österreich beob. Erdbeben. Offiz. Publikation der Direktion der k. k. Zentralanstalt für Meteorologie und Geodynamik. Nr. VII. 1912, pag. 91—121.

V navedenem zborniku je uredil prof. Ferd. Seidl iz Gorice došla mu poročila o zemeljskih potresih, ki so se pojavili leta 1910. na Kranjskem in Goriško-Gradiščanskem. S svojo veščo roko je zbral mnogoštevilna drobna poročila in opazovanja ter jih je združil po mesecih v celoto, ki konča s celoletnim preglednim odstavkom o potresnem gibanju na Kranjskem, oziroma na Goriškem in Gradiščanskem. Iz prof. Seidlovega poročila navajamo naslednje zanimive podatke.

Leta 1910. je bilo število opazovanih potresnih pojavov na Kranjskem le 40, torej 22 manj kakor v prejšnjem letu 1909. Tudi število potresnih dni je padlo od 39 v l. 1909. na 25 v l. 1910. Na Kranjskem je imelo svoje izvorišče le 35 potresov, 5 potresov pa je izviralo iz sosednjega ozemlja (Hrvaško 4, Istra 1). Med kranjskimi potresi je bilo 18 jačjih, ki so se pojavili na večjem ozemlju in so jih opazovali na dveh ali več krajih. Poročevalec pa je prejel iz 6 okrajev v 10 slučajih toli natančna poročila, da lahko sklepa iz njih na približno obsežnost ondotnih potresov in sicer:

1. Ljubljansko polje	1. februarja;	premer okrožja	50 *km*
2. Polhograjsko pogorje	1. maja;	„	45 „
„ „	6. maja;	„	30 „
3. Ozemlje ob Pivki	28. januarja;	„	60 „
„ „	19. septembra;	„	20 „
4. Kostanjeviška ravan	1. februarja;	„	35 „
5. Novo mesto, Št. Peter, Trebelno	3. „	„	20 „
Št. Peter, Trebelno	2. „	„	15 „
6. Črnomelj in okolica	2. „	„	20 „
„ „ „	14. maja;	„	30 „
„ „ „	22. julija;	„	25 „

Splošno so delovala v l. 1910. večjidel le takšna potresna ognjišča, ki tudi v prejšnjih letih niso mirovala. Močnejše in obsežnejše potresno gibanje se je pojavilo 28. januarja na Krasu z domnevnim izvoriščem na ozemlju med Št Petrom in Slavino. Odtod se je razširil srednje močen potres, ki pa ni povzročil nikakšne znatne škode po okrožju s premerom nad 60 *km*. Najbolj nemirno je bilo Črnomeljsko okrožje: ondotni prebivalci so čutili potresno gibanje že februarja in aprila, intenzivnejše pa 22. julija. Poslednji slučaj je bil zanimiv radi tega, ker se je izprožilo na primeroma zelo majhnem ozemlju v preteku nekolikih ur 7 zaporednih potresnih stresljajev. Tudi to leto je bilo potresno delovanje v zimski polovici živahnejše kakor poleti; v teku dneva je bilo število potresov večje v nočni polovici (25 potresov med 40).

Neprimerno mirnejše ozemlje sta imela Goriško in Gradiščansko. Ondi so opazovali leta 1910. le 8 neznatnih potresnih pojavov. *Dr. Gvidon Sajovic.*

***Keißler Dr. Karl v.**, Zur Kenntnis der Pilzflora Krains.* Sonderabdruck aus „Beihefte zum Botan. Centralblatt". Bd. XXIX. (1912) Abt. II.

Der Verfasser publiziert seine in den Jahren 1907 und 1908 in Oberkrain in den Umgebungen von Veldes und Kronau gemachten mykologischen Funde. Die Abhandlung, ein reicher Beitrag zur Pilzflora Krains, ist keine bloße Aufzählung der beobachteten Formen, sondern bringt nebst Anführung wichtiger Synonyma vielfach auf die Nomenklatur und Systematik bezugnehmende und sonstige kritische Bemerkungen sowie bei vielen Arten auch ergänzende, auf eigene Beobachtung gestützte Beschreibungen.

Nicht abträglich wäre es der sonst so gründlich gehaltenen Studie, wenn einzelne Nährpflanzen, wovon anscheinend neue für 24 Arten konstatiert werden, genauer bestimmt wären und die im Sammlungsgebiete tatsächlich vorkommenden Typen gewisser zitierter Species wie Pinus montana Miller, Sedum Telephium L., Dorycnium suffruticosum Vill., Gentiana acaulis L., Mentha silvestris L. entsprechende Bezeichnung gefunden hätten.

Die Aufzählung umfaßt 110 Gattungen mit 209 Arten, die sich auf die einzelnen Hauptgruppen folgendermaßen verteilen:

Ascomycetes	52	Gattungen	in 75	Arten
Fungi imperfecti . . .	33	„	„ 86	„
Hymenomycetes . . .	13	„	„ 23	„
Phycomycetes	2	„	„ 2	„
Myxomycetes	2	„	„ 2	„
Ustilagineae	2	„	„ 3	„
Uredineae	6	„	„ 18	„

In der gesamten Aufzählung finden sich 17 Gattungen und 97 Arten, die in „Voß, Mycologia Carniolica“[1] nicht enthalten sind.

Von den betreffenden Gattungen sind drei Pyrenomyceten (*Herpotrichia, Letendraea, Acrospermum*), vier Discomyceten (*Sepultaria, Orbilia, Aggrium, Calicium*) und zehn Fungi imperfecti (*Aposphaeria, Pyrenochaeta, Chaetomella, Camarosporium, Rhabdospora, Micula, Colletotrichum, Septogloeum, Periconia, Volutella*).

Die diesbezüglichen Arten (darunter neu beschrieben eine Art, zwei Varietäten und eine Form) sind:

I. Ascomycetes.

a) Pyrenomycetes.

Diatrypella pulvinata Nitscke. An dürren Zweigen von Alnus incana L., in den Saveauen nächst Log bei Kronau.

Hipocopra discospora Fuck. Auf Hasenmist in der Velika Pišnica bei Kronau.

? *Sphaerella Vincetoxici* Sacc. An dürren Stengeln Daucus Carota L, auf der Osojnica bei Wocheiner Vellach.

Melanospsamma pomiformis Sacc. var. *monosticha* Keißl. **var. nov.** An dürren Zweigen von Sorbus Aria L., am Fuße des Črni vrh (Schwarzriegel, Karawanken) bei Kronau.

Gnomonia Vepris Keißl. nom. nov. Auf abgestorbenen Ranken von Rubus, bei Veldes (Ascus- und Pyknidenstadium).

Gnomonia Arnstadtiensis Auersw. Auf trockenen Blättern von Carpinus Betulus L., auf der Osojnica bei Wocheiner Vellach.

Bertia moriformis De Not. An entrindeten Zweigen von Fagus silvatica L. in der Velika Pišnica bei Kronau.

Valsaria insitiva Ces. et De Not. An Zweigen von Berberis vulgaris L., in den Auen des Poldnica-(Ponca-) Grabens bei Ratschach und an dürren Zweigen von Ligustrum vulgare L. in einem Garten in Veldes.

Leptosphaeria Avenae Auersw. An Halmen von Milium effusum L., am Veldeser Schloßberg.

Leptosphaeria dumetorum Nießl. An dürren Stengeln von Veronica lutea Wettst. beim Peričnik-Fall im Vrata-Tal.

Leptoshaeria personata Nießl. An dürren Halmen von Aira caespitosa L., bei Veldes.

Leptosphaeria eustoma Sacc. f. *maior* Berl. An dürren Stengeln von Dorycnium suffruticosum L. bei Kronau. (Die citierte Nährpflanze dürfte wohl richtiger als Dorycnium germanicum (Gremli) Rouy zu bezeichnen sein).

Herpotrichia nigra Hart. Status pycnidus: An Zweigen und auf Nadeln von Pinus montana Mill. (genauer Pinus Mughus Scop). und von Abies excelsa DC. im Planica-Graben bei Ratschach sowie an Zweigen und auf Nadeln von Juniperus nana Willd. in Kronauer Wald. — Status perfectus: An Zweigen und auf Nadeln von Abies pectinata DC. bei der Voßhütte am Fuße des Prisojnik (Prisang).

---

[1] Voß W., Mycologia Carniolica. Ein Beitrag zur Pilzkunde des Alpenlandes. Enthalten in den Mitteil. d. Musealver. f. Krain u. zw. der I. Teil in Bd. 2 (1889) p. 281—350; der II. Teil in Bd. 3 (1890) p. 229—306; der III. Teil in Bd. 4 (1891) Naturkundl. Teil p. 1—70; der IV. Teil in Bd. 5 (1992) Naturkundl. Teil p. 1—84.

Herpotrichia chaetomioides Karst. An dürren Stengeln von Centaurea Scabiosa L. (? Centaurea Fritschii Hayek) bei Veldes.

Letendraea eurotioides Sacc. In Gesellschaft von *Helminthosporium macrocarpum* Grev. (oder auf diesem parasitierend?) an dürren Ästen von Acer campestre L., Rečica bei Veldes.

Acrospermum compressum Tode. An dürren Stengeln von Mentha silvestris L., am Wege zum Unteren Weißenfelser See.

b) Discomycetes.

Morchella conica Pers. Auf humösem Boden bei einer Almhütte am Unteren Weißenfelser See.

Helvella pulla Holmsk. f. *Klotzschiana* Rehm. Unter Weidengestrüpp, zwischen Kalkschotter, am Rand des Wocheiner Sees.

Acetabula sulcata Fuck Auf humösem Boden bei einer Almhütte am Unteren Weißenfelser See.

Otidea auricula Rehm. Auf humösem Boden bei einer Almhütte am Unteren Weißenfelser See.

Sepultaria arenicola Rehm. Im Schotter des Pišnica-Baches bei Kronau.

Phialea dolosella Sacc. An dürren Stengeln von Stachys annua L., in der Velika Pišnica bei Kronau.

Pezizella Libertiana Keißl. Auf Zapfenschuppen von Pinus silvestris L. im Mali Rovt bei Kronau.

Mollisia benesuada Phill. An Zweigen von Alnus incana (L.) Mnch., nächst Wurzen bei Kronau und im Mali Rovt bei Kronau.

Mollisia pinicola Rehm. Auf dürren Nadeln von Pinus montana Mill. (genauer Pinus Mughus Scop.), Kronauer Wald bei Kronau. Bisher nur aus Norditalien bekannt.

Pyrenopeziza radians Rehm samt Pyknidenstadium: *Placosphaeria Campanulae* Bäuml. Auf lebenden Blättern von Campanula Trachelium L. (oberseits der Schlauchpitz, unterseits das Pyknidenstadium) bei Veldes.

Tapesia fusca Fuck. An Balken von Abies excelsa DC. am Unteren Weißenfelser See.

Lachnum relicinum Karst. An faulenden Stengeln von Adenostyles alpina Bl. A. F. [Adenostyles glabra (Mill.) DC] beim Unteren Weißenfelser See.

Lachnum bicolor Karst. f. *alpina.* An dürren Zweigen von Alnus incana L. am Fuße des Vitranec bei Kronau.

Lachnum calyculacforme Rehm. An dürren Zweigen von Corylus Avellana L. und Betula alba L. am Vitranec bei Kronau.

Lachnum crystallinum Rehm. An faulenden Zweigen von Alnus incana (L.) Mnch. am Vitranec bei Kronau.

Dasyscypha Willkommii Hart. An dürren Zweigen von Larix decidua Mill. bei Soteska (Stiege) im Wocheinertale, in der Mala Pišnica bei Kronau und bei Seebach am Veldeser See.

? *Dasyscypha subtilissima* Sacc. Auf faulender Fichtenrinde im Kronauer Walde bei Kronau.

Orbilia rubicunda Sacc. Auf dürren Blättern von Helleborus dumetorum W. K., Veldeser Schloßberg. Bisher nur aus Norditalien bekannt.

? *Agyrium herbarum* Fries, in annähernder Form. An dürren Stengeln von

Adenostyles viridis Cass. [Adenostyles glabra (Mill.) DC.], beim Unteren Weißenfelser See.

Propolis faginea Karst. An dürren Zweigen von Ostrya carpinifolia L. am Veldeser Schloßberg.

Heterosphaeria Patella Grev. var. *Lojkae* Rehm. An dürren Stengeln von Clematis recta L., am Wocheiner See. Bisher nur aus Oberitalien angegeben.

Calicium pusillum Floerke. Auf Zäunen am Vitranec bei Kronau.

II. Fungi imperfecti.

Phyllosticta buxicola Keißl. Auf lebenden Blättern von Buxus sempervirens L. in einem Garten bei Veldes.

Phyllosticta quernea Thuem. Auf lebenden Blättern von Quercus pubescens Willd., Adolfshöhe bei Veldes.

Phyllosticta Scrophulariae Sacc. Auf lebenden Blättern von Scrophularia nodosa L. unweit Rečica. Bisher nur aus Norditalien angegeben.

Phyllosticta Opuli Sacc. Auf lebenden Blättern von Viburnum Opulus L., Adolfshöhe bei Veldes. Hauptsächlich in Norditalien verbreitet, vom Verfasser aber auch in Kärnten nachgewiesen.

Phyllosticta Alliariaefoliae Allesch. In den Flecken von *Ramularia macroporas* Fres. auf lebenden Blättern von Campanula Trachelium L. bei Aßling.

Phoma protracta Sacc. An dürren Zweigen von Acer campestre L. am Veldeser Schloßberg.

Phoma oleracea Sacc. An dürren Stengeln von Arabis hirsuta L. bei Wocheiner Vellach.

Phoma melaena Mont. et Dur. An dürren Stengeln von Astragalus glycyphyllos L. am Veldeser Schloßberg.

Phoma arundinacea Sacc. Gemeinsam mit *Puccinia Magnusiana* Körn. auf dürren Scheiden von Phragmites communis L. am Rande des Veldeser Sees.

Phoma fimeti Brun. Auf Pferdemist in Gesellschaft von *Sporormia ambigua* Nießl, im Martulik-Graben bei Kronau. Nach Saccardo bisher nur in Frankreich gefunden.

Phoma glandicola Lev. var. *Coryli-putaminis* Sacc. Auf alten Schalen von Corylus Avellana L., in der Rothweinklamm bei Veldes.

Phoma Zopfii Allesch. An dürren Zweigen von Ononis spinosa L., Adolfshöhe bei Veldes. Bisher nur einmal von Zopf bei Halle a/S. gefunden.

Phoma Zopfii Allesch. var. *Ononidis* Keißl. mit dem Typus vergesellschaftigt.

Phoma Deutziae Allesch. An dürren Zweigen von Deutzia (? scabra Thbg.) im Veldeser Kurpark. Bisher anscheinend nur von Berlin bekannt.

Phoma Vepris Sacc. An dürren Ästen von Rubus bei Veldes.

? *Aposphaeria mediella* Karst. Auf einer morschen Bank am Unteren Weißenfelser See.

Asteroma latebrarum Grogn. Auf welkenden Blättern von Viola biflora L., am Fuße des Triglav im Talschluß des Vrata-Tales.

Pyrenochaeta Telephii Allesch. An dürren Stengeln von *Dorycnium suffruticosum* L. [genauer wohl *Dorycnium germanicum* (Gremli) Rouy] bei Kronau. Bisher nur für Bayern angeführt.

Vermicularia trichella Fries. Auf welkenden Blättern von Listera ovata L. am Wocheiner See.

Vermicularia herbarum West. An dürren Stengeln von Sedum Telephium L. [Sedum maximum (L.) Hoffm.] am Veldeser Schloßberg.

Chaetomella atra Fuck. An dürren Blattstielen von Aquilegia vulgaris L. am Veldeser See.

Diplodia Mamma Fuck. An dürren Zweigen von Ligustrum vulgare L. in einem Garten in Veldes.

Diplodina Ligustri Delacr. Gemeinsam mit voriger Art. Nach Saccardo bisher nur aus Frankreich bekannt.

Hendersonia Vossii Keißl. **spec. nov.** An dürren Blütenschäften von Arabis hirsuta L. bei Wocheiner Vellach.

Camarosporium Xylostei Sacc. An dürren und lebenden Ästen von Lonicera Xylosteum L. am Veldeser Schloßberg.

Septoria Ligustri Kickx. Auf lebenden Blättern von Ligustrum vulgare L., in einem Garten in Veldes.

Septoria Hellebori Thüm. Auf trockenen Blättern von Helleborus niger L. auf der Straža bei Veldes und in der Pokljuka-Schlucht.

Septoria Soldanellae Speg. Auf welkenden Blättern von Soldanella minima L. an Schneefeldern im Talschluß des Planica-Grabens bei Ratschach.

Septoria orobina Sacc. Auf lebenden Blättern von Orobus vernus L. in Soteska (Stiege) im Wocheiner-Tal. Bisher nur aus Norditalien angegeben.

Septoria Phyteumatis Siegm. Auf welkenden Blättern von Phyteuma spec. am Wocheiner See.

Septoria Polygonorum Desmaz. Auf lebenden Blättern von Polygonum Persicaria L. bei Veldes.

? *Septoria Anthyllidis* Sacc. Auf lebenden Blätter von Anthyllis Vulneraria L. am Veldeser Schloßberg. Bisher nur aus Sardinien bekannt.

Rhabdospora phomatioides Sacc. An dürren Stengeln von Lotus corniculatus L., Schalkendorf bei Veldes. Bisher nur aus Frankreich angeführt.

Rhabdospora pleosporoides Sacc. *β. Bosciana* Sacc. An dürren Stengeln von Cichorium Intybus L. auf der Osojnica bei Wocheiner Vellach.

Rhabdospora Betonicae Br. & Sacc. An dürren Stengeln von Salvia pratensis L. bei Wocheiner Vellach. Von Saccardo nur aus Frankreich beschrieben.

Rhabdospora Rhinanthi Oud. An dürren Stengeln von Melampyrum pratense L. am Veldeser Schloßberg.

Rhabdospora Lactucae Brun. An dürren Stengel von Centaurea Scabiosa L. (? Centaurea Fritschii Hayek) am Veldeser Schloßberg. Eigentlich für Lactuca aus Frankreich bekannt.

Micula Mougeotii Duby. (Pyknidenform zu *Dermatella Micula* Rehm.) An dürren Zweigen von Rhamnus carniolica Kern. (= Rhamnus fallax Boiss.) am Feistritz-Bach bei Wocheiner-Feistritz und im Martulik-Graben bei Kronau.

? *Discosia vagans* De Not. Auf welkenden Blättern von Rhododendron hirsutum L. bei Soteska (Stiege) im Wocheiner-Tal. (Mit dieser auf Arbutus und Laurus nur aus Norditalien angegebenen Art ziemlich übereinstimmend.)

Gloeosporium Trifolii Peck. Auf lebenden Blättern von Trifolium repens L. bei Göriach am Wege zur Rotweinklamm. Bisher nur aus Nordamerika und Tirol bekannt.

Gloeosporium Helicis Oud. var. *biguttulata* Keißl. **var. nov.** Auf lebenden Blättern von Hedera Helix L., auf der Insel St. Maria im Veldeser See.

Colletotrichum gloeosporioides Sacc. var. *Hederae* Passer. Auf trockenen Blättern von Hedera Helix L., am Veldeser Schloßberg und auf der Insel St. Maria im Veldeser See.

Septogloeum acerinum Sacc. Auf lebenden Blättern von Acer campestre L. am Veldeser Schloßberg.

Oidium monilioides Link. Auf lebenden Blättern von Agropyrum repens P. B. und Bromus inermis Leyß., auf der Adolfshöhe bei Veldes.

Ramularia Epilobii-palustris Allesch. Auf lebenden Blättern von Epilobium parviflorum L. bei Kronau.

Ramularia Silenes Karst. Auf lebenden Blättern von Cerastium vulgatum Fr. bei Ober-Göriach.

Torula graminis Desmaz. Auf faulenden Blattscheiden von Phragmites communis L. am Veldeser See.

Periconia Helianthi Bonord. Auf alten Fruchtböden von Carlina acaulis L. und an faulenden Stengeln von Potentilla caulescens L. in der Velika Pišnica sowie an faulenden Stengeln von Gentiana acaulis L. (recte Gentiana Clusii Perr. & Song.), von Epipactis latifolia Sw. und Euphrasia tricuspidata L. (recte Euphrasia cuspidata Host.) in der Mala Pišnica bei Kronau.

Cladosporium rectum Preuß. An entrindeten Stämmen von Fagus silvatica L. bei Kronau.

Cladosporium Soldanellae Jaap. Auf verwelkten Blättern von Soldanella minima L. im Kronauer Wald und an dürren Fruchtstielen der gleichen Nährpflanze im Talschluß des Planica-Grabens bei Ratschach.

Volutella gilva Sacc. An der vertrockneten Stengelbasis von Cichorium Intybus L., auf der Osojnica bei Wocheiner Vellach.

III. Hymenomycetes.

Polyporus elegans Fries. Auf einem Fichtenstrunk im Kronauer Wald, auf Waldboden zwischen Moos im Martulik-Graben bei Kronau, auf einem Strunk von Fraxinus excelsior L. bei Kronau und im Buchenwald beim Oberen Weißenfelser See.

Polyporus elegans Fries vor. *nummularius* Fries. Auf Waldboden in der Pokljuka-Schlucht bei Göriach und auf morschem Buchenholz auf der Osojnica bei Wocheiner Vellach.

Merulius rufus Pers. Auf faulenden Buchenästen nächst Birnbaum bei Aßling.

Irpex fusco-violaceus Fries. An Fichten auf der See-Alm am Fuße des Mangart bei Weißenfels.

Stereum fuscum (Schrad.) Qu. An dürren Zweigen von Fagus silvatica L. im Planica-Graben bei Ratschach.

Pistillaria rosella Fries. Auf ausgebleichten Blättern von Aquilegia vulgaris L. am Veldeser See.

Pistillaria uliginosa Crouan. f. *albo-lutea* Keißl. **forma nov.** An dürren Stengeln und auf Blättern von Aegopodium Podagraria L. auf der Adolfshöhe bei Veldes.

Naematelia globulus Corda. An Stengeln von Silene nutans L. am Veldeser Schloßberg.

IV. Myxomycetes.

Lycogola flavofuscum Rost. An Stämmen von Fraxinus excelsior L. bei Kronau.

V. Uredineae.

Puccinia Calthae Link. (Aecidien). Auf lebenden Blättern von Caltha palustris L. am Unteren Weißenfelser See.

Puccinia conglomerata Wint. (Uredo-Sporen?) Auf der Blattunterseite von Homogyne silvestris Cass. in der Pokljuka-Schlucht bei Göriach.

Puccinia Caricis-montanae Fisch. (Aecidien). Auf der Blattunterseite von Centaurea Scabiosa L. bei Kronau.

Accidium Prunellae Wint. Auf Blättern von Brunella vulgaris L. in der Velika Pišnica bei Kronau.

Im Anhange mögen hier noch jene Pilzformen aufgezählt werden, die der bekannte Bearbeiter der Orientflora J. Bornmüller (Weimar) im Jahre 1908 um Adelsberg und in der Wochein beobachtet und im Berichte über die 1909 in Nordhausen stattgehabte Frühjahrsversammlung des thüringischen botanischen Vereins[1] publiziert hat. Es sind dies:

Septoria silvicola Dsm. auf Anemone nemorosa L., am Wocheiner See.

Ramularia oreophila Sacc. auf Astrantia carniolica Wulf., am Wocheiner See.

Polyporus hirsutus (Wulf.) Fr., am Wocheiner See.

Lenzites variegata Fr., am Wocheiner See.

Peronospora pulveracea Fuck., auf Helleborus niger L., am Wocheiner See.

Urocystis Anemones Schroet. auf Helleborus odorus W. K. bei Adelsberg und auf Helleborus niger L. am Wocheiner See.

Endophyllum Euphorbiae silvaticae (DC.) Wipt. auf Euphorbia amygdaloides L., am Wocheiner See.

Uromyces Aconiti Lycoctoni (DC.) Wint. (das Aecidium) auf Aconitum ranunculifolium Rchb., am Wocheiner See.

Uromyces excavatus (DC.) P. Magn. auf Euphorbia verrucosa Lam. bei Adelsberg.

Puccinia Thlaspeos Schub. sehr häufig auf Thlaspi praecox Wulf., am Wocheiner See.

Puccinia Agrostidis Plowr. (das Accidium) auf Aquilegia, am Wocheiner See.

Puccinia Caricis-montanae Ed. Fischer. (das Aecidium) auf Centaurea alpestris Heg. & Heer., am Wocheiner See. Die von Bornmüller zitierte Nährpflanze dürfte wohl Centaurea Fritschii Hay. sein. *Prof. A. Paulin.*

***Schreiber Dr. Egid**, Herpetologia europaea.* Eine system. Bearbeitung der Amphibien und Reptilien, welche bisher in Europa aufgefunden sind. — II. gänzlich umgearb. Aufl. Jena 1912. Verlag G. Fischer.

Poznani herpetolog Schreiber je izdal v preteklem letu svojo temeljito predelano „Herpetologia europaea“, ki je v I. izdaji izšla leta 1875. Obširno zasnovano delo je izredno velike važnosti, ker obravnava vse doslej v Evropi ugotovljene

[1] Mitteilg. des thüringischen bot. Ver. Neue Folge. XXVII. Heft p. 34 u. 35. Weimar 1910.

vrste in različke plazilcev in krkonov. V opisih posameznih vrst najdemo poleg podrobnih sistematičnih in zoogeografičnih podatkov tudi biologične in v tem se druga izdaja najbolj odlikuje od prve. Pa tudi sicer je II. izdaja tako izpopolnjena z novimi podatki, da je še enkrat tako obsežna kakor prva. Vsak odstavek, da, vsaka stran nam govori o strokovni roki in veliki ljubezni pisatelja do herpetologičnega raziskavanja.

Celotno delo je razdeljeno na dva dela: prvi obsega krkone, drugi plazilce. V svojih razmotrivanjih se ozira pisatelj tudi na favnistične razmere na Kranjskem. Poleg lastnih opazovanj je upošteval pri tem predvsem poročila herpetologov Fr. Wernerja in G. Veitha. Kolikor je razvidno iz njegovih izvajanj, živi na Kranjskem 14 vrst krkonov ali dvoživk in sicer iz skupine repatih krkonov: močeril — proteus anguinus s 5 različki (Zoisii, Haidingeri, Laurentii, Schreiberii, Freyeri), povodni pupek — triton vulgaris, planinski pupek — triton alpestris, veliki pupek — tr. cristatus, navadni močerad — salamandra maculosa, planinski močerad — sal. atra; iz skupine brezrepatih krkonov: urh ali pubič — bombinator pachypus, vodna krastača ali češnjarka — pelobates fuscus, rega — hyla arborea, navadna krastača — bufo vulgaris, zelena krastača — bufo viridis, sekulja — rana agilis, rosnica — r. temporaria in zelena vodna žaba — r. esculenta. Dodatno k Schreiberjevim podatkom navajam, da je opazoval Veith na Ljubljanskem barju (Mestni log) tudi močvirno žabo — rana arvalis. Tako znaša skupno število na Kranjskem živečih vrst krkonov 15. Kar se tiče plazilcev, so navedeni vsi važnejši Schreiberjevi podatki v „Herpetologičnih zapiskih za Kranjsko“, ki so priobčeni v pričujoči številki „Carniole“ stran 22 in nasl. *Dr. Gv. Sajovic.*

Megušar dr. Fran, Eksperimentalno-biološke razprave.

Za pojasnitev mnogoterih bioloških in fizioloških pojavov so tozadevni poizkusi izredno velike važnosti. Eksperimentalnim potom so se že dognala marsikatera važna vprašanja, zato posvečajo eksperimentalni strani prirodopisnega raziskavanja znanstveniki čimdalje večjo pozornost. Med slovenskimi prirodopisci je posvetil svoje delovanje predvsem tej znanstveni panogi naš rojak *dr. Fran Megušar,* rodom iz Gorenjskega. Imenovani znanstvenik deluje kot asistent na biološkem eksperimentalnem zavodu („Biologische Versuchsanstalt“) na Dunaju in je priobčil v zadnjem desetletju že celo vrsto zanimivih in znamenitih razprav o rezultatih svojih eksperimentalnih raziskavanj, in sicer:

Einfluß abnormaler Gravitationswirkung auf die Embryonalentwicklung bei Hydrophilus aterrimus Eschholz. — Archiv für Entwicklungsmechanik der Organismen. Bd. 22. Leipzig 1906.

Regeneration des Caudalhorns bei der Seidenspinnerraupe. — Archiv für Entwicklungsmechanik der Organismen. Bd. 25. Leipzig 1907.

Regeneration der Tentakel und des Auges bei der Spitzschlammschnecke. — Archiv für Entwicklungsmechanik der Organismen. Bd. 25. Leipzig 1907.

Lebensgeschichte der Hydrophiliden. — Verh. d. k. k. Zoolog.-bot. Gesellschaft. Dunaj 1909.

Regeneration der Coleopteren. — Archiv für Entwicklungsmechanik der Organismen. Bd. 25. Leipzig 1907.

Versuche an den Augen der Winkerkrabbe. — Verh. d. Morph.-Physiolog. Gesellsch. Jahrg. 1907/8. Centralblatt f. Physiologie. Bd. 22, Nr. 9.

Das lebende Material und seine Pflege (Tiere des Süßwassers, wirbellose Tiere des Landes- und Futterzuchten). — Zeitschr. f. biolog. Technik u. Methodik. Bd. 1. Straßburg 1909.

Regeneration der Fang-, Schreit- und Sprungbeine bei Aufzucht von Orthopteren. — Archiv für Entwicklungsmechanik der Organismen. Bd. 29. Leipzig 1910.

Künstliche Form- und Farbenveränderung bei Gryllus. — Predavanje na VIII. mednarodnem fiziološkem kongresu na Dunaju. 27.—30. septembra 1910.

Wachstumsmessungen an Sphodromantis bioculata Burm. (I. Länge und Masse), zugleich: Aufzucht der Gottesanbeterinnen IV. Mittlg. — Skupno s prof. H. Przibramom. Archiv für Entwicklungsmechanik der Organismen. Bd. 34. Leipzig 1912.

Experimente über den Farbenwechsel der Crustaceen. (I. Gelasimus. — II. Potaemobius. — III. Palaemonetes. — IV. Palaemon). — Archiv für Entwicklungsmechanik der Organismen. Bd. 33. 1912.

Über Beschaffung, Haltung und Züchtung jener Tiere und Pflanzen, welche bei Führung zoolog. Experimente, insb. mit Wirbellosen, als Futtermittel am häufigsten benötigt werden. — Zeitschr. f. biolog. Technik u. Methodik. Bd. II, Nr. 8. Leipzig 1912. *Dr. Gv. Sajovic.*

Zapiski.

† Dr. Friedrich Teller.

Die österreichische Geologie hat den Tod eines Mannes zu beklagen, der sich um die Erforschung eines großen Teiles von Krain unvergängliche Verdienste erwarb. Es ist dies Dr. Friedrich Teller. Geboren 1852 in Karlsbad, trat er 1877 als Praktikant in die Geologische Reichsanstalt ein, in deren Wirkungskreise er bis zu seinem Tode tätig war; er wurde später Chefgeologe und k. k. Bergrat und verschied in der Nacht auf den 11. Jänner l. J. in Wien. — Im Jahre 1884 beschloß die Geologische Reichsanstalt eine Neuaufnahme von Untersteiermark und betraute mit dieser Aufgabe Teller. Dieser hielt es jedoch für notwendig, zuerst die westlich vom genannten Gebiete gelegenen Teile der Steiner Alpen, Karawanken und Julischen Alpen zu erforschen, da die aus dem jüngeren Tertiärlande Untersteiermarks auftauchenden älteren Gebirgsschollen mit den westlichen Gebirgen zusammenhängen. Die Geologische Reichsanstalt genehmigte seinen Plan und so entwickelte Teller in den genannten Gebirgsgruppen eine wissenschaftliche Tätigkeit, die zur Folge hatte, daß bisher kein Teil der österreichischen Alpen in so einheitlicher und zusammenhängender Weise geologisch aufgenommen wurde. Insbesondere die Karawanken kannte kein zweiter Forscher so gründlich wie Teller. Unter seinen Abhandlungen auf diesem Gebiete sind folgende zu erwähnen,

die sich auf Krain beziehen: „Notizen über das Tertiär von Stein in Krain“ (Verhandlungen der Geologischen Reichsanstalt 1884), „Oligocänbildungen im Feistritztale bei Stein in Krain“ (ebendort 1885), „Fossilführende Horizonte in der oberen Trias der Sanntaler Alpen“ (ebendort 1885), „Zur Entwicklungsgeschichte des Talbeckens von Oberseeland“ (ebendort 1886), „Die silurischen Ablagerungen der Ostkarawanken“ (ebendort 1886), „Die Äquivalente der dunklen Orthocerenkalke des Kok im Bereiche der Silurbildungen der Ostkarawanken“ (ebendort 1887). Als zusammenfassende Darstellung seiner Aufnahmsarbeiten erschien 1895 die „Geologische Karte der östlichen Ausläufer der karnischen und julischen Alpen (Ostkarawanken und Steiner Alpen), aufgenommen im Auftrage der k. k. Geologischen Reichsanstalt in den Jahren 1885—1891“. Daran schlossen sich 1896 die Erläuterungen zur Karte in einem 262 S. umfassenden Buche. — Als man den Plan einer zweiten Bahnverbindung mit Triest ernst zu erwägen begann, befaßte sich Teller mit eingehenden Studien über eine etwaige Durchtunnelung des Loiblpasses. Als man sich später für eine Durchstollung des westlich vom Stol gelegenen Teiles der Karawanken entschloß, wurde gleichfalls Teller als geologischer Berater beigezogen. Diesen Forschungen verdanken wir seine „Geologie des Karawankentunnels“, die 1910 in den „Denkschriften der mathematisch-naturwissenschaftlichen Klasse der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien“ erschien[1]. — Als im Jahre 1903 der Geologenkongreß in Wien tagte, führte Teller eine Abteilung von Teilnehmern in das Feistritztal bei Neumarktl, worüber er einen Bericht veröffentlichte („Exkursion in das Feistritztal bei Neumarktl in Oberkrain“ im Werke: „Führer für die geologischen Exkursionen in Österreich“, Wien 1903). — Teller bereitete die Veröffentlichung einer geologischen Karte der westlichen und mittleren Karawanken als Fortsetzung der obenerwähnten Karte vor, da wurde er durch einen allzufrühen Tod mitten aus seiner fruchtbringenden Tätigkeit gerissen. Möge dem großen Gelehrten auch im Lande Krain, für dessen geologische Erforschung er bahnbrechend wirkte, ein ehrendes Andenken bewahrt bleiben!

M. Pajk.

Lutik. Ker smo se že spotaknili pri imenu „Drašča vas“ in pri listini iz l. 1177, naj se še nekoliko pomudimo pri potrditveni listini istega oglejskega patriarha Urha iz l. 1178., oziroma pri regestu Schumijeve zbirke Urk. u. Reg. I, str. 127, št. 141. — Da bi sploh mogla obveljati enačba „Luttich = Luterče selo“, ki jo je kot samoobsebi umevno postavil Schumi (Urk. u. Reg. I, 187), to se mi vidi popolnoma nemogoče. Povdariti pa moram, da je oblika „Luttich“ pri potrditvi ustanovnih podaritev Stiškemu samostanu podarjenih v obeh virih imenovanega regesta soglasno potrjena, kajti ima jo jasno zabeleženo i Pavel Puzel (Idiographia pag. 13) i Sebastian Brunner v ponatisku Zagrebškega rokopisa „Notata de monasterio Sitticensi“, ki ga je priobčil v „Wissen-

[1] Siehe darüber Fr. Seidls Bericht in der „Carniola“ 1911, S. 332—335.

schaftliche Studien und Mittheilungen aus dem Benediktiner-Orden“ (II. Jahrg., III. Heft, pag. 66 ff.), — dasiravno glede drugih imen v tem regestu Brunner in Puzel (oziroma Schumi) ne soglašata vseskozi. — Da razgledamo raznotine krajnih imen pri Puclju in pri Brunnerju, navesti nam je besedilo obeh poročevalcev. Puzel (Idiogr. pag. 13) piše: „Aō 1178. Idem Vdalricus sacrae Aquileiensis ecclesiae Patriarcha, zelo amoris erga hoc venerabile monasterium Sitticense accensus, confirmat donationes factas et collatas profusâ liberalitate suorum parentum ac sororis suae in praedio Lessou dicto: prouti et ab Alberto et fratre eius Vdalrico de Sancto Laurentio super villa Kazendorff, ab Henrico de Zoure super villa Gorzach et tribus mansis sive huebis apud Luttich sitis, a comitissa de Pogen super tribus villis Arch videlicet, Rospach & Hage, ab Engelberto de Vrsberch super villa Cotheuge inclyto monasterio donationes possessionum in perpetuum dono datas et collatas confirmat, ratificat“. — V notatih pa, ki jih je Brunner objavil, beremo: „Aō 1178. Udalricus patriarcha confirmat donationes factas a patre suo, fratre et sorore praedii Lesson: villam Khatzendorf ab Alberto et fratre eius Ulrico de S. Laurentio, villae Gorfach et trium mansorum apud Luttich ab Henrico de Fore, trium villarum Arch Rosbach et Hage a Luthgarde comitissa de Pogen, villae Cotheuge ab Engelberto de Ursperch“. In vender je „Idiographia“ jasno — recimo naravnost kaligrafsko pisana in tudi Brunner o sebi povdarja: „der Herausgeber copirte ad verbum das ganze Manuscript und zwar so, daß er Orts- und Personen-Namen buchstäblich mit allen Varianten beibehielt, welche sich in der Handschrift vorfinden.“ — Če torej čitamo pri Puclju „praedium Lessou“, a pri Brunnerju „praedium Lesson“, zdi se nam Pucljeva oblika „Lesovo“ (?) brezdvomno verjetnejša nego Brunnerjeva varijanta „Leson“, pa naj si že bo potem Schumijeva razlaga (Urk. u. Reg. I, 186), češ, da je to posestvo „Leščevje“ (v občini Krka), prava ali ponesrečena. Misliti bi se morda dalo tudi na Vélike lese in Male lese v isti občini, na Leskovec, na Lisec (?). Bolj zanimivo je pa nesoglasje „villae Gorfach et trium mansorum apud Luttich ab Henrico de Fore“ na eni — „ab Henrico de Zoure super villa Gorzach et tribus mansis sive huebis apud Luttich sitis“ na drugi strani. — Razlagati si moramo te raznotine le s tem, da v rokopisu „Notata de monasterio Sitticensi“ stoji pač zapisano „villae Gorſach et trium mansorum apud Luttich ab Henrico de ſore“, da je pa Brunner zmotno čital rokopisni ſ za f in tako tudi kopiral. In dalje si moramo misliti, da stoji v Zagrebškem rokopisu ſ, kjer ima Puzel z. — Henricus de Sore oziroma Zoure bi bil potemtakem Henrik Sovrski. Nad tem se ne smemo prav čisto nič spotikati, da ga Valvasor (VIII, 696) imenuje „Heinrich von Zara“. — Sovro pa nahajamo v občini Rovte in v občini Žiri, a Soro pri Medvodah, ki je pa pravilno tudi Sovra. Sovra je namreč voda, ki od raznih straní privre skupaj (torrens undique confluens) — in po vodi imajo te vasi svoje ime — torej naj se glasi

„so-v r a“, kakor je tudi sovra ali sovora (die Langwiede) pravilnejša oblika, nego „sora“, ker ta podvozna žrd s o v i r a ali sklepa prednjo in zadnjo premo pri vozu (koren „ver“ claudere). Kaj velja, da utegne biti prav ta Sora (pravzaprav S o v r a) pri Medvodah tisto središče, kterega okolici je vladal ali županil Henrik Sovrski ali Henrik Sovrščak (Sovran?), pa bodisi da je imel svoje selo na Sovrski dobravi ali pa v Goričah ali na Jeterbenku svoj grad. Zelo zapeljiva je namreč sumnja, da bi utegnil biti „Henricus de Zoure“ istoveten z „comes Henricus de Hortenberch“ (cf. Urk. u. Reg. I, št. 140, 173[a]), kajti Hortenberg čitam za Hertenberg ali Hartenberg t. j. Jeterbenk pri Sv. Katarini, in ne za Ortenburg, kakor Schumi (Urk. u. Reg. I, pag. 183). In ta Sovrski gospod da bi bil podaril Stiškemu samostanu posestvo Gorzach t. j. Görtschach (slov. Goričane pri Medvodah) in pa tri kmetije v Lutiku, — zakaj ne?

Lutik je namreč po moji sodbi sedanji Utik t. j. Vutik, kakor nahajamo n. pr. dandanes v gorenjščini Vušarje namesto Lušarje, Vučež namesto Lukež, Ušévk (po napačni etimologiji izprevrženo v „Viševek“) namesto Olšévik in Uševica (pri Cerkljah na Gorenjskem) namesto Olševica. Olševik je namreč jelšev gozd in olševica je jelševa hosta (alnetum, Erlenwald, Erlengebüsch) enako kakor brezovik (brezov gozd) in brezovica (brezova hosta) t. j. betuletum, das Birkach itd. Da navedem za prehod debelega l (ł) na „v“ še nekaj primerov iz koroščine, vzemimo n. pr. Koviče okrnjeno iz Vukoviče (nem. Lukowitz), Vuhi les namesto Luhi les (nem. Lauchenholz) in pa Vasja ves namesto Lasja ves (nem. Lassendorf). — Uha ves (Hausdorf) v občini Sv. Janez na Brukli pa seveda ne spada semkaj, ker je namreč le Hugova ves (Haugsdorf) — in prav isto je kajpada tudi Augsdorf v Rožu, ki so ga pa menda izšolani Slovenci potom napačnega sklepanja iz Huga ves izprevrgli na Loga ves, češ, da je Uga ves = Vuga ves t. j. Luga ves, kakor je Vuhi les v istini Luhi les (morda gluhi [hluhi] les t. j. prostran gozd, v kterem ni nikogar mogoče doklicati, kjer vlada gluhi molk in tišina, kakor pravimo tudi: gluha gora, gluho morje, gluha planina). Nekoliko zastranili smo se, hoteč s paralelnimi vzgledi dokazati, da je mogoče iz Lutik dobiti Vutik ali Utik. Da je taka preobrazba imena mogoča, o tem mislim, da ne bo nihče več dvomil, pa recimo, da ni samo mogoča, ampak da je za naš slučaj tudi dokazana, recimo, da bi bilo čisto jasno po listinah dognano, da je naš sedanji Utik, bodisi oni pri Vodicah ali oni pri Dobrovi, bil nekdaj L u t i k, tedaj nastane za raziskovalca krajnoimenskih etimologij vprašanje, kaj bi pa to ime pomenilo.

Če si ogledamo iz drevesnih imen s sufiksom „-ik“ napravljena imena iz tistih dreves obstoječih gozdičev, ki jih precej množno kot navadne apelativnike nahajamo v srbščini in hrvaščini n. pr.: borik (pinetum), brestik (ulmarium), brezik (betuletum), bukvik (fagetum), ivik (salicetum), jasik (populetum), jelik (abiegnetum) itd., tedaj nam mora postati umljivo in verjetno, da spadajo enako napravljena krajna imena tudi v isto kategorijo apelativnikov, če je mogoče dobiti za podlago taki

tvorbi primerno drevesno ime, dasiravno morda v naših slovnikih dotičnega apelativnika ne najdemo zabeleženega. Pri Št. Jurju za Šmarjem in pri Brusnicah za Novim mestom imamo Drenik, pri Zmincu nad Škofjo loko imamo Gabrik, pri Št. Petru na Krasu in pri Vačah imamo Klenik itd., pa dasiravno apelativnikov „drenik (cornetum), gabrik (carpinetum), klenik (aceretum)“ zastonj iščemo po Pleteršnikovem slovarju, vendar moramo vedeti, da so ta krajna imena prav tako otrdeli apelativniki, kakor vemo, da je n. pr. Carpineto gabrje in Rovereto hrastje . . . Med lastnimi imeni, bodisi osebnimi, bodisi krajevnimi, živi še marsikatero osamelo ime, ki se kot navadni apelativnik ni več ohranilo, ampak se je v vsakdanji občevalni govorici moralo umakniti novim tvorbam. Tudi v jeziku se mode izpreminjajo. — V slovenščini n. pr. so namesto starih tvorb (drevesno ime + ik), kakor jih imamo v Gabrik, Orehik (nucetum) itd., sčasoma prišle bolj v navado nove tvorbe, ki se poslužujejo iz drevesnih imen s priponkami „-ĕn, -ov, -ovĕn“ (-ьнъ, -овъ, -овьнъ) izvedenih pridevnikov, katerim pritikajo samostalniške sufikse „-ik, -ĕc, -ica“ (-икъ, -ьць, -ица [ьца]) n. pr. Hrastnik, Hrastovica (Eichenwald); Lipnik, Lipnica, Lipovec (Lindenwald); Jelnik, Jelovec, Jelovica (Tannenwald); Bezovik (Holundergesträuch), Brekovice, kjer rasto breke (Elsebeerbäume) in poleg zgoraj navedenih oblik Klenik tudi Klenovik (pri Šmarjeti) in Klenovnik (pri Polšniku) od drevesnega imena „klen“ (Feldahorn). — Pri izvedenkah iz takih drevesnih imen, ki se končujejo na „n“, pa ni docela jasno, ali imamo staro tvorbo (drevesno ime + ik) ali drugo s pomočjo pridevnika izvedeno. Pri oblikah Hrastnik Javornik lahko vem, da posreduje pridevnik, da je torej хбрастникъ = хбрастно мѣсто, kajti brez pridevnikovega posredovanja dobimo samo Hràstik = hrastova šuma (Rječnik III, 688), drugače je pa to pri Drenik, Klenik, Jasenik, ki si jih lahko mislim napravljene ali po vzorcu Gabrik, Hrastik, direktno, ali pa preko pridevnika na „-ĕn“, češ, da so po nekaki haplologiji nastale iz oblik *Drenьnik, *Klenьnik, *Jasenьnik.

Za drevje, ki s hitrim vznosom do visokega debla doraste, ki se razmeroma tankega stasa do visokega vrha potegne in vstromi, imamo razna imena; n. pr. ranta, lata, gol, kol, drog, štanga) itd. Rantovec pri Krškem bi si torej lahko mislili da ima svoje ime od rant ali štang t. j. visokodebelnih smrek, češ, da je to gozdič tankostasih, stromorastlih smrečin, — če bi ne bilo ravno tako verjetno, da utegne biti osebno ime nastanjenca v tistem zaselju (NB: v takih dvomljivih slučajih treba znati zgodovino kraja in imena). Kolovec je lahko gozdič, kjer vzgajajo in sekajo kolje. Ker se pa dado loke in močvirna podolja z vrbjem ali jelšjem pogozditi tako, da zasadimo na pogozditve potrebnem zemljišču vrbovih ali jelševih kolov, ki poženo korenine in se razrasto v vrbovo ali jelševo grmovje, imenujemo lahko tudi tak iz zasajenih kolov vzrastli gozd-sadikovec ali gozd-sadičnik kar naravnost kolovec. Znan je v Kamniškem okraju grad Kolovec [Gerlachstein], a znano tudi, kako že Valvasor (XI, 184) modruje o njegovem imenu, češ: „Kolla

oder Kula heißt auf Crainerisch ein Wagen und Kollavèz ein Wagner", kar pa ni res in vsakemu Slovencu je izvestno, da tistega, ki kola izdeluje, ne moremo imenovati „kolovec", ampak le „kolar", ali „kolesar". Primerno torej zavračuje že sam Valvasor svojo kombinacijo, češ: „ob aber dieses die rechte Namensquelle sey, kann ich nicht versichern", sicer pa, da je prav treba v tem kraju dobrega kolovoza in da je morda ime od tod, da so napravili na strmo goro kolovozno pot. — Toda le pomislimo, da se kolovec in kolovoz ne dá kar tako zamenjati. Nemško ime Gerlachstein pa misli Valvasor „ist ihm vermuthlich von seinen uralten Besitzern, denen Herren von Gerlachstein". To je čuden circulus vitiosus: kraj imej ime po posestnikih, a posestniki ga imajo po kraju! Pa če so bili l. 1315 bratje „Asuinus, Gerlacus und Nicolaus von Gerlachstein" posestniki tega gradu, bi sicer ne bilo nemogoče, da bi bil dobil po enem izmed te trojice grad svoje ime, češ, da je Gerlach-ov grad (NB.: Stein je iz kamna zidan grad, Burg, Festung); pa zakaj bi ne bil Asuinov ali Nikolajev? — Jaz si mislim razmerje marveč tako: kot krajno ime gore, na kateri je bil grad sezidan, odgovarja slovenski „Kolovec" nemškemu „Gerlach" in obratno, ime gradu pa je po imenu kraja posneto z dostavkom „-stein" (grad), češ, Stein im Gerlach (grad v Kolovcu); Gerlach iz „ger" (Speer, žrd, drog) in „lôch" (lat. lucus, niedriges Holz, Gebüsch, grmovje) torej: grmovje rantasto in žrdasto — ali pa: skupno ime „das Erlach" (jelšje) še podkrepljeno s kolektivnim prefiksom „ge-" v Ge-erlach, a synkopirano v Gerlach — ?? Morda!

Brunik (Bruniška gora) pri Ratečah bi bil tedaj gozd brunastega drevja („silva frequens trabibus" bi morda rekel stari Vergil ali „frequens trabalibus hastis") in dasiravno stoječih dreves navadno ne imenujemo „bruno", bi jim vendar lahko rekli tako, če imajo za tesarsko delo primerno debelost, da se bodo dala posekana na živ rob obtesati in obdelati. Gozd iz samih za bruna obsežnih debel bi bil tedaj brunik ali brvník (Hauwald).

Gol (golí, f.) je rastljiva, vitkostasa bukev ali mlad gaber (der Heister) in golík, golnik ali golovec je gozd obstoječ iz golij, t. j. mladih in gibkih debel. Blizo Tržiča na Gorenjskem je Golnik (po gorenjšče izgovorjeno Govník) morda nekdaj tudi Golovnik. Jaz bi sodil, da je dobil kraj ime po mladem gozdu, ki ga je krog in krog obdajal — no! na glavnik (Kamm) pa niti Valvasor (XI, 166) ni mogel misliti, dasiravno ga je mimogredé omenil. Podobnega pomena kakor „golik" se mi vidi tudi „lutik" t. j. mlad gozd (od лъкъ Gerte šiba; лъкина, Lanze, hasta) rantnik, šibnik, bodisi potem: hrastnik, lipnik, vrbnik ali jasenik (fraxinetum).

Pa če bi recimo pomena krajnega imena „Lutik" s to razlago tudi ne bil pogodil, za pravilno umevanje gori navedenega regesta je gotovo „Luttich = Vutik" dosti bliže nego pa za lase privlečena enačba „Luttich = Luterče selo". Prvič vemo, da z „Geschieß" sestavljena imena (v slovenščini „selo" s predstoječim determinativnim pridevnikom) ravno

tako kakor sestavljenke z „-dorf“ (vas, v koroščini „ves“) skrivajo redno v svoji determinativni polovici lastno ime vlastelina ali župana, ki je bil izprva temu selu ali tej vasi vladar in gospodar; — v tem slučaju torej je bil to neki Liuthard, ali Luttert, in po tem svojem ustanovitelju (?) oziroma po valptu v dotičnem selu nastanjenih podložnikov se je selo imenovalo Lutertovo ali Luterće (t. j. Lutert-je) selo. Drugič se nam pa mora čudno zdeti, da bi Henrik Sovrski (ob Sovri!) imel posestva na porečju Krke doli pod Novim mestom.

Vsebina imenovanega regesta je torej kratko ta: Urh II., patriarh Oglejski od l. 1162. do 1182., je potrdil l. 1178. Stiškemu samostanu podaritve, ki so mu jih bili naklonili patriarhov oče Wolfrath, grof Trebanjski, in patriarhova brat in sestra „in praedio Lessou“ (NB.: Posestvo „Lesovo“ si lahko mislimo, če tudi danes ne poznamo kraja s tem imenom — seveda najbrže v Trebanjskem okrožju), dalje od bratov Alberta in Urha iz Šent Lovrenca (ob Temenici) cistercijancem podarjeno posestvo „Mačkovec“ (v občini Vélika loka), dalje od Henrika Sovrskega cistercijancem naklonjene podaritve, namreč posestvo v Goričanah in tri kmetije pri Lutiku (ali pod Vutikom?), dalje podaritve, ki jim jih je naklonila grofinja Luitgarda „de Pogen“, to so sledeča tri posestva: Raka, Konjsko (v Krškem okraju) in Gaj (v Kostanjeviškem). Schumi (I, 180) misli sicer, da je „Hage = Gaber“, ker vprašuje: „Gaber welches? bei Sittich?“ — toda Gaber je pač „Haggenbuch“, kar je že Schumi sam l. c. za drug slučaj pravilno določil. Isto ime Gaber pa za oba pojma ne more veljati in Hag pa Hagenbuche se ne sme zamenjavati, kajti v imenu Hagenbuche je glavni pojem „buche“ (bukev), v prvi t. j. determinativni polovici pa vidimo le tisto določilnico, ki razločuje „gaber“ od sorodne „bukve“. Gaj (Hag) zahteva pa več bukev in več gabrov, odgovarja torej kolektivnim pojmom „gabrje, bukovje“, t. j. gabrov gaj in bukov gaj. — Potemtakem se mi vidi najnaravnejša razlaga za „Hage“ v našem regestu, da je to „Gaj“ (vasica v občini Velika dolina). — Naposled je med podaritvami za Stiški samostan v našem regestu še omenjena „villa Cotheuge“, ki jo je samostanu podaril Engelbert Turjaški. Schumi (Urk. u. Reg. I, 165) sumi, da je to „Hotič“, — toda ta sumnja nima nobene prave zaslombe. Če veljajo v listinah zabeležene oblike n. pr. Gohza, Radonga Swinge za Gojica, Radonja, Svinje, če velja Debelgogesdorf za Dobelgojesdorf t. j. Dobljgojeva vas (Izvestja XIX, 125) — tedaj mislim, da moramo tudi ta „villa Cotheuge“ čitati za Kočevje ali Hočevje in ta kmetija „Hočevje“ je menda istovetna z današnjim Hočevjem na vzhodni strani Videmske občine proti Krki, kajti za to Hočevje si bolj lahko mislimo, da je pripadalo Turjačanom, nego pa za Hotič, ki bi ga prej šteli pod Vaško ali Litijsko gosposko.

Za pravo razumevanje listin in regestov je treba tudi prave razlage lastnih imen, — ugibanje na slepo srečo pa tu ne zadostuje.

L. Pintar.

Rimsko obzidje na Mirju. Restavrirano rimsko obzidje na Mirju je najodličnejša zgodovinska znamenitost Ljubljane. Na sliki 12. vidimo

Fotogr. F. Šinkovec.

Slika 12. Rimsko obzidje na Mirju: okrogli stolp.

Fotogr. F. Šinkovec.

Slika 13. Rimsko obzidje na Mirju: stolp za „Kirurgovo hišo".

okrogli stolp, ki stoji na čveterooglatem podzidku ob južnozahodnem oglu rimske Emone; polovica stolpa sega na Paicheljev vrt, čigar zid se

drži natanko zahodnega emonskega obzidja. Porušeni vrh stolpa in obzidja je pozidan do prvotne višine; mejo med restavriranim in ohranjenim delom obzidja zaznamuje vzidani prod, ki je na sliki dobro viden. Vrh stolpa in obzidja je pokrit z rušo, ki naj obvaruje obzidje pred vlago. Obzidje je 2·40 *m* široko in do 4½ *m* visoko. — Slika 13. kaže mogočni četverooglati stolp, ki je oddaljen od okroglega nad 130 *m*. Stolp je širok 5·88 *m*, njegov podzidek 6·85 *m*. Vzhodno od stolpa so 2·25 *m* široka vrata, za stolpom so odkrili „Kirurgovo hišo“ (štev. I). Natanko v sredi med tem stolpom ter okroglim stoji še en četverooglat stolp, ki se vidi na levi strani slike. — Več o izkopavanjih na Mirju smo poročali v zadnjih treh letnikih „Carniole“. *M. Pajk.*

Od Ljubljane do Siska pred 100 leti. Brzovlaki, ekspresni in bliskovni vlaki prevažajo dandanes ljudi in blago od kraja do kraja, od mesta do mesta, ne oziraje se na deželne in državne „meje“, parobrodi pa spajajo primorske luke s hitrostjo, o kateri se našim pradedom in prapradedom še sanjalo ni. Za brzojav, telefon in brezžični telegraf pa sploh ne eksistirajo več nikakšne razdalje. Če primerjamo današnji bajevito hitri način prometa s prometom, kakor se je vršil še pred sto leti, smemo ponosno reči z Goethejem: „Wie wir's so herrlich weit gebracht!“

Kako počasi so se vozili ljudje pred sto leti iz Ljubljane na Hrvaško, o tem nam z birokratično naivnostjo pripoveduje tiskan akt v ljubljanskem mestnem arhivu. In idila tistih dobrih starih časov nam stopa živo pred oči, ko prebiramo vozni red iz Ljubljane do Siska. Omenjeni akt, ki se tiče samo osebnega in blagovnega prometa med Ljubljano in Siskom, je obenem zanimiv dokument za kulturno zgodovino. Zato ga objavljam v nemškem originalu. Glasi se:

„Nachricht.[1]

In Folge hoher Verordnung vom 17. April 1808. wird zur Beförderung des Kommerzes und zur Bequemlichkeit des Publikums auf Veranlassung der kk. vereinigten Landesstelle von Krain und Görz, einverständlich mit den königl. hungarischen Behörden im Monath März l. J. ein Postschiff oder „Wasser-Diligence“ (!) von Salloch auf dem Saustrom bis Sissek, mit welchem Personen und Waaren bis dahin oder an die unten angezeigten Stazionen nach Art der Landpostwägen befördert werden können, zur Probe abfahren.

Die (sic!) Tarif, nach welcher für Personen und Waren auf dieser Wasser-Diligence nach Verhältniss der Entfernung gezahlt werden muss, und das Verzeichniss der Stationen und Aemter, bey welchen Güter auf- und abgeben werden können, sind am Ende dieser Nachricht in der Beylage A und B zu ersehen.

Man hat sich angelegen seyn lassen, den Frachtbetrag für Waaren und das Fahrgeld für Passagiers so niedrig als möglich und zwar nur insoweith zu bestimmen als die kk. Navigations-Expedition in Laibach dermalen glaubt, dass, damit die Schiff- und Regiekösten gedeckt werden dürften; sollte sich aber in der Folge darstellen, dass diese Beträge in Verhältniss der Kösten zu gering bemessen sind,

[1] Fasc. K, akt 206. (Franc. doba.)

und sohin eine Erhöhung nothwendig werden, so wird man solches seiner Zeit durch die Zeitungen nachträglich bekannt machen; auch wird man nicht abgeneigt seyn, die fernere Ausführung dieser Anstalt an Privat-Unternehmer, wenn man mit ihnen über billige Anträge übereinkommen kann, zu überlassen.

Wer also Güter oder Geld in der Distanz von Laibach bis Agram oder Sissek mit gedachtem Probe-Postschiff zu versenden gesonnen ist oder selbst dahin zu reisen gedenket, wird sich bey der „kk. Navigations-Expedition“ in Laibach am Neuen Markte No. 207. zu ebener Erde in dem Graf Seifried Lichtenbergischen Hause von 8 bis 9 Uhr frühe, von 11 bis 12 Uhr Mittags, dann von 2 bis 3 Uhr Nachmittags und von 5 bis 6 Uhr Abends zumelden, und die Frachtstücke mit gut ausgedrückten Versendungsbriefen und mit denen nach höchsten Bankal- und Zollvorschriften erforderlichen Mauthbolleten zu übergeben und den Frachtbrief entweder baar zu entrichten oder zur Bezahlung bey der Uibergabs-Station anweisen lassen, worüber ein Uibergabs-Schein gegen Tax erfolgt werden wird.

Dieses zum erstenmahl abgehende Postschiff wird bey nicht vorfallenden widrigen Ereignissen in 3 Tagen zu Agram, und in 5 Tagen zu Sissek ankommen und von da beyläufig in 14 Tagen nach Salloch zurück anlangen. Der Tag der ersten Abfahrt von Salloch lässt sich derzeit noch nicht bestimmen (!), wird aber dem Publikum vorläufig bekannt gemacht werden.

Laibach den 18. Jänner 1809.

Bernhard Freyherr v. Rosetti.
Joh. Nep. Freyherr v. Buset.

Tarif und Anzeige der kk. Navigations-Aufgabs- und Absatz-Örter, für die durch das kk. Navigations-Postschiff längst dem Saustromme von Salloch

Schifflohn Stromabwärtrs von	Was 1 Person bezahlt		Was von 1 Centner bez. wird		Namen der Ortschaft und des Güterbeförderers
	fl.	kr.	fl.	kr.	
Salloch bis Kleče . . .	—	6	—	12	Jožef Wisjak
„ „ Littay . . .	—	12	—	18	„ „
„ „ Sagor . . .	—	18	—	18	k. k. Idria-Fabriks-Inspektion
„ „ Ratschach .	—	24	—	30	Jožef Plušk
„ „ Lichtenwald .	—	30	—	34	k. k. Navigationsamt
„ „ Gurkfeld . .	—	36	—	38	Jos. Lakner, k. k. Navigations-Einnehmer
„ „ Rann . . .	—	42	—	44	k. k. Navigationsamt
„ „ Jessenitz . .	—	48	—	50	Josef Woschitz (= Božič), k. k. Navigations-Einnehmer
„ „ Agram . . .	—	54	—	56	Jan. Babt. Delnegro
„ „ Sissek . . .	2	—	1	06	k. k. Idria-Getraid-Faktoren

bis Sissek und von Sissek bis Salloch zu verschiffen — und zu versendenden Güter, und abgehenden Personen, nebst deren bemerkten Namen des an jedem der nachbenannten Orten befindlichen kk. Navigations-Güter Uebernehmer und derselben weiter Beförderer.

NB: Personen, welche von Laibach über Salloch als Passagiere nach dem Saustrom abwärts mit dem Postschiff reisen wollen, können wenn sie sich bei der kk. Navigations-Expedition in Laibach melden, von Laibach bis Salloch in gedecktem Wagen um 51 kr. fahren, doch müssen diese mit den vorgeschriebenen Reisepässen versehen seyn.

Schifflohn Stromabwärts von	Was eine Person bezahlt		Was von 1 Centner bez. wird	
	fl.	kr.	fl.	kr.
Sissek bis Salloch	2	24	1	24
Agram bis „	2	—	1	20
Jessenitz bis „	1	—	1	16
Rann bis „	—	54	1	12
Gurkfeld bis „	—	43	1	08
Lichtenwald „	—	42	1	04
Ratschach bis „	—	36	1	—
Sagor bis „	—	30	—	56
Littay bis „	—	24	—	52
Kleče bis „	—	18	—	48

Tarif der kk. Navigations-Aufgabs- u. Absatz-Oerter, für die durch das kk. Navigations-Postschiff längst dem Saustrom von Salloch bis Sissek und von Sissek zu versendenden Bankzetteln, Gold- u. Silbermünzen und Prätiosa.

Iz tega tarifa naj omenim samo en primer: Iz Zaloga do Siska: 12 kr.

Objavil † Anton Aškerc.

Društveni vestnik.

† Fran Orožen.

Dne 26. novembra l. 1912. je v Ljubljani preminul najodličnejši slovenski zemljepisec, profesor Fran Orožen. Rojen je bil dne 17. decembra 1853. l. v Laškem trgu na Štajerskem; njegov stric je bil zgodovinar stolni prošt Ignac Orožen, ki je popisal dekanije lavantinske škofije. Gimnazijo je dovršil v Celju, vseučilišče na Dunaju in l. 1881. je prebil profesorski izpit iz zemljepisa in zgodovine. 1881/2 je bil poskusni kandidat na Dunaji, 1882—1889 suplent na c. kr. moškem učiteljišču v Kopru, na c. kr. gimnaziji v Novemmestu in na c. kr. državni realki v Ljubljani. Od jeseni 1889. l. do smrti je služboval kot profesor na c. kr. moškem učiteljišču v Ljubljani.

Prišedši v Ljubljano, je najprej priobčeval poljudne razprave v „Ljubljanskem Zvonu“: „S čim in kako so pisali stari narodi in kako pišemo zdaj?“ (1887). — „O početku in razvoju pisem“ (1888). — „Stanley Henry Moreton“ (1890; kot posebna knjižica izšlo 1892). —

V istem listu je l. 1901. objavil folkloristično študijo „Praznovanje sv. Jurja na Štajerskem".

V pravem elementu pa vidimo ga šele kot profesorja na ljubljanskem učiteljišču, kjer je učil zemljepis in pri tem spoznal, da manjka našim šolam v tej stroki metodično spisanih učnih knjig ter potrebnih navodil. Zemljepisni pouk po naših ljudskih šolah je bil takrat še v sponah duhomornega verbalizma in neplodnega naštevanja samih krajepisnih imen. Zato je Orožen l. 1891. izdal „Metodiko zemljepisnega pouka" (2. izdaja 1898), v kateri zahteva, da bodi začetni zemljepisni pouk sintetičen: od šolske sobe prehaja učitelj na šolsko poslopje, šolski

Slika 14.

kraj, okolico in končno na domačo deželo; čitanje in umevanje zemljevidov bodi glavni namen zemljepisnega pouka v ljudski šoli. Obenem je spisaval šolske knjige. Sestavil je „Zemljepis za meščanske šole v treh stopnjah" (1891—1896, kot enodelna izdaja izšel 1912), „Zemljepis Avstrijsko-ogrske države (Domoznanstvo) za 4. razred srednjih šol" (1907) ter „Ustavoznanstvo" (1899) in „Kranjsko domoznanstvo" (1909) kot pomožni knjigi za učiteljstvo. Priredil je prvi globus (1:50,000.000) s slovenskim besedilom (1900), dalje poluti, stenske zemljevide Evrope, Avstrijsko-Ogrske, Kranjske s sosednjimi pokrajinami, Primorske in Palestine; skupaj s S. Rutarjem sta izdala Haardtov atlas za

ljudske šole s 7 zemljevidi in v 2. izdaji s 14. Kot šolski pisatelj je tudi sodeloval pri „Popotniku“ in „Učiteljskem tovarišu“.

Vnet učenec znanega raziskovavca alp, profesorja Frid. Simonyja na Dunaji, katerega se ob smrti hvaležno spominja v „Ljubljanskem Zvonu“ (1896.), je tudi Orožen gojil znanstveno turistiko. Bil je eden ustanoviteljev „Slovenskega planinskega društva“, ki mu je stal na čelu kot prvi predsednik od l. 1893. do 1908. Ko so l. 1894. na Črni prsti otvorili prvo slovensko planinsko kočo, so jo imenovali po njem. Kot turistovski pisatelj je Orožen budil zanimanje za lepoto spodnještajerskega sredogorja, ki ga je izza otroških let posebno ljubil. V „Plan. Vestniku“ l. 1896. popisuje „Rogačko goro ali Donati“, 1898. l. „Golte“ (gorovje severozahodno od Mozirja), 1899. l. „Lisco“ pri Rajhenburgu, na katero je še v zadnjih letih rad hodil, 1901. l. „Izlet na Mrzlico“ in v „Potovanju na severno slovensko jezikovno mejo“ nas vodi iz Celja v Slovenjigradec in preko Kozjaka v Luče in Lipnico. V „Plan. Vestniku“ l. 1899. pripoveduje o turi „Na Krn“ pri Tolminu. V „Koledarju družbe sv. Mohorja“ za l. 1903. nas vodi na „Sveti Kum“. Mnogo se je pečal z zgodovino turistike v Triglavskem pogorju; tako so nastale razprave: „Prvi hribolazci na Triglavu v dobi 1778. do 1837“ ter „Vodnik kot turist“ („Ljubljj. Zvon“ 1895). — „Valentin Vodnik kot turist in turistovski pisatelj“ („Plan. Vestnik“ 1895). — „O Vodnikovem Vršacu“[1] („Plan. Vestnik“ 1899). — „Kaj pripoveduje Valvasor o Krmi (Triglavu)“. („Plan. Vestnik“ 1903). — „Valentin Stanič, prvi veleturist“ (Plan. Vestnik 1907). — Kot turistovski pisatelj je Orožen večkrat segel po starejših zemljevidih; tako je nabral gradivo za študijo „Nekoliko o zemljevidih slovenskih pokrajin v prejšnjem in sedanjem času“ (Zbornik „Matice Slovenske“ 1901).

Orožnovo najobširnejše delo je „Vojvodina Kranjska“ (Zbirka „Matice Slovenske“ „Slovenska zemlja“ IV. del), ki obsega dvoje knjig: „Prirodoznanski, politični in kulturni opis“ (1901) ter „Zgodovinski opis“ (1902). Zemljepisni del je, ako izvzamemo starega Valvasorja, edina knjiga te vrste v slovenskem kakor nemškem jeziku; tu je nabral Orožen bogato snov, ki jo je bilo treba z velikim trudom združiti v celoto; moral je dosti potovati in poizvedavati ter iskati po malo znanih virih. S tem izvirnim in skrbno sestavljenim delom je zelo ustregel šoli in domu. Zgodovinski del se precej naslanja na Dimitza. Odbor „Matice Slovenske“ je Orožnu v jeseni l. 1912. poveril tudi Štajersko za zbirko „Slovenska zemlja“, a smrt ga je prehitela, preden se je lotil dela.

[1] Po Orožnovem mnenju je Vodnikov „Vršac“ Mali Triglav. Ta hipoteza ni prav verjetna. „Vršac“ so še pred nedolgim časom imenovali vrh južno od Kanjavca nad Sedmerimi Triglavskimi jezeri blizu Debelega vrha (2392 *m*). Tam je slišal to ime g. A. B. pred 34 leti iz ust starega pastirja Blažka iz Podjelja (Prim. tudi, kar piše o Vršacu Tonejec-Samostal v „Zvonu“ 1880 str. 157). Isto potrjuje star obris Triglavskega pogorja iz l. 1784—1804, ki ga hrani farni arhiv v bohinjski Srednji vasi, kjer je pripisano nekemu vrhu ime „Verſhaz“. Kakor čujemo, izide več o tem v kratkem.

Orožen je bil prvi predsednik „Društva slovenskih profesorjev“ in od l. 1895. do 1909. odbornik „Muzejskega društva za Kranjsko“, za katerega stremljenja je kazal mnogo vneme. Od l. 1911. sem je bil tudi član in odbornik „Društva za raziskavanje podzemskih jam“.

Fran Orožen je bil izredno blaga duša, mehkega srca in mirnega temperamenta; skromni mož je neumorno delal, a tega ni razglašal; bil je malobeseden, nasprotnik blestečih govorov. Kolegi so ga visoko spoštovali kot odkritega prijatelja, učenci kot dobrohotnega učitelja. Pri Slovencih, kakor pri malih narodih sploh, pogrešamo na kulturnem polju one ločitve dela, ki jo zahtevata ekonomija moči in poglobitev znanstvenega delovanja. Število delavcev je majhno in kdor razpolaga s strokovnim znanjem ter z navdušenjem za dobro stvar, mora čestokrat prevzeti raznovrstna bremena, ki jih jedva zmaguje. To velja tudi o pokojnem Orožnu. Njegovi mnogoštevilni spisi iz raznih panog zemljepisne vede in njegovo naporno delovanje pri različnih kulturnih društvih kaže, da je moral poleg uradnih dolžnosti v svojih prostih urah opravljati ogromno dela; zato so mu prezgodaj opešale moči. Že več let je bolehal; lani poleti si je precej opomogel, a na jesen se ga je stara bolezen nenadoma zopet polotila in nam prezgodaj ugrabila enega izmed najboljših delavcev na šolskem in znanstvenem polju! *Milan Pajk.*

Občni zbor „Muzejskega društva za Kranjsko“ se je vršil dne 19. febr. 1912. ob 6. zvečer v predavalnici deželnega muzeja.

Predsednik dvorni svetnik Fr. Levec otvori občni zbor ter poudarja, da je bilo društveno delovanje v preteklem letu na eni strani veselo, ker je društveni odbor vsestransko izpolnil zahteve § 2. društvenih pravil, prirejal redne sestanke, poljudno znanstvena predavanja, posebno pa z izdajo „Carniole“, ki je povsod zbudila mnogo zanimanja; na drugi strani je pa bilo delovanje neveselo, ker se nahaja društvo v kritičnem gmotnem položaju. Izostala je pred nekaj leti redna deželna podpora, ki jo zdaj društvo zopet dobiva; izdajanje „Carniole“ povzroča vsled dražjega tiska društvu veliko stroškov. Zahvali učno upravo, deželni odbor in Kranjsko hranilnico za podporo, in končno vse, ki so delali v korist društva.

Spominja se društvenikov, ki so tekom leta umrli (vladni svetnik Anton Globočnik pl. Sorodolski, zgodovinar P. pl. Radics, prof. Orožen, prof. dr. Josip Cerk, prof. dr. K. Štrekelj, ces. svetnik Ivan Murnik, notar dr. Fr. Vok in župnik v p. Ljudevit Jenko). Zborovalci se dvignejo v znak spomina s sedežev.

Društveni tajnik dr. Josip Šmajdek poroča, da je imelo društvo v preteklem letu 323 udov; razentega so imele ljubljanske knjigarne več naročnikov „Carniole“.

Ker že od l. 1895. ni bilo društvenih predavanj, se je trudil odbor, da oživi društvena predavanja. Že 11. aprila m. l. je predaval priv. docent na vseučilišču v Würzburgu dr. Boris Zarnik. Skupno z ravnateljstvom deželnega muzeja so se otvorila jeseni m. l. predavanja pod imenom „Muzejska predavanja“. Do sedaj so bila tri predavanja zgodovinske in prirodopisne vsebine. Za izdajo Paulinovega dela „Flora Carniolica“ je dalo naučno ministrstvo 500 K, deželni odbor 500 K in Kranjska hranilnica 400 K.

V področju „Muzejskega društva“ se je ustanovil „Prirodopisni odsek“, čigar člani so se sestali doslej na 5 referatnih večerih.

Društveni odbor se je zavedal velike važnosti „Muzejskega društva“ in je po svojih močeh izkušal razširiti njegov delokrog in povzdigniti njegov ugled. Končno pozove občinstvo, naj podpira društvo pri važnem znanstvenem delovanju in naj v kar največjem številu pristopa k društvu.

Blagajnik prof. Milan Pajk poroča o gmotnem stanju društva. Društvo je imelo izdatkov (vračunjen je lanjski dolg) 7382 K 25 h, dohodkov pa 3611 K 07 h; torej 3771 K 18 h primanjkljaja. Zaradi saniranja je bil prisiljen odbor znižati pisateljske nagrade in omejiti obseg društvene publikacije. Le izredna pomoč in zvišanje rednih podpor, ki so danes ravno tolike, kakor so bile pred 20 leti (vkljub temu, da se je v tej dobi vse podražilo) bi pripomoglo društvu do uspešnega nadaljevanja započetega dela v korist in ugled naše dežele.

Računski zaključek za l. 1912.

DOHODKI LETA 1912.

1. Prenos iz leta 1911	K	136·85
2. Obresti poštne hranilnice za leto 1911	„	3·14
3. Podpora ministrstva za bogočastje in uk	„	800·—
4. Podpora deželnega odbora	„	800·—
5. Udnina	„	1737·—
6. Prodani letniki in sešitki	„	134·08
Skupaj	K	3611·07

IZDATKI LETA 1912:

1. Dolgovi iz leta 1911: Preostanek uredniških nagrad	K 50·—		
tisk, broširanje „Carniole“ in separata	„ 2755·78	K	2805·78[1]
2. Uredniške nagrade leta 1912.		„	300·—
3. Pisateljske nagrade leta 1912.		„	712·61
4. Tisk, zavitki in broširanje „Carniole“ leta 1912.		„	2417·24
5. Posebni odtiski „Carniole“ leta 1912.		„	195·10
6. Slike „Carniole“ leta 1912.		„	513·—
7. Tisk novih pravil		„	49·—
8. Poštni zavoji in knjigoveška dela		„	18·20
9. Platnice za ureditev arhiva		„	14·40
10. Redna ekspedicija „Carniole“ leta 1912.		„	108·35
11. Venec na grob umrlega odbornika dr. Cerka		„	25·—
12. Kupljene stare publikacije		„	12·—
13. Udnina „Anthropolog. Gesellschaft“ 1912.		„	10·—
14. Postrešček 4½% za pobiranje udnine		„	32·—
15. Muzejski sluga		„	58·—
16. Razni drugi (največ pisarniški in poštni) stroški		„	111·57
Skupaj		K	7382·25

Izdatki	K	7382·25	V Ljubljani, dne 31. decembra.
Dohodki	„	3611·07	**Milan Pajk**, m. p.
Primanjkljaj	K	3771·18	t. č. blagajnik.

Pregledala in našla v redu:

I. Podkrajšek, m. p.
t. č. preglednik.

Ivan Vrhovnik, m. p.
t. č. preglednik.

Proračun za l. 1913.

DOHODKI.

1. Podpora ministrstva za bogočastje in uk	K	800·—
2. Podpora deželnega odbora	„	800·—
3. Udnina	„	1900·—
4. Prodani letniki in sešitki	„	100·—
Skupaj	K	3600·—

IZDATKI.

1. Dolg iz leta 1912	K	3771·—
2. Tisk, broširanje „Carniole“ (10 pol!) in pisateljske nagrade	„	1700·—
3. Uredniške nagrade	„	300·—
4. Slike	„	300·—
5. Sluga, ekspedicija in drugo	„	254·—
Skupaj	K	6325·—
Primanjkljaj	K	2725·—

torej K 1046·— manj kakor leta 1912.

[1] Po odbitem prenosu iz leta 1911. K 136·85 h ostane lanjski primanjkljaj K 2668·93.

V imenu pregledníkov poroča g. I. Podkrajšek, da so bile blagajniške knjige in računi v najlepšem redu in predlaga blagajniku absolutorij. Se sprejme z odobravanjem.

Prof. dr. Sajovic očrta v polurnem referatu v glavnih potezah znanstveno društveno delovanje v pretekli in sedanji dobi ter konča z željo, da bi našlo društvo mnogo več zanimanja ter moralne in gmotne podpore.

Nato zaključi predsednik občni zbor. *Dr. Josip Šmajdek.*

Muzejska predavanja je otvoril 29. novembra l. 1912. muzejski ravnatelj g. prof. dr. Jos. Mantuani s predavanjem „O cilju in nalogi deželnega muzeja v Ljubljani“, navzočih 49 slušateljev. — 7. decembra 1912. je obravnaval g. prof. dr. P. Grošelj temo „Moderna planktonologija s posebnim ozirom na Kranjsko“ s skioptičnimi slikami; navzočih 58 oseb. — 11. januarja 1913. je razpravljal g. prof. dr. K. Capuder „O nastoju goriške grofije“, navzočih 30 poslušalcev. — 28. februarja 1913. je predaval g. prof. Fran Dolžan „O nekaterih strupenih živalih in njih strupih“ s skioptičnimi slikami; navzočih 127 slušateljev. — 15. marca 1913. je razpravljal muzejski ravnatelj g. prof. dr. Jos. Mantuani „O ohranjevanju domačih kulturnih spomenikov“ s skioptičnimi slikami; predavanja se je udeležilo 91 oseb. — Vsa predavanja so kvalitativno izborno uspela, tudi udeležba s strani občinstva je bila povoljna (povprečno 71, najmanj 30, največ 127 oseb). Predavanja se vrše v predavalnici dež. muzeja, so vstopnine prosta in se bodo nadaljevala do maja.

Prirodopisni odsek „Muzejskega društva za Kranjsko“ je bil ustanovljen 23. novemb. 1912. Navzočih 14 članov; ustanovitev so pozdravili pismeno dr. Fr. Megušar (Dunaj), prof. F. Seidl (Gorica) in prof. K. Stranetzky (Idrija). Načelnik prof. dr. P. Grošelj, nam. nač. stavbeni nadsvetnik Iv. Sbrizaj, zapisnikar nadgeom. Ivan pl. Gspan, nam. muz. preparator Fr. Dobovšek, zastopnika društvenega odbora dr. Gv. Sajovic in dr. Jos. Šmajdek. — II. ref. večer, 21. dec. 1912. Dr. P. Grošelj, „O podedovanju takozvanih pridobljenih lastnosti“; navzočih 11 članov. — III. ref. večer, 28. jan. 1913. Dr. Gv. Sajovic, „Folidoza kačje glave s posebnim ozirom na gadje vrste“; navzočih 10 članov; skioptične slike in preparati v alkoholu. — IV. ref. večer, 11. febr. 1913. Ivan Hafner, „O varietetah in aberacijah pri metuljih“, zbirke suhih preparatov; navzočih 9 članov. — V. ref. večer, 17. febr. 1913. Dr. P. Grošelj, „Eksperimenti z nizkimi temperaturami“; navzoča gg. prof. Ferdinand Seidl in Jakob Zupančič iz Gorice ter 8 tukajšnjih članov. — VI. ref. večer, 11. marca 1913. Prof. dr. P. Sinković in dr. P. Grošelj, „O sploščenju zemlje“, s skioptičnimi slikami; navzočih 12 oseb. — Dosedanji ref. večeri so se obnesli prav dobro. Pri nadaljevanju zapričetega dela obeta prirodopisni odsek najlepši razvoj.

Novi člani „Muzejskega društva“. Doganoc Nande, posestnika sin v Vel. Laščah; Dr. Furlan Josip, odvetnik; dr. Grošelj Pavel, licejski profesor; Marenčič Janko, knezoškofijski tajnik; dr. Omersa Niko, profesor na c. kr. državni obrtni šoli; Pirc Gustav, ravnatelj „Kmetijske družbe“; dr. Rudež Vladimir, praktični zdravnik; vsi v Ljubljani. Sabothy Henrik, c. kr. stotnik v Hranici na Moravskem. Sevar Hinko, trgovec; Splichal Ivan, c. kr. davčni upravitelj; Volavšek Martin, gimn. suplent; Zajec Albin, c. kr. računski oficial; vsi v Ljubljani. Konvent Nemškega viteškega reda v Ljubljani. Jamska komisija v Postojni. Vodstvo ljudske šole v Št. Jerneju. Vodstvo ljudske šole na Vačah. Društvo slovenskih agronomov „Kras“ na Dunaju.

Izdaja in zalaga „Muzejsko društvo za Kranjsko“ v Ljubljani.
Tisk J. Blasnika nasl.

Prazgodovinska gomila v Boštanju.

Dr. Jos. MANTUANI.

Ko je meseca svečana ljubljansko polje še globoko pod snežno odejo, ko je življenje v naravi tu še popolnoma zatrto, tedaj so brda in pobočja v Savski dolini v smeri od Zidanega mosta proti Zagrebu že oživljena po mnogovrstni flori. Dočim vlada v Ljubljani in njeni okolici še brezpogojno zimska obleka, prigreva v savski dolini solnce milo in ljudje obdelujejo v lahki obleki svoja polja in vinograde.

Fotogr. Fr. Dobovšek.

Slika 15. Odkopani grobovi 1. police; pogled proti savski strugi v severni smeri.

Ni čuda torej, da so vabili ti prijazni in rodovitni kraji že zgodaj k naseljevanju. V časih, ko je imel človek mnogo manj v oblasti prirodne sile, nego dandanes, je bilo življenje v stalnih naselbinah po takih krajih najprej mogoče. Zato nahajamo todi dokaze za celo vrsto prazgodovinskih naselbin, kakor n. pr. Radeče, Hotemež, Brunik, Novi Grad, Mrtovec, Boštanj, Gabrije, Ravne,

Teriški Grad, Radna, Okič, in drugih več. Grobišča teh naselbin so večinoma že izsledena in prekopana[1]. Vendar se dobé še ohranjene gomile, dasi že deformirane, ki pa navzlic temu hranijo svedoke naše domače prakulture. S tem nočem reči, da so vsi izdelki, ki jih najdemo v teh grobovih, doma na naših tleh izdelani; nedvomno imamo med njimi mnogo iz ptujine dovoženih stvari. A tudi trgovinske zveze spadajo v kulturo in so tem važneje, čim starejše so. O eni izmed teh gomil, ki sem jo prekopal meseca marca 1911 podajam v nastopnih vrsticah pregledno poročilo.

Na to grobišče me je opozoril muzejski preparator g. Fran Dobovšek, ki natančno pozna kraje okoli Boštanja, ker je, ondi rojen, ozemlje že v mladih letih prehodil in potem ponovno preiskal. Gomila je ležala v Spodnjem Boštanju, nekako na pol pota med

Fotogr. Fr. Dobovšek.

Slika 16. Gomila od južne strani.

Boštanjem in Sevnico, na pridvigneni planici, raz katero se vidi daleč na okoli po savski dolini. Svojedobno je morala biti po Savi vozečim se brodarjem nekako znamenje in tipična točka za preceno razdalje od ene postajanke do druge. Nehoté se spomni omikanec Homerja, ki ponovno pripoveduje o nasutih gomilah, ki so „čast možem“, se vidijo daleč z morske planjave in opominjajo brodarje ondi pokopanih junakov.

Naš grob sedaj ni imel z ozirom na lego več tiste važnosti, ki mu je bila svojedobno odmerjena. Bil je vsestransko deformiran;

[1] Prim. Izvestja muz. društva za Kranjsko 1894, poročilo Jerneja Pečnika.

razen tega pa je nastala okoli njega vas, ki ga je s svojimi poslopji proti Savi popolnoma zastrla. Ko sem videl gomilo prvič, sem na podlagi odnošajev okoli nje dvomil, da bi bila še neprekopana. Vendar sem smatral za vredno, da naredimo vsaj poizkus.

Gomila je bila prisekana; vrh so odsuli, da so dobili ploskev za mal vrtič, okoli 25 kvadratnih metrov velik. Pri tem delu so sipali zemljo na pobočja in tako so preustrojili preje okrožni tloris gomile v četverovoglati; vogali so bili precej zaokroženi. Naklonski koti pobočja so bili na vsakem vogalu drugačni: na vzhodnem 23°, na zapadnem 28°, na severnem 32°, na južnem samo 15°. (Glej tudi naris in tloris, slika 24.)

Načeli smo gomilo na južno-zapadni plati s tem, da smo izvršili 1 *m* široko zarezo, segajočo malo manj nego do srede temena, in

Fotogr. Fr. Dobovšek.

Slika 17. Gomila od zapadne strani.

to v dveh policah. Na drugi polici smo prišli v globini 1·15 od vrha in 1·52 od sredine na prvi sled: ost železnega kopja. Po svoji legi je jamčila ta sulica za to, da gomila še ni prekopana, vsaj večinoma ne in da se bo torej znanstveno izplačalo, prekopati jo.

Sedaj smo začeli odgrinjati plast za plastjo in smo dospeli v globočini 1·05 *m* do groba (v tlorisu zaznamovanega z I.) Ko smo bili zadnjo plast prsti odstranili, smo našli dno, na katerem so se tam, kjer je ležalo truplo, očitno videle sledi, in to v podobi črnega prahu, ki se je med prsti razmazal tako, kakor petrolejeve saje; množina kokaljevega zrna je zadostovala, da je bilo mogoče počrniti

vso dlan in prste na notranji strani. Bil je slučaj temeljite razkrojbe po trohnjenju, kakor se redkokedaj dogaja. Obrisi trupla so se natančno poznali, tako, kakor bi ležala na rjavi prsti črna silveta. Nakit je ležal na mestu, kjer je obsedel, ko je truplo izginilo. Orientacija je bila natančno proti severu-zatonu, kakor je pokazala busola.

Zemlja je rdeče-rjava in ilovnata, ima torej i železa i kisline v sebi. Ljudje pravijo: „to je huda zemlja.“

Fotogr. Fr. Dobovšek.

Slika 18. Poizkusna zareza na južnozapadni strani gomile.

V tem grobu I smo našli nastopne predmete[2]:

1. *a)* Dele razpadlih bronastih uhanov.

b) Bronast navratni obroč, ovalno vpognjen, (velika os 180, mala 161 *mm*), z narezami ornamentiran in jako lepo patiniran. Debelost 11 *mm*. En konec je bil odprhnjen in je ležal poleg obroča. (Glej sliko 19.)

c) Dve bronasti spenjači (fibuli), katerih žičasta locanja sta vdelana v neprozorni, temnozeleno in rmeno pegasti stekleni oklep podolgovato-sodčaste oblike. Ta tehnično občudovanja vredni tvor italskega izvora utegne biti prvi, ki je bil na Kranjskem izkopan. Da se dožene, ako so se prej kedaj dobile spenjače ali drugi bronasti predmeti, vdelani v neprozorno, barvasto steklo, bodo pokazala še-le obširna poizvedovanja. — Ena teh spenjač je 52 *mm*, druga pa 58 *mm* dolga. Igli ste obe odprhneli. (Glej sliko 20.)

d) Bunčico bronaste igle iz neprozornega rmenega in temnozeleno pegastega stekla, v podobi sprednjega dela iz pasjega telesa;

[2] Številke na čelu predmetov značijo skupine v grobu, kakor so zaznamovane v tlorisu.

igla sama je odprhnela in se popolnoma zdrobila. (Glej sliko 20.)

e) Niz jagod od modro-barvastega stekla z rmenimi okraski, skupaj 190 kosov.

f) Niz jantarjevih jagod od velikosti grahovega zrna do lešnikovega jedra.

Vsi ti predmeti so ležali na mestu, kjer sta bila prej glava in vrat.

2. 3. Štiri zapestnice iz brona, deloma ornamentirane z geometričnimi zarezami in 59, odnosno 60, 63 in 68 *mm* velikih v odprtini; njihova debelina ima 6, odnosno 6, 6 in 9 *mm*. (Glej sliko 19.)

4. Z vzboklinami okrašena, grafitirana (črna) posoda, 193 *mm* visoka, 240 *mm* v odprtini na vrhu široka, največja širina 302 *mm*' dno 98 *mm* v premeru. Posoda je bila ob vznožju na dno groba postavljena. Vsled razmerno šibke plasti je bila vhojena, s prstjo napolnjena in stisnjena; vendar se je dala popolnoma sestaviti. (Glej sliko 21, *a*).

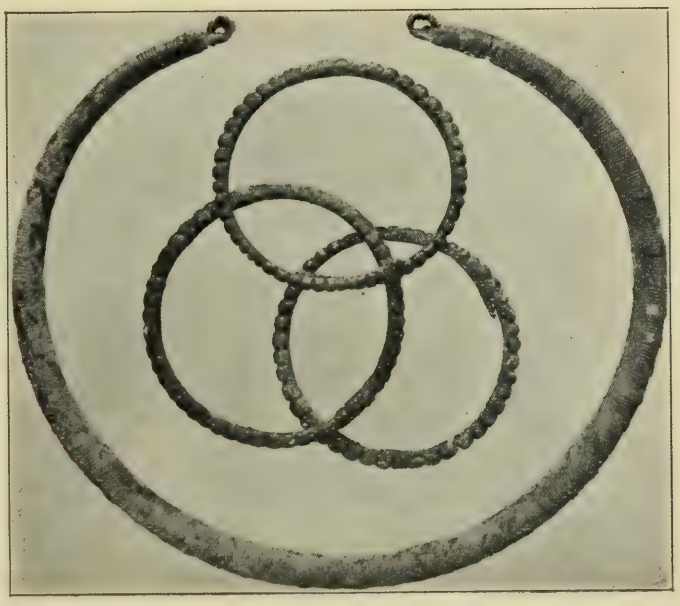

Fotogr. Fr. Dobovšek.

Slika 19. Ovratni obroč in tri zapestnice.

5. Tri železne sulice listaste oblike z močnim, zaokroženim, jedrovim napustkom in zožujočim se tokom. Bile so močno razjedene; ena je v sedanjem stanu 400 *mm* dolga, druga 360 *mm*, tretja je v drobcih, a je morala biti iste velicine, kakor dve prvi.

6. V obližju groba se je našel del železnega meča, 42 *mm* širokega. Kolikor se da določiti, je bil meč ploščnat, brez krvnih strugic in brez jedrovega napustka.

Grob II.

Kakor je bila lega trupla v grobu I določljiva po temnobarvni sprhenini, tako tudi v drugem.

Dno tega groba je bilo pod površjem 1·15 *m*. Tu smo našli nastopne predmete.

7. Bečko (situlo) od tenko zvaljane bronaste pločevine. Posoda je bila gladka, a sedaj močno razjedena in razpadla. Po ročaju soditi

je morala biti približno 185 *mm* na odprtini široka in po tem razmerju okoli 270—300 *mm* visoka. Jako važno za presojevanje tedajnih gospodarskih razmer in navad je pa to, da smo našli dele še določljive varovalne odeje. Ta je sestajala iz dveh plasti. Prva, neposredno na bronovi površini ležeča plast, ki je obdajala situlo, je bila iz mehkega ličja, ki je moralo biti približno kakih 20 *mm* na debelo okoli posode nadejana. Nad to mehko plastjo pa je bila še pletenica iz vrbovih viter, tako, da je bila bronasta stena dragocene posode dobro zavarovana, osobito zoper udarce od zunaj. Dele te varovalne odeje smo mogli še iz prsti izločiti in dvigniti ter spraviti v muzej. (Glej sliko 22).

8. Nekako v sredini groba ob levem robu je ležala popolnoma zdrobljena, r d e č e žgana posoda iz neizčiščene snovi. Sestaviti je

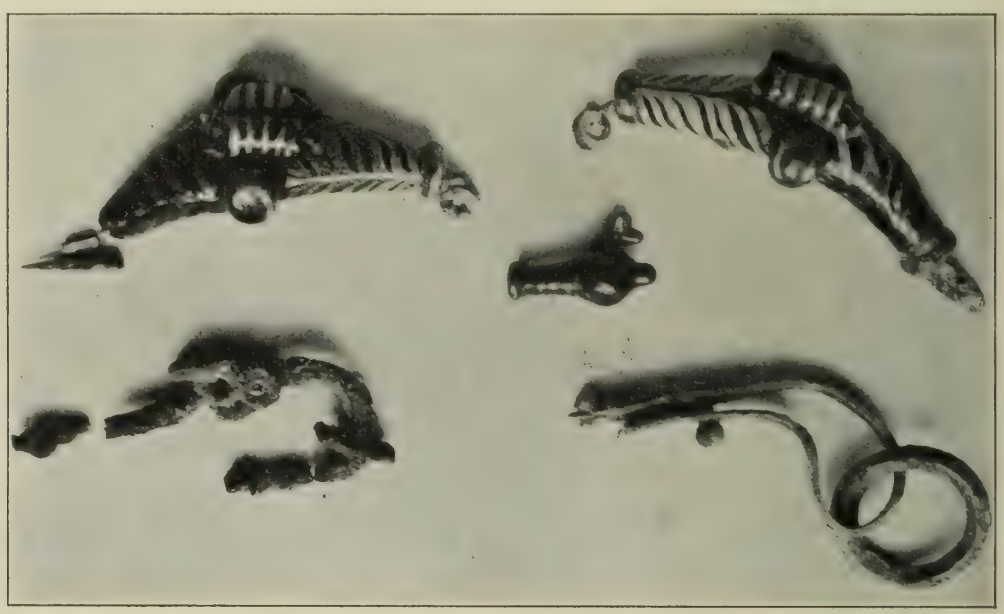

Fotogr. Fr. Dobovšek.

Slika 20. Spenjači (št. 1 *c*). Bunčica (št. 1 *d*). Spenjača (št. 18). Spenjača (št. 17 *a*).

ni bilo več mogoče, torej tudi ne oblike in meril določiti. Posoda je brez okraskov.

9. Ob desnem robu so ležali deli železnega noža, od rje močno snedeni. Velikost in oblika niste več določljivi.

10. Ob vznožju na levi strani je bila rjavkasta posoda z debelimi stenami, zdrobljena.

11. Poleg te je bila še druga, tudi zdrobljena posoda iz podobne tvarine, kakor ona pod št. 10. Tudi ta je bila močnih sten. Sestaviti se ne dasta več. Zato tudi oblika in merila niso določljiva. Zavarovani sta bili posodi s kamenjem, ki je pa vendarle bilo

razmaknjeno. Ker so po razmeroma šibki plasti zemlje ljudje hodili in prekopavali zemljo za vrtne nasade, so pomečkali posodo in kamenitno zaščito razmaknili.

12. Lončena, temno žgana posoda, zdrobljena. Oblika je samo približno določljiva. Bila je nizka skledica s široko odprtino ter ornamentirana. Okraski so z naojstrenim orodjem od lesa ali od kosti vdelani in kažejo na vratu pet vsporednih črt, na obramju voglato dvojno vijugo. Tudi ta posoda je bila s kamenjem obložena a navzlic temu zdrobljena, tako, da ni bilo mogoče vseh delov zbrati iz prsti.

Grob III.

Meje tega groba ni bilo mogoče določiti; ležal je pod površino 1·10 *m* globoko. Sledu o pokopancu ni bilo, niti kot strhlenina, niti kot žganina. Našli pa smo te-le priložke.

Fotogr. Fr. Dobovšek.

c = št. 32. *a* = št. 4. *b* = št. 23.

Slika 21. Lončene posode iz gomile.

13. Ob črti, ki domnevno tvori mejo tega groba, je bila najdena gladka, siva, lončena posoda od kamnov zavarovana, a zdrobljena na majhne koščeke. Oblika in merila se ne dajo več določiti.

14. Takoj poleg te je ležala druga, istotako zdrobljena posoda, temnosiva in brez okraskov, kakor ona pod štev. 13.

15. Lončena posoda brez okraskov, črne barve, grafitirana, v podobi precej visoke terine za juho, okrogla — a v kosih, ki se bodo morebiti dali še sestaviti.

16. Železna sekira na tok, od rje zelo poškodovana, dolga sedaj 149 *mm*, ob ostrini 54 *mm* široka, odprtina toka (tula) 38 *mm*.

Grob IV.

je bil pod površino 1·15 *m* globoko, meje njegove se niso dale določiti. Sledu od mrliča ni bilo nobenega več. Domnevati pa je

vendar, da je bil mrlič tu pokopan, vkolikor se da sklepati po najdenih predmetih. Našli smo namreč:

17. Dve železni sulici; ena navadne velikosti (prim. zgoraj, grob II, št. 5), a od rje zelo razjedena; druga pa je bila nenavadne velikosti in meri še sedaj, razjedena od rje 620 *mm* v dolžini in 76 *mm* v največji širini. Oblika je listasta, na sredi ima močan polukrožen napustek (jedro). Prostorni tok ima ob spodnjem koncu izrazit obroč napuščen, na njem pa 7 poluoblastih grč kot okrasek.

17 *a*. Bronasto spenjačo s privesenim obročkom. (Glej sliko 20.)

18. Bronasto spenjačo, zdrobljeno. (Glej sliko 20.)

Fotogr. Fr. Dobovšek.

Slika 22. Zgoraj ličje, spodaj pletenina iz viter od bečke (situle) iz gomile.

19. Drobce železnega noža (ne več določljive oblike).

20. Dele bronastega prstana brez okraskov.

21. V neposredni bližini tega groba so ležali deli zdrobljene, temnosive lončene posode brez okraskov; oblika in merila so nedoločljiva.

22. Poleg te posode je ležal, s kamenjem zavarovan, precej velik lonec, poškodovan, a se je dal popolnoma sestaviti. Narejen je iz navadne gline in temnosive barve, 280 *mm* visok, največja širina je 260 *mm*, odprtina 210 *mm*. Kakor v drugih enakih slučajih v

naši gomili, je bila tudi ta kamenita ograja razmaknjena, posoda pa potlačena. (Glej sliko 23, *c*.)

23. Nad zglavjem se je nahajala nizka, enostavno izvršena skledica rdeče-rjave barve; na eni strani ima tri grčaste nadevke, sicer je brez okraskov. Tudi ta je bila potlačena, a se je dala docela sestaviti. Visoka je 54 *mm*, premer odprtine je 172 *mm*, največja širina meri 192 *mm*. Za stojalo služi rob ob 40 *mm* široki vboklini na dnu. (Glej sliko 21, *b*.)

Grob V.

Obris tega groba se ni dal določiti. Sledu od mrliča ni bilo nobenega. Edinole po predmetih smemo sklepati, da je bil tu res pokopan človek. Dno je bilo 1·10 *m* pod površino.

Fotogr. Fr. Dobovšek.

c = št. 22. *a* = št. 24 *a*. *b* = št. 26.

Slika 23. Lončene posode iz gomile.

24. Najvažnejši priložek tega groba je bila železna sulica. Dasi od rje močno razjedena, meri ostalina njena vendar še 300 *mm* v dolžini. Ost je listaste oblike in ima v sredini krepak polukrožen napustek. Ta sulica je bila v poizkusni zarezi prvi pojav za dejstvo, da gomila ni še popolnoma prekopana. (Glej sliko 18, točko, kamor kaže delavec s palico).

24 *a*. Ob domnevanem robu tega groba je bil najden lonček sive barve, debelih sten in priprosto izdelan, sodčaste oblike. Visok 200 *mm*, odprtina je široka 236 *mm* v premeru. Na pasu največje širine ima na zunanji periferiji štiri grčaste nastavke. (Gl. sliko 23, *a*.)

25. Del železnega, od rje razjedenega meča. Dolžina se ne da določiti, širina ostanka je 44 *mm*. Meč je bil ploščnat, brez jedra

in brez krvnih strugic, vkolikor je to mogoče določiti na zelo poškodovanem ostanku.

26. Lončena posoda (lonec), poškodovana, debelih sten od navadne, neizprane gline, visoka 240 *mm*, največja širina je 245 *mm*, odprtina 232 *mm*. Bila je v zemlji nezavarovana; dala se je popolnoma sestaviti. (Glej sliko 23, *b*.)

Grob VI.

Ta se je nahajal v horizontalnem sredotočju gomile 1·85 *m* pod površino in je torej najstarejši in prvi izmed vseh. Sledu od mrliča samega ni bilo nobenega več. A da je tu bil pokopan človek, svedočijo priložki in nakit. Obris groba je bil prav dobro poznati. Tu so ležali ti-le predmeti.

27. Niz jantarjevih jagod (116 kosov) v debelosti divjega graška do one lešnikovega jedra. Ležale so lepo v krogu, kakor bi bi bile umetno projicirane v horizontalno smer.

28. Dve bronasti spenjači (fibuli), ki ste bili pa od zelenega volka razjedeni in zdrobljeni. Njihova prvotna oblika se da samo še domnevati, nikakor pa z gotovostjo rekonstruirati.

29. Dva razpadla bronasta uhana, ki jih je bilo določiti samo po posameznih delih. Oblika se ne da določiti.

30. Lončena, gladka posoda črne barve, poškodovana, a se je dala sestaviti. Višina 60 *mm*, največja širina 182 *mm*, odprtina 164 *mm*. V grobu ni bila zavarovana.

31. Sivorjava posoda, gladka, brez okraskov, po obliki najbrže nizek, nabokel lonec s široko odprtino. Ker je bila posoda prosto v zemljo položena, brez kamenite obklade, je bila strta. Morebiti se bo dala počasi rekonstruirati. Najdena je bila izven grobovih mej, a v njegovi globini.

32. Gladka, črna lončena posoda, strta, ker je bila brez kamenite obklade zakopana; obliko ima podobno, kakor posoda pod štev. 23 (grob IV). Visoka je 60 *mm*, največja širina je 182 *mm*, odprtina 164 *mm*. Najdena v globini 1·85 *m*, a ne v obrisu groba. (Glej sliko 21, *c*.)

33. Železna sekira na tok, od rje zelo razjedena. Dolga je 188 *mm*, širina ob ostrini je 58 *mm*, tokova odprtina 40 *mm*. Našla se je v globini groba VI, a precej daleč od njega proti vzhodu.

34. Glinast lonec temnorjave barve, od neizčiščene gline, debelih sten; visok 145 *mm*, največja širina 144 *mm*, odprtina 116 *mm*. Na pasu največje širine ima dva še nedvomno določljiva grčasta nadevka. Izkopan je bil vzhodno od groba VI, a 1·85 *m* globoko pod površjem.

35. Na južnovzhodni strani gomile, nekako za zglavjem groba I, je bila najdena zdrobljena posoda črne barve, debelih sten,

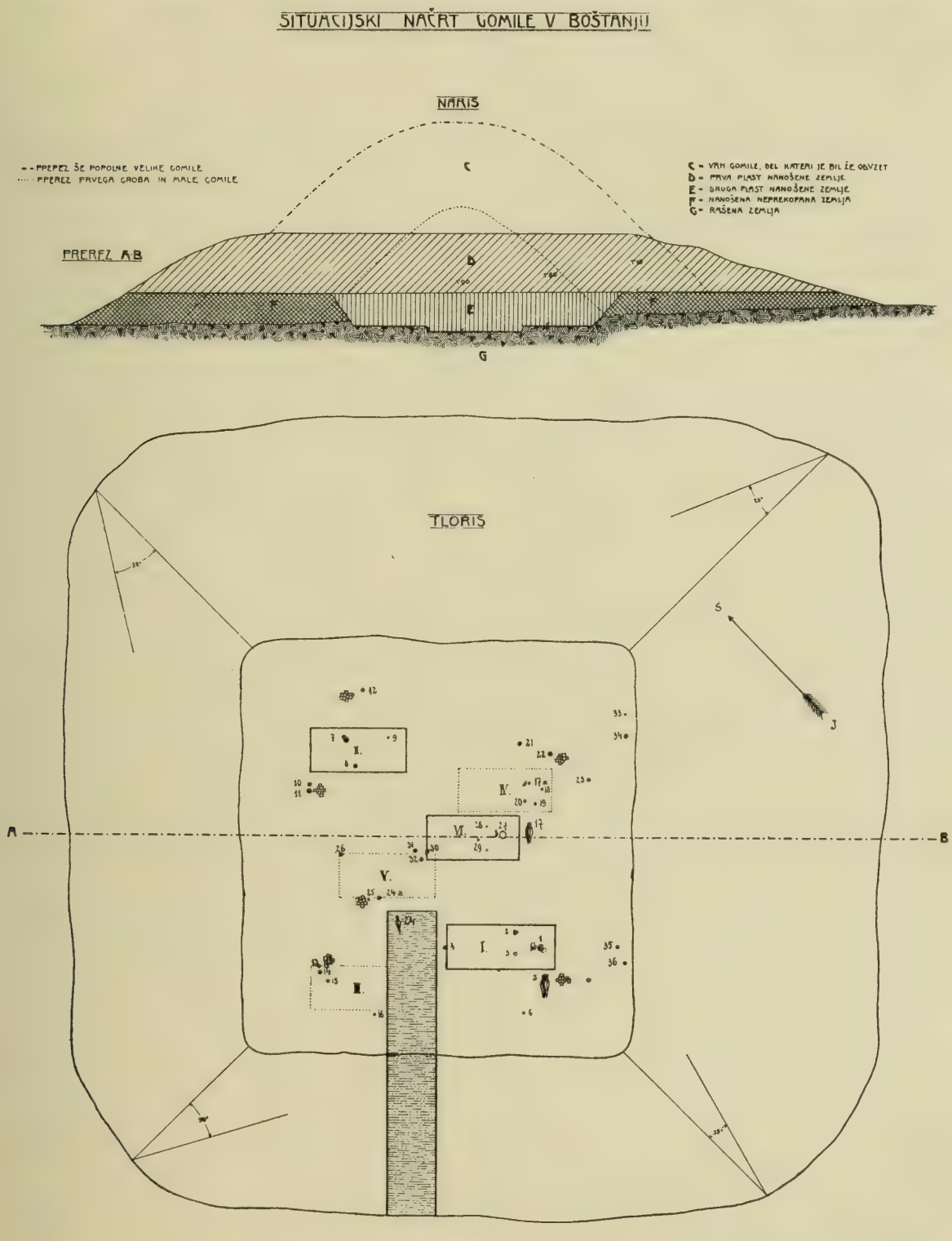

Fotogr. Fr. Dobovšek.

Slika 24.

slabo grafitirana. Oblika je nedoločljiva, ker je posoda preveč razpadla in niso bili vsi kosci najdeni. Globina: 1·85 *m*.

36. Takoj poleg ravno označene posode smo našli v isti globini še d e l e črne, gladke posode, okrašene z vzboklinami, kakor št. 4 iz groba I. (Glej sliko 21, *a*). Tudi oblika je bila enaka, istotako grafitiranje te tenkostenske posode.

*

Gomila je bila torej grobišče za več mrličev in sestoji pravzaprav iz dveh zapored nasutih gomil, druga nad drugo. Prvotna je bila majhna, samo za en grob zasnovana. Na raščeno zemljo so naredili prvotni grob, postavili okoli mrtveca priložke ter na to nasuli nanešeno zemljo (glej sliko 24, prerez, plast E). Pozneje so odkopali vrh od te gomile, ki je utegnila biti kaka 2·5 *m* visoka, za približno dve tretjini in so napravili na tako dobljeno ravno površino pet novih grobov: enega na sredi, druge štiri približno simetrično naokoli (glej sliko 24, tloris, grob V, I, III, II, IV.) Teh pet grobov po vseh znakih in okolnostih ni pripisavati raznim dobam, ampak jih je smatrati za enotno in skupno grobišče. Vseh pet grobov zgornje plasti (D) ima skupen znak ta, da so priložene posode zavarovali s kamenitimi obložki. To pa najbrže zato, ker so imeli empirično dognano, da se grobovi na podlagi nanešene zemlje radi sesedajo in se posode drobé. Nasip je bil tudi enoten, vkolikor je to bilo še mogoče konstatirati, torej istočasno nanešen. Ta povečana in na novo nasuta (druga) gomila je utegnila biti kake 3·5—4 *m* visoka. (Glej sliko 24, prerez, plast C). Približno za zgornjo polovico so jo znižali, ko so ji odvzeli kopico, da so dobili ravnico za mal vrtič; kajti površina je bila nad gomilo obdajajočim terênom le še 1·85 *m* pridvignjena. Ob vznožju je bila naša gomila v svoji stari obliki dokaj ožja, nego sedaj.

Ob gomili in tudi na njej je sčasoma zrastlo nekaj sadnega drevja; ob vznožju velika jablana, na vrtiču nekaj češpelj. Sedajna lastnica je gojila kot ograjo okoli vrtiča tudi trto. Kar je bilo na vrhu, smo seve morali posekati in odstraniti. Koreninje pa v notranjosti ni delalo nepremagljivih zaprek. Način pokopavanja je pri vseh šestih grobovih e n a k; tako v prvotnem grobu (VI) prve gomile, kakor tudi v grobovih drugega pogrebišča (I—V) v razširjeni gomili so bili mrtveci c e l i pokopani. Pred seboj imamo torej grobove okostnike, dasi okostij ni bilo nikjer več zaslediti, ker so popolnoma strohneli.

Priložki so zelo raznovrstni, tako po snovi, kakor po obliki in po slogu. Mnogo jih je importiranih. Navratni obroč, zapestnice, spenjače, uhani in bečka (situla) so izdelki tvorniške produkcije in potemtakem importirano blago. Dosedaj ne moremo dokazati domače

produkcije, ki bi se bila posluževala teh oblik, pač pa nahajamo izdelke tega sloga osobito po južnih pokrajinah, posebno na italskem. S tem pa ni izrečena trditev, da so ti tvori italskega izvora; morejo biti tje importirani. Prav posebno pozornost vzbuja dvojica spenjač iz groba I (glej zgoraj, št. 1 *c*), osobito po svoji tehnični strani. Kako je bilo mogoče, locanja v neprozorno, pisano steklo tako tesno stikoma vdelati, in na stekleni oklep še nadaljne okraske nastavljati, to je danes za nas zagonetka, ako se oziramo na primitivno orodje in pripravo, ki jo moramo domnevati v oni dobi. Tudi tehnika pri obdelovanju železa je morala biti že precej razvita, kajti orožar je umel izgotoviti take oblike, kakršne so bile smotru zadevnega orožja ali orodja najprimernejše po pojmovanju njegove dobe.

Največ razlike je pri posodi od gline. Zraven umetniško in tehnično dovršenih izdelkov (slika 22, *c* in slika 21, *a* in *b*) nahajamo tvore okornih oblik od nespretnih rok izvršene (slika 23, *a*, *b* in slika 21, *c*). Najbrže so prve posode importirane, druge pa doma narejene. Vse brez izjeme so pa delane s prosto roko, brez lončarskega kolovrata.

Moja bojazen, da je gomila prekopana, se je deloma skazala za upravičeno. Na južnovzhodni strani so poizkušali kopati nepoklicani domačini. Rezultata ni bilo drugega, nego da so naredili nered in zmedli priložke. Pod št. 33—36 zaznamovani predmeti, ki so bili najdeni v globočini groba VI najbrže ne spadajo tje, ampak so bili pri tem razrivanju brez načrta in smeri podkopani in so se vsled tega, deloma v drobcih, posedli v globino prvotne gomile. Taki poizkusi od strani neukih ljudi morejo včasih imeti za strogo znanstveno preiskavanje usodne posledice. Ti priložki so neme priče naše domače preteklosti in zgodovinskega razvoja naše rodne zemlje. Na-nje je treba tem bolj paziti, ker jih ne pojasnjuje nobeno pismeno sporočilo in je zató treba, da imamo kolikor mogoče popolno vrsto neoskrunjenih predmetov, da moremo in smemo izvajati pravilne sklepe glede njihovega postanka in gledé življenskih odnošajev tistih prebivalcev, ki so jih rabili in morebiti tudi vstvarili na naših tleh.

Vkolikor je mogoče po izkopaninah iz gomile v Boštanju sklepati, je bilo grobišče prebivalcev „poznejše bronove“ (Hallstattske) dobe. Po slogu teh predmetov je domnevati, da so nekateri izmed njih služili več generacijam, da torej niso vselej imetje mrličevo ž njim vred pokopali. Seve, da je tudi ta slučaj mogoč, da so boštanjski prebivalci pokupili nakit in posodo zastarelih oblik; kajti tudi v prazgodovinski dobi so poznali „modno“ izpremembo, četudi se

posamezne modne sezône niso tako ojstro ločile druga od druge, kakor dandanes. In tudi tedaj so imeli prekupci in krošnjarji preostalo blago, katero so v bolj odročnih krajih poprodali za novo.

Zanimivo gomilo smo začeli prekopavati 10. marca 1911 s tremi možmi; popoludne istega dné smo pomnožili delavce na 4, nastopni dan 11. marca na 5, a 13. marca na 6 mož. Dné 14. marca smo morali delo zaradi dežja prekiniti in smo je nadaljevali dné 16. in 17. marca. Dné 18. marca smo zravnali zemljo, kakor smo bili po pogodbi zavezani, ker nam je prepustila posestnica gomilo brezplačno pod pogojem, da ji svet zravnamo.

Gomila je imela značilno ime: „Gorenjčeve groblje".

Die zweite Okkupation Idrias durch die Franzosen im Jahre 1805.

Von der k. k. Bergdirektion Idria. (Schluß)

Aus der mit Kommissär Hamelin zu Stande gebrachten Unterhandlung war die Absicht, welche der Adjutant Sibuet in Betreff des sehr beträchtlichen Vorrates an Quecksilber-Bindfellen hatte, zu einleuchtend, um nicht auf Mittel zu denken, dieselben womöglich bei Seite zu schaffen; Oberbergverwalter Sybold teilte dem Werksvorstande von Gerstorf schriftlich seinen diesfälligen Plan mit und erhielt mittelst eines Billets die Vollmacht, diesen Fellvorrat, wovon ein geringer Teil auf dem Dachboden des Fellfabriksaufseherhauses lag, womöglich noch vor der Rückkehr des verreisten Sibuet in Sicherheit zu bringen. Da dem Oberbergverwalter Sybold bekannt war, daß sich in dem neuen Fabriksgebäude ein verborgenes unterirdisches Gewölbe befinde, so ließ er noch an demselben Abend spät den Fabriksmeister Kossek und den Fabriksaufseher Jahn zu sich rufen. Ersterer erklärte, daß er sich getraue, mit einem verschwiegenen Maurer und anderen ebenso verschwiegenen und verläßlichen Leuten den ganzen Fellvorrat teils in dem besagten Gewölbe, teils sonst dergestalt zu verbergen, daß ihn die Franzosen nicht finden könnten. Dem Fellfabriksaufseher Jahn, welcher der französischen Sprache teilweise mächtig war, wurde bedeutet, dem Adjutanten Sibuet, welcher wahrscheinlich gleich bei seiner Rückkehr den Fellvorrat werde in Empfang nehmen wollen, zu sagen, daß von ihm der Fellvorrat zwar durchgesehen, aber nie in Anspruch genommen worden sei, weil die brauchbaren Stücke von dem Oberbergverwalter Sybold, welcher einen großen Teil der Produkte nach Kroatien transportiert hatte, dem Transporte nachgeschickt worden seien; den ganz unbrauchbaren Fell-

ausschuß von beiläufig 1200—1600 Stücken solle er dergestalt zulegen, daß der Abgang minder auffallend erscheine. Dieses ganze Unternehmen wurde noch die nähmliche Nacht mit aller möglichen Vorsicht durch die verläßlichsten Arbeiter ausgeführt und hievon den nächsten Tag der Naturalieninspektor von Krampelfeld mittelst eines ihm vom Oberbergverwalter Sybold zugeschickten Billets vorzüglich in der Absicht in Kenntnis gesetzt, damit er falls er von Sibuet in Hinsicht der Felle befragt werden sollte, übereinstimmend mit dem Aufseher Jahn sich auf die Versendung dieses bisher in keinen Anspruch genommenen Vorrates nach Kroatien ausrede. Den zweiten Tag am Morgen kam der durch 2 Wochen nach Laibach-Loitsch verreiste Adjutant Sibuet wieder zurück. Sein erster Gang war in die Fellfabrik; der Aufseher Jahn mußte ihm die Fellmagazine aufsperren und der ohnehin harte Sibuet fuhr ihn bahrsch an. Allein diese Erregung legte sich bald, da der Inspektor von Krampelfeld dem Vorgeben des Aufsehers Jahn noch die Bemerkung beifügte, daß man mit dem als Prise erklärten Fellvorrat um so freier disponieren zu können geglaubt habe, weil dieser größtenteils sein Eigentum sei und ihm dafür nach Maß des Verbrauches vom Werke die Bezahlung geleistet werde. Mit dieser Erklärung gab sich Sibuet zufrieden, weil er kein Mittel fand, die Sache zu ändern und jede neue Requisition dem Friedensschluße zuwider war.

Beinahe auf eine ähnliche Art wurden auch die im Materialmagazine deponierten Materialien, deren Gesamtwert sich auf 37.279 fl. belief, dem Werke erhalten, denn so wie man von ferne die Absicht der Franzosen ahnte, daß sie unerachtet des geschlossenen Friedens auf das Materialmagazin Absichten hätten, so wurden nach und nach und selbst dann noch, als das Magazin schon unter französische Wache gestellt war, bis 80 Zentner Eisen unter dem Anscheine des wirklichen Werksbedarfes in die Werksschmiede übertragen und von dort zur Nachtzeit unter den Kohlen und auf andere nicht leicht zu entdeckende Art verborgen; ebenso wurde soviel nur ohne Aufsehen möglich war, an Nägeln, Unschlitt, Oel, Bindschnüren etz. aus dem Magazine herausgenommen, sowie der ganze Vorrat an Sprengpulver in der Grube und an anderen Orten verborgen. Der größte Teil der vorrätigen metallenen Kolbenröhren wurde zwar schon bei der bekannt gewordenen Feindesgefahr teils in der Grube, teils unter den Kunst- und Bremsrädern versteckt, da aber noch einige Stücke im Materialmagazin zurückgeblieben waren, so ließ Oberbergverwalter Sybold dieselben unter dem Vorwande, daß wegen der erbauten Grubenwässer einige Hilfssätze eingebaut werden müßen, herausnehmen und dem Anscheine nach auch wirklich mit einigen alten vorrätigen Aufsatzröhren hiezu die Vorrichtung zu treffen.

Man hatte zwar in Hinsicht des erst nach dem geschlossenen Frieden als Prise erklärten und mit Wache belegten Materialdepôt sowohl schriftlich als mündlich dem Sibuet und Hamelin vorgestellt, daß diese Requisition dem Friedensschluße ganz entgegen sei, indem vorher weder

ein Verzeichnis der verschiedenen Materialien abverlangt, noch solche unter Wache gestellt wurden, überhaupt hievon vor dem abgeschloßenen Frieden nie eine Erwähnung geschehen, vielmehr durch den anbefohlenen Werksbetrieb diese Materialien als ein dazu gehöriges Bedürfnis stillschweigend außer aller Requisition erklärt worden seien, daß folglich dieses Magazin immer frei geblieben und während des eingetretenen Friedens ohne Verletzung des Völkerrechtes von der französischen Nation nicht mehr in Anspruch genommen werden könne. Allein alle diese Gründe fanden kein Gehör und ebensowenig war es der interimalen Landesverwaltung, an welche man sich wiederholt gewendet hatte, möglich, dieser ganz neuen und friedensschlußwidrigen Requisition abzuhelfen.

Als die französischen Drohungen den äußersten Grad erreichten und mit allem Grund Gewalttätigkeiten zu besorgen waren, wurden dem Adjutanten Sibuet die Materialmagazinsschlüßel ausgefolgt und der Weg einer Unterhandlung versucht, wozu der Buchhalter Hubert, Oberbergverwalter Sybold und der Hüttenschreiber Stumpfl beordert waren. Man wiederholte dem General-Adjutanten Sibuet nochmals all' die Gründe, woraus man die Beschlagnahme des Materialdepôts als friedensschlußwidrig betrachten müße, als wie man zum Vorwand nahm, daß viele der vorhandenen Gegenstände namentlich Unschlitt, Kerzen und der größte Teil des Eisens Privaten gehöre, welche diese Gegenstände wegen dem in ihren Häusern mangelnden Raum im Magazine deponieren und nur für den monatlichen Verbrauch die Bezahlung erhalten; man scheute sich nicht ihm zu sagen, daß man keinen Druck und keine Drohung achte und im Falle der Not durch das österreichische Ministerium selbst den Weg zum französischen Kaiser zu finden wissen werde, daß man aber um allen Weitläufigkeiten und Verdrießlichkeiten ein Ende zu machen sich bemühen wolle, ein Geld aufzutreiben, um ihm ein Douceur von 300 fl. zu machen; man vermehrte endlich dieses Versprechen auf 500 fl., worauf sich die Beamten mit dem Sibuet in das Materialmagazin begeben mußten; er zeigte im höchsten Grad seine Verwunderung, alles so ziemlich ausgeleert zu sehen, viele Kästen und Kisten aber ganz leer zu finden. Er begnügte sich aber mit der Aufklärung, daß, da seit drei Monaten nichts beigeschafft, hingegen immer von dem Vorrat gebraucht worden sei, derselbe ganz natürlich nicht mehr ansehnlich sein könne. Demungeachtet schätzte er den Vorrat noch auf 6000 fl. und verlangte sodann, um von allen weiteren Forderungen abzustehen, als das äußerste 3000 fl. Banknoten, und somit zerschlug sich die ganze Unterhandlung mit der ihm von Seite der Werksbeamten gemachten Bemerkung, daß man zur Abführung irgend eines Artikels weder einen Wagen noch sonst einen Arbeiter geben werde und lieber das Äußerste ausstehen und dulden wolle.

Man erstattete dem Werksvorstande von Gerstorf über die einen halben Tag gedauerte fruchtlose Unterhandlung Bericht und beschloß, für die Rettung der Kerzen, des Unschlitts und eines großen Teiles des

noch im Materialmagazin hefindlichen Eisens sich des schon gebrauchten Vorwandes zu bedienen diese Materialien als ein Privateigentum beharrlich zu behaupten. Hierauf wurde sogleich um den Kerzenmacher Gregor Jurman, den Fleischhacker Kobau und um den früheren Schmiedmeister und damaligen Postbeförderer Reitz geschickt, um dieselben in ihre Rollen gehörig einzuweihen. Die beiden ersten erhielten das Versprechen, daß die Kerzen und der Unschlitt tagsdarauf verabfolgt würden, was auch richtig geschah; der Postbeförderer Reitz war — trotzdem er über die ihm angeblich gehörenden Eisen-Gattungen und Nägel einen schriftlichen Ausweis vorzeigte — minder glücklich, das Eisen und die Nägel wurden ihm zwar nicht abgesprochen, aber auch nicht verabfolgt und da bald darauf der General-Adjutant Sibuet von Idria abreisen mußte, so übergab er die Magazinsschlüssel dem Kapitän Golliot als Garnisonskommandanten von Idria.

Dieser gute, edle Mann verabfolgte ohne Anstand auf jedesmaliges Verlangen, jedoch gegen einen Schein, die zum Werksbetriebe beanspruchten Materialien.

Durch die wiederholten bei der Landesbehörde eingebrachten Beschwerden des Bergoberamtes hinsichtlich der ungebührlichen Requisitionen wurde durch Intervention des kaiserlichen Kommissärs in Triest vom französischen General la Croix die Zustimmung erwirkt, daß die nach dem 1. Jänner 1806 aufgestellten Forderungen unzulässig waren, worauf die Franzosen am 19. Februar die Wache vom Materialmagazine abberiefen und der Garnisonskommandant die Schlüssel dem Bergrat Passetzky zurückstellte. Noch am selben Tage früh um 9 Uhr marschierte die französische Garnison, wie man sich aus der Aussage des Garnisons-Kapitäns Hoffnung machte, auf immer von Idria ab; man traf daher schon Anstalten, nach diesem endlich erfolgten frohen Ereignisse das Werk wieder in vollen Betrieb zu setzen, als wider alles Vermuten nachmittags gegen 4 Uhr eine neue größere französische Truppe in Idria eintraf, welche noch neun Tage die Stadt besetzt hielt.

Endlich am 27. Februar 1806 früh gegen 8 Uhr räumten die Franzosen Idria gänzlich und zogen über die Gebirge nach Haidenschaft und weiter gegen Triest.

Hiemit war aber die französische Gefahr noch nicht beseitigt. Über höhere Weisung sandte das Bergoberamt am 11. April 1806 den Markschneider Anton Kullnigg nach Görz, um die Bewegungen der Franzosen, von welchen man besorgte, daß sie das ganze österreichische Litorale neuerdings besetzen und sich bis an die alten Grenzen Friauls ausdehnen würden, zu beobachten und bei einer eventuellen Überschreitung des Isonzoflusses sogleich die Nachricht nach Idria zu überbringen. Nach ihm wurde Probierer von Hubert mit der gleichen Mission betraut und Kullnigg in der gleichen Absicht am 24. Mai beritten nach Tolmein geschickt, wo er sich 8 Tage aufhielt. Von hier berichtete er nur, daß am 28. Mai abends 8 Uhr der Vizekönig von

Italien in Begleitung des Generals Marmont Woltschach passiert habe und gegen Karfreit gefahren sei. Erst am 30. Mai 1806 benachrichtigte der Landeschef Graf Trautmannsdorf das Bergoberamt, daß alle Besorgnisse einer weiteren Ausdehnung der französischen Truppen in den österreichischen Erbstaaten vorüber seien und somit alle diesfälligen Anstalten aufzuhören hätten.

Um das während der Rettung der Produkte durch mancherlei Zufälle und Entwendung verloren gegangene Quecksilbergut wieder zu gewinnen, wurde Kreiskommissär Raimund Graf von Auersperg mit der bezüglichen Rekuperierung betraut, welche einen ausgedehnten Handel mit Idrianer Produkten in Krain, Kärnten und bis nach Salzburg klarlegte.

Während der Okkupation Idrias war der Stand des französischen Militärs ein minimaler. Am 23. November 1805 rückte Oberst Dubue, welcher auch im Jahre 1797 an der Einnahme Idrias teilgenommen, mit circa 500 Mann ein, zog jedoch mit dem größten Teile seiner Mannschaft gleich darauf ab; von da an bis zum Jahresschluß wechselte der Stand des französischen Militärs wiederholt, vom 1. Jänner 1806 bis zum Abzug der Franzosen betrug er durchschnittlich 5 Offiziere, 110 Mann und 16 Pferde.

Hiebei ist zu erwähnen, daß am 23. und 24. Februar 1806 ein französischer General in Idria weilte und auch die letzten 2 Tage vor dem gänzlichen Abzuge der feindlichen Garnison Idria 2 französische Generäle beherbergte.

Der dem Werke während der durch drei Monate und sechs Tage dauernden feindlichen Besetzung zugefügte Schaden bestand in dem Verlust der erbeuteten und verschleppten Produkte im Werte von $1^1/_3$ Million Gulden, in dem durch diese Zeit gehemmten Werksbetrieb, in dem abgenommenen Getreide und in der Gelderpressung und Verpflegung der Garnison.

Betreffend die verschleppten Produkte wurde im Wege der Rekuperierungskommission ein kleiner Teil wieder gewonnen, ein Teil durch Barvergütung ersetzt. Was den gehemmten Werksbetrieb anbelangt, war der Schaden infolge Einstellung der Grubenarbeit in erzigen und waschgängigen Strassen minder bedeutend, dagegen war der Getreideverlust bei dem Mangel an Cerealien empfindlicher und betrug 483 Metzen Weizen und 392 Metzen Korn; außer diesen wurden $188^3/_4$ Metzen Weizen und $149^1/_2$ Metzen Korn für das französische als auch zum Teil für das österreichische Militär vermahlen und verbacken. Neben diesem Getreide und der auferlegten Brandschatzung von 1200 fl. beliefen sich die Verpflegskosten, Medikamente, Tafelgelder, Gratifikationen und andere Erpressungen auf 5038 fl. $39^1/_2$ kr. nebst einigen in Kleingeld bezahlten Forderungen.

Da nur die Generale nebst Suite dann einige wenige Offiziere und Kommissäre in den beiden ärarischen Wirtshäusern verpflegt, der größte Teil der Offiziere und der Mannschaft aber bei Beamten, Privaten und

Bergarbeitern einquartiert waren, so ist unter den erwähnten Verpflegskosten bloß der per Mann bemessene Wein und Branntwein nebst dem Fleisch verstanden, welches mit dem Brot von den Quartiergebern verabreicht wurde, wogegen die Franzosen die übrige kostspielige Kost selbst bestreiten mußten. Wie hart diese Einquartierung die Bevölkerung traf, bedarf wohl keiner Erörterung, da die Bewohner das wenige, was sie für die Winterbedürfnisse beischafften, in kurzer Zeit von den Franzosen aufgezehrt sahen. Dabei kamen Beschwerden über das harte Benehmen der Offiziere und Mannschaften vor. So fiel Oberamtssekretär Rippaus am Tage der feindlichen Besetzung in die Hände einiger Chasseurs, welche mit Säbeln über ihn herfielen, so daß er aus Schrecken bewußtlos zu Boden fiel und in das nächste Haus getragen werden mußte.

Auf eine ähnliche Art ergieng es dem Physiker Hafner in seiner eigenen Wohnung, wohin sich 7 Chasseurs zum Teile selbst einquartiert hatten, Hafner mißhandelten und von ihm nicht nur die besten Zimmer, sondern alles, was seine Küche und Keller aufzutischen vermochten, verlangten. Dabei mußte sich Hafner durch einige Tage alle Arten Drohungen und Beleidigungen gefallen lassen, indem sie in der beständigen Trunkenheit jeder Forderung mit dem Säbel in der Faust Nachdruck zu geben suchten.

Der an der Abladestation in Dole ansäßige Keuschler und Wirt Valentin Mlinar, vulgo Luza, stellte anlässlich des eiligen Produktentransportes seinen mit Feldfrüchten gefüllten Keller und seine Stallungen als Quecksilberdepôt zur Verfügung und, um den Wagen Platz zu machen, riß er die Umzäunung seines Grundstückes nieder. Bei dem großen Wagenverkehr, mitunter 80 Fuhrwerke pro Tag, dann bei dem Rückzuge österreichischer Truppen wurden ihm Wein, Brod, Erdäpfel, Rüben, Kleidungsstücke, Hacken und Heu abgenommen; als die Franzosen auf der Suche nach Quecksilber bis nach Dole vorgedrungen waren, fanden sie in dem Keller Speck und Fleisch von 2 soeben geschlachteten Schweinen und nahmen ihm alles ab, was sie sodann auf der Strasse teilten. Im übrigen war Mlinar allerhand Erpressungen der Feinde ausgesetzt.

Infolge der ausgestandenen Mühsale dieser Okkupation erkrankte der Werksvorstand von Gerstorf gegen Ende Jänner 1806 und erlag der Krankheit schon am 12. Februar abends gegen 5 Uhr.

Jedermann beweinte den Verlust dieses edlen Biedermannes und Menschenfreundes und alles war trostlos über den harten Schlag, welcher die Bergstadt dadurch traf.

In dem edlen Triebe, alles nach seiner besten Einsicht zur Beförderung der allerhöchsten Interessen zu leiten, war sein Geist und Körper während der feindlichen Besetzung Idrias äußerst angestrengt und diese Anstrengung, die seinem Körper selbst die nächtliche Ruhe raubte, vereint mit den unbeschreiblichen Drangsalen, Drohungen und Schikanen der Feinde und vorzüglich des General-Adjutanten Sibuet,

waren unverkennbar die Ursachen seines frühen Todes; denn dieser äußerst rauhe, harte Soldat nam sich solche Anmaßungen und gewalttätige Drohungen gegen die Person des Werksvorstandes Gerstorf heraus, wie man sie nur von einem Manne ohne Erziehung und Gemüt sich denken kann. Dadurch mußte das von Natur empfängliche Herz Gerstorfs angegriffen werden,

Am 11. Februar 1806, einen Tag vor seinem Tode, berief Bergrat von Gerstorf den Protokollisten Franz Salfund zu sich und beauftragte ihn, nachfolgende Verabschiedung den Oberbeamten des Werkes nach seinem Tode zur Kenntnis zu bringen.

Dieselbe lautet:

An

die Herren Räthe des k. auch k. k.

Oberbergamts Idria.

„Einer meiner angelegensten Wünsche, welche auf meinem Krankenbette mein Herz drückten, war unter andern auch dieser: Ihnen meine Herren für die besondere Ergebenheit meinen Dank zu zollen, welche Sie während der Zeit gegen meine Person bezeugten, als ich dem Bergwerke Idriens vorzustehen das Vergnügen hatte.

Mit Ihrer Erfahrung, Kenntnis und wohlmeinenden Rathschlägen unterstützten Sie mich in der mir anvertrauten Leitung dieses so wichtigen Bergwerks auf das wirksamste, und gemeinschaftlich arbeiteten wir mit harmonischem Einklang unserer Kräfte zu dem allgemeinen Zwecke hin, den wir uns in der Beförderung der allerhöchsten Interessen, und der Wohlfahrt dieser Bergstadt überhaupt ausgesteckt haben.

Haben auch unsere Bemühungen, unsere gemeinschaftliche Anstalten in dem Erfolge nicht immer unsern guten Absichten entsprochen, so lag die Ursache nicht in uns, sondern in äußerlichen zufälligen Verhältnissen, welche nach dem natürlichen Gange der Dinge, die Absichten und Anschläge der Sterblichen so oft durchkreutzen, und ich nehme mit Wonne die tröstliche Überzeugung mit in das Grab, daß ich, daß Sie meine Herren, nie die Heiligkeit unserer Amtspflichten je auf eine Weise verletzten.

Ihnen für den mir in meinem Amte gewährten Beistand mündlich zu danken, war mein körperlicher Zustand viel zu schwach, zu zerrütet; ich würde in dem Augenblicke der Dankergiessungen unter den überströmmenden Gefühlen meiner Seele unterliegen müßen, so sehr sich auch mein Herz sehnt, Sie meines letzten Dankes noch jeden insonderheit mit dem Munde versichern zu können.

Ich entledige mich also dieser mir so heiligen, so theueren Pflicht gegen Sie hiemit schriftlich, mit der aufrichtigsten Versicherung eines Sterbenden, daß noch in meinem letzten Athemzuge mein Herz Ihnen meine Herren entgegenschlage.“

An dem Leichenbegängnisse, welches am 13. Februar 1806 stattfand, beteiligte sich auch die französische Garnison mit ihrem edlen Kapitän Golliot. Selbst tief gerührt, schilderte Golliot in einer ebenso rührenden Rede seiner Mannschaft die vielen Schlachtopfer des Krieges, die harten Behandlungen und unerbittlichen Erpressungen, denen auch der Verblichene zum Opfer gefallen war.

Jame, brezdna in požiravniki na Vrsniku in okrog Ledin[1].

Spisal prof. K. STRANETZKY iz Idrije.

V idrijski okolici se govori med ljudstvom o raznih jamah in brezdnih vrsniških, a ne ve se nič pozitivnega in gotovega povedati; zato sva sklenila pred letom dnij s kolegom J. Nardinom, natančneje pregledati te jame in brezdna. Ker kaže površje na Vrsniku[2] in okrog Ledin, da se lahko nahajajo pod zemeljsko plastjo dupline, razpoke ali večje jame, po katerih se odvaja ali dovaja voda raznim izvirom, bi jih bilo dobro tudi še nadalje raziskavati ter tako določiti podzemeljske tokove voda. Površje je namreč pokrito z dolinami in lijaki — požiravniki, ki požirajo deževnico. Iz tega lahko sklepamo, da se voda poizgubi po podzemskih razpokah in jamah. Vrsnik sestoji deloma iz dolomita, brekcij in školjčnega vapnenca, deloma iz verfenskih skladov, istotako okolica okrog Ledin, zato je tvorba razpok, špranj in jam mogoča.

Preiskali smo: Jamo „Pod Gradom“ v Osojnici; „Na Kobol“ v Doljnem Vrsniku; „Na Ponitvah“ nad Osojnico; „V Kavčičevih gošah“ (tako imenujejo ljudje) in brezdna: „Na krogu“; „Brinovo brdo“; „V apnenih rupah“, „Na Drvašč“ in „V kamenitném“. (Sl. 25).

Jama v Osojnici „Pod Gradom“. P. G. (Sl. 25, 26, 27).

Ako gremo od „Govejika“ po domače „Na Kljuki“, po cesti proti Žirem, zapazimo na nasprotnem pobočju takoj v začetku Osojniške doline kakih 50 *m* nad Kavčičevo kovačnico trioglato odprtino. Do tje, kjer je vhod v jamo, drži grapa, ki odvaja ob hudem deževju iz jame prihajajočo vodo. Vhod je do 1 *m* široka, strugi podobna, od vode izdolbena razpoka, ki je do 2 *m* visoka ter drži poševno navzdol. Njena leva stena je poševna. Vidi se, da je bil obok prevržen čez levo steno. Po daljavi 18 *m* pridemo do $1^1/_2$ *m* globokega tolmuna, ki je vedno napolnjen z vodo. Širok je do 2 *m* in dolg 3—4 *m*. Nad njegovo gladino visi skala tik vode tako, da je mogoče le ob najbolj suhem vremenu v jamo. Črez tolmun se mora namreč položiti lestvo, po kteri se potem splaziš po trebuhu na drugo stran skalnega roba. Ob deževju je skalni rob zalit z

[1] Tisk navedenega spisa s podobami je omogočilo z izdatno podporo **»Društvo za raziskavanje jam« na Kranjskem.**

[2] Vrsnik = Vresnik, hrib, ki je porastel z vresjem.

vodo, ki priteka in odteka v Osojniško dolino. Po mojem mnenju priteka ta voda iz razpok od zahodnje strani. Morda je celo v zvezi s studencem, ki se nahaja v 50 *m* širokem in 20 *m* globokem lijaku[3] na Kljuki (Sl. 28), in tudi z Ledinskimi zapadnimi požiravniki. Studenčnica v tem lijaku je jako dobra pitna voda, ki prihaja v lijaku na dan in izgine po 12 *m* dolgem teku zopet v zemlji. Na drugi strani skalnega roba se razširi votlina do 2 *m* v višino in $1^1/_2$ *m* v širino ter drži v dolžini 4 *m* do brezdna, v kterem se sliši šumenje vode, ki priteka skozi omenjene razpoke in odteka v Osojniško dolino.

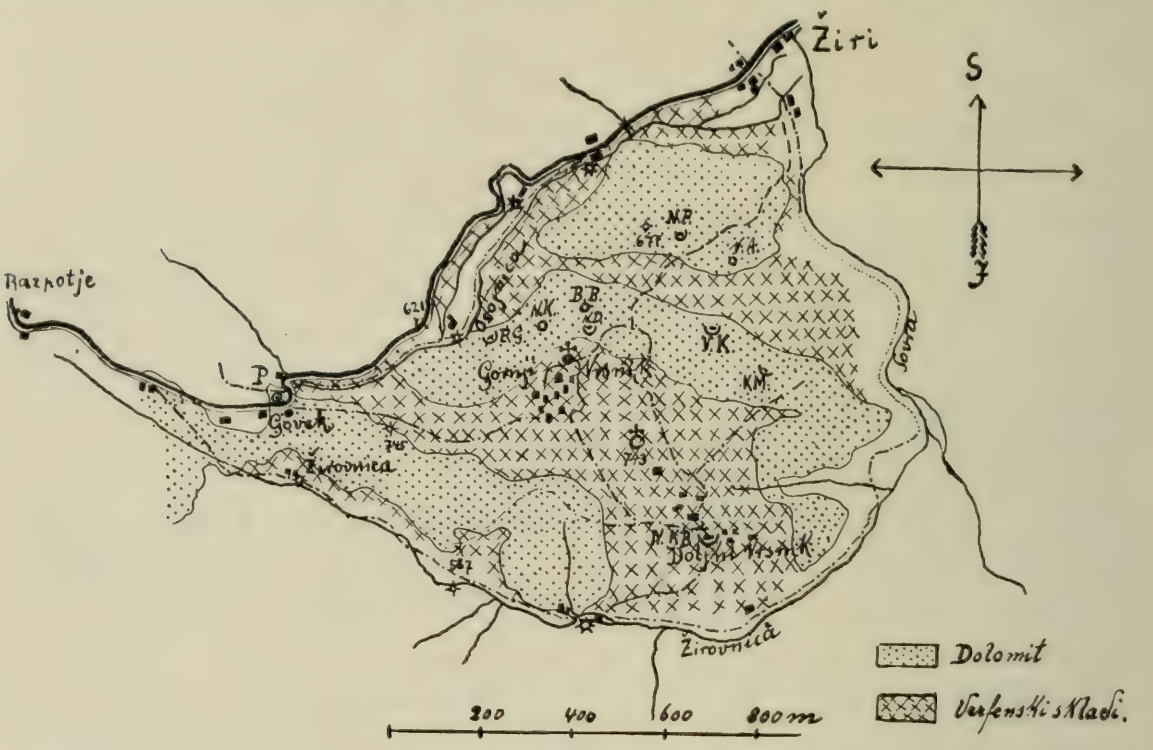

Slika 25. 1 : 20.000. Po geolog. zemljevidu prof. Kossmata.

Z. 21. C. X. Škofja Loka—Idrija. — Vzh. d. od Ferro 31° 43′—31° 47 $^1/_4$′
Sev. širina 46° 1′—46° 3 $^1/_2$′.

P. = Požiravnik. P. G. = Pod gradom. N. P. = Na Ponitvah. N. K. = Na Krogu. B. B. = Brinovo brdo. N. D. = Na Drvašč. V. A. = V apnenih rupah. V. K. = V Kavčičevih gošah. K. M. = V kamenitnem. N. KB. = Na Kobol.

Nad brezdnom se nahaja na levi strani ozek rob, ki drži do 1 *m* visokega in istotoliko širokega ter 30 *m* dolgega rova. Ta se razcepi v dva rova, ki sta po 12 *m* dolga in držita okrog stoječega dolomitnega stebra, ki ne kaže nikakih znakov nekdanjega koraljnika. Vidi se, kakor da bi voda ne bila mogla načeti stebrove tvarine. Obema je izglodala voda pot poševno navzdol. Po 10 *m* pridemo do vode, ki se mora v dolžini 4 *m* prebresti. Od tu dospemo po 15 *m* dolgem,

[3] Morda bi se dalo natančno dokazati, ako bi pobarvali vodo s fluorescinom ali uraninom.

suhem rovu zopet do $^1/_2$—1 *m* globoke vode, ki teče pod robom in se izteka v brezdno ter prihaja gotovo iz vrsniških požiravnikov. Izognemo pa se je lahko na ta način, da se splazimo skozi razpoko, ki se nahaja v steni nad njo; tako pridemo v lijaku podoben prostor, ki je 3 *m* dolg, ravno toliko visok in 2 *m* širok. Iz tega pridemo čez skalnat mostiček zopet do vode in jo prebredemo v dolžini 3 *m*. Tu se jamski strop nad vodo zniža v višini 3—4 *m* na 1 *m* in je treba prebresti zopet vodo v dolžini 2 *m*. Voda je $1^1/_2$—2 *m* široka in 1—$1^1/_2$ *m* globoka. Zatem se pride v višji prostor, v katerem se gre še kakih 5 *m* po suhem in se pride zopet do vode, ki drži do stene, s katero se konča jama. Voda postaja globokejša ter je kakih 10 *m* pred steno[4]. V stropu je več kaminu podobnih lukenj, ki drže proti vrhu. Do teh pa se brez posebnih priprav ne more priti. Omeniti bi bilo še kamin takoj v začetku jame. Nahaja se na desni strani rova in ima tri lijaste odprtine, ki vodijo v jamo. Jama je toraj približno 106 *m* dolga in drži jugovzhodno pod Vrsnikom proti mestu, kjer se nahajata brezdni „Na krogu“ in „Brinovo brdo“ (Sl. 25). Poizkušali smo izmeriti globočino teh brezden, česar pa nam ni bilo mogoče, ker so ljudje, kakor po navadi nametali vejevja, da tako polagoma zamaše brezdna radi pasoče se živine. Kamen, ki smo ga vrgli „Na krogu“ v brezdno je padal samo $1^1/_2$ sekunde. Slišalo se je, da je padel na vejevje. Pripovedovali so, da so nekoč vrgli v to brezdno mačka, ki je prišel v Osojnici iz jame „Pod gradom“ ven. Zopet drugi trdé, da so dobili v Osojnici jabolka iz vrta gostilničarja Ovsenka na Gor. Vrsniku. Prinesla jih je voda iz

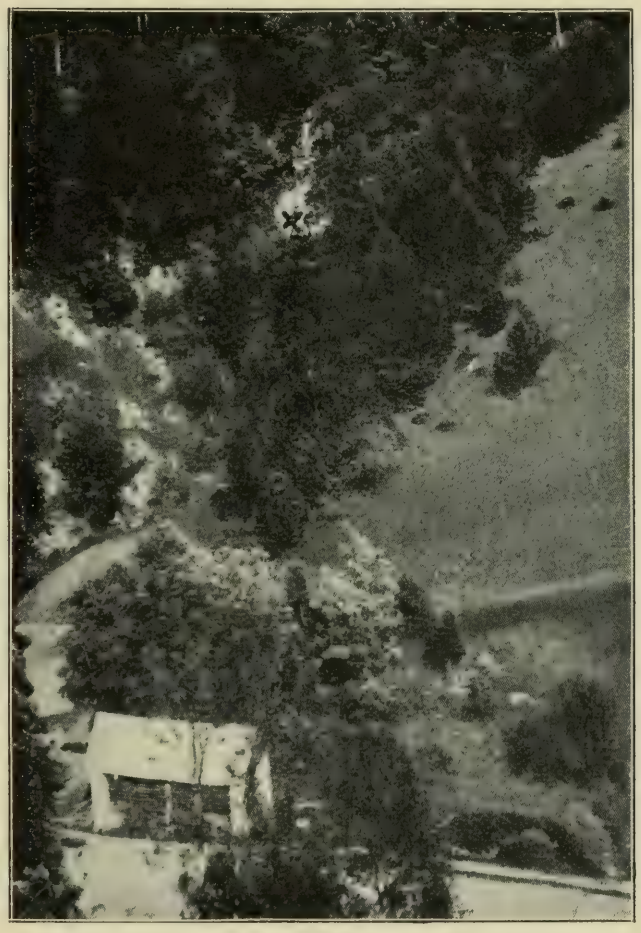

Fotogr. prof. B. Baebler.

Slika 26. Jama „Pod Gradom“. × Vhod.

[4] Odtod bajke, da se mora iti čez 7 jezer.

te jame. Prav lahko se da to razlagati, kajti voda, ki stoji na koncu jame in voda, ki prihaja ob hudem deževju iz jame, se nabere gotovo iz dotokov (lijakov ali kakor jih imenujejo tu ljudje požiravnikov)[5] deloma iz Ledinske, deloma iz Vrsniške okolice. Vsi so po raznih podzemskih razpokah v zvezi z jamo, ki jo napolnijo z vodo prihajajočo po lijastih luknjah v kaminih. Ako pregledamo Vrsnik in Ledinsko okolico proti jugu in jugovzhodu, opažamo take požiravnike (lijake, doline). Tudi tu kakor na Krasu nam kažejo smer pod površjem se nahajajočih razpok, ki so zakrite z različno debelo plastjo. Na dnu teh razpok ali po teh se pretaka voda in jih vedno bolj izjeda. Posebno močan tak požiravnik se nahaja na Gor. Vrsniku

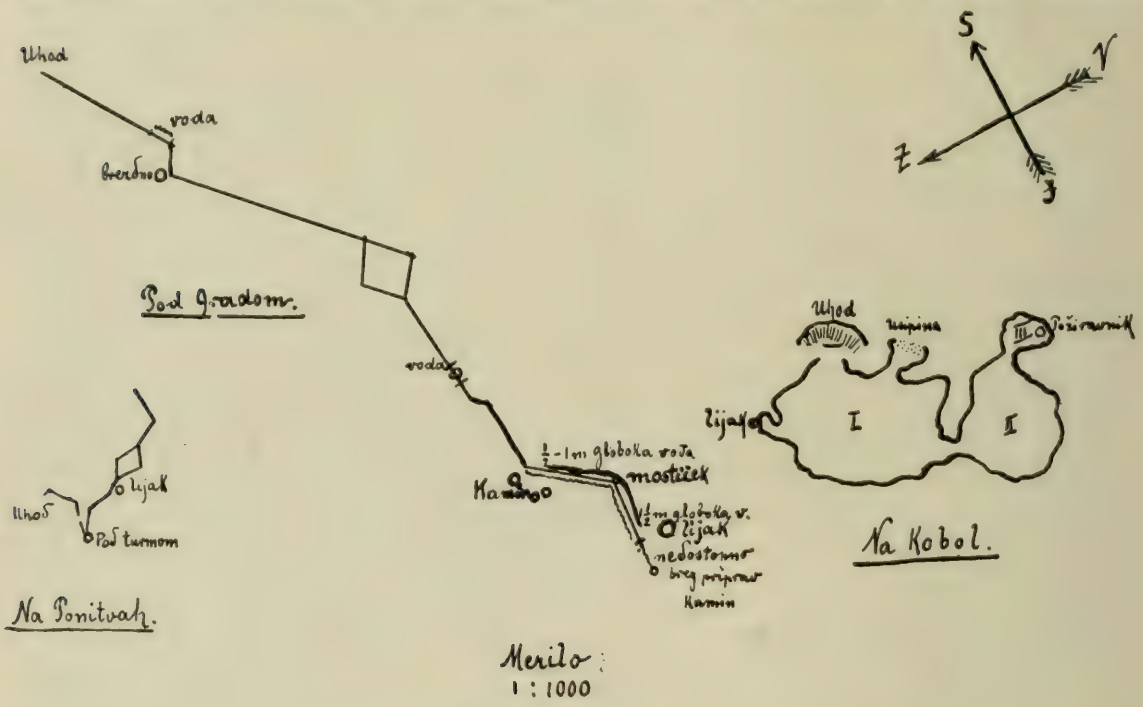

Slika 27. Načrt jame: Pod Gradom, Na Ponitvah, Na Kobol.

za Ovsenkovo hišo. Vode je v tem požiravniku ob močnem deževju toliko, da preplavi celo sosedne skednje in hleve, akoravno ima 25 *m* v premeru in je do 4 *m* globok. Na nekaterih mestih na dnu vidimo majhne luknje, ki pa niso izraziti odtoki. Skozi te izgine voda. Okrog požiravnikov, deloma v požiravnikih samih raste sadno drevje. Mogoče je, da si je bila voda pri odtekanju odprla luknje, ki so zamašene sedaj s prstjo. Iz dejstva, da so ljudje dobili jabolka v Osojnici, lahko sklepamo, da so vsi ti požiravniki v zvezi z razpokami, ki drže k odtokom v Osojnico. Kapnikov jama nima

[5] Ker se pri teh ne opaža niti najmanjše luknje, skozi ktero bi odtekala voda ampak jo vsrkava zemlja polagoma.

izrazitih.[6] Videli smo pač par rogljev iz sige, ki so bili prevlečeni z ilovnato plastjo. Stene in tla so prevlečene z ostrorobato sigo. Tvorba izrazitih kapnikov bi bila tudi nemogoča, prvič, ker se ob hudem deževju cela jama napolni popolnoma z vodo, preden pridere iz vhoda, kar se mora zgoditi, ker leži iztok višje nego jama; drugič se jama nahaja v dolomitu, kjer se raje tvori navadno aragonitna siga nego kapniki. Ime „Pod gradom“ je baje odtod, ker so se ljudje skrivali pred sovražnikom in zagradili tudi vhod. Iz popisa pa je razvidno, da po dandanašnjem položaju, ki nikakor ni prikladen tudi le za začasno bivanje, ni bilo preje to mogoče, ker je bila gotovo jama manjša nego je danes. Obližje vhoda tudi ne kaže niti najmanjših sledov kakega zidišča. Rastlinstva in živalstva nismo opazili v jami.

Fotogr. prof. B. Baebler.

Slika 28. Studenec v lijaku na Kljuki.

(Razpoka) Jama „Na Ponitvah“. N. P. (Sl. 25, 27).

V majhni dolinici, na zahodni, severozahodni strani Gornjega Vrsnika leži njen zakriti vhod, ki je bil čisto zarastel in je tako ozek, da se človek komaj splazi po trebuhu skozenj. Po 2 *m* se razširi in obrne proti jugovzhodu. Po 4 *m* drži še bolj jugovzhodno kakih 5 *m*. Jama je široka do tega mesta 0·3—0·4 *m*, visoka pa od 0·2—2 *m*. Tu se nahaja 6 *m* visok kamin „Pod turnom“, ki ima popolnoma okroglo obliko in 2 *m* širok premer. Končuje se z majhno odprtino, skozi katero priteka voda. Od tu se obrne jama proti vzhodu, severovzhodu ter drži 10 *m* daleč do stebra, okrog

[6] G. župnik J. Jelenc v Ledinah mi je pokazal par rogljastih kapnikov, ki so 1·5—2·5 *cm* debeli ter do 10 *cm* dolgi. Ako pa so ti iz te jame, tedaj je edino le mogoče, da so se nahajali takoj pri vhodu v jamo kot stalaktiti, kjer jih ni mogla ovirati voda v njih tvorbi. Vsi kažejo radijalno kristalasti zlog.

katerega držita dva po 7 *m* dolga rova, ki se strneta zopet v 3·5 *m* dolg rov. Ta se obrne še kakih 5 *m* proti severu in konča s trdo steno. Pred stebrom se nahaja v stropu luknja, ki drži v jamo. Iz te je kapljala voda. Širina od kamina do konca rova je 0·5 *m*, višina pa 1—2 *m*. Proti stropu se razpoka popolnoma zoži. Delovanje vode se opaža tudi tu jako dobro. Voda dohaja po raznih razpokah in luži stene ter se izgublja v razpokinih tleh, od koder prihaja zopet kot majhen izvir, ki se nahaja kakih 6 *m* pod vhodom v jamo. Skupna dolžina jame znaša 29·5 *m*. V jami smo našli okostja in ostanke živali, ki jih je gotovo zanesla lisica v njo. Razun jamske kobilice nismo opazili živalstva.

Jama „V Kavčičevih gošah". V. K. (Sl. 25).

Vhod je navpičen in tako širok, da se z lahkoto spustiš v jamo. V začetku je samo 1 *m* široka. Spustiš se lahko brez vrvi, opiraje se ob stene, do tal 8 *m* globoko. Tu se nahaja razpoka, skozi katero se ne more preriniti, pač pa se sliši kamen še nekoliko dalje padati, na kar se ustavi. Udar, ki ga provzroči padli kamen je tak, kakor bi padel kamen v večjo votlino. Obtežena vrvica je kazala še 8 *m* globočine. Postanek jame je gotovo ta, da je voda med dolomitovimi plastmi nahajajočo se prst izprala in odnesla skozi špranje dalje. Stene so gladke in ne kažejo nikake sige.

Jama „Na Drvašč". N. D. (Sl. 25).

Dohod je poševen. Jama je kakih 7—8 *m* globoka in 4—5 *m* široka v dolomitu. Svoje dni so v to jamo metali poginulo živino, kar pričajo še sedaj ostanki lobanj in drugih delov okostja.

Brezdno „V vapnenih rupah". V. A. (Sl. 25).

Odprtina je tako majhna, da se komaj splazimo do žrela. Ako vržemo kamen, se sliši po odskakovanju 10 sekund, da je padel na tla. Globočina je toraj, ako sodimo po času, okrog 300 *m*. Zaradi nedostatkov priprav nismo mogli natanko določiti dimenzij brezdna. Gotovo se tvori tudi tukaj polagoma velika razpoka ali celo jama v hribu, ker je cela stran hriba porastla z gosto bukovino in so tla na debelo pokrita s prhnečim listjem. Ako omenimo še nekoliko duplino „Na Kamenitnem", ki je kvečjemu 3—4 *m* dolga in se končuje v ozke razpoke, ki drže v notranjost hriba, bi bile to vse znane jame, dupline in brezdna v dolomitnem skladu na Vrsniku. Največja v verfenskih skladih nahajajoča se jama na Vrsniku pa je

jama „Na Kobol“. N. KB. (Sl. 25, 27).

Po tvorbi potom mehaničnega učinkovanja vode in velikosti se razlikuje ta jama od zgoraj omenjenih. Nahaja se na jugovzhodni strani „Dolenje Vasi“ (Dolenjega Vrsnika) v verfenskih skladih. Vhod, ki je bil zasut z vsakovrstno šaro in zarastel, se nahaja v majhnem lijaku, ki je kdaj gotovo tvoril tudi del prvega oddelka te jame; sčasoma pa se je njegov obok sesedel in tako napravil odprtino, skozi katero se človek komaj splazi z nogami naprej po 2 *m* dolgem in precej strmem rovu. Cela jama sestoji iz treh oddelkov. Iz vsakega se splazimo skozi majhne rove v drugega. Prvi oddelek je 24 *m* dolg, 13 *m* širok in 4—5 *m* visok. Na desni strani nasproti vhodu se nahaja lijast rov. Po tem prihaja izpodnebna

Ledine. Krnice.

Slika 29. × Požiravniki med Ledinami in Krnicami.

moča v jamo. Na levi strani v steni pri vhodu pa je precejšna usipina. Tla so pokrita z velikim kamenjem in grobljiščem, kar nam priča, da se je vse to odtrgalo z oboka, potem, ko je bila voda izprala sprhnele plasti verfenskega skrilavca. S tega prostora se splazimo po 4 *m* dolgem, 2 *m* širokem in 0·6 *m* visokem rovu v drugi oddelek. Ta je 13 *m* dolg, 7 *m* širok in 2—4 *m* visok. Od tod prilezemo po 1·6 *m* dolgem, 1 *m* širokem in $^1/_2$ *m* visokem rovu v tretji najmanjši in zadnji oddelek, ki je 2—3 *m* dolg, 3—4 *m* širok in $^1/_2$—1 *m* visok. Na koncu ima v tleh odprtino, ki je gotovo požirala in požira vodo ter jo odvaja v Žirovnico. Stene in tla so pokrite z ilovnato, blatno plastjo. Kapnikov ni nikakih. Le tuintam naletimo na kak ilovnat rogelj. Na desni strani vhoda se nahaja v oboku luknja. Skozi to mečejo ljudje razno nerabno šaro. Pripove-

dovali so, da so se baje tudi tu ljudje skrivali pred Turki in drugimi sovražniki. Našli pa nismo nikakih sledov prejšnjega človeškega bivanja ali mogočih starinskih ostankov. Mogoče je tudi, da se je sesula plast oboka pozneje in tako pokrila sledove. Treba bi bilo kopati, za kar pa nismo imeli potrebnih sredstev. Dolžina cele jame z rovi vred je približno 45 *m*. Ker zgoraj hrib ni porastel, je gotovo, da bodo padavine hitreje pronicavale in tako izmehčavale obok, kakor vidimo v drugem oddelku, kjer so stene tako mehke, da jih lahko s prstom načnemo. Sčasoma se bo obok udrl in iz hriba bo nastala dolina, požiravnik ali lijak. Nevarno je toraj na istem mestu

Fotogr. prof. B. Baebler.

Slika 30. Razpotje. × Razvodje med Črnim in Jadranskim morjem.

staviti kakršnekoli stavbe, ker je obokana plast komaj nekoliko metrov debela in nima zaradi verfenskih skrilavcev nikake trdnosti.

Govorili so tudi o jamah okrog Ledin. Pregledali smo „Šuštarjevo jamo“ in „Volčjo jamo“. Prva se nahaja na severovzhodni strani Gradišča ter je navadna luknja v skali, ki je komaj tako velika, da človek lahko čepi v njej. Ime ima baje radi tega, ker so slišali, da je kapljala voda na gladino v brezdno, kar se je slišalo, kakor bi udarjal črevljar na podplat. Nanašati se ta pravljica nikakor ne more na to luknjo, ampak morda na brezdno, ki pa je dandanes zasuto in leži na jugozahodnem pobočju Sivke ter je kakih

300 *m* oddaljeno od tod. O tem pravijo, da je kamen dolgo padal in slednjič padel v vodo. Določiti pa tega dandanes ne moremo, ker je posestnik brezdno zasul zaradi živine.

„Volčja jama“ pa je navaden brlog za divjačino. Važni so požiravniki okrog Ledin. Na poti iz Ledin proti Razpotju vidimo na levi in desni strani doline s premerom 30—60 *m*. Skoraj vse imajo na dnu sesedlo zemljo, ki se vedno globlje[7] pogreza, tako, da se trže že zemeljska plast pri vrhu doline. Prva taka dolina ozir. požiravnik je med šolo in župniščem na levi strani ceste, drugi na desni pred Lavrom, tretji z mnogimi lijaki za Lavrovo hišo (Sl. 31). Na levi in desni strani ceste nekoliko korakov od Lavra se nabere v dveh plitkih požiravnikih toliko vode, da preplavi celô cesto in stoji včasih po cele tedne, polagoma pa izgine v zemljo. Doline s takimi požiravniki se vlečejo južno do Razpotja in od Ledin mimo Krnic (sl. 29) do Govejika jugovzhodno. Globoke so 7—15 *m* ter imajo do 20 *m* v premeru. Tudi od Razpotja dalje proti jugu so taki požiravniki, ki so pa z drevjem in grmovjem porastli. Njih tvorba neha v plasteh kasijanskih vapnenikov, ki leže kot nekak otok, obdani od vengenskih skrilavcev v dolomitu. Vsi ti požiravniki oddajajo vodo v Žirovnico. Doline od Ledin do Razpotja in Govejika se nahajajo deloma v dolomitu, deloma v verfenskih skladih. Po mojem mnenju zalagajo z vodo vse doline okrog Ledin, razpoke na vzhodni strani pod Gradišem in na južni strani Sivke Pečniški izvir. Pečniški izvir je

Fotogr. prof. B. Baebler.

Slika 31. Leta 1912. nastali požiravnik za „Lavrom“ v Ledinah.

[7] Po mojem večletnem opazovanju.

zajet na turbino za elektrarno idrijskega rudnika. Razpotje leži v dolomitu in tvori razvodje med Črnim in Jadranskim morjem. (Sl. 30). Požiravniki okrog Krnic in proti Govejiku odvajajo vodo v podzemskih špranjah deloma v Osojnico in tvorijo Osojniški potok, deloma se pa odtekajo v Žirovnico. Mogoče je, da se pretaka njih voda celo po razpokah pod Vrsnikom in prihaja z vodo iz Vrsniških požiravnikov v Soro. Nekateri požiravniki so postali že brezdna n. pr. na Tratnikovem posestvu v bližini Krsniške kapelice. Sedaj je obdano to brezdno z drevjem. Globoko je čez 100 *m*. Precej globoko je brezdno v dolomitu, kakih 300 korakov severozahodno od hiš v Govejiku. Pravijo, da je nekoč prišel vojak na dopust in šel proti Ledinam v mraku. Padel je v brezdno. Pod nogami se mu je bila naenkrat udrla zemlja. Iz brezdna ga je na njegovo vpitje šele po nekaj dneh rešil drvar, ki je slučajno v bližini sekal drva. Bil je tako izstradan, da je snedel že polovico svojega jermena, opasnika. Gotovo je, da se tudi tu poizgubi vsa voda pod zemljo, zakaj studencev tu ni in ljudje rabijo navadno kapnico za pijačo in kuho. Nižje pa prihaja ta voda kot skalnica v obliki raznih studencev na prosto ali tvori podzemske tolmune, ako nima odtoka.

Pri preiskavanju jame „Pod gradom“ so naju spremljali Lovro Jereb (Matajc) iz Žirovskega Vrha, Franc in Janez Kavčič iz Osojnice. Pri jamah na Vrsniku pa Šimljevčič iz Vrsnika, za kar se jim zahvaljujeva. Slike: Razpotje, lijak na kljuki, jama pod Gradom, požiravnik za Lavrom — je napravil g. prof. B. Baebler iz Idrije, za kar se mu zahvaljujem.

Ein Beitrag zur Kenntnis der Moosflora der Karstländer.

Von Julius GŁOWACKI, Graz.

Da über die Verbreitung der Moose in den österreichischen Karstländern, insbesondere dem binnenländischen Karste, noch sehr wenig bekannt wurde, so dürften diese Zeilen den Anspruch erheben, etwas weniges zur Kenntnis dessen beigetragen zu haben, zumal darin auch eine neue Art publiziert wird, die der Verfaßer im Jahre 1910 im Gebiete des Krainischen Schneeberges entdeckte.

Die Quellen, die der Verfaßer zu der vorliegenden Zusammenstellung benützte, sind:

1. Die eigenen Aufsammlungen, die er in verschiedenen Teilen des Gebietes bewerkstellte.

2. Das Moosherbar des bekannten Bryologen Johann Breidler, das im Joanneum zu Graz aufbewahrt wird.

3. Das des verstorbenen Pfarrers Johann Šafer, der als Seelsorger längere Zeit zu Grahovo am Zirknitzer See wirkte und dort eine größere Anzahl von Moosen sammelte. Seine Sammlung ist gegenwärtig Eigentum des Fürstbischöflichen Gymnasiums zu St. Veit ob Laibach.

4. Eine kleine Sammlung von Moosen, die die Direktion des krainischen Landesmuseums dem Verfaßer leihweise zur Verfügung stellte. Sie enthielt einige Moose, die von den verstorbenen Pfarrherren Plemel und Simon Robič im krainischen Karstgebiet gesammelt wurden.

5. Eine kleine Sammlung von Moosen, die der Pfarrer von Sagrado im Görzischen Oliva Bertagnolli für das Herbarium Evers in seiner Umgebung sammelte. Die Evers'sche Sammlung ist Eigentum des botanischen Institutes der Universität in Graz.

Die schon früher publizierten Standortsangaben, wie z. B. die von Prof. Loitlesberger, wurden hier nicht wieder angeführt, weil für eine vollständige Zusammenfassung alles über das Gebiet Bekannten, dieses doch noch etwas zu wenig erforscht ist und eine solche Arbeit doch etwas zu verfrüht wäre.

Den Fördern der Arbeit spricht der Verfaßer an diesem Orte seinen Dank aus, so dem k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht, das ihm durch Verleihung von zwei Reisestipendien in den Jahren 1896 und 1904 ermöglichte, Dalmatien zu bereisen, der Direktion der krainischen Sparkasse, die durch eine Geldunterstützung eine mehrtägige Durchforschung des krainischen Karstgebietes erlaubte, ferner dem Vorstande des botanischen Institutes der k. k. Universität in Graz Prof. Dr. Karl Fritsch für die Erlaubnis zur Einsicht in die Moossammlung des Evers'schen Herbars, der Direktion des fürstbischöflichen Gymnasiums in St. Veit ob Laibach für die leihweise Überlassung des Šafer'schen Moosherbars, der Direktion des krainischen Landesmuseums für die leihweise Übersendung mehrerer Moose des dortigen Herbars, ferner dem Kustos der botanischen Abteilung am Landes-Museum in Graz Gottlieb Marktauner-Turneretscher für die Erlaubnis der Benützung des Breidl'schen Moosherbars und für die photografische Darstellung mehrerer mikroskopischer Präparate für die dieser Abhandlung beigegebenen Tafeln, schließlich dem krainischen Musealverein, der in munifizenter Weise diesen Aufsatz zur Publikazion übernahm und auch für die Kosten der beiliegenden Tafeln aufkam.

Auch der Forstdirektion der Fürstlich Schönburg'schen Herrschaft in Schneeberg, insbesondere dem Herrn Forst- und Domänendirektor Heinrich von Schollmayer-Lichtenberg gebührt für die liebenswürdige, dort genossene Gastfreundschaft und die in jeder Hinsicht fördernde Unterstützung bei der Erforschung des Gebietes des Krainischen Schneebergs der verbindlichste Dank, der hiemit öffentlich ausgesprochen wird.

Den Standortsangaben wurden die Namen der Sammler als Gewährsmänner in Abkürzungen beigefügt, u. z. bedeuten

B. . . . . Breidler,
Bert. . . . . Bertagnolli,
E. W. . . . . Emanuel Weiss,
G. . . . . Głowacki,
Loitl. . . . . Loitlesberger und
Š. . . . . Šafer.

Aufzählung der Arten und Standorte.

A. Hepaticae.

Riccia glauca L. — Krain: Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, G.; Grahovo am Zirknitzer See, Š.

Riccia insularis Lev. — Auf lehmiger Erde bei Fasana in Istrien (die Standortsangabe ist richtig; das Fragezeichen auf der Kapsel bezog sich auf die Bestimmung; diese Angabe ist in K. Müll. Die Leberm. Deutschl., Österr. u. d. Schweiz S. 195 richtig zu stellen), 10 *m*, G.

Riccia sorocarpa Bisch. — Krain: Žerovnica am Zirknitzer See, Š.

Riccia nigrella D. C. — Istrien: Vincural und Torre Movidlal b. Pola, 20 *m*, G.

Riccia fluitans L. — Krain: Auf dem Laibacher Moore, Berr.

Targionia hypophylla L. — Dalmatien: Čajković, E. W.; Dobrota bei Cattaro, 10 *m*, G.

Plagiochasma rupestre (Forst.) St. — Dalmatien: Porto Rosario, E. W.; Skaljari bei Cattaro, 100 *m*, G.

Reboulia hemisphaerica (L.) Raddi. — Kroatien: Schloßruine von Buccari, 50 *m*, G.; Dalmatien: Jezero auf der Insel Arbe, 70 *m*, G.; Dobrota bei Cattaro, 10 *m*, G.

Grimaldia dichotoma Raddi. — Dalmatien: Halbinsel Lapad bei Ragusa, E. W.

Grimaldia fragrans (Balb.) Corda. – Krain: Auf dem Schloßberge von Adelsberg, 650 *m*, B.

Neesiella rupestris (Nees) Schiffn. — Krain: Slivnica bei Zirknitz, Š.

Fegatella conica Corda. — Krain: Bei Gurkfeld, 200 *m*, G.; Sele und Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, G.; Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, G.

Lunaria cruciata (L.) Dum. — Dalmatien: Monte Grabova auf der Insel Meleda, E. W.; Gionchetto bei Ragusa, E. W.

Preissia commutata Nees. — Krain: Klanska polica bei Laas, 1150 m, G.

Marchantia polymorpha L. — Krain: Laibacher Morast, Pl.

Aneura pinguis Dum. — Krain: Šiškaberg bei Laibach, 350 *m*, B.; Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, G.

Aneura multifida (L.) Dum. — Krain: Šiškaberg und Gleinitzgraben bei Laibach, 350 *m*, B.

Aneura latifrons Lindb. — Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, G.; im Friedrichsteiner-Wald bei Gottschee, 900 *m*, G.

Aneura palmata (Hedw.) Dum. — Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, G.; Klein Suchen und Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 850—900 *m*, G.

Metzgeria furcata (L.) Lindb. — Krain: Quellschlucht beim Schlosse Schneeberg, 600 *m*, G.; Gašperjev hrib auf dem Krainer Schneeberge, 1400 m, G.; Sele, Klein Suchen und Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 450—900 *m*, G.; Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, G; Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 700 *m*, G.; Lusinamoro und St. Daniele bei Pola, 30 *m*, G.; Ponikva auf der Insel Veglia, 60 *m*, G.; Dalmatien: Dundo Wald auf der Insel Arbe, 80 *m*, G.; Kom auf der Insel Curzola, 500 *m*, G.

Metzgeria conjugata Lindb. — Krain: Gleinitzgraben bei Laibach, 350 *m*, B.; Moschwald, Friedrichsteiner Wald und Klein Suchen bei Gottschee, 450—900 *m*, G.

Metzgeria pubescens (Schrank) Raddi. — Krain: Auf der Slivnica bei Zirknitz, Š. Črni dol auf dem Krainer Sneeberge bei Ill. Feistritz, 1050 *m* (Em. Weiss).

Pellia epiphylla (L.) Lindb. — Krain: Šiškaberg bei Laibach, 350 *m*, B.; Istrien: am Betača-Bache bei Boljunc, 60 *m*, G.

Pellia Fabbroniana Raddi. — Krain: Žerovnica bei Zirknitz, Š.; Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, G.

Blasia pusilla L. — Krain: Zagodov vrh bei Idria, Leithe.

Fossombronia caespitiformis De Not. — Dalmatien: Gionchetto-Tal bei Ragusa, E. W.

Marsupella Funckii (W. u. M.) Dum. — Krain: Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, G.

Haplozia crenulata (Sm.) Dum. — Krain: Šiškaberg bei Laibach, 400 *m*, B.

Haplozia riparia (Tayl.) Dum. — Krain: Mlinarjev graben bei Ratschach, 200 *m*, G.; Trstenik am Zirknitzer See, Š. Görz: Quellen des Lokavac bei Monfalcone, 3 *m*, Loitl. Istrien: am Betača-Bache bei Boljunc, 60 *m*, G.

Haplozia atrovirens (Schleich) Dum. — Krain: Strmec bei Zirknitz, Š.; Sele bei Gottschee, 450 *m*, G.

Haplozia pumila (With.) Dum. — Krain: Stibrk bei Zirknitz, Š.

Haplozia lanceolata (Schrad.) Dum. — Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, G.

Sphenolobus Hellerianus (Nees) Steph. — Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, G.

Sphenolobus minutus (Crantz) Steph. — Istrien: Studena bei Klana, 600 *m*. G.

Sphenolobus exsectiformis (Breidl.) Steph. — Krain: Göttenitzer Schneeberg bei Gottschee, 1250 *m*, G.

Lophozia ventricosa (Dicks.) Dum. — Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, G.

Lophozia Muelleri (Nees) Dum. — Krain: Gleinitzgraben bei Laibach, 400 *m*, B.; Moschwald und Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 450—900 *m*, G.; zwischen Planina und Adelsberg, 500 *m*, B.

Lophozia badensis (Gottsche) Schiffn. — Krain: Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, G.

Lophozia turbinata (Raddi) Steph. — Dalmatien: Komolac bei Ragusa, E. W.

Plagiochila asplenioides (L.) Dum. — Krain: In der Quellschlucht beim Schlosse Schneeberg nächst Laas, ca. 600 *m*, G.; Globoka dolina und Nova

Kračina auf dem Krainer Schneeberge, 1350—1400 *m*, G.; Sele, Klein Suchen und Hornwald bei Gottschee, 450—850 *m*, G. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 700 *m*, G.

var heterophylla. Nees. — Krain: Žerovnica bei Zirknitz, Š.

Pedinophyllum interruptum (Nees) Lindb. — Krain: Quellschlucht beim Schlosse Schneeberg unweit Laas, 600 *m*, G.; Moschwald und Sele bei Gottschee, 450 *m*, G. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 700 *m*, G.

Leptoscyphus Taylori (Hook.) Mitt. — Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge 1350 *m*, G.; Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, G.

Lophocolea bidentata (L.) Dum. — Krain: Sele und Klein Suchen bei Gottschee, 450—850 *m*, G.

Lophocolea heterophylla (Schrad.) Dum. — Krain: Germes auf dem Laibacher Moor, 300 *m*, B.; Klein Suchen und Hornwald bei Gottschee, 800—850 *m*, G.; Klanska polica bei Laas, 1150 *m*, G; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, G.

Lophocolea minor Nees. — Krain: Golovec bei Laibach, 400 *m*, B.; Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, G.

Chiloscyphus polyanthus (L.) Corda. — Krain: Sele bei Gottschee, 450 *m*, G.

var. rivularis Loe. — Krain: Trstenik bei Zirknitz, Š.

Cephalozia bicuspidata (L.) Dum. — Krain: Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, G.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, G.; Dalmatien: Jezero auf der Insel Arbe, 70 *m*, G.

var. setulosa Spruce. — Krain: Golovec bei Laibach, 400 *m*, B.

Cephalozia media Lindb. — Krain: Klein Suchen, Friedrichsteiner Wald und Hornwald bei Gottschee, 800—900 *m*, G.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, G.

Cephalozia reclusa (Tayl.) Dum. — Krain: Verbotener Wald bei Planina, 700 *m*, B.

Cephaloziella byssacea (Roth). — Krain: Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, G. Istrien: Fasana bei Pola, 40 *m*, G.

Nowellia curvifolia (Dicks.) Mitt. — Krain: Klein Suchen, Friedrichsteiner Wald und Hornwald bei Gottschee, 800—900 *m*, G.; Verbotener Wald bei Planina, 700 *m*, B.; Javornik bei Adelsberg, Š.

Odontoschisma denudatum (Nees) Dum. — Krain: Klein Suchen und Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 850—900 *m*, G.

Kantia trichomanis (L.) Gray. — Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, G. Dalmatien: Dundo-Wald auf der Insel Arbe, 80 *m*, G.

Bazzania triangularis (Schleich.) Lindb. — Krain: Gleinitzgraben bei Laibach, 400 *m*, B.

Bazzania trilobata (L.) Gray. — Krain: Göttenitzer Schneeberg bei Gottschee, 1250 *m*, G.

Lepidozia reptans (L.) Dum. — Krain: Friedrichsteiner Wald und Hornwald bei Gottschee, 800—900 *m*, G.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, G.

Blepharostoma trichophyllum (L.) Dum. — Krain: Klein Suchen, Göttenitzer Schneeberg, und Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 850—1250 *m*, G.; Unter St. Anna bei Zirknitz, Š.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, G.

Trichocolea tomentella (Ehrh.) Dum. — Krain: Gleinitzgraben bei Laibach, 400 *m*, B.; Sele bei Gottschee, 450 *m*, G.

Diplophyllum albicans (L.) Dum. — Krain: Golovec bei Laibach, 400 *m*, B.; Istrien: Dletvo-Wald bei Klana, 750 *m*, G.

Scapania umbrosa (Schrad.) Dum. — Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, G.; Göttenitzer Schneeberg bei Gottschee, 1250 *m*, G.

Scapania curta (Mart.) Dum. — Krain: Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 850 *m*, G.

Scapania helvetica Gottschee. — Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, G.; Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, G.

Scapania nemorosa (L.) Dum. — Krain: Golovec und Gleinitzer Graben bei Laibach, 400 *m*, B. Görz: Panowitzer Wald bei Görz, Loitl. Istrien: Studena bei Klana, 600 *m*, G.

Scapania aspera Born. — Krain: Gleinitzgraben bei Laibach, 400 *m*, B.

Scapania aequiloba (Schwägr.) Dum. — Krain: Moschwald und Klein Suchen bei Gottschee, 450—850 *m*, G.; bei Gurkfeld, 200 *m*, G.; Strmec und Žerovnica bei Zirknitz, Š.; Globoka dolina und Nova Kračina auf dem Krainer Schneeberge, 1350—1400 *m*, G.; Kroatien: Bukova gora bei Čabar 1300 *m*, G. Istrien: Dletvo Wald und Rečina Quelle bei Klana, 320—700 *m*, G. Dalmatien: Crljena zemja auf der Insel Arbe, 80 *m*, G.

Radula complanata (L.) Dum. — Krain: Klein Suchen und Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 850—900 *m*, G.; Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, G.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, G. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 700 *m*, G.; St. Daniele bei Pola, 30 *m*, G.; Ponikva bei Veglia, 70 *m*, G. Dalmatien: Dundo Wald auf der Insel Arbe, 80 *m*, G.

var. propagulifera, Hook. — Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, G.; Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, G.

Madotheca laevigata (Schrad.) Dum. — Moschwald und Klein Suchen bei Gottschee, 450 - 850 *m*, G.

Madotheca platyphylla (L.) Dum. — Krain: Mlinarski graben bei Ratschach, 200 *m*, G.; bei Gurkfeld, 200 *m*, G.; Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, G.; Žerovnica bei Zirknitz, Š. Görz: Görzer Volksgarten, 80 *m*, B.; Triest: Im Walde von Lipica, 400 *m*, G. Istrien: Dletvo Wald und Rečina Quelle bei Klana, 320—700 *m*, G.; Dignano bei Pola, 150 *m*, G.; Ponikva auf der Insel Veglia, 70 *m*, G. Dalmatien: Kom auf der Insel Curzola, 500 *m*, G.

Madotheca rivularis Nees. — Krain: Nußdorf bei Adelsberg, 550 *m*, G.

Cololejeunia calcarea (Lib.) Spr. — Krain: Quellschlucht beim Schlosse Schneeberg nächst Laas, 600 *m*, G.

Lejeunia serpyllifolia Lib. — Krain: Germes auf dem Laibacher Moore, 300 *m*, B.; Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, G.; Slivnica bei Zirknitz, Š. Istrien: Kaiserwald und Lusinamoro bei Pola, 40 *m*, G.; Anlagen gegen den Elisabethfels bei Abbazia, 50 *m*, B. Dalmatien: Kom auf der Insel Curzola, 500 *m*, G.

var. planiuscula Lindb. — Krain: Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, G.

Frullania dilatata (L.) Dum. — Krain: Moschwald, Klein Suchen und Hornwald bei Gottsche, 450—850 *m*, G.; Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, G.; Nußdorf bei Adelsberg, 500 *m*, G.; Grahovo am Zirknitzer See, Š. Triest: Bei Zaule, 10 *m*, G. Istrien: Rečina Quelle bei Klana, 350 *m*, G.; Siana und Galesano bei Pola, 40—100 *m*, G.

var. microphylla Dum. – Krain: Hornwald bei Gottschee, 800 *m*, G.; Slivnica beim Zirknitzer See, Š. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 700 *m*, G.

Frullania Cesatiana De Not. — Görz: Am Isonzo bei Salcano, Loitl.

Frullania fragilifolia Tayl. — Krain: Klein Suchen und Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 850—900 *m*, G. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 700 m, G. Dalmatien: Kom auf der Insel Curzola, 500 *m*, G.

Frullania tamarisci (L.) Dum. — Krain: Verbotener Wald bei Planina, 700 *m*, B.; Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, G.

Anthoceros punctatus L. — Krain: Waitsch bei Laibach, Deschm.

Musci.

Sphagnum cymbifolium (Ehrh.) Warnst. — Krain: Koseze bei Laibach, 300 *m*, Š. B.; Laibacher Moor, Rob.

var. brachycladum. — Krain: Laibacher Moor und Golovec bei Laibach, 300—400 *m*, B.

Sphagnum medium Limpr. Krain: Laibacher Moor, 300 *m*, B.

Sphagnum papillosum Lindb. — Krain: Laibacher Moor, 300 *m*, B.

Sphagnum teres Ängstr. — Krain: Šiškaberg und Golovec bei Laibach, 350 *m*, B.

Sphagnum recurvum (P. B.) R. u. W. — Krain: Koseze bei Laibach, 300 *m*, B.

var. amblyphyllum (Russ.) Warnst. — Krain: Koseze und Golovec bei Laibach, 300—350 *m*, B.

Sphagnum cuspidatum (Ehrh.) Russ. u. Warnst. — Krain: Germes bei Laibach, 300 *m*, B.

var. falcatum Russ. — Ebendaselbst.

Sphagnum fimbriatum Wils. — Krain: Laibacher Moor, Rob.

Sphagnum Girgensohnii Russ. — Krain: Bloke am Zirknitzer See, Š.

Sphagnum rubellum Wils. — Krain: Koseze bei Laibach, Egger.

Sphagnum acutifolium (Ehrh.) Russ. u. Warnst. — Krain: Begunje am Zirknitzer See, Š.

Sphagnum contortum (Schultz) Limpr. — Krain: Koseze bei Laibach, 300 *m*, B. Š.

Sphagnum platyphyllum (Sull.) Warnst. — Krain: Koseze bei Laibach, 300 *m*, B.

Sphagnum rufescens (Br. germ.) Warnst. — Krain: Koseze und Kamna gorica bei Laibach, 300 *m*, B.

Archidium alternifolium (Dicks.) Schimp. — Krain: Zwischen Adelsberg und Nußdorf, fr., 550 *m*, B.

Bruchia palustris (Br. eur.) Hampe. — Krain: Koseze bei Laibach, 300 *m*, fr., B.

Trematodon ambiguus (Hedw.) Hornsch. — Krain: Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, fr., G.

Pleuridium alternifolium (Dicks.) Rabh. — Krain: Nußdorf bei Adelsberg, 550 *m*, fr., G.; bei Adelsberg, 550 *m*, fr., B.; Kamna gorica bei Grahovo am Zirknitzer See, fr., Š.

Pleuridium subulatum (Huds.) Rabh. — Krain: Im Walde bei Koseze nächst Laibach, 300 *m*, fr., B.

Ditrichum flexicaule (Schleich.) Hampe. — Krain: Moschwald und Klein Suchen bei Gottschee, 450–850 *m*, st., G.; Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st., G.; Nußdorf bei Adelsberg, 550 *m*, st., B.; Nova Kračina bis auf den Hochschneeberg, 1500—1796 *m*, st., G.; am Fusse der Slivnica am Zirknitzer See, st., Š.; Kroatien: Monterovo bei Čabar, 1250 *m*, st. G. Istrien: Auf dem Berge Slavnik, 1000 *m*, st., G.; Vermo bei Pisino, 260 *m*, st, G; Dubrava bei Chersano, 100 *m*, st., G. Dalmatien: Vermač bei Cattaro, E. W.

Ditrichum homomallum (Hedw.) Hampe. — Istrien: Dubrava bei Chersano, 100 *m*, st., G.

Ditrichum vaginans (Sull.) Hampe. — Krain: Am Fusse des Šiškaberges bei Laibach, 300 *m*, st., B.

Ditrichum pallidum (Schrad.) Hampe. — Istrien: Val di Becco und Vincural bei Pola, 40 *m*, fr., G.

Ceratodon purpureus (L.) Brid. — Krain: Laibacher Moor, 300 *m*, fr., B.; Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.; Žerovnica am Zirknitzer See, Š.; Nova Kračina auf dem Krainer Schneeberge, 1500 *m*, fr., G.; Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, fr., G. Dalmatien: Crljena zemja auf der Insel Arbe, 80 *m*, fr., G.

var. brevifolius Milde. — Dalmatien: St. Pietro auf der Insel Arbe, 30 *m*, st., G.

Cheilotheca chloropus (Brid.) Lindb. — Istrien: Bei der Torre Movidlal und auf dem Monte Carozza bei Pola, 30—40 *m*, st., G.

Distichium capillaceum (Sw.) Br. eur. — Krain: an der Strasse von Adelsberg nach Planina, 600 *m*, fr., B.; Nova Kračina auf dem Krainer Schneeberge, 1500 *m*, fr., G.

Seligeria pusilla (Ehrh.) Br. eur. — Krain: Mlinarjev graben bei Ratschach, 200 *m*, fr., G. Istrien: In der Foiba bei Pisino, 250 *m*, fr., G.

Dicranella heteromalla (L.) Schimp. — Görz: Ternowaner Wald, 1000 *m*, Loitl. Istrien: Bei Fasana, 30 *m*, st, G.

Dicranella varia (Hedw.) Schimp. — Krain: Am Mitala-Fall an der Save bei Sagor, 200 *m*, fr., G.; Žerovnica am Zirknitzer See, fr., Š. Istrien: Bei Pedena, 100 *m*, fr., G.; bei Chersano, 450 *m*, fr., G.; Valdibecco bei Pola, 40 *m*, fr., G. Dalmatien: Dundo Wald auf der Insel Arbe, 80 *m*, fr., G.; Skaljari bei Cattaro, 100 *m*, fr., G.

var. tenuifolia (Bruch.) Br. eur. — Krain: Mitala-Fall bei Sagor, 200 *m*, fr., G. Istrien: Bei Pedena, 50 *m*, fr., G.; bei Čepić, 60 *m*, fr., G.; Prato grande und Valldibecco bei Pola, 20—40 *m*, fr., G. Dalmatien: Skaljari bei Cattaro, 100 *m*, fr., G.

Oreowcisia Bruntoni (Sm.) Milde. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.

Dichodontium pellucidum (L.) Schimp. — Krain: Sele bei Gottschee, 450 *m*, st., G.

Dicranum spurium Hedw. — Krain: Auf dem Wege von Rakovnik gegen den Golovec, 350 *m*, B.

Dicranum undulatum Ehrh. — Istrien: Bei Pedena, 300 *m*, st., G.

Dicranum Bonjeanii De Not. — Krain: Grahovo am Zirknitzer See, st., Š.

var. polycladum Br. eur. — Krain: Koseze bei Laibach, 300 *m*, st., B.

Dicranum scoparium (L.) Hedw. — Krain: Moschwald und Göttenitzer Schneeberg bei Gottschee, 450—1250 *m*, fr., G.; Grahovo am Zirknitzer See, fr.,

Š.; Klanska polica bei Laas, 1150 *m*, fr., G.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, fr., G. Istrien: Bei Pedena, 300 *m*, st., G.

var. Hartelii m. — Dalmatien: Kom auf der Insel Curzola, 500 *m*, G. (D. Hartelii mihi Gymn. Progr. Marburg, 1902, Beitrag zur Laubmoosflora der östr. Küstenländer). Diese Form ist als eine auffallende Varietät von D. scoparium zu betrachten und stellt nicht, wie ich früher glaubte, eine eigene Species vor. Sie hat verhältnismäßig stark gewellte Blätter, stimmt jedoch im Bau der Blattrippe mit der typischen Form überein.

var. orthophyllum Brid. — Krain: Auf der Slivnica und bei Stiberk am Zirknitzer See, Š.

Dicranum congestum Brid. — Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, fr., G.

var. longirostrum Br. eur. — Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, fr., G.

Dicranum montanum Hedw. — Krain: Wälder bei Koseze nächst Laibach, 300 *m*, fr., B.; auf der Slivnica am Zirknitzer See, st., Š.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, st., G.

Dicranum strictum Schleich. — Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, st., G.; Moschwald und Hornwald bei Gottschee, 450—800 *m*, st., G.

Dicranum viride (Sull. u. Lesq.) Lindb. — Krain: Auf der Slivnica bei Zirknitz, st., Š.

Dicranum longifolium Ehrh. — Krain: Göttenitzer Schneeberg bei Gottschee auf alten Buchenstämmen, 1200 *m*, st., G.

Dicranum Sauteri Schimp. — Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, st., G.

var. hamatum mihi, mit hakig gebogenen Blättern. Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, st., G.

Campylopus subulatus Schimp. — Krain: Auf dem Wege von Adelsberg gegen Nußdorf, st., 550 *m*, B.

Campylopus flexuosus (L.) Brid. — Krain: Golovec und Šiškaberg bei Laibach, 350 *m*, st., B.

Campylopus pyriformis (Schultz) Brid. — Krain: Laibacher Moor, st., B.

Dicranodontium longirostre (Starke) Schimp. — Krain: Germes auf dem Laibacher Moore, 300 *m*, st., B.; Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 850 *m*, st., G.; Nanos, Rob.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, st., G.

Leucobryum glaucum (L.) Schimp. — Krain: Golovec bei Laibach, 400 *m*, fr., B.; Stiberk am Zirknitzer See, st., Š. Görz: Panowitzer Wald bei Görz, Loitl.; Istrien: Studena bei Klana, 400 *m*, st., G.

Fissidens bryoides (L.) Hedw. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G. Istrien: Monte S. Daniele bei Pola, 100 *m*, fr., G. Dalmatien: Campo Marzio und an der Höhle Jezero auf der Insel Arbe, 10—70 *m*, fr., G.

Fissidens impar Mitt. — Istrien: Kaiserwald und Valldibecco bei Pola, 40 *m*, fr., G. Dalmatien: Halbinsel Lapad bei Ragusa, fr., E. W.

Fissidens incurvus Starke. — Istrien: Pola, E. W.; Siana und Lusinamoro bei Pola, 40 *m*, fr., G.; Dalmatien: Dundo Wald und an der Höhle Jezero auf der Insel Arbe, 70—80 *m*, fr., G.; Halbinsel Lapad bei Ragusa, E. W.

Fissidens tamarindifolius (Don.) Brid. — Dalmatien: Halbinsel Lapad bei Ragusa, E. W.

Fissidens Bambergeri Schimp. — Dalmatien: Gionchetto bei Ragusa, E. W.

Fissidens pusillus Wils. — Krain: Pod Miklavom bei Zirknitz, Š.; Quellschlucht beim Schlosse Schneeberg nächst Laas, 600 *m*, fr., G. Istrien: Monte S. Daniele bei Pola, fr., 100 *m*, G.

Fissidens crassipes Wils. — Krain: Lipsenj am Zirknitzer See, fr., Š.

var. curtus Limpr. — Krain: Lipsenj am Zirknitzer See, fr., Š.

Fissidens Mildeanus Schimp. — Krain: In der Magdalena Quelle an der Slivnica beim Zirknitzer See, st., Š.; Istrien: In Betačabache bei Boljunc, 50 *m*, st., G.

Fissidens adiantoides (L.) Hedw. — Krain: Utiker Wiesen bei Laibach, 300 *m*, fr., B. Istrien: Im Dragatale bei Antignana, 150 *m*, fr., G.

Fissidens cristatus Wils. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st., G.; Sele, Klein Suchen und Hornwald bei Gottschee, 450—850 *m*, fr., G.; Kleinhäusel bei Planina, 450 *m*, B.; Grahovska gora am Zirknitzer See, Š.; In der Quellschlucht am Schlosse Schneeberg bei Laas, 600 *m*, fr., G.; Klanska polica bei Laas, 1150 *m*, st., G.; Nova Kračina auf dem Krainer Schneeberge, 1500 *m*, st., G. Görz: Castellnuovo bei Sagrado, fr, Bert. Istrien: Studena bei Klana, 600 *m*, st., G.; Auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 900 *m*, st., G.; Gorenji Konec bei Boljunc, 100 *m*, st. G.; Monte Carrozza und Monte S. Daniele bei Pola, 40—100 *m*, fr., G. Dalmatien: Crljena zemja auf der Insel Arbe, 80 *m*, fr., G.; auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 500 *m*, st., G.; Porto Rosario und Ombla Quelle bei Ragusa, E. W.; Insel Lacroma bei Ragusa, 30 *m*, st., G.

Fissidens taxifolius (L.) Hedw. — Krain: Hornwald bei Gottschee, 800 *m*, st., G.; auf der Slivnica am Zirknitzer See, Š.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1350 *m*, st., G. Istrien: Dubrava bei Chersano, 100 *m*, fr., G.; Prato grande, Siana und Lusinamoro bei Pola, 40—50 *m*, fr., G. Dalmatien: Dundo Wald und Campo Marzio auf der Insel Arbe, 30—80 *m*, fr., G.; Insel Lacroma bei Ragusa, 30 *m*, fr., G.

Aschisma carniolicum (W. u. M.) Lindb. — Istrien: Auf lehmiger Erde bei St. Pellegrino nächst Fasana, 30 *m*, fr., G.

Astomum crispum (Hedw.) Hampe. — Krain: Nußdorf bei Adelsberg, 550 *m*, fr., B.; Triest: Bazovica auf dem Karste, 370 *m*, fr., G. Dalmatien: Sutvaradonja bei Cattaro, 70 *m*, fr., G. (Eine kleinere Form).

Astomum Levieri Limpr. — Istrien: Pola, E. W., Melling; Valldibecco bei Pola, 40 *m*, fr., G.

Hymenostomum rostellatum (Brid.) Schimp. — Krain: Auf dem Wege von Adelsberg gegen Nußdorf, 550 *m*, fr., G.

Hymenostomum microstomum (Hedw.) R. Br. — Krain: Auf dem Wege von Adelsberg gegen Nußdorf, 550 *m*, fr., B. G.; Grahovo, Lipsenj und Kamna gorica bei Zirknitz, Š.

var. brachycarpum (Br. germ.) Hüben. — Kamna gorica bei Žerovnica am Zirknitzer See, Š.

Hymenostomum tortile (Schwägr.) Br. eur. — Görz: Bei Sagrado, fr., Bert.; Triest: Bei Triest, Venturi; Servola, Zaule, Katinar und Bazovica, 10—400 *m*, fr., bei Miramare, Angerer, G. Istrien: Bei Borst 180 *m*, Boljunc 70 *m*, Pinguente 100 *m*, Montona 250 *m*, Vermo 300 *m*, Pisino 350 *m*, Antignana 200 *m*,

Pedena 350 *m*, Galesano 100 *m* und Pola 30—40 *m*, fr., G.; bei Lovrana und Ika 20 *m*, fr., B.; bei Veglia und Malinska auf der Insel Veglia 20—100 *m*, fr., G. Dalmatien: Campo Marzio, S. Pietro und Crljena zemja auf der Insel Arbe, 20—80 *m*, fr., G.; Halbinsel Lapad, Komolac, Canosa und Šuma bei Ragusa, fr., E. W.; Monte Sergio und S. Giacomo bei Ragusa, 20—400 *m*, fr., G.; Dobrota und Skaljari bei Cattaro, 30—100 *m*, fr., G. Kroatien: Burgruine von Buccari, 50 *m*, fr., G.

Weisia rutilans (Hedw.) Lindb. — Krain: Golovec bei Laibach, 400 *m*, fr., B.; Sele bei Gottschee, 450 *m*, fr., G.; Nußdorf bei Adelsberg, 350 *m*, fr., B.

Weisia Wimmeriana (Sendtn) Br. eur. var. muralis (Spruce.) Breidl. — Krain: Sv. Ambrož bei Zirknitz, fr., Š. Istrien: Bei Veglia auf der Insel Veglia 70 *m*, fr., G.; auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 800 *m*, fr., G.

Weisia crispata (Br. germ.) Jur. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.; Grahovo am Zirknitzer See, fr., Š. Triest: Bazovica auf dem Karste, 400 *m*, fr., G. Istrien: Auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 800 *m*, fr., G.; Gorenji Konec bei Boljunc, 100 *m*, fr., G.; bei Vermo 300 *m*, Pedena 250 *m*, Galesano und Monte S. Daniele bei Pola 100 *m*, fr., G. Dalmatien: Insel Lesina, Erber.; Monte Sergio und Insel Lacroma bei Ragusa, 20—400 *m*, fr., G.; Skaljari bei Cattaro, 100 *m*, fr., G.

Weisia viridula (L.) Hedw. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.; zwischen Adelsberg und Nußdorf, 350 *m*, fr., G. Istrien: Gorenji Konec bei Boljunc, 100 *m*, fr., G.; bei Pedena, 300 *m*, fr., G.; Galesano, Siana, Monisca und Lusinamoro bei Pola, 40—100 *m*, fr., G. Dalmatien: Campo Marzio und Dundo Wald auf der Insel Arbe, 20—80 *m*, fr., G.; Halbinsel Lapad, E. W. und St. Giacomo bei Ragusa, 20 *m*, fr., G.; Porto Palazzo, E. W.

var. amblyodon (Brid.) Br. eur. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.; Lipsenj am Zirknitzer See, Š.; bei Pedena, 300 *m*, fr., G.; bei Valldibecco und auf dem Monte Carrozza bei Pola, 40 *m*, fr., G.; Abbazia, 20 *m*, fr., B.; Görz: Bei Divača, Angerer. Dalmatien: Gionchetto bei Ragusa, E. W.; Berg Vermač bei Cattaro, E. W.

Gymnostomum rupestre Schleich. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.; Nad Martinjakom bei Grahovo am Zirknitzer See, fr., Š. Görz: Kostanjevica, 140 *m*, st., B.; Dalmatien: Halbinsel Lapad bei Ragusa, 100 *m*, st., G.; Svitjalo brdo bei Smokvica auf der Insel Curzola, 300 *m*, st., G.

Gymnostomum calcareum Br. germ. — Krain: Rechtes Ufer der Save bei Sagor, 220 *m*, fr., B.; Sele bei Gottschee, 450 *m*, st., G. Görz: Am Isonzoufer und auf Kostanjevica bei Görz, 50—140 *m*, st. B. Dalmatien: Halbinsel Lapad bei Ragusa, E. W.

Hymenostylium curvirostre (Ehrh.) Lindb. — Krain: Mlinarjev graben bei Ratschach, 200 *m*, fr., G.

var. scabrum Lindb. — Krain: Am Mitala-Wasserfall bei Sagor, 220 *m*, fr., G.

var. cataractarum Schimp. — Ebendaselbst, st., B., G.

Eucladium verticillatum (L.) Br. eur. — Krain: An der Save zwischen Sagor und Trifail, 220 *m*, fr., B., G.; Lipsenj am Zirknitzer See, fr., Š. Görz: Am Isonzo bei Görz, B. Istrien: An der Betača bei Boljunc, 60 *m*, st., G. Dalmatien: Molin bei St. Pietro auf der Insel Arbe, 10 *m*, st., G.; Grabova bei Ragusa, E. W.

Eucladium commutatum mihi (E. angustifolium mihi, Bryol. Beitr. aus dem Okkupationsg. I. p. 194); Ö. B. Z. 1909, p. 3; Ö. B. Z. 1909 Nr. 6, p. 3. — Molin bei St. Pietro auf der Insel Arbe, 10 *m*, st., G.

Eucladium styriacum mihi (Ö. B. Z. 1909, Nr. 6 p. 1). — An der Grotte von Sele bei Gottschee, 450 *m*, st., G. Dalmatien: Jezero und Val Campora auf der Insel Arbe, 15—70 *m*, st, G.

Trichostomum cylindricum (Bruch.) C. M. — Krain: Gleinitzgraben bei Laibach, 400 *m*, st., B.

Trichostomum caespitosum (Bruch.) Jur. — Istrien: Valldibecco bei Pola, 40 *m*, fr., G.

Trichostomum crispulum Bruch. — Krain: Grahovo am Zirknitzer See, Š. Triest: Bei Zaule, 20 *m*, fr., G. Istrien: Auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 800 *m*, st., G.; bei Podgorje, 500 *m*, st., G.; bei Vermo, 300 *m*, fr., G.; bei Pedena, 350 *m*, st., G.; bei Galesano, Siana, Monte St. Daniele, Valldibecco und Monte Carozza bei Pola, 40—100 *m*, z. T. fr., G.; Malinska auf der Insel Veglia, 30 *m*, st., G. Dalmatien: Val Campora und Val di St. Pietro auf der Insel Arbe, 15-30 *m*, st, G.; Brozze und Gionchetto bei Ragusa, fr., E. W.; Monte Sergio, St. Giacomo, Lapad und Insel Lacroma bei Ragusa, 20—100 *m*, st., G.; Dobrota und Skaljari bei Cattaro, 30—100 *m*, st., G.

var. brevifolium Schimp. — Istrien: Boschetto bei Pola, 40 *m*, st., G. Dalmatien: Val Campora auf der Insel Arbe, 20 *m*, st., G.

var. angustifolium Schimp. — Istrien: Boljunc bei Muggia, 70 *m*, st., G. Dalmatien: Insel Lacroma bei Ragusa, 20 *m*, st., G.; Skaljari und Sutvara donja bei Cattaro, 80-100 *m*, st., G.

var. elatum Schimp. — Krain: An der Save bei Sagor, 200 *m*, st., B. Istrien: Dubrava bei Chersano, 50 *m*, st., G. Dalmatien: Dundo Wald und Crljena zemja auf der Insel Arbe, 80 *m*, st., G.; Krtinja bei Blato auf der Insel Curzola, 100 *m*, st., G.; Insel Lacroma bei Ragusa, 20 *m*, st., G.; Dobrota und Sutvara donja bei Cattaro, 20-80 *m*, st, G.

Trichostomum brachydontium Bruch. — Krain: An der Save bei Sagor, 200 *m*, st. B.; Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, st., G. Görz: Am Isonzo bei Görz, st., B. Istrien: Boljunc bei Muggia, 70 *m*, st., G.; bei Vermo, 300 *m*, fr., G.; bei Chersano, 50 *m*, st., G.; Monte St. Daniele, Lusinamoro und Monte Carrozza bei Pola, 40—100 *m*, st., G.; bei Galesano, 100 *m*, st., G.; bei Rovigno, 20 *m*, st., G.; Malinska auf der Insel Veglia, 30 *m*, st., G.; Scoglio Coludraz, Tomm.; Lussin piccolo und Cigale auf der Insel Lussin, fr., Tomm. Dalmatien: Insel Lesina, fr., Unger; Val Campora, Campo Marzio und Capo Fronte auf der Insel Arbe, 15—70 *m*, st., G.; Gionchetto bei Ragusa, E. W. Bei Blato und Pupnata auf der Insel Curzola, 100—500 *m*, st, G.; St. Giacomo, Insel Lacroma und Monte Sergio bei Ragusa, 30—300 *m*, z. T. fr., G.; Skaljari bei Cattaro, 120 *m*, st., G.

Tortella inflexa (Bruch.) Broth. — Istrien: Boschetto bei Pola, 40 *m*, st., G.; bei Galesano, st. 100 *m*, G.; bei Veglia auf der Insel Veglia, 100 *m*, st., G. Dalmatien: Campo Marzio und Val Campora auf der Insel Arbe, 20—30 *m*, st., G.

Tortella flavovirens (Bruch.) Broth. — Istrien: In der Foiba von Pisino, 250 *m*, st., G.; Monte Carrozza und Lusinamoro bei Pola, 40 *m*, st., G.; an der Strasse gegen Malinska und Ponikva bei Veglia auf der Insel Veglia, 20—100 m st., G. Dalmatien: Dundo-Wald auf der Insel Arbe, 80 *m*, st., G.; Halbinsel Lapad bei Ragusa, 40 *m*, st., E. W., G.; St. Giacomo bei Ragusa, 20 *m*, st., G.; bei Blato, Smokvica und Pupnata auf der Insel Curzola, 150—450 *m*, st., G.

Tortella viridiflava (De Not.) Broth. — Istrien: Ponikva auf der Insel Veglia, 20 *m*, st., G. Dalmatien: Val Campora auf der Insel Arbe, 20 *m*, st., G.;

Krtinja bei Blato auf der Insel Curzola, 150 *m*, st, G.; Halbinsel Lapad, St. Giacomo und Insel Lacroma bei Ragusa, 20—30 *m*, st., G.

Tortella Bambergeri (Schimp.) Broth. — Nova Kračina auf dem Krainer Schneeberge, 1500 *m*, st., G.

Tortella nitida (Lindb.) Broth. — Görz: Im Weichbilde der Stadt, st., B. Istrien: Studena bei Klana, 500 *m*, st., G.; Dignano und Monte Carrozza bei Pola, 40—100 *m*, st., G.; bei Lovrana, B.; auf dem Wege von Abbazia gegen Veprinac, B. Dalmatien: Val Campora und Val di St. Pietro auf der Insel Arbe, 20—30 *m*, st., G.; auf dem Berge Kom auf der Insel Curzola, 450 *m*, st., G.; Porto Rosario, E. W.; Halbinsel Lapad, St. Giacomo und Insel Lacroma bei Ragusa, 20—40 *m*, st., G.; Skaljari bei Cattaro, 100 *m*, st., G.

Tortella inclinata (Hedw.) Limpr. — Krain: An der Save bei Sagor, 200 *m*, st., B.; Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, fr., G.; bei Planina, B.; Nußdorf bei Adelsberg, B.; auf der Slivnica bei Zirknitz, Š. Triest: Bei Katinar und Bazovica auf dem Karste, 300—400 *m*, st.. G.

Tortella tortuosa (L.) Limpr. — Krain: An der Save bei Sagor, 200 *m*, fr., B., G.; Klein Suchen und Göttenitzer Schneeberg bei Gotschee, 850 bis 1290 *m*, st., G.; Nußdorf bei Adelsberg, 700 *m*, fr., B.; Strmec und Stibrk am Zirknitzer See, Š.; Globoka dolina bis auf die Spitze des Krainer Schneeberges, 1250—1790 *m*, st., G.; Klanska polica bei Laas, 1150 *m*, fr., G. Triest: Bei Katinar, Bazovica und Lipica auf dem Karste, 300—400 *m*, st., G. Istrien: Am Betača-Bache bei Boljunc nächst Muggia, 80 *m*, st., G.; Dletvo Wald und Studena bei Klana, 500—750 *m*, st., G.; auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 1000 *m*, st., G.; bei Vermo, Pisino, Chersano, Pedena und Rovigno, 30—350 *m*, st., G. Dalmatien: Auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 450 *m*, st., G.; Skaljari bei Cattaro, 100 *m*, st., G.

var. fragilifolia (Jur.) — Krain: Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, st., G.; Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st., G.; Grahovska gora am Zirknitzer See, Š. Görz: Kostanjevica bei Görz, B.

var. brevifolia Breidl. — Krain: Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, st., G.; Grahovo am Zirknitzer See, Š.; Nova Kračina bis auf den Gipfel des Krainer Schneeberges, 1500—1790 *m*, st., G.

Pleurochaete squarrosa (Brid.) Lindb. — Triest: Bei Zaule, Katinar, Bazovica und Lipica auf dem Karste, 30—400 *m*, st., G. Istrien: Bei Boljunc nächst Muggia, 80 *m*, st., G.; bei Pedena (350 *m*), Galesano (100 *m*) und Monte Carrozza bei Pola (40 *m*), st., G.; Ponikva auf der Insel Veglia, 50 *m*, st., G. Dalmatien: Grabova bei Ragusa, st., E. W.; Berg Kom auf der Insel Curzola, 450 *m*, st., G.; Insel Lacroma bei Ragusa, 30 *m*, st., G.; Dobrota und Skaljari bei Cattaro, 30—100 *m*, st. G.

Didymodon rubellus (Hoffm.) Br. eur. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.; Žerovnica am Zirknitzer See, fr., Š.; Klanska polica bei Laas, 1150 *m*, fr., G.; auf der Spitze des Krainer Schneeberges, 1790 *m*, fr., G. Istrien: Auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 1029 *m*, fr., G.; auf dem Monte Maggiore, 1390 *m*, fr., G. Dalmatien: Čajković, E. W.

Didymodon luridus Hornsch. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st., G.; Stiberk am Zirknitzer See, st., Š.; Görz: Im Weichbilde der Stadt, fr., B.; bei Sagrado, fr., Bert. Triest: St. Rocco, Servola (fr.), Katinar und Bazovica, 30—400 *m*, G.; Istrien: Boljunc, Vermo (fr.), Pisino, Dignano (fr.) und Galesano, (fr.), Siana, Valdibecco und Monte Carozza bei Pola (fr.), 60—100 *m*, G.; bei Pola, Melling; Malinska auf der Insel Veglia, 20 *m*, st., G. Dalmatien: Val di St. Pietro

und Val Campora, fr., 15—30 *m*, G.; Bosanka und Gravosa (fr.) bei Ragusa, E. W.; St. Giaccomo (fr.), Insel Lacroma und Halbinsel Lapad, 20—30 *m*, bei Ragusa, G.; Pupnata auf der Insel Curzola, 500 *m*, G.; Skaljari und Dobrota bei Cattaro, 30–100 *m*, G.; Castello di Cattaro, fr., E. W.

Didymodon tophaceus (Brid.) Jur. — Dalmatien: Molin bei St. Pietro auf der Insel Arbe, st., 10 *m*, G.; St. Giaccomo bei Ragusa, st., 20 *m*, G.; Skaljari und Sutvara donja bei Cattaro, 100—200 *m*, st., G.

Didymodon spadiceus (Mitt.) Limpr. — Krain: An der Save bei Sagor, 200 *m*, st., B. Istrien: Boljunc bei Muggia, im Dragatale bei Vermo und Antignana, bei Pedena 60—100 *m*, st., G.

Didymodon rigidulus Hedw. — Krain: Klein Suchen, (850 *m*) und Sele (450 *m*) bei Gottschee, fr., G.; Adelsberg, 550 *m*, fr., G. Görz: Bei Sagrado, st., Bert. Triest: Bazovica, 400 *m*, G. Istrien: Boljunc bei Muggia, 60 *m*, G. Dalmatien: St. Giaccomo bei Ragusa, fr., 20 *m*, G.; Dobrota und Skaljari bei Cattaro, 30—100 *m*, G.

var. propaguliferus Limpr. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st., G.; Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, st., G.

Barbula sinuosa (Wils.) Braithw. — Istrien: Galesano und Dignano bei Pola, 100 *m*, st., G.

Barbula acuta (Brid.) Brid. — Krain: Trstenik am Zirknitzer See, fr., Š.; bei Görz, Loitl.; Triest: Bei Bazovica, fr., 400 *m*, G. Istrien: Bei Vermo, Pedena und Rovigno (fr.), 20—100 *m*, G.; Monte Carozza (fr.), Boschetto, Valldibecco und Lusinamoro bei Pola, 30—40 *m*, G.; Ponikve auf der Insel Veglia, 50 *m*, G.; Kroatien: Bei Buccari, 40 *m*, G.; Dalmatien: Campo Marzio und Val Campora auf der Insel Arbe, 20 *m*, G.; Brazze, fr., E. W.; Čara auf der Insel Curzola, 400 *m*, G.; Monte Sergio und Halbinsel Lapad bei Ragusa, 30–50 *m*, G.; Skaljari und Sutvara donja bei Cattaro, 100—200 *m*, G.

var. viridis Br. eur. — Istrien: Valldibecco bei Pola, 30 *m*, G.

var. patens mihi. — Die Geschlechtspflanze in allen Teilen kräftiger als die Stammform. Lockerrasig. Blätter abstehend, Rippe kurz austretend. Vielleicht mit der Var. multiseta Limpr. zu vereinigen. Steril. — Istrien: Im Walde Siana und Valldibecco bei Pola, 30 *m*, st., G.

Barbula Hornschuchiana Schultz. — Krain: Žerovnica am Zirknitzer See, fr., Š; Istrien: Valldibecko bei Pola, 30 *m*, st., G.; Dalmatien: Auf der Insel Lacroma bei Ragusa, 20 *m*, fr., G.

Barbula fallax Hedw. — Krain: Grahovo am Zirknitzer See, fr., Š.; Moschwald bei Gottschee, fr., 450 *m*, G. Istrien: Studena bei Klana, fr., 600 *m*, G.; bei Galignana, Pedena, Antignana und Galesano bei Pola, 80—100 *m*, G. Dalmatien: Komolac, E. W.; Halbinsel Lapad bei Ragusa, 20 *m*, G; Skaljari bei Cattaro, 100 *m*, G.

Barbula reflexa (Brid.) Brid. — Krain: An der Save bei Sagor, 200 *m*, B.; Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, G.; Grahovo und Ulaka am Zirknitzer See, Š.; zwischen Planina und Adelsberg, B. Überall steril.

Barbula vinealis Brid. — Triest: Bei Bazovica und Zaule, 50—200 *m*, st., G. Istrien: Bei Pedena, 100 *m*, st., G., Dalmatien: St. Giaccomo und Halbinsel Lapad bei Ragusa, 20—30 *m*, st., G.; Skaljari und Dobrota bei Cattaro, 30–100 *m*, st., G.

Barbula unguiculata (Huds.) Hedw. — Osivnica an der Kulpa, fr., 300 *m*, G.; Adelsberg, 550 *m*, fr.. G.; Grahovska gora und Bločice am Zirknitzer See, fr., Š. Bei Görz, fr., B.; bei Sagrado, fr, Bert. Triest: Bei Katinar und Bazovica auf dem Karste, fr., 300 - 400 *m*, G. Istrien: Bei Borst und Boljunc nächst Muggia,

fr., 80—100 *m*, G.; bei Galignana, Pedena, Chersano, Rovigno, auf dem Monte St. Daniele, Monte Carrozza, Prato grande, im Bosco Lusinamoro und Siana bei Pola, 40—300 *m*, fr., G.; Studena bei Klana, fr., 600 *m*, G.; Malinska und Ponikve auf der Insel Veglia, 10—50 *m*, fr., G. Dalmatien: Cifnata, Campo Marzio, Val Campora und Dundo-Wald auf der Insel Arbe, 20—40 *m*, fr., G.; Gionchetto bei Ragusa, E. W.; Monte Sergio, St. Giaccomo und Halbinsel Lapad bei Ragusa, fr., 20—40 *m*, G.; Castello di Cattaro, E. W.; Skaljari und Sutvara donja, 100—150 *m*, fr., G.

var. cuspidata (Schultz) Br. eur. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.; Dalmatien: Val Campora auf der Insel Arbe, fr., 20 *m*, G.

var. apiculata (Hedw.) Br. eur. — Dalmatien: Dundo-Wald auf der Insel Arbe, 40 *m*, fr., G.

var. obtusifolia (Schultz) Br. eur. — Krain: Žerovnica bei Zirknitz, Š. Kroatien: Buccari, 30 *m*, fr., G.

var. fastigiata (Schultz) Br. eur. — Istrien: Ponikve auf der Insel Veglia, fr., 20 *m*, G.

Barbula revoluta (Schrad.) Brid. — Görz: Im Weichbilde der Stadt, B.; Kostanjevica, Loitl. Istrien: Bei Rovigno, 20 *m*, st., G.

Barbula convoluta Hedw. — Krain: Lipsenj am Zirknitzer See, fr., Š. Istrien: Foiba bei Pisino, 300 *m*, st., G. Sacragniano, Freyn. Dalmatien: Halbinsel Lapad bei Ragusa, st., 20 *m*, G.

var. commutata (Jur.) Husn. — Krain: Kleinhäusel bei Planina, B.

Barbula flavipes Br. eur. — Krain: Stiberg am Zirknitzer See, fr., Š.

Barbula paludosa Schleich. — Krain: An der Save bei Sagor, 200 *m*, fr., B.; Stiberg und pod sv. Miklavom am Zirknitzer See, fr., Š.

Dialytrichia mucronata (Brid.) Limpr. — Triest: Melara, Tomm. Görz: Bei Kostanjevica, B. Istrien: Boljunc bei Muggia, st., 70 *m*, G.; bei Pedena (fr.), Antignana und Vermo, 200—350 *m*, G.; Dletvo-Wald bei Klana, 550 *m*, G. Dalmatien: Skaljari bei Cattaro, 100 *m*, G.; Castello di Cattaro, E. W.

Cinclidotus fontinaloides (Hedw.) P. B. — Krain: An der Save bei Sagor, 200 *m*, fr., B. G.; Kulpa bei Wilpach, Plemel; Poik bei Adelsberg, Zickendraht, Förster; Žerovnica und Lipsenjšica am Zirknitzer See, Š.; Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, fr., G. Istrien: Im Quieto bei Pingente, 40 *m*, fr., G.; Dletvo-Wald und Rečinaquelle bei Klana, 300—500 *m*, fr., G. Ponikve auf der Insel Veglia, 20 *m*, fr., G. Dalmatien: Malfi bei Ragusa, E. W.

Cinclidotus riparius (Host.) Arn. — Krain: An der Lipsenjšica am Zirknitzer See, st., Š.; St. Kanzian bei Zirknitz, Plemel.

Cinclidotus aquaticus (Jacq.) Br. eur. — Krain: St. Kanzian im Unterkrain, E. Hoffer; am Ursprung der Unz bei Planina, fr., B.; in der Lipsenjšica und Žerovnica am Zirknitzer See, fr., Š.; St. Kanzian bei Zirknitz, Plemel. Istrien: In der Rečinaquelle bei Klana, 300 *m*, st., G. Dalmatien: Jadro bei Spalato, Loitl.; Omblaquelle und Canosa bei Ragusa, E. W.

Phascum Floerkeanum W. u. M. — Istrien: Valdibecco bei Pola, 40 *m*, fr., G.

Phascum acaulon L. — Krain: Žabjek bei Grahovo am Zirknitzer See, Š. Istrien: Pola, E. W.; St. Daniele, Valdibecco und Pomer bei Pola, fr., 20—80 *m*, G.

Phascum piliferum Schreb. — Istrien: Monte Carozza bei Pola, 40 *m*, fr., G.

Phascum curvicollum Ehrh. — Istrien: Monte grande bei Pola, 50 *m*, fr., G.

Pottia recta (With.) Mitt. — Istrien: Valdibecco bei Pola, 40 *m*, fr., G.; Pola, E. W. Dalmatien: Porto Palazzo und Halbinsel Lapad bei Ragusa, E. W.

Pottia bryoides (Dicks.) Mitt. — Istrien: Pomer bei Pola, 30 *m*, fr., G.

Pottia minutula (Schleich.) Br. eur. — Istrien: Pola, E. W.; Valdibecco, Monte Carozza und Monte St. Daniele bei Pola, 40—80 *m*, fr., G.; bei Fasana, 40 *m*, fr., G. Dalmatien: Komolaz und Halbinsel Lapad bei Ragusa, E. W.

Pottia truncatula (L.) Lindb. — Istrien: Pola, E. W.

Pottia intermedia (Turn.) Fürnr. — Krain: Žerovnica am Zirknitzer See, fr., Š.

Pottia lanceolata (Hedw.) C. M. — Krain: Grahovo und Žerovnica am Zirknitzer See, fr., Š. Triest: St. Rocco, Servola, Zaule und Lipica, 10—400 *m*, fr., G. Istrien: Borst und Boljunc bei Muggia, 70—350 *m*, fr., G.; Galesano, 100 *m*, fr.; Fasana, 40 *m*, fr.; Valdibecco, Monte Carozza und Pomer bei Pola, 30—40 *m*, fr., G.; Ponikve auf der Insel Veglia 30 *m*, fr., G. Kroatien: Tersat bei Fiume, 50 *m*, fr., G. Dalmatien: Gionchetto bei Ragusa, E. W.

Pottia Starkeana (Hedw.) C. M. — Krain: Solzno bei Grahovo am Zirknitzer See, fr., Š. Istrien: Monte St. Daniele bei Pola, 100 *m*, fr., G.

Pottia commutata Limpr. — Istrien: Pola, E. W.; Monte Carozza bei Pola, 40 *m*, fr., G.; Dalmatien: Halbinsel Lapad bei Ragusa, fr., E. W.

Pterygoneurum cavifolium (Ehrh.) Jur. — Dalmatien: Grabova bei Ragusa, E. W.

Crossidium griseum (Jur.) Jur. — Istrien: Borst bei Muggia, 250 *m*, fr., G.; Montona, 250 *m*, st., G.; zwischen Abbazia und Veprinaz, B., Wettstein.

Aloina stellata (Streb.) Kindb. — Dalmatien: Val Campora auf der Insel Arbe, 10 *m*, fr., G.

Aloina ericaefolia (Neck.) Kindb. — Istrien: Monte Carozza und Monte grande bei Pola, 40—50 *m*, fr., G. Dalmatien: Halbinsel Lapad bei Ragusa, E. W.

Aloina aloides (Koch.) Kindb. — Görz: Am Isonzo, Loitl. Triest: Bei Katinar, 200 *m*, fr., G. Istrien: Bei Vermo, 200 *m*, Pedena, 300 *m*, Monte Carozza und Monte St. Daniele bei Pola, 40—90 *m*, überall fr., G. Dalmatien: Val Campora auf der Insel Arbe, 10 *m*, fr., G; Gionchetto (E. W.) und Halbinsel Lapad (20 *m*, G.) fr.

Tortula atrovirens (Sm.) Lind. — Triest: St. Andrea, Servola und Bazovica, 20—370 *m*, fr., G.

Tortula marginata (Br. eur.) Spruce. — Istrien: Monte St. Daniele bei Pola, 90 *m*, fr., G. Dalmatien: St. Giaccomo und Halbinsel Lapad, 20—30 *m*, fr., G.

Tortula muralis (L.) Hedw. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.; Sele und Klein Suchen bei Gottschee, 450—850 *m*, fr., G.; Adelsberg, 500 *m*, fr., G.; Žerovnica am Zirknitzer See, fr., Š. Görz: Im Stadtgebiete und bei, St. Florian, B.; bei Sagrado, fr., Bert. Triest: Bei Bazovica, 370 *m*, fr., G. Istrien: Borst und Boljunc bei Muggia, 70—350 *m*, fr., G.; bei Vermo, 200 *m*, Pisino, 250 *m*, Pedena, 350 *m*, auf dem Monte Maggiore, 1200 *m*, bei Rovigno, 20 *m*, Galesano, 100 *m*, Valdibecco, Monte Carozza, Monte grande und Monte St. Daniele bei Pola, 40—100 *m*, überall fr., G.; Pola, E. W., Stockert, Lovrana, fr., B.; in der Stadt Veglia, Ponikve bei Veglia und Malinska auf der Insel Veglia, 10—20 *m*, fr., G. Dalmatien: Val Campora auf der Insel Arbe, 20 *m*, fr., G.; St. Giaccomo, 10 *m*, (G.)

und Halbinsel Lapad (E. W.) bei Ragusa, fr.; Castello di Cattaro, E. W.; Skaljari bei Cattaro, 80 *m*, fr., G.

var. incana Br. eur. — Istrien: Boljunc bei Muggia, 250 *m*, fr., G.; Valdibecco bei Pola, 40 *m*, fr., G. Dalmatien: Smokvica und Blato auf der Insel Curzola, 50—100 *m*, fr., G.; St. Giaccomo und Monte Sergio bei Ragusa, 20—400 *m*. fr., G.

var. rupestris Schultz. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G. Istrien: Veglia auf der Insel gleichen Namens, 20 *m*, fr., G. Dalmatien: Skaljari bei Cattaro, 100 *m*, fr., G.

var. obcordata Schimp. — Görz: Bei Sagrado, fr., Bert. Kroatien: Tersat bei Fiume, 50 *m*, fr., G. Istrien: In der Stadt Veglia und bei Malinska auf der Insel Veglia, 10—30 *m*, fr., G. Dalmatien: St. Giaccomo bei Ragusa, 20 *m*, fr., G.

Tortula aestiva (Brid.) P. B. — Krain: Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, fr., G.; Adelsberg, 550 *m*, fr., G.

Tortula canescens (Bruch.) Mont. — Krain: Adelsberg, 550 *m*, fr., G. Görz: Bei Sagrado, fr., Bert. Istrien: Bei Veglia, 50 *m* und bei Malinska, 30 *m*, fr., auf der Insel Veglia. Dalmatien: Val Campora auf der Insel Arbe, 20 *m*, fr., G.; Vermač bei Cattaro, E. W.

Tortula subulata (L.) Hedw. — Krain: Ulaka am Zirknitzer See, fr., Š.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, fr., G.; Klanska polica bei Laas, 1300 *m*, fr., G.; Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G. Istrien: Auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 1000 *m*, fr., G.

var. inframarginata mihi. (V. Bryol. Beitr. Okkup. III. Verh. d. z. b. Ges. Wien, 1907, p. 226). — Istrien: Studena bei Klana, 600 *m*, fr., G.

Tortula inermis (Brid.) Mont. — Istrien: Borst bei Muggia, 250 *m*, fr., G. Dalmatien: Gionchetto und Ombla bei Ragusa, fr., E. W.

Tortula latifolia Bruch. — Krain: Gorica und Grahovo am Zirknitzer See, st., Š.

Tortula papillosa Wils. — Görz: Kostanjevica bei Görz, st., B. Istrien: Im Walde Monisca auf der Rinde von Quercus pseudosuber, 70 *m*, st., G.

Tortula laevipilaeformis De Not. — Görz: Kostanjevica, fr., B.; Triest: An der Rinde von Maulbeerbäumen bei Bazovica, 370 *m*, fr., G. Istrien: An Weiden, Pappeln, Eichen und Ulmen bei Gallignana, 450 *m*, Pedena, 350 *m*, Antignana, 300 *m* und Vermo, 200 *m*, fr., G.; an verschiedenen Eichenarten (Quercus pubescens, ilex, pseudosuber) bei Galesano, 100 *m*, auf dem Monte St. Daniele, im Walde Siana und Monisca bei Pola,, 60—100 *m*, fr., G.; Ponikve auf der Insel Veglia an Eichen, 30 *m*, fr., G.

Tortula alpina (Br. eur.) Bruch. var. inermis (Milde) De Not. — Triest: Bei Lipica, 400 *m*, st., G. Istrien: Gorenji Konec bei Boljunc unweit Muggia, 80 *m*, st., G.

Tortula ruralis (L.) Ehrh. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G; Moschwald und Sele bei Gottschee, 450 *m*, st., G.; Nußdorf bei Adelsberg, B.; Grahovo am Zirknitzsee, fr., Š.; Nova Kračina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1500 *m*, st., G. Triest: Bei Katinar und Bazovica, 200—370 *m*, st., G. Istrien: Monte Carozza bei Pola, 40 *m*, st., G.

Tortula montana (Nees.) Lindb. — Krain: Schloßberg von Adelsberg, fr., B.; Lipsenj am Zirknitzsee, Š.; Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, st., G. Triest: Bei Bazovica, 350 *m*, st., G. Istrien: Borst und Boljunc bei Muggia, 70—250 *m*, fr., B.; Berg Slavnik bei Podgorje, 1000 *m*, st., G.; bei Gallignana, 450 *m*, st.;

Pedena, 350 *m*, fr.; Galesano, 100 *m*, st.; auf dem Monte Carozza bei Pola, 40 *m*, st., G.; bei Veglia auf der Insel gleichen Namens, 50 *m*, fr., G. Dalmatien: Dundo-Wald auf der Insel Arbe, 90 *m*, st., G.; auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 500 *m*, st., G.; Monte Sergio bei Ragusa, 300 *m*, st., G.; Castello di Cattaro, E. W.; Dobrota und Skaljari bei Cattaro, fr., 30—100 *m*, G.

Encalypta vulgaris (Hedw.) Hoffm. — Krain: Grahovo am Zirknitzsee, fr., Š. Triest bei Katinar, 300 *m*, fr., G. Istrien: In der Foiba von Pisino, 200 *m*, fr., G.

Eucalypta contorta (Wulf.) Lindb. — Krain: Klein Sucheu und Göttenitzer Schneeberg bei Gottschee, 900—1300 *m*, G.; bei Adelsberg, 550 *m*, G.; Grahovo am Zirknitzsee, Š.; Nova Kračina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1500 *m*, G.; Klanska Polica bei Laas, 1300 *m*, G. Kroatien: Bukova Gora bei Čabar, 1400 *m*, G. Görz: Panowitzer Wald, Loitl. Triest: Lipica, 400 *m*, G. Istrien: Gorenji Konec bei Boljunc nächst Muggia, 150 *m*, G.; auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 1000 *m*, G.; bei Vermo, Pisino und Pedena, 200—350 *m*, G. Dalmatien: Auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 500 *m*, G. Überall st. Črni dol am Krainer Schneeberge bei Ill. Feistritz, 1050 *m*, fr., Ern. Weiss.

Grimmia apocarpa (L.) Hedw. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, G.; Moschwald, Klein Suchen und Göttenitzer Schneeberg bei Gottschee, 450 bis 1300 *m*, G.; Adelsberg, 550 *m*, G.; Grahovo am Zirknitzsee, Š.; Gipfel des Krainer Schneeberges bei Laas, ca. 1800 *m*, G. Görz: Bei der Stadt, B. Triest: Bosco Melara, Wallnöffer; bei Katinar, Bazovica, Lipica, Servola und Zaule, 10—400 *m*, G. Istrien: Borst und Boljunc bei Muggia, 70—250 *m*, G.; auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 1000 *m*, G.; bei Pedena, Vermo, Antignana und Galesano, 100 bis 350 *m*, G.; Studena bei Klana, 600 *m*, G.; Ponikve und Malinska auf der Insel Veglia, 10—20 *m*, G. Dalmatien: Osovnik, E. W.; Insel Lacroma, G. und Halbinsel Lapad, E. W. bei Ragusa; Skaljari bei Cattaro, 100 *m*, G. Überall fr.

Grimmia conferta Funck. — Kroatien: Bukova Gora bei Čabar, 1400 *m*, fr., G.

var. obtusifolia Br. eur. — Istrien: Studena bei Klana, 600 *m*, fr., G.

Grimmia flaccida (de Not.) Lindb. — Krain: Slivnica bei Zirknitz, fr., Š.

Grimmia crinita Brid. — Görz: Bei Sagrado, fr., Bert.

Grimmia tergestina Tomm. — Triest: Bosco Melara, Wallnöffer; Katinar, 200 *m*, fr., G. Istrien: Bei Veglia auf der Insel gleichen Namens, 40 *m*, st., G.

Grimmia orbicularis Bruch. — Triest: Bei Katinar, 200 *m*, fr., G.; gegen Contovello, Angerer. Istrien: Borst bei Muggia, 250 *m*, fr., G. Fiume: Monte Belvedere, Wettstein. Kroatien: Tersat bei Fiume, 50 *m*, fr., G. Dalmatien: Skaljari bei Cattaro, 90 *m*, fr., G.

Grimmia pulvinata (L.) Sm. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.; Adelsberg, B.; Bločice am Zirknitzsee, Š. Görz: Bei der Stadt, B.; Castellnouvo bei Sagrado, fr., Bert. Istrien: Auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 600 *m*, fr., G.; bei Montona, 250 *m*, Pedena, 350 *m*, Vermo, 200 *m*, Rovigno, 20 *m* und Galesano, 100 *m*, fr., G. Dalmatien: Grabova und Šuma bei Ragusa, E. W.; bei Blato und auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 150—500 *m*, fr., G.; bei Skaljari und Sutvara donja unweit Cattaro, 90—100 *m*, fr., G.

var. longipila Schimp. — Istrien: Ponikve auf der Insel Veglia, 20 *m*, fr., G.

Grimmia Hartmanni Hampe. — Istrien: Auf eozänen Sandsteinen im Dletvo-Walde bei Klana, 400 *m*, st., G.

Rhacomitrium canescens (Weis.) Brid. — Krain: Trstenik am Zirknitzsee, Š.

var. ericoides (Web.) Br. eur. — Žabjek bei Grahovo am Zirknitzsee, Š.

Amphidium Mougeotii (Br. eur.) Schimp. — Gleinitzgraben bei Laibach, 400 *m*, B.

Zygodon viridissimus (Dicks.) R. Br. — Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas an Buchenstämmen, 1400 *m*, st, G; Verbotener Wald bei Planina, B. Görz: Im Volksgarten, B. Istrien: An Eichen bei Galignana und Chersano, 150—450 *m*, st., G.; an der Rinde von Ölbäumen bei Pomer, 20 *m*, st., G.; an Eichen im Walde Siana und Lusinamoro bei Pola, 30—70 *m*, st., G. Dalmatien: Dundo-Wald auf der Insel Arbe, 80—90 *m*, fr., G.; an Eichen auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 450 *m*, st. G.

Orthotrichum anomalum Hedw. — Krain: Grahovo am Zirknitzsee, Š. Görz: Bei Sagrado, fr., Bert. Triest: Bei Bazovica, 370 *m*, fr., G. Istrien: Borst bei Muggia, 250 *m*, fr., G.; bei Montona, 250 *m*, Pinguente, 100 *m*, Pisino, 250 *m*, Vermo, 200 *m* und Antignana, 350 *m*, fr., G.; auf Eichen bei Chersano, 150 *m* und auf Weiden bei Pedena, 300 *m*, fr., G.; bei Veglia auf der Insel gleichen Namens, 50 *m*, fr., G.

Orthotrichum saxatile Schimp. — Krain: Sele bei Gottschee, 450 *m*, fr., G.; bei Adelsberg, 550 *m*, B., G. Triest: Bei Katinar und Bazovica, 200—350 *m*, fr., G. Istrien: Boljunc bei Muggia, 70 *m*, fr., G.; auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 900 *m*, fr., G.; bei Pisino, 250 *m* und Galesano, 100 *m*, fr., G.; Malinska auf der Insel Veglia, 30 *m*, fr., G.; bei Pola, E. W. Dalmatien: Skaljari bei Cattaro, 90 *m*, fr., G.

Orthotrichum nudum Dicks. — Krain: Žerovnica und Kamna gorica am Zirknitzsee, fr., Š.; im Mitalabach bei Sagor, ca. 200 *m*, fr., G.

Orthotrichum cupulatum Hoffm. — Krain: Obrh und Grahovo am Zirknitzsee, fr., Š.; Schloßberg von Adelsberg, B. Triest: Bei Bazovica, ca. 350 *m*, fr., G. Istrien: Auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 800—1000 *m*, fr., G. Dalmatien: Bosanka bei Ragusa, E. W.; Skaljari bei Cattaro, 100 *m*, fr., G.

Orthotrichum diaphanum (Gm.) Schrad. — Krain: Trstenik am Zirknitzsee, fr., Š. Triest: An Maulbeerbäumen bei Bazovica, 350 *m* und auf Robinien bei Zaule, 20 *m*, fr., G. Istrien: An Weiden bei Vermo und Pedena, 200—350 *m*, fr., G.; an Eichen in der Dubrava bei Chersano, 150 *m*, fr., G.; im Walde Lusinamoro und auf dem Monte St. Daniele bei Pola auf Eichen, 30—80 *m*, fr., G. Dalmatien: An Eichen auf der Halbinsel Lapad bei Ragusa, 30 *m*, fr., G.

Orthotrichum pulchellum Brunt. — Krain: Kamna gorica am Zirknitzsee, fr., Š.

Orthotrichum leucomitrium Br. eur. — Krain: Grahovo und Kamna gorica am Zirknitzsee, fr., Š.

Orthotrichum pallens Bruch. — Istrien: Bei Montona, 250 *m*, fr., G.; an Eichen in der Dubrava bei Chersano, 150 *m*, fr., G.

Orthotrichum stramineum Hornsch. — Krain: Grahovo am Zirknitzsee, fr., Š.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas an Buchen, 1400 *m*, fr., G.; Klanska polica bei Laas, 1300 *m*, fr., G. Triest: Bei Bazovica an Maulbeerbäumen und Mannaeschen, 350 *m*, fr., G.; an Robinien bei Zaule, 20 *m*, fr., G, Istrien: Auf dem Berge Slavnik bei Podgorje auf Ahorn, 1000 *m*, fr., G.;

bei Podgorje, 500 *m*, Montona, 250 *m*, Gallignana, 450 *m*, Vermo, 200 *m*, Pedena, 350 *m*, Chersano, 150 *m* und Pola, 40—60 *m*, fr., G.

Orthotrichum Braunii Br. eur. — Istrien: An Eichen in der Dubrava bei Chersano, 150 *m*, fr., G.; an Korkeichen auf dem Monte St. Daniele bei Pola, 80 *m*, fr., G.

Orthotrichum tenellum Bruch. — Istrien: Kaiserwald bei Pola, fr., Stockert.

Orthotrichum pumilum Sw. — Krain: An der Karlstädter Strasse bei Laibach, fr., B.

Orthotrichum Schimperi Hamm. — Istrien: An Pappelbäumen bei Pedena, 300 *m*, und an Eichen in der Dubrava bei Chersano, 150 *m*, fr., G.

Orthotrichum fastigiatum Bruch. — Krain: Grahovo und Grahovska gora am Zirknitzsee, Š.; Klanska polica bei Laas, 1300 *m*, fr., G. Karlstädter Strasse bei Laibach, fr., B.; Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G. Istrien: An Weidenbäumen bei Vermo, 200 *m*, fr., G.

Orthotrichum affine Schrad. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.; Žerovnica am Zirknitzsee, fr., Š. Istrien: Bei Montona, 250 *m*, fr., G.; an Weiden bei Pedena, 300 *m*, fr., G.

Orthotrichum speciosum Nees. — Krain: Grahovo und Strmec am Zirknitzsee, Fr., Š.; Klanska polica bei Laas, 1300 *m*, fr., G. Istrien: Auf dem Berge Slavnik bei Podgorje auf Ahorn, 900—1000 *m*, fr., G.; an Eichen in der Dubrava bei Chersano, 150 *m*, fr., G.

Orthotrichum leiocarpum Br. eur. — Krain: Nußdorf bei Adelsberg, 550 *m*, fr., G.; Grahovo am Zirknitzsee, fr., Š.; Klanska polica bei Laas, 1300 *m*, fr., G. Istrien: Auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 900—1000 *m*, fr., G.; bei Pedena und Chersano auf Eichen, 150—300 *m*, Fr., G.

Orthotrichum Lyellii Hook. u. Tayl. — Krain: Auf dem Javornik bei Adelsberg, Š.; Sv. Gregor, Grahovo und Pod sv. Miklavom am Zirknitzsee, Š.; Verbotener Wald bei Planina, B.; Moschwald und Hornwald bei Gottschee, 450 bis 800 *m*, st., G.; Görz: Ternowaner Wald, 1000 *m*, Loitl. Istrien: An Eichenstämmen in der Dubrava bei Chersano, 150 *m*, st., G.; Ponikve auf der Insel Veglia an Eichenstämmen, 20 *m*, st., G.

Orthotrichum obtusifolium Schrad. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.; an der Karlstädter Strasse bei Laibach, B.; Grahovo und Žerovnica am Zirknitzsee, Š. Istrien: An Pappelstämmen bei Vermo, 200 *m*, st., G.

Ulota intermedia Schimp. — Krain: Hornwald bei Gotschee, 800 *m*, fr., G.; Bločice am Zirknitzsee, Š. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 700 *m*, fr., G.

Ulota Ludwigii (Brid.) Brid. — Krain: Strmec bei Grahovo und Ulaka am Zirknitzsee, fr., Š. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 700 *m*, fr., G.

Ulota Bruchii Hornsch. — Krain: Ulaka am Zirknitzsee, fr., Š.

Ulota ulophylla (Ehrh.) Lindb. — Krain: Ruine Wilbulackh, Egger; Klein Suchen und Hornwald bei Gottschee, 800—900 *m*, fr., G. Istrien: Auf dem Berge Slavnik, 900—1000 *m*, fr., G.; in der Dubrava bei Chersano, 150 *m*, fr., G.; Dletvo Wald bei Klana, 700 *m*, fr., G.

Ulota crispula Bruch. — Krain: Klein Suchen und Hornwald bei Gottschee, 800—900 *m*, fr., G.; auf der Slivnica, bei Stermec und Kamna gorica am Zirknitzsee, fr., Š. Istrien: Auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 900—1000 *m*, fr., G.

Tetraplodon bryoides (Zoeg.) Lindb. — Im Herbarium Šafers liegt ein Exemplar dieser Spezies, die von ihm angeblich bei Solzno am Zirknitzer See gesammelt wurde. Die Angabe ist zu bezweifeln.

Ephemerella recurvifolia (Dicks.) Schimp. — Istrien: Pola, E. W.; Valdibecco bei Pola, 40 *m*, fr., G. Dalmatien: Ragusa, E. W.

Physcomitrium pyriforme (L.) Brid. — Krain: Laibacher Moor, fr., B.; Grahovo am Zirknitzsee, fr., Š.

Funaria fascicularis (Dicks.) Schimp. — Krain: Žerovnica am Zirknitzsee, fr., Š.

Funaria obtusa (Dicks.) Lindb. — Krain: Am Fuße des Golovec bei Laibach, fr., Berr.

Funaria curviseta (Schwägr.) Milde. — Dalmatien: Brozze, E. W.

Funaria mediterranea Lindb. — Istrien: Bei Veglia auf der Inselgleichen Namens, 40 *m*, fr., G. Kroatien: Tersat bei Fiume, 50 *m*, fr., G. Dalmatien: Malfi bei Ragusa, E. W.

Funaria dentata Crom. — Krain: An der Save bei Sagor, B. Dalmatien: Giònchetto (E. W.), Halbinsel Lapad und St. Giacomo, 20 *m* (G.) bei Ragusa.

Funaria hygrometrica (L.) Sibth. — Krain: Hornwald bei Gottschee, 800 *m*, fr., G.; bei Adelsberg, 550 *m*, fr., G.; Žerovnica am Zirknitzsee, fr., Š. Görz: Bei Sagrado, fr., Bert. Dalmatien: Cerljena zemja im Dundo Walde der Insel Arbe, 60 *m*, fr., G.

Leptobryum pyriforme (L.) Wils. — Krain: Auf dem Laibacher Moore, Berr.

Pohlia cruda (L.) Lindb. — Krain: Kamna gorica am Zirknitzsee, fr., Š.; Klanska polica bei Laas, 1300 *m*, fr. G.

Mniobryum carneum (L.) Limpr. — Krain: Sele bei Gottschee, 450 *m*, fr., G. Dalmatien: Grabova bei Ragusa. E. W.; Skaljari bei Cattaro, 90 *m*, fr., G.

Mniobryum albicans (Wahlbg.) Limpr. — Krain: Sele bei Gottschee, 450 *m*, st., G. Dalmatien: Skaljari bei Cattaro, 100 *m*, st., G.

Anomobryum juliforme Solms. — Dalmatien: Castelnuovo in der Bocche di Cattaro, 20 *m*, fr., Baumgartner.

Bryum pendulum (Hornsch.) Schimp. — Krain: Žerovnica am Zirknitzsee, Š.

Bryum pallens Sw. — Krain: Göttenizer Schneeberg bei Gottschee, 1200 *m*, fr., G.

Bryum turbinatum (Hedw.) Schwägr. — Krain: Grahovo und Žerovnica am Zirknitzsee, Š.; Klanska polica bei Laas, 1300 *m*, fr., G.

Bryum neodamense Itzigs. — Krain: Auf den Wiesen von Utik bei Laibach, 300 *m*, B.

Bryum ventricosum Dicks. — Krain: Kamna gorica bei Laibach, B.; Grahovo am Zirknitzsee, Š.; Klanska polica bei Laas, 1300 *m*, st., G.

Bryum affine (Bruch.) Lindb. — Krain: Hauptmanca auf dem Laibacher Moore, fr., B.; bei Adelsberg, 550 *m*. fr., G.

Bryum cirrhatum Hoppe u. Hornsch. — Krain: Nova Kračina auf dem Krainer Schneeberge, 1500 *m*, fr., G.

Bryum pallescens Schleich. — Krain: Bei Adelsberg, 550 *m*, fr., G.

Bryum caespiticium L. — Krain: Bei Adelsberg, 550 *m*, fr., G.; Žerovnica und Grahovo am Zirknitzsee, fr., Š. Kroatien: Bukova gora bei Čabar, 1300 *m*, fr., G. Görz: Bei Sagrado, fr., Bert. Dalmatien: Crljena zemja im Dundo

Walde und Campo Marzio bei Arbe auf der Insel gleichen Namens, 10—70 *m*, fr., G.; Monte Sergio bei Ragusa, 400 *m*, fr., G.

Bryum argenteum L. — Görz: Castellnuovo bei Sagrado, st., Bert. Triest: Bei St. Andrea, 10 *m*, fr., G.

Bryum bicolor Dicks. — Krain: Nußdorf bei Adelsberg, 560 *m*, fr., G. Görz: Bei Sagrado, fr., Bert. Triest: Bei Bazovica, 350 *m*, fr., G. Istrien: Bei Boljunc unweit Muggia, 70 *m*, fr., G.; bei Galesano, 100 *m*, fr., G.; auf dem Monte Carozza und Monte St. Daniele bei Pola, 40—80 *m*, fr., G.; Pola, E. W., Melling.

Bryum murale Wils. — Krain: Bei Adelsberg, 550 *m*, st., B., G. Görz: Im Stadtgebiete, B. bei Sagrado, st., Bert. Istrien: Bei Rovigno, 20 *m*, fr., G.; Bei der Stadt Veglia und Malinska auf der Insel Veglia, 30 *m*, st., G.; bei Lovrana. B. Kroatien: Tersat bei Fiume, 50 *m*, fr., G. Dalmatien: St. Eufemio auf der Insel Arbe, 20 *m*, fr., G.; Skaljari bei Cattaro, 50 *m*, st., G.

Bryum Bomanssonii Lindb. — Istrien: Ponikve auf der Insel Veglia, 20 *m*, fr., G.

Bryum erythrocarpum Schwägr. — Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 400 *m*, fr., G.; Prato grande bei Pola, 20 *m*, fr., G.; bei Veglia auf der Insel gleichen Namens, 50 *m*, fr., G.

Bryum gemmiparum De Not. — Dalmatien: Osovnik, E. W.

Bryum torquescens Br. eur. — Istrien: Im Walde Siana, auf dem Monte Carozza, Monte S.. Daniele und Lusinamoro bei Pola, 40—100 *m*, fr., G.; bei Rovigno, 20 *m*, fr., G. Dalmatien: Gionchetto (E. W.), Monte Sergio und St. Giacomo (G.) bei Ragusa, 30—400 *m*, fr., G.; Skaljari und Sutvara donja bei Cattaro, 80—100 *m*, fr., G.

Bryum elegans Nees var. Ferchelii (Funck) Breidl. — Krain: Nova Kračina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1500 *m*, st., G.

Bryum capillare L. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.; Moschwald, Friedrichsteiner Wald und Hornwald bei Gottschee, 450—900 *m*, fr., G.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, fr., G.; Klanska polica bei Laas, 1300 *m*, fr., G. Istrien: Auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 800—900 *m*, st., G.

var. macrocarpum Hüben. — Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, fr., G. Triest: Bei Bazovica, 350 *m*, fr., G.

var. flaccidum Br. eur. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st., G.; Žerovnica am Zirknitzsee, st., Š.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, st., G.; Görz: Kostanjevica, B. Istrien: Studena bei Klana, 550 *m*, st., G.; an Weidenstämmen bei Pedena, 300 *m*, st., G.

var. meridionale Schimp. — Triest: Boschetto, Evers; Bei Bazovica, 350 *m*, fr., G. Istrien: Bei Pedena, 350 *m*, fr., G.; an der Rečinaquelle bei Klana, 350 *m*, fr., G.; Monte St. Daniele bei Pola, 90 *m*, fr., G. Dalmatien: Im Capo-Fronte-Walde auf der Insel Arbe, 50 *m*, fr., G.; auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 500 *m*, fr., G.; auf dem Monte Sergio bei Ragusa, 400 *m*, fr., G.; Dobrota bei Cattaro, 20 *m*, fr., G.

var. triste De Not. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st., G.

Bryum obconicum Hornsch. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.

Bryum Donianum Grev. — Malfi bei Ragusa, E. W.

Bryum provinciale Philib. — Istrien: Valdibecco bei Pola, 40 *m*, fr., G. Dalmatien: Castello di Cattaro, E. W.; Skaljari bei Cattaro, 100 *m*, fr., G.

Rhodobryum roseum (Weis.) Limpr. — Krain: Žerovnica am Zirknitzsee, fr., Š.; Nußdorf bei Adelsberg, 570 *m*, st., B. Istrien: In der Foiba bei Pisino, 250 *m*, st., G.

Mnium orthorhynchum Brid. — Krain: Auf dem Nanos bei Podkraj, Robič; Lipsenj am Zirknitzsee, Š.; Nova Kračina auf dem Krainer Schneeberge, 150 *m*, st., G.

Mnium riparium Mitt. — Krain: Klein Suchen bei Gottschee, 800 bis 900 *m*, st., G.

Mnium marginatum (Dicks.) P. B. — Krain: An der Save bei Sagor und Trifail, 200—250 *m*, fr., B.; Klein Suchen und Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 800—900 *m*, fr., G.; an der Unz bei Planina, B.; Globoka dolina und Nova Kračina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 14—1500 *m*, fr., G.; Klanska polica bei Laas, 1300 *m*, fr., G. Istrien: Auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 900 bis 1000 *m*, fr., G.

Mnium rostratum Schrad. — Krain: Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 900 *m*, st., G. Istrien: Siana Wald bei Pola, 70 *m*, fr., G.

Mnium undulatum (L.) Weis. — Krain: Klein Suchen, Friedrichsteiner Wald, Hornwald und Sele bei Gottschee, 450—900 *m*, fr., G.; Grahovo am Zirknitzsee, Š. Istrien: In der Foiba bei Pisino, 250 *m*, st., G.

Mnium cuspidatum (L.) Leyss. — Krain: Klein Suchen und Moschwald bei Gottschee, 450—800 *m*, fr., G.; Germes bei Laibach, fr., B.; Nußdorf bei Adelsberg, 550 *m*, fr., B., G.; Kamna gorica am Zirknitzsee, Š.; Schneeberg bei Laas, st., 1700 *m*, G. Görz: Castellnuovo bei Sagrado, fr., Bert. Istrien: Bei Pisino, 250 *m*; Rovigno, 30 *m*; Valdibecco und Lusinamoro bei Pola, 30—40 *m*, fr., G. Dalmatien: Dobrota bei Cattaro, 30 *m*, fr., G.

Mnium affine Bland. — Krain: Verbotener Wald bei Planina, B.; Stibrk am Zirknitzsee, Š. Istrien: Bei Pisino, 250 *m*, bei Pedena, 300 *m*, Dignano, 150 *m* und Galesano, 100 *m*, st., G.; Monte St. Daniele und Bosco Siana bei Pola, 50—90 *m*, st., G.

Mnium punctatum (L.) Hedw. — Krain: Friedrichsteiner Wald und Hornwald bei Gottschee, 800—900 *m*, fr., G.; Gleinitzgraben bei Laibach, 400 *m*, fr., B.; Nanos bei Podkraj, Robič; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, fr., G. Istrien: Im Dragatale bei Antignana, 200 *m*, st., G.

Aulacomnium palustre (L.) Schwägr. — Krain: Koseze bei Laibach, fr., B.; zwischen Adelsberg und Nußdorf, st., B.: Grahovo am Zirknitzsee, st., Š.

Meesea triquetra (L.) Ängstr. — Krain: Auf dem Laibacher Moore bei Laverca, fr., Deschmann.

Meesea longiseta Hedw. — Laibacher Moor bei Germes, fr., 280 *m*, B.

Plagiopus Oederi (Gunn.) Limpr. — Krain: Sele bei Gottschee, 450 *m*, fr., G.; Klingenfels, fr., Plemel; Kleinhäusel bei Planina, fr., B.

Bartramia pomiformis (L.) Hedw. — Stadberg bei Gurkfeld, fr., Plemel; Germes bei Laibach, 300 *m*, fr., B. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 700 *m*, fr., G.

var. crispa Br. eur. — Krain: Stadberg bei Gurkfeld, Plemel.

Bartramia stricta Brid. — Dalmatien: Berg Vermač bei Cattaro, E. W.

Philonotis caespitosa Wils. — Krain: Sumpfwiesen vor Utik bei Laibach, st., B.

Philonotis alpicola Jur. — Krain: Gašperjev hrib auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, st, G.

Philonotis calcarea (Br. eur.) Schimp. — Krain: Pod Ulako am Zirknitzsee, Š. Dalmatien: Bei Castelnuovo, E. W.

Philonotis fontana (L.) Brid. — Krain: Auf dem Laibacher Moore, B.; Koseze bei Laibach, B.; Grahovo am Zirknitzsee, Š.

Webera sessilis (Schmid.) Lindb. — Istrien: Dletvo Wald und Studena bei Klana, 550—700 *m*, fr., G.

Buxbaumia aphylla L. — Krain: Rakovnik gegen Golovec zu und Germes bei Laibach, B.

Buxbaumia indusiata Brid. — Krain: Nikova bei Idria, 400 *m*, fr., G.; auf der Slivnica bei Zirknitz, fr., Š.

Georgia pellucida (L.) Rabh. — Krain: Friedrichsteiner Wald und Hornwald bei Gottschee, 800—900 *m*, fr., G.; Nanos bei Podkraj, Robič; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, fr., G.

Catharinea undulata (L.) W. u. M. — Krain: Kamna gorica am Zirknitzsee, fr., Š. Görz: Castellnuovo bei Sagrado, fr., Bert. Istrien: Studena bei Klana, 550 *m*, fr., G.; Dubrava bei Chersano, 150 *m*, fr., G. Dalmatien: Dundo Wald auf der Insel Arbe, 70 *m*, st, G.

Catharinea angustata Brid. — Görz: Panowitz-Wald, fr., Reyer. Istrien: Dletvo-Wald bei Klana, 700 *m*, fr., G.; Dubrava bei Chersano, 150 *m*, st., G. Dalmatien: Dundo-Wald und Capo-Fronte-Wald auf der Insel Arbe, 70 *m*, st., G.

Pogonatum aloides (Hedw.) P. B. — Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 700 *m*, fr., G.

Polytrichum gracile Dicks. — Krain: Laibacher Moor, fr., Berroyer; auf dem Moore bei Germes nächst Laibach, fr, B.; Šiškaberg bei Laibach, 350 *m*, fr., B.; auf dem Moore bei Franzdorf, Robič.

Polytrichum attenuatum Menz. — Krain: Auf dem Gurkfelder Schloßberge, fr., Plemel; Štibrk am Zirknitzsee, fr., Š.

Polytrichum piliferum Schreb. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.

Polytrichum juniperinum Willd. — Krain: Auf dem Laibacher Moraste fr., Plemel.

Polytrichum strictum Banks. — Krain: Auf dem Laibacher Moore, fr., B

Fontinalis antipyretica L. — Krain: Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, st., G.; Zwischlern bei Gottschee, st., Plemel; Zirknitz, st., Plemel; Žerovnica am Zirknitzsee, Š. Istrien: Bei Muggia, Loser; im Betačabache bei Boljunc unweit Muggia, 60 *m*, st., G.

var. gigantea Sull. — Krain: Grahovo am Zirknitzsee, st., Š.

var. laxa Milde. — Krain: In der Lipsenjšica am Zirknitzsee, st., Š.

Fontinalis gracilis Lindb. — Dalmatien: Ursprung der Krupa, Brusina.

Fontinalis Kindbergii Ren. u. Card. — Krain: Beim Schloße Schneeberg unweit Laas, 600 *m*, st., G.

Fontinalis squamosa L. — St. Magdalenaquelle bei Zirknitz, st., Š.

Fontinalis hypnoides R. Hartm. — Krain: Gräben bei Auental, st., Plemel; Klingenfels, Plemel; bei Zirknitz, Š.

Climatium dendroides (L.) W. u. M. — Krain: Klingenfels, Plemel; im Gleinitzgraben bei Laibach, 350 *m*, fr., B.; Žerovnica am Zirknitzsee, Š.

Leucodon sciuroides (L.) Schwägr. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st:, G.; Hornwald bei Gottschee, 800 *m*, st., G.; bei Laibach, Wulfen; zwischen Nußdorf und Adelsberg, 550 *m*, fr., B.; Žerovnica am Zirknitzsee,

fr., Š.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge, 1400 *m*, st., G.; Klanska polica bei Laas, 1300 *m*, st., G. Görz: Ternowaner Wald, fr., Loitl. Castellnuovo bei Sagrado, fr., Bert. Triest: Bei Bazovica und Lipica, fr., 350—400 *m*, G. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 700 *m*, st., G.; auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 800 *m*, st.; G.; bei Montona, 250 *m*, Galignana, 250 *m*, Chersano, 150 *m* und Pedena, 350 *m*, fr., G.; auf dem Monte Maggiore, 900 *m*, st., G.; im Walde Lusinamoro bei Pola, 30 *m*, fr., G. Dalmatien: Bei Arbe und im Dundo-Walde der Insel Arbe, 20—70 *m*, fr., G.; auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 500 *m*, fr., G.

var. morensis (Schwägr.) De Not. — Krain: Bei Zirknitz, st., Š.; am Poikufer bei Adelsberg, Förster. Triest: Bei Bazovica, 360 *m*, st., G.

Antitrichia curtipendula (Hedw.) Brid. — Krain: Klein Suchen und Hornwald bei Gottschee, 800—850 *m*, st., G.; Germes bei Laibach, st., B.; Kamna gorica und Štibrk am Zirknitzsee, st., Š.; Klanska polica bei Laas, 1300 *m*, st., G.

Pterogonium ornithopodioides (Huds.) Lindb. — Görz: Panowitzwald, Loitl. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 400 *m*, st., G. Dalmatien: An Eichenrinde und Kalkfelsen auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 500 *m*, fr., G.

Leptodon Smithii (Dicks.) Mohr. — Krain: Verbotener Wald bei Planina, B. Görz: Panowitzwald, Loitl. Triest: Bosco Melara, Wallnöfer. Istrien: Dletvo Wald und an der Rečinaquelle bei Klana, 300—400 *m*, st., G.; bei Abbazia, fr., Wettstein; an Carpinus betulus zwischen Pedena und Gallignana, 400 *m*, fr., G. Dalmatien: Im Dundo Wald auf der Insel Arbe, 70 *m*, fr., G.; an Eichen auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 500 *m*, fr., G.

var. filescens Ren. — Görz: Am Isonzo, Loitl.

Neckera pumila Hedw. — Krain: Hornwald bei Gottschee, 800 *m*, st., G.; Bevke bei Laibach. Berroyer: Verbotener Wald bei Planina, 650 *m*, st., B. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 600 *m*, st., G.

var. Philippeana (Br. eur.) Milde. — Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 700 *m*, st., G.

Neckera crispa (L.) Hedw. — Krain: Sele, Klein Suchen und Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 450—900 *m*, fr., G.; Klingenfels, Plemel; Schloßberg von Gurkfeld, 300 *m*, fr., G.; Verbotener Wald bei Planina, 650 *m*, fr. B.; Grahovska gora am Zirknitzsee, fr., Š. Triest: Bei Lipica, 400 *m*, fr., G. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 700 *m*, fr., G.; auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 800 *m*, fr., G.; In der Foiba von Pisino, 250 *m*, st., G.

var. falcata Boul. — Krain: Sele bei Gottschee, 450 *m*, st., G. Istrien: Auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 700 *m*, st., G.

Neckera complanata (L.) Hüb. — Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st., G.; Klein Suchen, Friedrichsteiner Wald und Hornwald bei Gottschee, 800—900 *m*, st., G.; Mlinarjev Graben am Kumberg bei Trifail, 200 *m*, st., G.; Gleinitzgraben bei Laibach, 350 *m*, fr., B.; Verbotener Wald bei Planina, 650 *m*, st., B.; zwischen Lipsenj und St. Stefan und bei Grahovo am Zirknitzsee, st., Š.; beim Schloße Schneeberg, 600 m, st., G. Triest: Bei Lipica, 400 *m*, st., G. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 600 *m*, st., G.; auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 800 *m*, st., G.; bei Pedena, 300 *m*, und Chersano, 150 *m*, st., G.; auf den Eichen im Walde Siana und Lusinamoro und auf dem Monte St. Daniele bei Pola, 30—90 *m*, st., G.; Ponikve auf der Insel Veglia, 20 *m*, st., G.

var. secunda Gravet. — Istrien: Bei Pedena, 300 *m*, st., G.

Neckera Besseriana (Lob.) Iur. — Görz: Am Isonzo bei Salcano, Loitl. Krain: An der Brücke bei Lipsenj am Zirknitzsee, st., Š. Istrien: In der Foiba von Pisino, 250 *m*, st., G.

Homalia trichomanoides (Schreb.) Br. eur. — Krain: Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, fr., G.; Strmec bei Grahovo am Zirknitzsee, fr., Š. Istrien: Im Dragatale bei Antignana, 200 *m*, fr., G.; in der Dubrava bei Chersano, 150 *m*, st., G.

Thamnium alopecurum (L.) Br. eur. — Krain: Im Friedrichsteiner Walde und Hornwalde bei Gottschee, 800—900 *m*, st., G.; Verbotener Wald bei Planina, 650 *m*, fr., B.; im Bette der Lipsenjšica am Zirknitzsee, st., Š.; in einer Quellschlucht beim Schloße Schneeberg, 600 *m*, st. G. Triest: Im Walde von Lipica, 400 *m*, st., G. Istrien: In der Foiba von Pisino, 250 *m*, st., G.; im Dragatale bei Antignana, 200 *m*, st., G.

Isothecium viviparum (Neck.) Lindb. — Krain: Im Friedrichsteiner Walde, Hornwalde und Klein Suchen bei Gottschee, 800–900 *m*, fr., G.; Verbotener Wald bei Planina, 650 *m*, fr., B.; Strmec und Pod sv. Miklavom am Zirknitzsee, fr., Š. Görz: Ternowaner Wald, fr, Loitl. Triest: Im Walde von Lipica, 400 *m*, fr., G. Istrien: Im Walde Siana und Lusinamoro bei Pola, 30—50 *m*, fr., G. Dalmatien: Berg Kom auf der Insel Curzola, 500 *m*, fr., G.

var. robustum Br. eur. — Krain: Gašperjev hrib am Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, st., G.

var. vermiculare Mol. — Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, st., G.

Isothecium myosuroides (L.) Brid. — Krain: Klein Suchen bei Gottschee, 800—900 *m*, st., G.

Orthothecium intricatum (Hartm.) Br. eur. — Krain: Sele bei Gottschee, 450 *m*, G.; bei Luegg, Š.; Lipsenj am Zirknitzsee, Š. Überall, st.

Orthothecium rufescens (Dicks.) Br. eur. — Krain: Nova Kračina und Spitze des Schneeberges bei Laas, 1500 — ca. 1700 *m*, st., G.

var. complanatum (Kindb.) Limpr. — Krain: Sele bei Gottschee, 450 *m*, st., G.

var. minor. mihi. — Tota planta minor, ceterum formae normali similis. — Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, st., G.

Entodon orthocarpus (La Pyl.) Lindb. — Krain: Nußdorf bei Adelsberg, 570 *m*, st., B.; Lipsenj und Trstenik am Zirknitzsee, st., Š. Görz: Am Isonzo, B. Triest: Bei Bazovica, 350 *m*, st., G. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 400 *m*, st., G.; bei Vermo und Pedena, 200—300 *m*, st., G.

Entodon Schleicheri (Br. eur.) Broth. — Istrien auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 800 *m*, st., G.

Pterygynandrum filiforme (Timm.) Hedw. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st., G.; Klein Suchen, Göttenitzer Schneeberg, Friedrichsteiner Wald und Moschwald bei Gottschee, 450—1100 *m*, fr., G.; Pod sv. Miklavom am Zirknitzsee, fr., Š.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, fr., G.; Klanska polica bei Laas, 1300 *m*, fr., G. Görz: Ternowaner Wald, 1100—1200 *m*, fr., Loitl. Istrien: An der Rečinaquelle bei Klana, 400 *m*, st., G.; auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 1000 *m*, st., G.; in der Dubrava bei Chersano, 150 *m*, st., G.

Anacamptodon splachnoides (Froel.) Brid. — Krain: Golovec bei Laibach, 350 *m*, fr., B.

Habrodon perpusillus (De Not.) Lindb. — Istrien: An Eichenstämmen zwischen Gallignana und Pedena und am Abhange von Pedena gegen den Čepić-See, 300—400 *m*, st., G.

Hookeria lucens (L.) Sm. — Krain: Golovec bei Laibach, 350 *m*, st., B.

Myurella julacea (Vill.) Br. eur. — Krain: Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, st., G.; Nova Kračina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1500 *m*, st., G.

Myurella gracilis (Weinm.) Lindb. — Görz: Nagnovec im Ternowaner Walde, st., Loitl.

Anomodon viticulosus (L.) Hook. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st., G.; Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, st., G.; beim Schloße Schneeberg unweit Laas, 600 *m*, st., G. Görz: Bei Sagrado, fr., Bert. Triest: Bei Katinar, Bazovica und Lipica, 200—400 *m*, st., G. Istrien: Bei Pedena, 320 *m*, Chersano, 150 *m* und Dignano, 150 *m*, st., G.; auf den Eichen im Bosco Lusinamoro bei Fasana, 30 *m*, fr., G., Stockert; Ponikve auf der Insel Veglia, 20 *m*, st., G.

Anomodon attenuatus (Schreb.) Hüb. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st., G.; Klein Suchen und Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 850—900 *m*, st., G.; Nußdorf bei Adelsberg, 570 *m*, st., G. Triest: Im Walde von Lipica, 400 *m*, st., G. Istrien: Studena bei Klana, 400 *m*, st., G.; bei Pisino, 250 *m*, Pedena, 350 *m*, Chersano, 150 *m* und Antignana, 300 *m*, st., G.

Anomodon rostratus (Hedw.) Schimp. — Krain: Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 900 *m*, st., G.; Grahovska gora am Zirknitzsee, st., Š.; in einer Quellschlucht beim Schloße Schneeberg nächst Laas, 600 *m*, st., G.

Anomodon longifolius (Schleich.) Bruch. — Krain: Strmec am Zirknitzsee, st., Š. Istrien: In der Foiba bei Pisino, 250 *m*, st., G.

Leskea polycarpa Ehrh. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.; Lipsenj und Žerovnica am Zirknitzsee, fr., Š. Istrien: Im Dragatale bei Vermo und Antignana, ca. 200 *m*, fr., G.

Leskeella nervosa (Schwägr.) Loe. — Krain: Grahovo und Grahovska gora am Zirknitzsee, st., Š. Görz: Im Volksgarten, st., B.

Pseudoleskeella catenulata (Brid.) Kindb. — Krain: Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, st., G.; Žerovnica am Zirknitzsee, st., Š.

Lescuraea striata (Schwägr.) Br. eur. — Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, fr., G.

Pseudoleskea atrovirens (Dicks.) Br. eur. — Krain: Göttenitzer Schneeberg bei Gottschee, ca. 1300 *m*, st, G.; Nova Kračina und Spitze des Schneeberges bei Laas, 1500 — ca. 1800 *m*, st., G. Kroatien: Monterovo bei Čabar, 1250 *m*, st. G.

Pseudoleskea illyrica mihi. — Krain: Globoka dolina und Gašperjev hrib auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1500 *m*, fr., G.

Vgl. Bryol. Beitr. aus d. Okkup. Verh. d. z. b. Ges. Wien Ig. 1907, S. 227.

Den neuen Regeln der bot. Nomenklatur entsprechend folgt hier die lateinische Diagnose:

Ramosa et ramulosa, passim radiculosa, diffuse caespitosa, rigidiuscula, olivaceo viridis. Caulis fasciculo centrali tenui instructus. Rami inaequilongi, apicem versus incurvi, patentes, in medio caespite erectiusculi. Paraphyllia numerosa, diversiformia, rite lineari lanceolata. Folia sicca subsecunda, humida erecto patentia, ex late ovato mox in subulam lineari lanceotatam abeuntia, subasymmetrica, basi in utroque latere marginem versus profunde semel sulcata, margine recurva, integerrima s. superne subdenticulata. Costa valida,

subteres, apice prominula rarius in apice soluta, dorso dense papillosa. Cellulae basi minutae, quadratae, medio rectangulae et oblongo rectangulae, apicem versus prosenchymaticae, quadruplo fere longiores quam latae, angulares quadratae, in marginibus sursum productae. Cellulae omnes subcrassae; in utraque pagina papillosae. Folia ramacea paulo minora, paulatim angustata, apice cellulis prominentibus denticulata. — Dioica. Flores masculi ovales, feminei oblongi, radicantes. Folia perichaetialia erecta, elongata, paulatim augustata, tenuiora quam caulina, costa tenui et ante apicem evanida, ex cellulis omnibus elongatis composita. Vaginula elongato cylindrica, paraphysibus brevibus instructa. Seta longa. Capsula erecta et regularis, rarius subcurvata, elongato ovata, sicca et evacuata in ostio ampliata, infra ostium paulo constricta, rufa, pachydermica. Cellulae sub oreficio pluribus seriebus minores. Stomata pauca et spuria. Peristomium duplex. Dentes oblongo lanceolati, paulatim attenuati et acuminati, luteo brunneoli, tenuiter papillosi. Peristomium internum hyalinum, membrana longitudinaliter plicata, processibus lineari lancelatis, ciliis brevissimis. Sporae brunneae, glabrae, maturae julio mense.

Auf der beigegebenen Tafel sind die wichtigsten Merkmale bildlich dargestellt.

Haplocladium pulchellum (De Not.) Broth. — Triest: In der Nähe der Stadt, fr., B. Istrien: Auf dem Wege zwischen Abbazia und Veprinac, fr., B.

Thuidium delicatulum (L.) Mitt. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st., G.; Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, st., G.. Šiškaberg bei Laibach, 350 *m*, fr., B.; Pod sv. Miklavom am Zirknitzsee, st., Š. Triest: Bei Katınar und Lipica, 200—400 *m*, st., G.

Thuidium Philiberti Limpr. — Istrien: Bei Pedena, 300 *m*, st., G.

Thuidium recognitum (L.) Lindb. — Krain: Šiškaberg bei Laibach, 350 *m*, st., B.; Golovec bei Stefansdorf unweit Laibach, fr., Egger; Verbotener Wald bei Planina, 650 *m*, st., B.; Strmec am Zirknitzsee, st., Š. Triest: Im Walde von Lipica, 400 *m*, st., G. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 600 *m*, st., G.; auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 800 *m*, st., G.; in der Dubrava bei Chersano, 150 *m*, st., G.

Thuidium tamariscinum (Hedw.) Br. eur. — Krain: Klein Suchen, Friedrichsteiner Wald und Hornwald bei Gottschee, 800—900 *m*, st., G. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 700 *m*, st., G.

Thuidium abietinum (L.) Br. eur. — Triest: Bei Katinar und Lipica, 200—400 *m*, st., G.; Istrien: Auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 700 *m*, st., G.

Amblystegium serpens (L.) Br. eur. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.; Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 900 *m*, fr., G.; Grahovo am Zirknitzsee, fr., Š. Görz: Im Stadtgebiete, fr., B. Istrien: In der Foiba von Pisino, 250 *m*, fr., G.; bei Pedena, 350 *m*, fr. G. Dalmatien: Jezero und im Dundo Walde der Insel Arbe, 70 *m*, fr., G.; Dobrota bei Cattaro 2 *m*, fr., G.

Amblystegium varium (Hedw.) Lindb. — Istrien: In der Dubrava bei Chersano, 150 *m*, fr., G.

Amblystegium hygrophilum (Jur.) Schimp. — Krain: Am Fuße des Šiškaberges bei Laibach, fr., B.

Amblystegium riparium (L.) Br. eur. — Krain: Bei Zirknitz, Lipsenj und Martinjak am Zirknitzsee, fr., Š. Istrien: Oberhalb Ponikve auf der Insel Veglia, 70 *m*, fr., G.

Amblystegiella Sprucei (Bruch.) Loe. — Krain: Beim Schloße Schneeberg unweit Laas, 600 *m*, st., G.

Amblystegiella confervoides (Brid.) Loe. — Krain: Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 700 *m*, fr., G.; Grahovo am Zirknitzsee, fr., Š. Görz: Castellnuovo bei Sagrado, fr., Bert.

Amblystegiella subtilis (Hedw.) Loe. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.; Grahovska gora am Zirknitzsee, fr., Š. Istrien: Bei Vermo, 200 *m*, fr., G.; in der Dubrava bei Chersano, 150 *m*, fr., G.; im Walde Lusinamoro bei Fasana, 30 *m*, fr., G.; im Walde Siana bei Pola, 60 *m*, fr., G.

Homomallium incurvatum (Schrad.) Loe. — Krain: Pri sv. Miklavu am Zirknitzsee, fr., Š. Görz: Castellnuovo bei Sagrado, fr., Bert. Triest: Im Walde von Lipica, 400 *m*, fr., G. Istrien: Dletvo Wald und Studena bei Klana, 400 bis 500 *m*, fr., G.; bei Pedena, 300 *m*, fr., G.; auf dem Monte Maggiore, 1100 *m*, fr., G.

Hygroamblystegium irriguum (Wils.) Loe. — Krain: Lipsenjšica beim Zirknitzsee, fr., Š. Istrien: Im Betačabache bei Boljunc unweit Muggia, 70 *m*, st., G.; im Grajanski potok bei Pedena, 40 *m*, st., G.

Hygroamblystegium filicinum (L.) Loe. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st., G.; bei Grahovo, oberhalb von Martinjak und im Obrh-Bache am Zirknitzsee, st., Š. Triest: Bei Zaule, Servola und Katinar, 80—200 *m*, st., G. Istrien: Bei Pedena, 40 *m*, st., G.

var. trichodes (Brid.) Steudel. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st., G.

Hygroamblystegium fallax (Brid) Loe. — Krain: Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, st., G.; im Obrh-Bache und bei Ulaka am Zirknitzsee, st., Š.

Cratoneuron commutatum (Hedw.) Roth. — Krain: Klein Suchen und Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 850—900 *m*, st., G.; Krimberg bei Laibach, fr., Robič. Istrien: Gorenji Konec bei Boljunc unweit Muggia, 90 *m*, st., G.

Drepanocladus uncinatus (Hedw.) Warnst. Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, fr., G. Görz: Ternowaner Wald, fr., Loitl.

var. plumosus Schimp. — Krain: Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, st., G.

var. plumulosus Br. eur. — Krain: Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 900 *m*, st., G.

Drepanocladus vernicosus (Lindb.) Warnst. — Krain: Sumpfwiesen bei Koseze nächst Laibach, st., B.

Drepanocladus intermedius (Lindb.) Warnst. — Krain: Utiker Wiesen bei Laibach, 300 *m*, st., B.; zwischen Adelsberg und Nußdorf, 550 *m*, st., B.; Grahovo und Stibrk am Zirknitzsee, st., Š.

Drepanocladus Cossoni (Schimp.) Roth. — Krain: In Obrhbache bei Grahovo am Zirknitzsee, st., Š.

Drepanocladus exannulatus (Gümb) Warnst. — Krain: Koseze bei Laibach, 300 *m*, st., B.

Drepanocladus fluitans (L.) Warnst. — Krain: Bei der Hauptmanca auf dem Laibacher Moore, st., B.

Drepanocladus Kneiffii (Schimp.) Warnst. — Krain: Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, st., G.; auf dem Laibacher Moore und bei Germes nächst Laibach, st., B.; Grahovo am Zirknitzsee, st., Š.

Drepanocladus Sendtneri (Schimp.) Warnst. — Krain: Kamna gorica und Sumpfwiesen bei Utik nächst Laibach, 300 *m*, st., B.; Grahovo am Zirknitzsee, st., Š. Görz: Panowitzer Wald, st., Loitl.

Drepanocladus lycopodioides (Schwägr.) Warnst. — Krain: Utik bei Laibach, 300 *m*, st., B., Š.; Grahovo am Zirknitzsee, st., Š.

Drepanocladus trifarius (W. u. M.) Broth. — Krain: Utiker Wiesen bei Laibach, 300 *m*, st., B.

Drepanocladus scorpioides (L.) Warnst. — Krain: Kamna gorica nächst Laibach, 300 *m*, st., B.; Grahovo und Ulaka am Zirknitzsee, st., Š.

Calliergon giganteum (Schimp.) Kindb. — Krain: Kamna gorica bei Laibach, 300 *m*, st., B.; Grahovo am Zirknitzsee, st., Š.

Calliergon cordifolium (Hedw.) Kindb. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st., G.; auf dem Moraste bei Laibach, ca. 300 *m*, st., B.

Calliergon stramineum (Dicks.) Kindb. — Krain: Auf dem Moraste bei Laibach, 300 *m*, st., B.; Grahovo am Zirknitzsee, st., Š.

Acrocladium cuspidatum (L.) Lindb. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st., G.; Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, st., G.; Klingenfels und Auental, Plemel; Grahovo am Zirknitzsee, fr., Š. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 600 *m*, st., G.; in der Foiba von Pisino, 250 *m*, fr., G.; bei Pedena und Čepić, 30—40 *m*, st., G. Dalmatien: Dundo-Wald auf der Insel Arbe, 70 *m*, st., G.

Hygrohypnum palustre (Huds.) Loe. — Krain: Sele und Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 450—800 *m*, fr., G.; in der Lipsenjšica und bei Martinjak am Zirknitzsee, fr., Š.; Klanska polica bei Laas, 1300 *m*, fr., G. Istrien: Dletvo-Wald bei Klana, 500 *m*, fr., G.; im Dragatale bei Vermo und Antignana, ca. 200 *m*, fr., G.

var. hamulosum Br. eur. — Krain: An der Save zwischen Sagor und Trifail, 230 *m*, fr., B.; Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, fr., G.

var. julaceum Br. eur. — Krain: Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, fr., G.

Hygrohypnum subenerve (Br. eur.) Loe. — Krain: Moschwald und Klein Suchen bei Gottschee, 450—850 *m*, fr., G.; Klanska polica bei Laas, 1300 *m*, fr., G.

var. hamulosum mihi. — Folia hamuloso-secunda. Capsula minor. — Krain: Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, fr., G.

Campylium Halleri (Sw.) Lindb. — Krain: Göttenitzer Schneeberg bei Gottschee, ca. 1300 *m*, fr., G.; Globoka dolina und Nova Kračina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400—1500 *m*, fr., G.; Klanska polica bei Laas, 1300 *m*, fr., G. Kroatien: Bukova gora bei Čabar, 1350 *m*, fr., G.

Campylium Sommerfeltii (Myr.) Bryhn. — Görz: Im Volksgarten fr., B. Triest: Bei Zaule und Bazovica, 20—350 *m*, fr., G. Istrien: Auf dem Berge Slavnik, 600 *m*, fr., G.; bei Pisino, 250 *m*, bei Pedena, 350 *m* und Chersano, 150 *m*, fr., G.; im Walde Lusinamoro bei Fasana, 30 *m*, fr., G.; im Kaiserwalde bei Pola, 50 *m*, fr., G. Dalmatien: Auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 500 *m*, fr., G.

Campylium chrysophyllum (Brid.) Broth. — Krain: Grahovo und Strmec am Zirknitzsee, st., Š. Görz: Kostanjevica, 150 *m*, st., B. Triest: Bei Bazovica, 350 *m*, fr., G. Istrien: Boljunc bei Muggia, 80 *m*, st., G.; auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 800 *m*, st., G; in der Dubrava bei Chersano, 150 *m*, st., im Walde G.; Lusinamoro bei Fasana, 30 *m*, st., G.; Ponikve auf der Insel Veglia, 20 *m*, st., G. Dalmatien: Dundo-Wald auf der Insel Arbe, 70 *m*, st., G.

Campylium helodes (Spruc.) Broth. — Krain: Utik bei Laibach, st., B.; Kamna gorica und Grahovo am Zirknitzsee, fr., Š. Görz: Im Panowitz-Walde Loitl.

Campylium polygamum (Br. eur.) Bryhn. — Krain: Bei Zirknitz und Grahovo am Zirknitzsee, fr., Š.

Campylium stellatum (Schreb.) Lang. u. Jans. — Krain: Grahovo am Zirknitzsee, st., Š.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, s., G.

Ctenidium molluscum (Hedw.) Mitt. — Krain: Klein Suchen, Friedrichsteiner Wald und Hornwald bei Gottschee, 800—900 *m*, st., G.; Slivnica am Zirknitzsee, st., Š. Globoka dolina und Spitze des Krainer Schneeberges, 1400 bis ca. 1800 *m*, st., G. Kroatien: Bukova gora bei Čabar, 1350 *m*, st., G. Görz: Am Ufer des Isonzo, Loitl.

Ctenidium distinguendum Głow. — Krain: Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 900 *m*, st. G.; Schloßberg von Gurkfeld, 200 *m*, fr., G.; Schloß Schneeberg bei Laas, 600 *m*, st., G.; Globoka dolina und Nova Kračina auf dem Krainer Schneeberge, 1400—1500 *m*, st., G.; Klanska polica bei Laas, 1300 *m* st., G. Görz: Im Ternowaner Walde, fr., Loitl. (Krypt. exs. No. 689.); Castellnuovo bei Sagrado, fr., Bert. Triest: Im Walde von Lipica, 400 *m*, fr., G. Istrien: Gorenji Konec bei Boljunc unweit Muggia, 80 *m*, st., G.; auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 900 *m*, st., G.; in der Foiba von Pisino, 250 *m*, st., G. Dalmatien: Auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 500 *m*, st, G.; bei Komolac und an der Omblaquelle bei Ragusa st., E. W. — Vgl. Österr. bot. Zeitschr. Jg. 1909, No. 2 und No. 3. Auch die bei Gurkfeld gesammelten Früchte zeigten die a. a. O. angeführten von denen des Ct. molluscum (Hedw.) zu unterscheidenden Merkmale des Peristoms.

Rhytidiadelphus squarrosus (L.) Warnst. — Krain: Koseze bei Laibach, 300 *m*, st., B.; Sele bei Gottschee, 450 *m*, st., G.; Stibrk am Zirknitzsee, st., Š. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 500 *m*, st., G.

Rhytidiadelphus triquetrus (L.) Warnst. — Krain: Hornwald bei Gottschee, 800 *m*, st., G.; Klanska polica bei Laas, 1300 *m*, st., G. Istrien: Dletvo-Wald bei Klana, 600 *m*, st., G.; in der Foiba von Pisino, 250 *m*, st., G.

Rhytidiadelphus loreus (L.) Warnst. — Krain: Göttenitzer Schneeberg und Hornwald bei Gottschee, 900—1200 *m*, st., G.; Šiškaberg bei Laibach, st., B.; Globoka dolina am Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, st., G.

Rhytidium rugosum (Ehrh.) Kindb. — Krain: Strmec am Zirknitzsee, st., Š. Triest: Bei Bazovica, 350 *m*, st., G. Istrien: Auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 600 *m*, st., G.

Hylocomium proliferum (L.) Lindb. — Krain: Auf der Slivnica am Zirknitzsee, st., Š.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m* st., G. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 700 *m*, st., G.

Hylocomium brevirostre (Ehrh.) Br. eur. — Krain: Gleinitzgraben bei Laibach, 500 *m*, fr., B.; zwischen Adelsberg und Nußdorf, 550 *m*, st., B. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 500 *m*, st., G.; an der Rečinaquelle bei Klana, 350 *m*, st., G.

Hypnum Schreberi (Willd.) Broth. — Istrien: An der Rečinaquelle bei Klana, 350 *m*, st., G.

Stereodon Sauteri (Br. eur.) Broth. — Krain: Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, fr., G.; Grahovo am Zirknitzsee, fr., Š.

Stereodon fertilis (Sendtn.) Lindb. — Krain: Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 900 *m*, fr. G.

Stereodon Vaucheri (Lesq.) Lindb. — Krain: Nova Kračina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, st., G. Görz: Am Isonzo, 50 *m*, st., B. Triest: Bei Bazovica, 350 *m*, st. G.

Stereodon cupressiformis (L.) Brid. — Krain: Moschwald, Friedrichsteiner Wald und Hornwald bei Gottschee, 450—800 *m*, fr., G.; Strmec am Zirknitz-

see, fr., Š.; Schloßberg von Adelsberg, 670 *m*, fr., B.; Schloß Schneeberg bei Laas, 600 *m*, st., G. Görz: Castellnuovo bei Sagrado, fr., Bert. Triest. Bei Bazovica und Lipica, 350—400 *m*, fr., G. Istrien: Auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 800 *m*, st., G.; bei Chersano, 150 *m*, Dignano, 140 *m*, Fasana, 40 *m* und Pola, 30—50 *m*, fr., G. Dalmatien: Im Capo-Fronte-Walde auf der Insel Arbe, 70 *m*, fr., G.; auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 500 *m*, fr., G.; an der Ombla-Quelle (E. W.) und auf der Insel Lacroma (G.) 10 *m* bei Ragusa, st., G.

var. elatus Br. eur. — Krain: Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, st., G.

var. filimormis Brid. — Krain: Klein Suchen und Hornwald bei Gottschee, 800—900 *m*, st., G ; Strmec am Zirknitzsee, st., Š. Triest: Im Walde von Lipica, 400 *m*, st., G. Istrien: Im Dletvo-Walde bei Klana, 700 *m*, st., G.; Ponikve auf der Insel Veglia, 20 *m*, st., G. Dalmatien: Auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 500 *m*, st., G.

Stereodon hamulosus (Br. eur.) Lindb. — Im Herbare Schafers liegt ein Exemplar, welches angeblich bei Goriza im Zirknitzsee gesammelt wurde. Die Angabe ist höchst unglaublich.

Stereodon arcuatus Lindb. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st., G.; Strmec am Zirknitzsee, st., Š.

Stereodon pratensis (Koch) Warnst. — Krain: Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, st., G.

Stereodon Haldanianus (Grev.) Lindb. — Krain: Germes am Laibacher Moore und Šiškaberg bei Laibach, 350 *m*, fr., B.

Isopterygium elegans (Hook.) Lindb. — Krain: Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 900 *m*, st., G.

Isopterygium depressum (Bruch) Mitt. — Krain: Žerovnica am Zirknitzsee, st., Š. Görz: Im Volksgarten, st., B.

Isopterygium pulchellum (Dicks.) Jäg. var. nitidulum (Wahlenb.) Lesq. & Jam. — Krain: Hornwald bei Gottschee, 800 *m*, fr., G.

Isopterygium silesiacum (Selig.) Warnst. — Krain: Klein Suchen, Friedrichsteiner Wald und Hornwald bei Gottschee, 800—900 *m*, G.; Verbotener Wald bei Planina, 650 *m*, B.; auf der Slivnica am Zirknitzsee, Š.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, G. Überall fr.

Plagiothecium Roeseanum (Hampe.) Br. eur. — Krain: Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, fr., G.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, st., G.

Plagiothecium silvaticum (Huds.) Br. eur. — Krain: Klein Suchen und Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 850—900 *m*, fr., G.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, fr., G.

Plagiothecium undulatum (L.) Br. eur. — Krain: Golovec bei Laibach, 350—400 *m*, st., B.

Homalothecium Philippeanum (Spruce.) Br. eur. — Krain: Klein Suchen und Sele bei Gotschee, 450—850 *m*, fr., G. Triest: Bei Bazovica, 350 *m*, fr., G. Istrien: Auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 800 *m*, fr., G.; bei Dignano, 150 *m*, fr., G. Dalmatien: Skaljari bei Cattaro, 100 *m*, fr., G.

Homalothecium sericeum (L.) Br. eur. — Krain: Klein Suchen und Hornwald bei Gottschee, 800—850 *m*, st., G.; zwischen Adelsberg und Nußdorf, 550 *m*, fr., B., G.; Strmec und Stibrk am Zirknitzsee, fr., Š.; beim Schloße Schneeberg, 600 *m*, st., G. Görz: Im Stadtgebiete, B.; Castellnuovo bei Sagrado, fr., Bert. Triest: Bei Servola und Bazovica, 30—350 *m*, fr., G. Istrien: Auf dem Berge

Slavnik bei Podgorje, 600 *m*, fr., G.; bei Vermo, 200 *m*, Galliniana, 400 *m*, Pedena, 300 *m* und Galesano, 100 *m*, fr., G.; im Walde Lusinamoro bei Fasana, 30 *m*, fr., G.; im Kaiserwald bei Pola, fr., Stockert; Ponikve und Malinska auf der Insel Veglia, 20–30 *m*, fr., G.; Dalmatien: Auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 500 *m*, fr., G ; Porto Rosario, Bosanka und Čajković bei Ragusa, fr., E. W.; Dobrota bei Cattaro, 30 *m*, fr., G.

var. robustum Warnst. — Krain: Nußdorf bei Adelsberg, 550 *m*, st., G.

Camptothecium nitens (Schreb.) Schimp. — Krain: Grahovo am Zirknitzsee, st., Š.

Camptothecium lutescens (Huds.) Br. eur. — Krain: Moschwald bei Gottschee, 450 *m*, fr., G.; Bločice am Zirknitzsee, st., Š. Triest: Bei Katinar, Bazovica und Lipica, 200—400 *m*, st., G. Istrien: Auf dem Berge Slavnik bei Podgorje, 500 *m*, st., G., bei Pisino, 250 *m*, Montona, 200 *m*, Dignano, 150 *m* und im Walde Monisca bei Pola, 100 *m*, st., G.; Ponikve auf der Insel Veglia, 30 *m*, fr., G. Dalmatien: Auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 500 *m*, st., G.

var. robustum mihi. — In allen Teilen größer und starrer. Rasen bräulich gelb. — Istrien: Ponikve auf der Insel Veglia, 30 *m*, st., G.

var. fallax (Philib.) Breidl. — Krain: Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, fr., G.; Klein Häusel bei Planina, 500 *m*, fr., B.; Nußdorf bei Adelsberg, 560 *m*, fr., B.; Lipsenj am Zirknitzsee, fr., Š. Triest: Im Walde von Lipica, 400 *m*, fr., G. Istrien: Bei Pedena, 350 *m*, fr., G.; auf dem Monte Maggiore, 1000 *m*, fr., G.; Ponikve auf der Insel Veglia, 30 *m*, fr., G. Dalmatien: Bosanka bei Ragusa, fr., E. W.

Camptothecium aureum (Lag.) Br. eur. — Istrien: Malinska auf der Insel Veglia, 30 *m*, st., G.

Ptychodium plicatum (Schleich.) Schimp. — Krain: Nova Kračina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1500 *m*, st., G. Kroatien: Bukova Gora bei Čabar, 1350 *m*, st., G.

Brachythecium laetum (Brid.) Br. eur. — Krain: Gleinitz bei Laibach, 300—400 *m*, fr., B.

Brachythecium albicans. (Neck.) Br. eur. — Krain: Gleinitz bei Laibach, 400 *m*, st., B.

Brachythecium glareosum (Bruch.) Br. eur. — Triest: Bei Katinar 200 *m*, st., G. Istrien: Auf dem Berge Slavnik, 1000 *m*, st., G.; bei Vermo, 200 *m* und Pedena, 350 *m*, st., G. Dalmatien: Monte Sergio bei Ragusa, 400 *m*, st. G.; Dobrota bei Cattaro, 30 *m*, st., G.

Brachythecium campestre (Bruch) Br. eur. — Krain: Hinter dem Stadtberge von Gurkfeld, 300 *m*, fr., G.

Brachythecium salebrosum (Hoffm.) Br. eur. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.; bei Gurkfeld, 200 *m*, fr., G.; Grahovo am Zirknitzsee, fr., Š. Istrien: In der Foiba von Pisino, 250 *m*, st., G.

Brachythecium sericeum Warnst. — Görz: Castellnuovo bei Sagrado, fr., Bert.

Brachythecium Mildeanum (Schimp.) Schimp. — Krain: Auf dem Laibacher Moore bei Germes, 290 *m*, st., B.; Bločice am Zirknitzsee, st., Š. Triest: Bei Lipica, 400 *m*, st., G. Istrien: Bei Vermo und Pedena, 200—300 *m*, st., G.

Brachythecium rutabulum (L.) Br. eur. — Krain: Friedrichsteiner Wald und Hornwald, 800—900 *m*, fr., G.; Germes am Laibacher Moore und Koseze

bei Laibach, 300 *m*, fr., B. Triest: Im Walde von Lipica, 400 *m*, st., G. Istrien: In den Wäldern bei Pedena und Dignano, 150—300 *m*, st., G.; im Kaiserwalde bei Pola, Stockert.

Brachythecium rivulare Br. eur. — Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st., G.; Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, st., G.; Grahovo am Zirknitzsee, st., Š. Triest: Bei Bazovica, 350 *m*, st., G. Istrien: Gorenji Konec bei Boljunc unweit Muggia, 80 *m*, st., G.

Brachythecium Starkei (Brid.) Br. eur. — Krain: Globoka dolina und Gašperjev hrib auf dem Krainer Schneberge bei Laas, 1400 *m*, st., G.

Brachythecium velutinum (L.) Br. eur. — Krain: Hornwald bei Gottschee, 800 *m*, fr., G.; Strmec am Zirknitzsee, fr., Š. Görz: Castellnuovo bei Sagrado, fr., Bert. Triest: Im Walde von Lipica, 400 *m*, fr., G.

Brachythecium populeum (Hedw.) Br. eur. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.; Strmec auf dem Zirknitzsee, fr., Š.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1400 *m*, fr., G. Görz: Im Stadtgebiete, fr., B. Triest: Bei Lipica, 400 *m*, fr., G. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 700 *m*, fr., G. Dalmatien: Insel Lacroma bei Ragusa, 30 *m*, st., G.

Brachythecium plumosum (Sw.) Br. eur. — Krain: Zwischen Adelsberg und Planina, 600 *m*, st., B.

Scleropodium illecebrum (Vaill.) Br. eur. — Dalmatien: Dundo Wald auf der Insel Arbe, 70 *m*, st., G.; Halbinsel Lapad und Insel Lacroma bei Ragusa, 20—40 *m*, st., G.

Scleropodium Japygum mihi. Nov. sp. —

Caespites condensati, extensi, molles, dilute v. albido virides, sericei. Caulis prostratus, stolonifer, subtus nudus, rami erecti, fasciculati et fasciculato ramosi, ramulis juliformibus, obtusis v. breviter acutis, stolonibus tenuibus, microphyllinis. Folia dense conferta, sicca imbricato adpressa, humefacta erecto patentia, late ovata, cochleari-concava, apice obtusa in apiculum filiforme v. pilum plus minus longum exeuntia, margine plano integerrima, sericeo nitentia. Planta dioica. Folia perichaetialia numerosa, caulinis similia, pallidiora, in pilum longum flexuosum exeuntia. Capsula in pedicello valido, purpureo, scaberrimo, cernua, turgide ovata, symmetrica, leniter incurva, pachydermatica, castanea, operculo convexo, conico acuminato. Anullus nullus, peristomii dentes lineari lanceolati, inferne aurantiaco rufi, superne pallidi; processus hiantes; cilia filiformia, exappendiculata. Sporae glabrae, obtuse tetraëdricae.

Rasen dicht, breit, weich, blaß oder weißlich grün, seidenglänzend. Stengel hingestreckt, streckenweise, kleinblättrige Ausläufer treibend, unterseits nackt, mit büschelförmig verzweigten Sprossen. Äste kätzchenförmig, stumpf oder kurzspitzig. Stengel fest, 0·4—0·5 *mm* im Durchmesser, mit dünnen Zentralstrange und ziemlich dicker Rinde. Paraphyllien fehlend. Stengelblätter dicht gestellt, trocken dachziegelartig anliegend, feucht etwas abstehend, breit eiförmig, löffelartig hohl, flach- und ganzrandig, an der Spitze stumpf und in ein mehr oder weniger langes Haar ausgehend, ungefähr 2 *mm* lang und 1 *mm* breit. Rippe schwach, grün, die Mitte des Blattes kaum erreichend. Blattzellen dünnwandig, am Grunde oval, 60—66 μ lang, 10 μ breit, in den Blattflügeln kleiner, quadratlich und rektangulär, Zellen in der Blattmitte länglich, 50—65 μ lang, 5—7 μ breit, ohne sichtbaren Primordialschlauch und ohne Chlorophyllkörner. Pflanze zweihäusig. Männliche Blüten knospenförmig mit eiförmigen, plötzlich langspitzigen Hüllblättern. Perichätialblätter den Stengelblättern ähnlich, in eine lange, geschlängelte Spitze endend. Seta

10—15 *mm* hoch, dick, dunkel purpurn, überall durch große, gestutzte Warzen rauh. Scheidchen länglich, mit zahlreichen Paraphysen. Kapsel nickend, dick eiförmig, symmetrisch, oben hochrückig, dickwandig, kastanienbraun, trocken unter der Mündung etwas verengt. Deckel hochkegelförmig, mit kurzem, stumpfem aufgesetztem Spitzchen. Ein ablösbarer Ring fehlend. Peristomszähne an der Basis gesondert, lineallanzettlich, schmal gesäumt, 520—550 μ lang, am Grunde 90 μ, breit, unten bräunlich, oben entfärbt, bis zur Spitze dicht und fein quergestrichelt. Inneres Peristom gelblich, fein papillös, auf 125—150 μ hoher Grundhaut, 450—470 μ hoch. Fortsätze klaffend, Wimpern 1—2, einfach, sehr dünn. Sporen gelblich, 10—15 μ im Durchmesser, fast glatt. Sporenreife im August.

Ist von allen Arten von Scleropodium auffallend verschieden. In der Größe steht es dem Sc. purum (L.) Limpr. wenig nach, unterscheidet sich jedoch von ihm durch die Art der Verzweigung und durch die rauhe Seta. Von allen anderen Arten entfernt sie sich sehr durch die in eine Haarspitze ausgehenden Blätter, die am meisten an jene des Cirrphyllum cirrosum (Schwägr.) Grout erinnern.

Ist äußerlich und bei oberflächlicher Betrachtung dem Cirriphyllum cirrosum (Schwägr.) Grout (Eurhynchium cirrhosum Limpr. Laubm. III. S. 182) oft sehr ähnlich, unterscheidet sich jedoch von diesem außer durch das Vorhandensein kleinblättriger Ausläufer, das verschiedene Zellnetz des Blattgrundes und durch den stumpferen Kapseldeckel noch durch das Fehlen des Ringes an der Kapsel, während die letztere Art einen deutlichen zweizellreihigen Ring besitzt, wie ich an einem von Lorenz am Hirschbüchel bei Berchtesgaden gesammelten und mir vom botanischen Museum an der Universität in München zur Untersuchung freundlichst überlassenen Exemplare, das nur zwei reife Kapseln hatte, von denen keine zur Untersuchung im durchfallenden Lichte zerschnitten werden durfte, bei der Betrachtung im auffallenden Lichte mittels Beleuchtung derselben durch eine Nernstlampe zweifellos konstatieren konnte. Da weder Molendo noch Limpricht den Ring gesehen haben und die Beschreibung desselben noch aussteht, so könnte die Beschreibung des Eurhynchium cirrhosum in Limprichts Laubm. III. S. 184, Z. 15 v. o. dahin ergänzt werden.

Im Buchenwalde der Globoka dolina am Krainer Schneeberge bei Laas auf Baumstrünken bei 1500 *m*, von mir gesammelt.

Die Pflanze erhielt den Namen von dem Volke der Japyger, das um den Beginn unserer Zeitrechnung die Umgebung des Krainer Schneeberges bewohnte.

Scleropodium purum (L.) Limpr. — Krain: Klein Suchen und Sele bei Gottschee, 450—850 *m*, st., G.; Osivnica an der Kulpa, st., 300 *m*, G.; Slivnica am Zirknitzsee, st., Š.; Nußdorfer Berg bei Adelsberg, fr., B. Istrien: Dletvo Wald bei Klana, 400 *m*, st., G.; bei Pisino und Pedena, 100—260 *m*, st., G.; auf dem Monte Carozza und bei Pomer unweit Pola, st., 20—40 *m*; G. Ponikve auf der Insel Veglia, st., 20 *m*, G. Dalmatien: Dundo Wald auf der Insel Arbe, st., 70 *m*, G.; auf dem Berge Kom der Insel Curzola, st., 500 *m*, G.

Scorpiurium circinatum (Brid.) Fleisch u. Loe. — Görz: Im Volksgarten und am Isonzo, B. Triest: Bei Bazovica, 370 *m*, G. Istrien: Boljune bei Muggia, 70 *m*, G.; in der Foiba von Pisino, 270 *m*, G.; bei Dignano und Galesano, 100—130 *m*, G., bei Pola, E. W.; Valdibecco, Monte Carozza, Monte St. Daniele und Bosco Lusinamoro bei Pola, 30 - 100 *m*, G.; bei Veglia, Ponikve und Malinska auf der Insel Veglia, 20—100 *m*, G. Kroatien: Monte Tersato bei Fiume (Wettstein); bei Buccari, 70 *m*, G. Dalmatien: Val Campora, Jezero und Dundo Wald auf der Insel Arbe, 15—70 *m*, G.; Halbinsel Lapad bei Ragusa, 30 *m*, E. W., G.; Grabova

und Omblaquelle bei Ragusa, fr., E. W.; auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 400 *m*, G.; Insel Lacroma bei Ragusa, 20 *m*, G.; Dobrota und Skaljari bei Cattaro, 20—100 *m*, G. Bis auf die bezeichneten Orte überall st.

Cirriphyllum velutinoides (Bruch.) Fl. u. Loe. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, st., G.; Klein Suchen bei Gottschee, 850 *m*, st., G.; Gleinitzgraben bei Laibach, fr., B.

Cirriphyllum crassinervium (Tayl.) Fl. u. Loe. — Krain: Lipsenj am Zirknitzsee, Š.; beim Schlosse Schneeberg, 600 *m*, st., G. Görz: Volksgarten und bei St. Florian, 70—270 *m*, st., B. Istrien: In der Foiba von Pisino, st., 270 *m*, G.; im Dragatale bei Antignana, 200 *m*, st., G.; bei Abbazia, 200 *m*, st., B. Dalmatien: Auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 500 *m*, st., G.; Skaljari bei Cattaro, 100 *m*, st. G.

Cirriphyllum Vaucheri (Br. eur.) Fl. u. Loe. — Krain: Grahovska gora am Zirknitzsee, st., Š.; Planina 600 *m*, B.; Globoka dolina auf dem Krainer Schneeberge bei Laas, 1500 *m*, st., G. Triest: Im Walde von Lipica, 400 *m*, st., G.

Oxyrrhynchium pumilum (Wils.) Broth. — Krain: Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 800 *m*, st., G.; Lipsenj am Zirknitzsee, Š.; Görz: Im Volksgarten, 70 *m*, fr., B, Loitl.; St. Kanzian bei Divaccia, st., Krupička. Istrien: Im Dragatale bei Antignana, 200 *m*, st., G. Dalmatien: Dundo Wald und Jezero auf der Insel Arbe, 70 *m*, st., G.; Halbinsel Lapad bei Ragusa, E. W.

Oxyrrhynchium praelongum (L.) Warnst. — Krain: Moschwald und Sele bei Gottschee, 450 *m*, st., G.; beim Schlosse Schneeberg nächst Laas, 600 *m*, st., G. Triest: Bei Katinar, Bazovica, Lipica und Zaule, 20—400 *m*, st., G. Istrien: Bei Pedena, Chersano und Antignana, 150—350 *m*, st., G.; Prato grande und Monte Carozza bei Pola, 30—40 *m*, st., G.; Lusinamoro bei Fasana, Stockert. Dalmatien: Skaljari bei Cattaro, st., 100 *m*, G.

Oxyrrhynchium Swartzii (Turn.) Warnst. — Görz: Im Stadtgebiete, B. Triest: Bei Lipica, 400 *m*, st., G. Istrien: Boljunc bei Muggia, 70 *m*, st., G.; bei Vermo, Pisino, Chersano und Galesano, 100—350 *m*, st., G.; Prato grande bei Pola, 25 *m*, st., G.; Ponikve auf der Insel Veglia, 20 *m*, st., G. Dalmatien: Capo Fronte-Wald auf der Insel Arbe, 70 *m*, st., G.

Oxyrrhynchium speciosum (Brid.) Warnst. — Krain: Im Stadtwalde bei Laibach, Š.

Oxyrrhynchium rusciforme (Neck.) Warnst. — Krain: Ursprung der Unz bei Planina, fr., B.; Žerovnica am Zirknitzsee, Š. Istrien: Im Betačabache bei Boljunc unweit Muggia, 70 *m*, st., G.; im Quieto bei Pinguente, 40 *m*, st., G. Dalmatien: Molin auf der Insel Arbe, 15 *m*, st., G.

var. lutescens Schimp. — Krain: Žerovnica am Zirknitzsee, Š.

Eurhynchium strigosum (Hoffm.) Br. eur. — Dalmatien: Campo Marzio und Dundo Wald auf der Insel Arbe, 30—70 *m*, st., G.; Berg Kom auf der Insel Curzola, 500 *m*, st., G.; Skaljari bei Cattaro, 100 *m*, st., G.

Eurhynchium Schleicheri (Hedw. fil.) Lor. — Görz: Kostanjevica bei Görz, B. Istrien: In der Foiba von Pisino, 270 *m*, st., G.; bei Pedena, fr., 100 *m*, G.; Studena bei Klana, st., 600 *m*, G.; Ponikve auf der Insel Veglia, 50 *m*, st., G.

Eurhynchium striatulum (Spruce.) Br. eur. — Krain: Sele bei Gottschee, 450 *m*, st., G. Görz: St. Florian bei Görz, 270 *m*, B. Triest: Bei Bazovica und Lipica, 370—400 *m*, st., G. Istrien: Bei Pedena und Dignano, 130—200 *m*, st., G.; im Bosco Monisca und Lusinamoro bei Pola, 30—50 *m*, st., G.; bei Abbazia, 200 *m*, B.; Malinska auf der Insel Veglia, 30 *m*, st., G. Dalmatien: Auf dem Berge Kom

der Insel Curzola, 500 *m*, st., G.; bei Skaljari und Dobrota nächst Cattaro, 30—100 *m*, st., G.

Eurhynchium striatum (Schreb.) Schimp. — Krain: Osivnica an der Kulpa, 300 *m*, fr., G.; Klein Suchen, Friedrichsteiner Wald und Hornwald bei Gottschee, 800—900 *m*, fr., G.; Verbotener Wald bei Planina, 600—700 *m*, fr., B. Görz: Castellnuovo bei Sagrado, fr., Bert. Istrien: Im Dragatale bei Antignana, 200 *m*, st., G.; in der Dubrava bei Chersano, 100 *m*, st., G.

Eurhynchium meridionale (Schimp.) De Not. — Istrien: Im Walde Lusinamoro bei Fasana, 30 *m*, st., G. Dalmatien: Dundo Wald auf der Insel Arbe, 70 *m*, st., G.; auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 500 *m*, st., G.; Bosanka bei Ragusa, E. W.

Rhynchostegiella algiriana (Brid.) Broth. — Görz: St. Florian bei Görz, 270 *m*, fr., B.; Castellnuovo bei Sagrado, fr., Bert. Triest: Zaule, 40 *m*, fr., G. Istrien: Bei Rovigno, 20 *m*, fr., G.; bei Galesano, 100 *m*, fr., G.; bei Pola, E. W.; Valldibecco, Monte Carozza, Prato grande, Bosco Siana, Monte St. Daniele und Lusinamoro bei Pola, 30—100 *m*, fr., G.; bei Veglia, 50 *m*, fr., G. Dalmatien: Campo Marzio, Val Campora, Jezero und Dundo Wald auf der Insel Arbe, 20 - 70 *m*, fr., G.; St. Giaccomo (G.), Halbinsel Lapad (E. W., G.), Lacroma (Loitl., G.), Omblaquelle (E. W.), Bosanka (E. W.) und Gravosa (E. W.) bei Ragusa.

var. meridionalis Boul. — Halbinsel Lapad bei Ragusa, E. W.

Rhynchostegiella curviseta (Brid.) Limpr. — Dalmatien: Malfi und Halbinsel Lapad bei Ragusa, fr., E. W.; Dobrota und Skaljari bei Cattaro, 30—100 *m*, fr., G.

Rhynchostegium megapolitanum (Bland.) Br. eur. — Triest: Bei Bazovica, 370 *m*, st., G. Istrien: Bei Pola, E. W., Melling; Prato grande bei Pola, fr., 20 *m*, G. Dalmatien: Čajković und Halbinsel Lapad bei Ragusa, fr., E. W.

Rhynchostegium confertum (Dicks.) Br. eur. — Görz: Volksgarten, fr., 70 *m*, B.; Castellnuovo bei Sagrado, fr., Bert. Triest: Zaule, 20 *m*, fr., G. Istrien: Bei Pedena und Galesano, 100—200 *m*, fr., G.; bei Pola, fr., E. W.; im Walde Lusinamoro bei Fasana, 30 *m*, fr., G.; im Walde Siana und auf dem Monte St. Daniele bei Pola, fr., 30—100 *m*, G.; Studena bei Klana, fr., 550 *m*, G. Dalmatien: Dundo Wald auf der Insel Arbe, 70 *m*, fr., G.; auf dem Berge Kom der Insel Curzola, 500 *m*, fr., G.; auf der Insel Lacroma (G.) und bei der Omblaquelle (E. W.) bei Ragusa.

Rhynchostegium murale (Neck.) Br. eur. — Krain: Friedrichsteiner Wald bei Gottschee, 800 *m*, fr., G.; Grahovo am Zirknitzsee, fr., Š. Görz: Im Stadtgebiete, B. Istrien: In der Foiba von Pisino, 270 *m*, fr., G.; in der Dubrava bei Chersano, 100 *m*, fr., G.

var. subalpinum Ren. — Krain: Göttenitzer Schneeberg bei Gottschee, ca. 1300 *m*, fr., G.

var. julaceum Br. eur. — Dalmatien: Dundo Wald auf der Insel Arbe, 70 *m*, fr., G.

Rhynchostegium rotundifolium (Scop.) Br. eur. — Krain: Auf dem Schloßberge von Laibach, fr., 350 *m*, B.

Erklärung der Abbildungen.

Taf. I. Pseudoleskea illyrica Głow.

a) Männliche Pflanze Vergr. $\frac{8}{3}$
b) Weibliche Pflanze mit Früchten. Vergr. $\frac{8}{3}$
c, d) Laubblätter. Vergr. $\frac{3}{1}$
e, f) Paraphyllien. Vergr. $\frac{66}{1}$
g, h) Kapsel, Vergr. $\frac{7}{1}$
i) Querschnitt durch den Stengel (schematisch). Vergr, $\frac{100}{1}$
k) Ein Zahn des äußeren Peristoms. Vergr. $\frac{36}{1}$
l) Ein Zahn des inneren Peristons mit zwei verkümmerten Zilien. Vergr. $\frac{36}{1}$
m) Zellnetz der rechten Laminahälfte eines Laubblattes. Vergr. $\frac{170}{1}$
n) Zellnetz der Spitze eines Laubblattes. Vergr. $\frac{170}{1}$

Taf. II. Scleropodium Japygum Głow.

a) Männliche Pflanze. Vergr. $\frac{5}{1}$
b) Weibliche Pflanze mit Früchten. Vergr. $\frac{5}{1}$
c, d) Laubblätter. Vergr. $\frac{5}{2}$
e, f) Astblätter. Vergr. $\frac{5}{2}$
g) Querschnitt durch den Stengel (schematisch). Vergr. $\frac{30}{1}$
h) Perichätialblatt. Vergr. $\frac{5}{1}$
i) Scheidchen. Vergr. $\frac{7}{1}$
k) Kapsel. Vergr. $\frac{10}{1}$
l) Peristom, α, ein Zahn des äußeren, β, ein solcher des inneren Peristoms, γ, Zilien. Vergr. $\frac{75}{1}$
m) Zellnetz der rechten Laminahälfte eines Laubblattes, Vergr. $\frac{150}{1}$

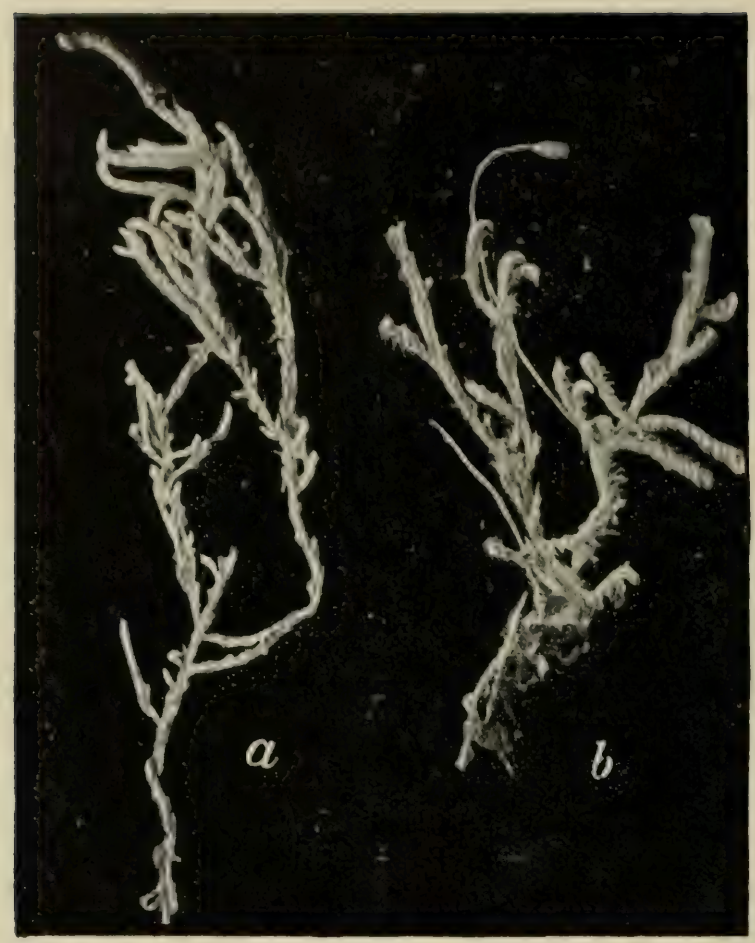
a
b

e
f

g

h

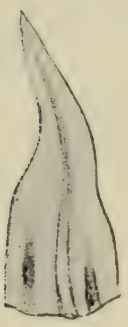
c

d

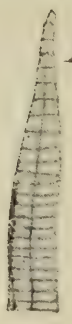
k

l

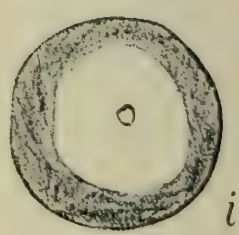
i

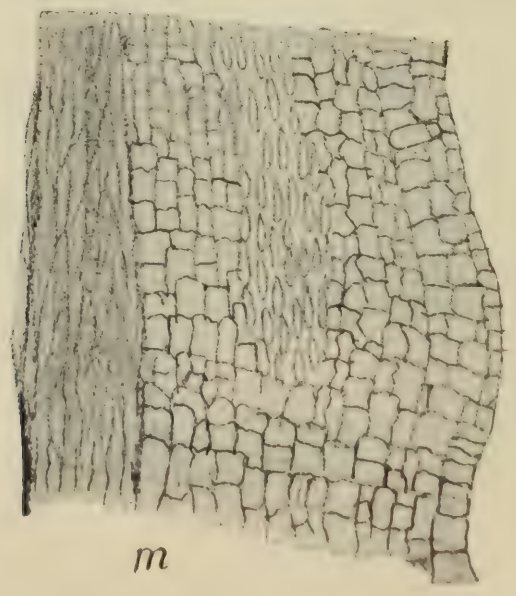
m

n

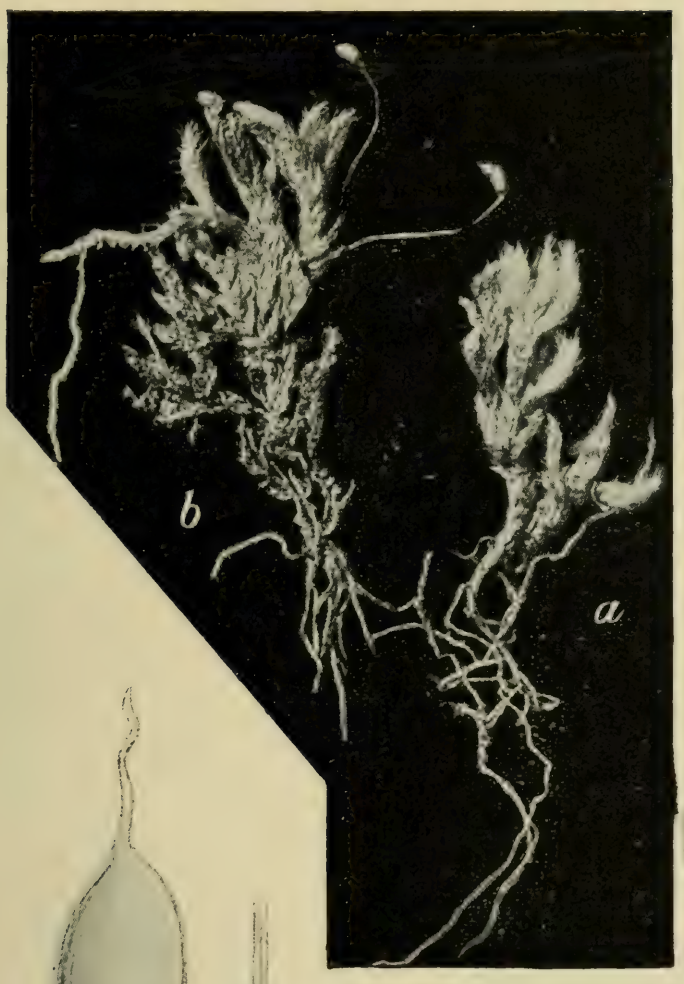
b
a

c
d

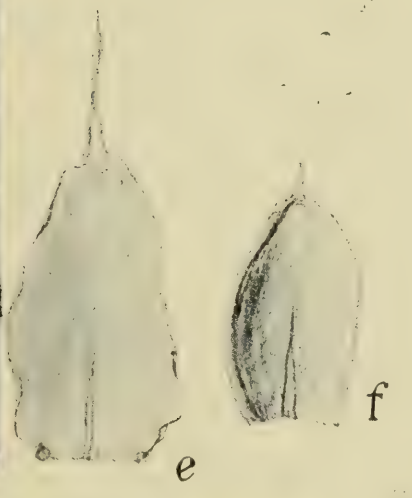
e
f

h
i

g

k

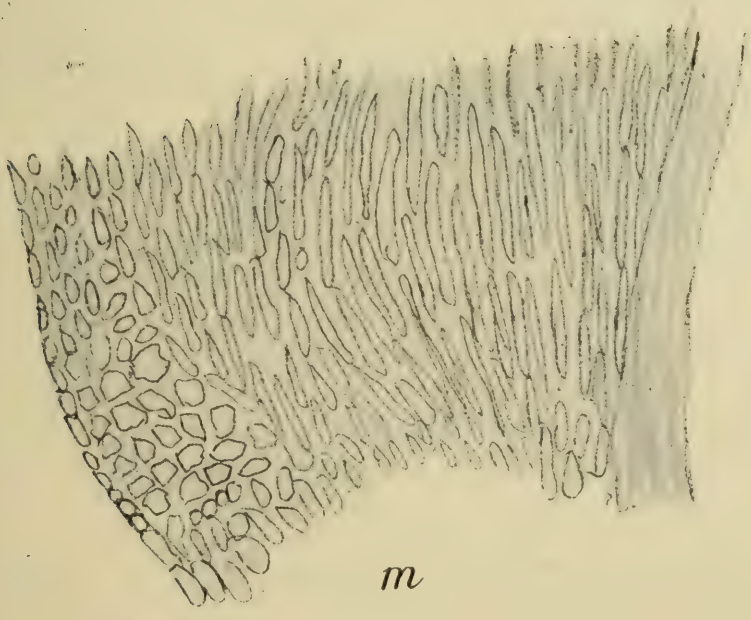
m

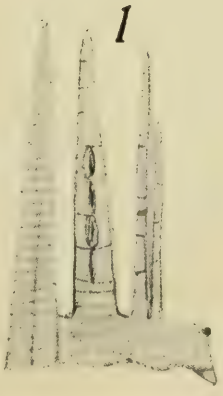
l

Slovstvo.

Puntar Jos., *Zlate črke na posodi Gazel ali problem apolinične lepote v Prešernovi umetnosti.* Slovstvena študija v svitu romantike in antike. Prvi del. — Spisal in založil Josip Puntar. V Ljubljani. 1912. Tiskala Katoliška tiskarna v Ljubljani. Cena K 6·—. (8^0 XVII + 148). (Posvetilo: Antoniji, moji materi).

Predmet razprave je vprašanje o Prešernovi arhitektoniki. Pisatelj sam stoji v načelu na strani dr. Žigona, ki je v svojih razpravah že povdarjal strogo matematično arhitektoniko v Prešernu. V posameznostih se pa Puntar, kolikor moremo soditi iz pričujočega prvega dela cele razprave, oddaljuje od Žigona, tako v konstatiranju sedmoričnega principa v kompoziciji nekaterih Prešernovih umotvorov. Jasnost v tem oziru nam bo pač prinesel drugi del razprave; prvi del se omejuje na antiko in romantiko, na njih teorijo in prakso v poeziji. Pri romantikih in starih klasikih se je učil Prešeren, tu je črpal svoje znanje mentor njegov v Selmičnih ozirih Čop. Tako je torej ta del bolj nekaka priprava in uvod za lažje umevanje Prešernove arhitektonike, h krati historičen dokaz za upravičenost Žigonovih osnovnih misli proti ugovorom dr. Tominška in drugih. V tem delu že nam je jasno, da so pravilni nazori Žigonovi o umetnosti — organizmu, njega središču in simetriji v poeziji. Dokazov nam nudi Puntar iz teorije romantikov in prakse antike. Romantika, pred njo že Moritz in Goethe, in antika se skladata v osnovni misli, da je prava umetnina organizem s svojim središčem — žariščem, ki je lahko idejno ali materialno (naglašeno ali nenaglašeno po Žigonu). Grki so v poeziji kakor v plastiki okoli tega središča po natančnem redu uvrstili druge sestavne dele, da v njih umetnosti vlada najstrožji red, simetrija med deli. Tu je že torej matematično stroga arhitektonika. V Apolonu posvečenih slavospevih pri Grkih vlada posebe še simetrična sedmorična kompozicija, kar je sakralnega izvora: sedem, simbol reda in lepote, je sveto število, zlata črka Apolona, boga lepote in reda. To sedmorično kompozicijo opaža pisatelj i v rimskih elegijah Propercijevih, Tibulovih. Od Tibula, čigar pesmi je imel Prešeren v svoji zbirki, pa nas vede pot naravnost k Prešernu. Njegove „Gazele“ so kot ena elegija Tibulova, posamezne gazelice (7) kot sedmeri deli ene Tibulove elegije. Tudi dvostišje se kot metrična enotka nahaja pri obeh, kar je o gazelah tudi že trdil dr. Žigon popolnoma pravilno. Sedmorično kompozicijo zasleduje Puntar poleg gazel še v Sonetnem vencu in v „Poezijah“ 1847. kot celoti.

Razprava je pisana z veliko vestnostjo in natančnostjo. Uporabljena je obširna literatura in dosti virov. Izvajanja so za to v marsičem neoporečna; tako o teoriji romantikov, ki govore v citiranih delih jasno za Puntarja. Kar izvaja Puntar potem o kompoziciji rimskih elegij itd., o nomičnosti v grški poeziji, zlasti pa o izvoru sedmorične kompozicije, to je vprašanje za klas. filologe. Upravičenost ali neupravičenost idej Puntarjevih v tem oziru tudi za nas glede Prešerna ne igra velike vloge; glavno je, ali sta Čop in Prešeren prišla na podlagi lastnega študija ali pod vplivom sodobnih učenjakov do enakih zaključkov ko Puntar, t. j. ali sta spoznala sedmorično kompozicijo Tibulovo itd. ali ne. Da bi to vprašanje rešil, ki se zdi tudi Puntarju glavno, pisatelj pač ni prezrl nobenega pripomočka in kažipota; zlasti pa je uporabljal v ta namen vestno in s pridom Prešernov zapuščinski akt,

ena izmed prvih razprav, ki se je znanstveno s tem bavila. Metodi pisateljevi torej ne moremo oporekati, končna sodba pa nam bo mogoča pač še-le, ko bomo imeli tudi drugi, zaključni del razprave v rokah. *Iz. Modic.*

***Teppner Wilfried**, Die Nephritfrage mit besonderer Berücksichtigung Steiermarks* (v Mitteilungen des Naturwissenschaftlichen Vereines für Steiermark, 1912, zv. 49., str. 91—102).

Mala, po vsebini bogata, pregledna in zaslužna razprava bo prazgodovinarjem za neolitično obdobje dobro došla. O vprašanju, je-li orodje in orožje od nefrita, najdeno v Evropi, osobito pa po naših alpskih pokrajinah, izgotovljeno od domačega gradiva ali je importirano iz izvenevropskih najdišč, so že mnogo pisali in se prerekali. V kolikor je zadeva dosedaj preiskana, stoji stvar tako. Izvenevropska najdišča so Azija, Nova Zelandija in Nova Kaledonija. Najverjetnejši bi torej bil dovoz iz Azije. — A v novejši dobi so zasledili nefrit na več točkah v Evropi: na Šleskem, v Harzu, v Dübenu pri Lipskem, v Antirhaetikonu (Bürkelkopf), v Timberski dolini, v Fallerski dolini, v Forschelli, v Liguriji in na Štajerskem, osobito okoli Gradca. Važno je dejstvo, da je bil najden v Evropi tudi r a š č e n, ne samo naplavljen nefrit. Največ se ga dobi v naplavini, okoli Gradca in v Gradcu samem povprek kake 4 metre globoko. Najvažneje je pa to, da so v M a u r a c h u (ob Bodenskem jezeru) dokazali prazgodovinsko tvornico orodja od nefrita. Diluvialni ledeniki so potisnili nefritove kose v veliki množini ob severno vznožje alp, od koder so jih prazgodovinski izdelovavci dobivali. Na podlagi vseh teh dokazov in dejstev se nagiba moderno naziranje vedno bolj k domnevku, da je prazgodovinsko orodje od nefrita izdelano iz domá (t. j. na evropskih tleh) najdenega gradiva. Tudi Teppnerjeva razprava gre za tem smotrom. — Navzlic vsem tozadevnim zaslužnim preiskavam pa vprašanje o nefritu ni še rešeno. To bo še-le tedaj mogoče, ko bode 1. dokazanih več in bogatejših najdišč v Evropi; 2. ko bode sistematično preiskano vse gradivo nefritovega orodja, shranjenega po evropskih muzejih; 3. ako bo dokazano, da je pretežna večina teh artefaktov od nefrita, najdenega ob severnem vznožju alp, in 4. kadar bo mogoče dokazati razen tvornice pri Maurachu še vrsto drugih izdelovalnic. Do tedaj pozdravljamo vsako razpravo kot nov prispevek za rešitev vprašanja o nefritu in ga hvaležno registriramo. *Mantuani.*

***Teppner Wilfried**, Ausgrabungen im Heidenloche bei Warmbad Villach.* 1 Bericht (v „Mitteilungen für Höhlenkunde“, 6. Jahrgang, 1912, 2. Heft. März).

Pozornosti vredna prekopavanja v jami „Heidenloch“ imenovani nad Beljaškimi toplicami. Teppner poroča, da je bilo konstatirati š t i r i kulturne plasti, prva od zgoraj navzdol je srednjeveška, druga iz rimske ali La-Tène-ske dobe, tretja hallstattske ali bronove dobe in zadnja neolitiška. Besedilo spremljajo podobe. Sklepati bo mogoče še-le potem, ko bo vse prekopano. Za sedaj se vidijo nekatere sodbe še nedefinitivne in nekateri predmeti precenjeni. Vsekako pa je za nas na Kranjskem posebno važno, da ohranimo Teppnerjeva prekopavanja in njegova poročila o njih v evidenci. — Škoda je, da podobe niso vse tako vspele, kakor bi to bilo želeti. Na tab. V. pod št. 10 reproducirane obdelane (?) kosti ni moč smatrati za polovico človeške podobe v obleki, kakor T. trdi; morebiti je original tak, da pripušča podobne sklepe; poročevalec ima vtis, da tu poigrava vmes tudi precej izrazita domišljija. *Mantuani.*

***Hauptmann dr. Ludmil**, Das Schöffentum auf slowenischem Boden.* Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark. Graz 1912. X. Jhrg. 3. und 4. Heft. S. 181—207.

Med uradniki, ki so oskrbovali med našimi pradedi upravo deželno-knežjih in raznih drugih gospodstev zemljišč, pobirali davke in imeli v oskrbi nižje sodstvo, je jako važna institucija šefonata (Schephonat). Opetovano se omenja urad v raznih urbarijih iz dobe Babenberžanov (okoli 1220—1230), Otokarja II. Češkega, iz dobe Habsburžanov iz 13. 14. in 15. stoletja, v urbarijih freisinških itd. Kot so mnenja o bistvu in pomenu slovenskih županov deljena, tako se raziskovalci starejših slovenskih gospodarskih razmer ne vjemajo kaj so bili pravzaprav šefoni. To vprašanje razpravlja tudi Hauptmann.

V prvem oddelku razprave našteva Peiskerjeva, Levčeva in Dopscheva naziranja o šefonatu. Po Peiskerjevi starejši teoriji so bili šefoni gospodarski upravni uradniki župe (str. 182), po novejši višja oblast, ki naj bi preprečevala prepire radi zemljišč med posameznimi vasmi (str. 183). Vl. Levec je našel šefone poleg županov kot sodne uradnike, ki so zavzemali mesto med deželnim sodnikom in biričem (str. 184). Konečno je posegel v prepir tudi Al. Dopsch v znani knjigi: Die ältere Sozial- und Wirtschaftsverfassung der Alpenslawen in zanikal na eni strani proti Peiskerju, da bi bil šefon isto kot prisednik, napram Levcu pa je povdarjal gospodarski pomen šefona (str. 184). Posebno je opozarjal, da so bili šefoni že v 12. stoletju v Moselski provinci gospodarski uradniki.

Drugi oddelek razpravlja o razmerju med šefonom in upravo srednjeveških gospodstev. Uprava gospodstev je bila v rokah oskrbnikov (Amtmann), katerih pomočniki so bili vaški župani. Če pa je bilo gospodstvo veliko, je bilo razdeljeno na upravna okrožja, ki so obsegala skupino vasi in katerim na čelu so stali posebni upravni uradniki z različnimi imeni: biriči (Schergen), šefoni ali okrožni župani. Tako razdelitev najdemo v mariborskem, laškem, freisinškem upravnem uradu. Posebno poučne so razmere v škofjeloškem gospodstvu, kjer so nastale med Slovenci nemško-bavarske kolonije: „županstvo“ Bavarcev in „županstvo“ v Sorici. Narodna razlika prebivalcev je vplivala na način uprave. Na čelu celega gospodstva sta stala oskrbnik (Amtmann) in šefon. Na čelu slovenskih okrožij so stali kot gospodarski upravitelji okrožni župani (Schultheiß, Stifter), na čelu obeh nemško-bavarskih okrožij pa biriča (Schergen, str. 189). V škofjeloškem gospodstvu je bilo torej dvoje vrst županov: vaški ali krajni župani in okrajni župani (str. 191). Da so bili v slovenskih okrožjih župani, v nemških pa biriči upravni uradniki, ni bil zgolj slučaj, marveč bavarska institucija, kar potrjujejo freisinški urbar iz leta 1291 in razna krajna imena. Kjer so stanovali Slovenci in so jim načelovali župani imamo kraje: Župa (sodni okraj Radeče), Župeno (sod. okr. Cerknica) Župečja vas (Supetschendorf, sod. okr. Krško), Župečja vas (Suppendorf do 18. stol., Saukendorf sedaj; j. vz. od Maribora), Župečji potok (Suppansbach). Kjer pa so bili naseljeni Nemci, katerim je uradoval birič-valpet, tam nahajamo krajna imena: Vavpčja vas (sod. okr. Trebnje), Vavpečja vas (sod. okr. Metlika), Apače (j. vz. od Maribora), Valpotsderena vas (j. z. od Ptuja) = Amtmannsdorf. V „Vavpečja vas“ ali Apače tiči bavarska beseda walputo ali Waltpot, kar je izraz za birič (Scherge). Vsi ti kraji so se prvotno imenovali Waltpotsdorf (odtod Vavpečja vas). Izraz Waltpot pa je počasi izginil in mesto njega se je začelo rabiti Amtmann. Od tedaj so Nemci imenovali vas Amtmannsdorf, Slovenci pa so staro obliko Vavpčja vas pridržali (str. 193). Birič-valpet kot okrožni gospodarski uradnik je toraj bavarska institucija, ki so jo vpeljali pri nas

Bavarci na eni strani le za nemške naselbine, ali naselbine z nemško prevlado, ki pa je na drugi strani vplivala tudi na upravo slovenskih okrožij. Kajti okrožni župani kot gospodarski uradniki so golo posnemanje biričev-valptov (str. 195). Mesto okrožnih županov so vodili včasih upravo v okrožju tudi šefoni (Schöffen). Sicer pa šefoni niso bili nikaki gospodarski uradniki.

Kaj je bilo glavno opravilo šefonov, o tem govori pisatelj v tretjem odstavku. Iz raznih listin urbarijev in krajnih imen, (Sodinja vas, Sadinja vas, Sodnja vas = Schöpfendorf, Sódevce = Schöpfenlag [sod. okr. Črnomelj]) sklepa, da je bil šefon 1.) sodnik (Urteiler), ki se je slovensko imenoval sodin-sodevec (str. 198). Iz oprostilnih pisem koroških vojvod je razvidno, da je bil šefon 2.) tudi exaktor, sodni uradnik — pobiralec deželnoknežjih davkov (str. 200) in iz freisinških listin, da je opravljal 3.) sodne rubežni, stražil jetnike in moral biti navzoč pri sodbah. Imenoval se je tudi mojster = Meister (str. 201). Exaktor se je imenoval šefon radi tega, ker je v resnici tudi sodil (schöpfte). Šefon je bil tedaj skozi in skozi sodni uradnik. Šefonov predhodnik je bil frankovski centenar ali Schultheiß. Tudi on je izvrševal kot šefon denarne in telesne kazni, stražil jetnike, rubil obsojence za kazni, pobiral javne davke in predsedoval izrednim sodnim obravnavam.

V zadnjem odstavku razpravlja pisatelj o številu šefonov in pride do zaključka, da je imel vsak deželni sodnik po enega šefona (str. 204).

Usoda šefonata v zgodovini bavarsko-avstrijskega pravosodstva je bila torej sledeča: Karel Veliki je skrčil število rednih sodnih obravnav na tri v letu. K izrednim so morali priti le sodni prisedniki (Schöffen), ki so bili izmed svobodnih na celo življenje imenovani in stranke. Prisedniška sodišča so vpeljali tudi na Bavarsko, kjer je poleg predsednika (Schultheiß) nastal še birič (Scherge-Fronbot). V 13. stoletju so prisedniška sodišča na Bavarskem izginila. Kot spomin sta ostali za biriča (Scherge) le še stari imeni Schöffe ali Meister, (namreč Schöffenmeister) (str. 205).

Kjer so vpeljali bavarske podurade (okrožja), so izročili šefonom, ki so bili prvotno zgolj sodni uradniki, v gotovih okoliščinah tudi vodstvo gospodarstva. Ker pa so rabili potem več okrožnih predstojnikov, so imenovali mesto enega deželnosodnega šefona, istih več. V njihovih okrožjih so nastala lahko pozneje nova deželna sodišča.

L. Hauptmann je prišel torej do istih zaključkov kot svoj čas Vl. Levec, ki je, kakor smo že začetkoma omenili, istotako trdil, da je bil šefon zgolj sodni uradnik.

Jos. Breznik.

***Komatar Fr.**, Kranjski mestni arhiv.* Jahresbericht des k. k. Kaiser Franz Joseph Gymnasiums in Krainburg für das Schuljahr 1912/13. Krainburg 1913.

Prof. Fr. Komatar je začel objavljati v letošnjem Jahresberichtu c. kr. drž. gimnazije v Kranju listine iz arhiva mesta Kranja v originalnem besedilu s pridejanimi slovenskimi regesti. Kranjski arhiv obsega sedaj le 66 aktov in listin, ki segajo od l. 1309 do 1839. Večino listin so uničili požari v prejšnjih stoletjih, zlasti požar l. 1811, ki je vpepelil tudi mestno hišo. Tedaj se je rešilo le nekaj listin in aktov. Iz teh sta napravila regeste in jih objavila knjižničar Richter l. 1827 v Hormayrjevem Archiv für Geschichte . . . in zgodovinar Parapat l. 1870 v Letopisu Matice Slovenske. Ker so ti regesti pomanjkljivi in nestrokovnjaški in ker se je med tem že zopet nekaj listin izgubilo, tako na pr. znameniti „Stari rokopis kranjskega mesta“, ki ga je našel l. 1866 prof. Janko Pajk, zato jih je začel

prof. Komatar še enkrat objavljati. Letos jih je objavil 23 od l. 1309 do 1461. — Objavljene listine bodo gotovo dobro služile tudi zgodovinskemu pouku na Kranjski gimnaziji. *J. B.*

Barlè Janko, *Naše diecezanske sinode* (40 str.).

Marljivi raziskovalec hrvatske cerkvene zgodovine nam je zopet predložil nov plod svojega truda. Ni tu mesta razpravljati o pomenu škofijskih sinod za kulturno zgodovino v obče in posebej še za cerkveno zgodovino. Vse to je že davno dognano. Tudi Barletova knjižica odpira marsikje zanimiv vpogled v življenje duhovstva, njegovo razmerje do svetovnjakov, verske šege in navade, v boje za obred in razširjanje krivih naukov. — Čudno je, da se škofijske sinode med Hrvati tako pozno pojavijo. Ako izvzamemo sinodo biskupa Auguština Casotti (1303—1322), o kateri se pa ne ve kdaj je bila, niti če je bila prava sinoda, imamo prve izpričane diecezanske zbore še le v drugi polovici 15. stoletja. Po vsej priliki so se vršili pod vplivom onega sinodalnega gibanja, ki sta ga započela kostniški in bazelski splošni cerkveni zbor. — Zagrebške cerkvene sinode nam tudi pričajo, da se je na Hrvatskem odpor proti protestantstvu že par desetletij preje organiziral, nego pri nas. Tam je že biskup Jurij Draškovič (1570 in 1574.) izvršil to, za kar sta se trudila pri nas patriarh Francesco Barbaro in škof Hren. Za nas Slovence je potrebno, da se pri raziskavanju svoje zgodovine ne damo vtesniti od sedanjih ozkih deželnih mej, ako hočemo dobiti pravo sliko svoje preteklosti, temveč iščemo vedno stike in vplive sosednjih pokrajin. Zato so za nas hrvatske zgodovinske publikacije posebno važne in tudi Barletova študija uvaževanja vredna. *J. G.*

Barlè Janko, *Kapela sv. Ivana Krstitelja u Dužici.* (Iz Vjesnika hrvatskega arheološkega društva, nove serije, sv. XII. 1912).

Zanimiva lesena kapela z zvonikom se je l. 1911 morala umakniti novi zidani stavbi. Preden so staro kapelo podrli, so jo dali fotografirati. L. 1668 se ta kapela v listinah prvikrat imenuje, a je morala biti dokaj preje postavljena, ker je bila nedavno pred l. 1668 dvignjena. Imela je lesen, slikan strop. Les stare kapele je kupil nek Dužićan za 125 kron. Ostala je od te gradbe samo podoba in pa spominske besede pisčeve. *M.*

Barlè Janko, *Nekoji prilozi za povjest kaptolske tvrđe u Varaždinskim Toplicama.* (Iz Vjesnika hrvatskoga arheološkoga društva, nove serije, sv. XII. 1912).

Za lokalno zgodovino važni prispevki iz neposrednega vira kapiteljskega arhiva v Zagrebu, ozirajoči se na čas od l. 1110. do 1779. Usoda trdnjavice v Varaždinskih toplicah je posegala posredno tudi v zgodovino južne Štajerske (str. 5). — Za ilustracijo razmer je dal g. pisec ponatisniti štiri inventarje te trdnjave, in to iz l. 1548., ok. 1585., 1655. in 1696. v latinskem izvirniku. *M.*

Holtz Georg, *Freiherr von Oberst, Die innerösterreichische Armee 1813 und 1814.* Wien und Leipzig 1912. Četrti zvezek dela General d. I. von Woinovich und Major Veltzé, 1813—1815. Österreich in den Befreiungskriegen.

General infanterije pl. Woinovich in major Veltzé sta zasnovala v spomin stoletnice osvobojilnih bojev delo, ki naj bi v desetih zvezkih v avstrijskem zmislu popisalo vse tedanje dogodke. V četrtem zvezku popisuje na prvih 62. straneh

polkovnik Holtz, kako je notranjeavstrijska armada pod poveljstvom barona Hillerja osvojila Kranjsko in sosednje ilirske pokrajine. Pisatelj se naslanja v veliki meri na Dimitza in vporablja vojaške vire. Sploh ima celo delo vojaški značaj. Natačno se naštevajo vse čete in vsi vojaški oddelki ter njihovi poveljniki in njihova številnost, kar poljudnoznanstvenemu popisu, kakršno naj bi po namenih izdajateljev to delo bilo, nikakor ni v korist. Za izpopolnitev popisov bitk in spopadov — vojni dogodki l. 1813 so obstajali v naših deželah le iz spopadov in manjših prask, velikih bitk sploh ni bilo, ker ni imel Hiller niti zadosti vojakov, niti ni bil pripraven zanje teren — bi bilo z velikim pridom uporabiti Grudnove Spomine na Francoze, ali kar bi se še sličnega nabralo. Na strani 35. omenja pisatelj kraj Weißkirchen, ki ga je zastonj iskal na novejših zemljevidih. Weißkirchen je sedanje Gumnišče. Ljudje iz okolice kraj še sedaj imenujejo Bela cerkev radi lepega razgleda, ki se od tam nudi. Tam se nahajata tudi dve gomili, v katerih eni so pokopani padli Francozje, v drugi Hrvatje [1]. *J. B.*

***Bučar Jos.** prof., Ob stoletnici zopetnega združenja Kranjske z Avstrijo.* Izvestje c. kr. II. drž. gimnazije v Ljubljani o šolskem letu 1912/13. V Ljubljani 1913. Str. 19—27.

Na podlagi raznih tiskanih virov spretno sestavljen popis francoskega medvladja in osvobojevalnih bojev, služi jako dobro kot pregled tedanjih zgodovinskih dogodkov. Opozarjanje na ljudske spomine pod črto naj bi vzpodbujalo dijake, naj bi pomagali pri nabiranju enakih spominov. *J. B.*

***Kleč Frida**, Kranjska — s posebnim ozirom na francosko medvladje in zopetno združitev s habsburško monarhijo.* VI. izvestje mestnega dekliškega liceja v Ljubljani. V Ljubljani 1913. Str. 3—12.

Kratka zgodovina Kranjske s posebnim ozirom na francosko dobo namenjena gojenkam liceja. V spis se je ukradlo nekaj pomot, ki naj jih tu popravimo. Na strani 4.: „Od 1282 je usoda Kranjske nerazdružljivo spojena s habsburško vladarsko hišo“. Kranjska je prišla šele leta 1335 pod Habsburžane. Na strani 7 stoji: „Kranjska sama je plačala 15,260.000 frankov“. Toliko bi Kranjska morala plačati, a svote kljub grožnjam in aretacijam ni bilo mogoče iztirjati. Na strani 8.: „francoska Kranjska je štela l. 1812 1,483.000 prebivalcev“. Toliko prebivalcev je imela komaj cela Ilirija. Str. 9.: „Avstrijsko zmago pri Trzinu je odločila smrt francoskega poveljnika“. Francoski poveljnik Belotti je bil v omenjeni bitki ranjen in ujet ter živ prepeljan v Celje. Na strani 10. trdi pisateljica, da bi bili Slovenci brezdvomno v kratkem času romanizirani, če bi bili ostali še nadalje pod francosko vlado. To je trditev, ki bi se dala le težko dokazati. *Jos. Breznik.*

***Podlogar Leopold**, Drobtinice iz preteklosti soseske „Škocijan“ v dobski župniji.*

V spomin Škocijancem in dobrotnikom škocijanske soseskine cerkve, ki so pripomogli s svojimi darovi, da se je prenovila cerkev sv. Kancijana. V Ljubljani 1911. Založila cerkvena podružnica v Škocijanu. Tiskala „Katoliška tiskarna“. Str. 91.

Oba spisa sta priložnostna in namenjena preprostim čitateljem; zato sta prirejena v tem zmislu. Razdeljen je namreč vsak spis v več poglavij, ki so pisana prav poljudno brez znanstvene oprave. Poljudnost obeh spisov označujejo

[1] Po prijaznem sporočilu g. dvor. svetnika Fr. Levca.

zlasti ekskurzi. Pri popisu krtinske cerkve je pisatelj navezal celo poglavje o turških vpadih v kranjsko deželo, pri črticah o škocijanski cerkvi pa govori precej obširno o češčenju sv. Kancijana, o zvonarjih in o železnicah na Kranjskem. Ko bi ne bila spisa priložnostna, bi bilo gotovo bolje, ko bi pisatelj spisal zgodovino dobske župnije, kjer bi dobili tudi imenovani podružnici svoje mesto. Svojemu namenu pa oba spisa ustrezata in sta našla brezdvomno mnogo hvaležnih čitateljev. *V. S.*

***Fessler Dr. A.**, *Die klimatischen Verhältnisse von Laibach.* Jahresbericht der k. k. Staats-Oberrealschule in Laibach für das Schuljahr 1912/13. Laibach 1913. S. 49—79.

O ljubljanskem podnebju je razpravljal pred dvajsetimi leti jako obširno prof. Ferd. Seidl v Mitteilungen des Musealvereines für Krain. Isto tvarino obdeluje sedaj na novo prof. dr. A. Fessler na podlagi opazovanj ljubljanske meteorološke štacije v letih 1896 do 1911 in karakterizuje ljubljansko podnebje sledeče: 1. Letne izpremembe v temperaturi so razmeroma visoke, 2. poletja so vroča, 3. zime mrzle in vlažno-oblačne, 4. hitrih in visokih sprememb v dnevni temperaturi je razmeroma malo, kar je za zdravje jako ugodno.

Na podlagi 60letnih opazovanj znaša srednja letna temperatura Ljubljane 9·0° C, kar je z ozirom na druge kraje, ki imajo isto zemljepisno širino in približno isto nadmorsko višino premalo (11·4° C). V dobi 1896—1911 so zime milejše po celi Srednji Evropi in tako tudi v Ljubljani, ker je potisnjen „islandski minimum“ nad Severno Evropo daleč proti vzhodu. Od l. 1878. do 1911. je znašala najnižja temperatura 26·4° (11. dec. l. 1879.) in najvišja 36·0° (3. julija l. 1905.). V dobi 1896. do 1911. je padla temperatura povprečno v 69 dneh pod 0°, v povprečno 86 dneh je zmrzovalo (l. 1908. celo 114 dni). V isti dobi je bilo povprečno 60 poletnih dni (povp. dnevna temperatura 25° ali več) in 9 tropičnih dni (povp. dnevna temp. 30° ali več). Povprečna izpremenljivost dnevne temperature je v Ljubljani majhna in znaša po Seidlu 1·69°, po Hannu 1·72° in po Fesslerju za dobo 1896—1911 le 1·64°, kar je za zdravje jako važno. Manjšo izpremenljivost dnevne temperature imajo le Riva (1·15°), Gorica (1·36°), Gradec (1·52°) in Celovec (1·70°), vsi drugi reprezentanti posameznih avstrijskih kronovin pa večjo: Brno (1·73°), Ischl (1·76°), Praga (1·82°), Budapest (1·88°), Innsbruck (1·93°), Krakov (1·94°) Dunaj (1·96°), Solnograd (2·06°), Černovice (2·09°), Sarajevo (2·24°) in Bielitz (2·42°).

5. Oblačnost je velika.

V letih 1896.—1911. je bilo v Ljubljani povprečno 61 jasnih dni (največ v juliju, najmanj v oktobru), 95 malo oblačnih (največ v avgustu, najmanj v decembru), 60 zelo oblačnih (največ v juniju, najmanj v februarju) in 149 popolnoma oblačnih (največ v decembru, najmanj v avgustu in juliju). Zima je v Ljubljani potemtakem izrazito oblačna, poletje jasno, toda avg. nastopajo že jutranje megle.

6. Padavine so pogoste in izdatne, 7. po letu in jeseni nagnenje do intenzivnega deževja, 8. vetrovi niso premočni.

Srednja visokost letnih padavin znaša za obdelano dobo 1451 *mm*. Največ dežja je padlo povprečno junija (152 *mm*) in oktobra (158 *mm*). Najdaljša deževja so trajala povprečno 9 do 10 dni (posebno v maju in jeseni), najdaljša suša, če izvzamemo zimske mesece, povprečno 14 dni (najdaljša sploh 35 dni sept. l. 1908.).

9. Megla z barja.

Megla nastopa v Ljubljani v avgustu, septembru, oktobru in decembru jako pogosto in je eden glavnih znakov ljubljanskega podnebja. V avgustu in septembru

izgine megla že okoli 8 ure zjutraj. V dobi 1896—1911 je nastopila megla povprečno avgusta 9·8 dni, septembra 12·1 dni, oktobra 11·6 dni in decembra 9·8 dni. Meglo povzroča vlažnost ljubljanskega barja in morda tudi miasmi, ki nastajajo v barju.

Jos. Breznik.

***Krebs Dr. Norbert**, Die Verteilung der Kulturen und die Volksdichte in den österreichischen Alpen.* (Mitteilungen der k. k. geographischen Gesellschaft in Wien. 55. Band. 1912. S. 243—303).

Na podlagi ljudskega štetja l. 1900. raziskuje pisatelj, kako vpliva v Avstrijskih Alpah kakovost tal, razsežnost rodovitnega sveta in njega različno izrabljanje in obdelovanje na gostost prebivalcev. V razpravi, kateri sta pridejana dva zemljevida in en diagram, nas zlasti zanimajo podatki, ki se nanašajo na slov. pokrajine. Predvsem nas osupne nerodovitnost Julijskih Alp, ki imajo na severni strani celih 61 % nerodovitnega sveta. Le divje Ötztalske Alpe na Sev. Tirolskem, ki pa so dosti višje, so še nerodovitnejše (64 %). V velegorju (ne v celem ozemlju) Kamniških Alp je le še 19 % nerodovitne zemlje, v južni panogi Karavank 10·5 % in v Pohorju komaj 2 %. Gozda je v naših deželah največ v Trnovskem lesu (68·5 %), potem v Pohorju (68 %), Jelovici (64 %), Karavankah (60 %), Kamniških planinah (55 %) in dolenjskem hribovju (53·5 %). Manj ga je v južnoštajerskem gričevju (48 %), celovški kotlini (39·5 %) in kranjskih ravninah (35·5 %). Na Zgor. Murskem polju ga je le še 16 %. Gorski pašniki in travniki pri nas ne zavzemajo toliko odstotkov ozemlja, kot na pr. na Predarlskem ali v Visokih Turah, to pa predvsem radi pomanjkanja vode in rodovitne zemlje. Največ gorskih pašnikov je pri nas na južnem pobočju Julijskih Alp (35 %), Zgor. Soški dolini (32 %) in v Bohinju (27·5 %). V Kamniških planinah jih je 20 % in v Karavankah le 15 %. Travnikov je največ v srednji Soški dolini (45 %) in na ljublj. barju (35·5 %). Polje je najbolj zastopano v vzhodni Murski ravnini 52 %, na Ptujskem polju 50 % in Slovenskih goricah 42 %. Na Kranjskem ga je največ na sorškem in mengeškem polju (38·5 %), a v Julijskih Alpah le 2·5 %. K polju so šteti tudi vinogradi. Vinogradov je največ v goriških brdih 29·5 %, potem v Slovenskih goricah 9·5 %, v vitanjski okolici 7·5 % in v dolenjskem hribovju 4 %. Gostost prebivalstva je v posameznih pokrajinah zelo različna. Na njo ne vpliva le razsežnost rodovitnega sveta in njega izrabljanje, marveč ista je odvisna tudi od tega, kako se poljedelstvo goji, katere vrste žita se sejejo (koruza poviša gostost, isto tudi vinska trta). Potem pomnožujejo gostost promet, rudokopi, industrija, mala posestva, in manjše vsakdanje potrebe naseljenega prebivalstva. Tako naraste na pr. na južnem Štajerskem ali v predgorju Julijskih Alp pri 15 % polja gostost nad 50 na *km*^{2}, dočim najdemo isto gostost v nemških delih notranjeavstrijskih pokrajin šele tam, kjer je 25 % polja. Najgostejše je naseljeno pri nas prebivalstvo okoli Trbovelj in Zagorja, seveda radi premogokopov. Na *km*^{2} jih pride tu, če se vpošteva vse ozemlje 335, če se vpošteva le rodovitni svet 352. — Ljubljanska ravnina z Ljubljano vred je že manj gosto naseljena. Njena gostost znaša le 267 oz. 277. Na kranjskih ravninah prebiva na *km*^{2} 132 oz. 139, v južnoštajerskih kotlinah (Celje, Velenje, Mozirje, Slov. Gradec) 130 oz. 135 ljudi, v goriških brdih (vino!) 127 oz. 133, na spod. Ptujskem polju 110 oz. 120, v Dravski dolini od Sp. Dravograda do Maribora 110 oz. 117, v dolini Meže (rudokopi!) 107 oz. 111, na sorškem in mengeškem polju 101 oz. 106 in v Zap. Murski ravnini 94 oz. 101. Gostost na Ljubljanskem barju znaša 87 (93), v Slovenskih goricah 88 (91), v Savski dolini okoli Litije 74 (79) in v dolenjskem gričevju 55 (56). Najmanjšo gostost imajo Kamniške planine (kot velegorje) 10 (13), gosteje je naseljeno

Julijsko velegorje 19 (24). V Karavankah prebiva na km^2 23 oz. 24 ljudi, v Pohorju 35.

Gradivo, ki jo je pisatelj v razpravi obdelaval je sicer že zastarelo, kajti podatki iz leta 1910 bodo kmalu na razpolago. Toda tudi potem bo razprava še zanimiva, ker bomo na podlagi novega in starega gradiva lahko sledili izpremembam, ki se vršijo ne samo v gostosti prebivalstva, ampak tudi na obdelavanju rodovitnega sveta. Isto kar je pisatelj izvršil za alpski svet, bi bilo potrebno izvršiti še za kraško zemljo. *Jos. Breznik.*

***Badiura Rudolf**, Na Triglav, v kraljestvo Zlatorogovo!* V Ljubljani 1913.

Knjižica, namenjena predvsem turistiki, je za poznavanje triglavskega pogorja tudi znanstvenega pomena. Večina fotografij je jako lepa in srečno izbrana, zemljevid prav dobro izveden. *J. B.*

***Varićak dr. Vladimir**, Matematički rad Boškovićev.* Del I. Str. 130 + CDXLIII.

To je zelo obsežna monografija o velikem hrvatskem fizičarju in matematičarju Rugjeru I. Boškoviću, jezuitu iz Dubrovnika, ki jo je za 200 letnico njegovega rojstva (18. maj 1911) začela izdajati „Jugoslovanska Akademija znanosti“ v Zagrebu. Pričujoči I. del je odtisk iz njenega „Rada“ knj. 181., 185., 190. in 193. ter obsega poleg analize Boškovićevih matematičnih del njegove posebne beležke o absolutnem in relativnem kretanju in obsežno njegovo korespondencijo. L. 1757.—1758. je bil na Dunaju; potoval je tja iz Rima preko Trsta in Ljubljane. Kako so ga na poti tja 1757. sprejeli ljubljanski jezuiti, čitamo na str. LXII. Nezgoda, ki se mu je pripetila na povratku pred Ljubljano, se nam pripoveduje na str. CLXVI do CLXVII. — Sled o njegovem bivanju v Ljubljani sem zasledil tudi v „Diariju“ ljubljanskih jezuitov, ki ga hrani „Rudolfinum.“ *Dr. Fr. Ilešič.*

***Rubbia K.**, Petindvajset let pogozdovanja Krasa na Kranjskem.* Ljubljana 1912, založila pogozdovalna komisija. Enako delo je izšlo od imenovanega pisatelja v isti zalogi tudi v nemškem jeziku pod naslovom *„Fünfundzwanzig Jahre Karstaufforstung in Krain“*.

Pod tem naslovom je izdala pogozdovalna komisija za Kranjsko 85 strani obsegajoče poročilo o svojem delovanju od leta 1886. do konca 1911. Leta 1911. je preteklo 25 let od kar deluje na Kranjskem komisija za pošumljevanje[1]. S svojimi uspehi je dokazala, da je pošumljenje krasa mogoče.

Pisatelj, deželni šumski nadzornik, opisuje najprej kraško ozemlje v obče in posebej še naš kranjski Kras. Ista osoda kakor Kras v Istri, Dalmaciji, Hercegovini, je zadela tudi kranjski Kras. Slabo gospodarstvo prebivalstva s šumami v preteklih stoletjih je povzročilo tudi na Kranjskem kraške goličave, ki so najobsežnejše v postojinskem, v manjšem obsegu v logaškem okraju.

Prvi početki pošumljevanja na Kranjskem so obstojali v tem, da so zasajale posamezne občine in privatni posestniki z državnimi subvencijami kraške goličave s šumskim, največ listnatim drevjem. Te poskušnje pošumljevanja pa niso imele uspeha. Vzrok zato je bil neprikladen izbor drevesnih vrst in drugič strokovno neznanje s pošumljevanjem se bavečih faktorjev.

---

[1] Namesto tehniških izrazov „pogozdovanje“, „pogozdenje“, „pogozditi“, „gozd“ je priporočati po hrvatskem nazivanju tudi za nas prikladne izraze „pošumljevanje“, „pošumljenje“, „pošumiti“, „šuma“.

Zistematično pošumljevanje se je začelo na Kranjskem šele leta 1871. pod nadzorstvom šumskih strokovnjakov. Tega leta se je organiziralo na Kranjskem državno šumsko nadzorstvo. Osnovali so se na Notranjskem in leta 1874. pri Ljubljani šumski vrtovi za vzgojitev šumskih drevesc. Važno gospodarsko akcijo pošumljevanja je bilo treba tudi zakonito urediti. Na podlagi tozadevnega zakonskega načrta je bil izdan od kranjskega dež. zbora sklenjeni (9. marca 1885.) dež. zakon o pošumljevanju Krasa na Kranjskem. Na temelju istega se je ustanovila l. 1886. posebna pošumljevalna komisija, ki je začela s sistematičnim delom. Sestavljati se je začel poseben kataster pošumljevanja. Koncem leta 1911. je obsegal že 3888·3676 *ha* pošumljenju določenih zemljišč, od katerih se je do takrat pošumilo že 2909·9796 *ha*.

Način pošumljevanja je sajenje šumskih drevesc, do 2. ali 3. leta starosti, vzgojenih v šumskih vrtovih. V manjši meri se je vporabljala setev. Uporabi se pro *ha* po 6000 do 10.000 drevesc. Do konca leta 1911., je posadila pošumljevalna komisija 45,710.727 rastlin na površini od 2657·06 *ha* s skupnimi izdatki K 437.256·19. Za novo pošumljenje 1 hektara se je potrošilo povprečno K 92·56. Od omenjenega števila posajenih drevesc je bilo 91 % črnega bora. Druge drevesne vrste, ki so se v manjši meri uporabljale, so bile: smreka, jelka, beli, korziški in Vajmutov bor, mecesen, hrast, gaber, javor, jesen, akacija, jelša in dr. Pisatelj opisuje razne težkoče, ki so ovirale pošumljevalno delo in povečavale stroške. Kot te navaja neugodne klimatične razmere na Krasu, ki povzročajo, da trpe kulture poleti mnogo vsled suše, pozimi vsled mraza, snega in leda. Mnogo škode napravijo v nasadih tudi pogostni požari. Škode po žuželkah niso bile velike. Druge poškodbe nastajajo po divjačini, z lovom, z vojaškimi vajami in s pašo živine.

Pisatelj razpravlja dalje o šumsko-varstvenem in tehnično-pomožnem osobju, za katerega je primeroma dobro poskrbljeno, in o pošumljevalnem zakladu. Zadnji obstoji največ iz državnih in deželnih prispevkov. Spis zaključuje pisatelj z razpravljanjem o dosedanjih izkušnjah z drevesnimi vrstami, ki so se uporabljale pri pošumljevanju.

Velik napredek v pošumljevauju Krasa so značile izkušnje, da je za kraško ozemlje najprikladnejše drevo za umetno pošumljevanje črni bor (pinus laricio austriaca), ki uspeva tudi na najbolj suhih in kraševitih tleh. Vsled skromne transpiracije zahteva namreč črni bor malo zemeljske vlage; s svojim korenskim zistemom, s kojim črpa hrano in vlago tudi iz večjih globočin, se obvaruje pred sušo in tudi pred burjo. Primeroma dobro varuje in izboljšuje tudi tla. Nobena druga drevesna vrsta ga v teh lastnostih ne prekaša. Šume črnega bora sicer nimajo tolike gospodarske vrednosti kot drugo igličasto drevje. Prava in glavna naloga pošumljevanja z črnim borom pa je, da se ustvari ž njim predpogoje za poznejšo premembo v šume večje gospodarske vrednosti. Kot trajni nasadi črnega bora pa imajo ostati oni na opustošenih, siromašnih, kraševitih tleh.

Prvi poizkusi s korziškim borom (pinus laricio corsicana) so tudi dobro uspeli. Priporoča se ta vrsta bora za višje lege. V zavetnih visokih legah (nad 600 *m*) se je obnesla dobro smreka, posebno na sveži zemlji. Mecesen se ni dobro obnesel. Bolje uspevajoči bor ga kmalu prekosi v rasti in uduši.

Beli bor vrši svojo nalogo najbolj, ako se ga vzgoji v pregrinjajoče drevje in se podsadi z drugimi drevesnimi vrstami.

Dobre uspehe kaže tudi Vajmutov bor (pinus strobus), ki posebno dobro klubuje snegu in ledu.

Važno vlogo ima tudi jelka. Ž njo se največ izpolnjujejo prazne čistine (Blössen) med visoko vzrastlimi bori. V iste svrhe se sadi tudi listnato drevje.

25letno pošumljevalno delo na Kranjskem je imelo popolen uspeh. Dve sliki, ki krasita brošuro jasno pričate o tem. Prva predstavlja goli kraški teren, ki je namenjen, da se ga pošumi, druga kaže dobro uspeli nasad črnega bora, podsejan z jelko. Goli kraški svet, ki je služil prebivalstvu prej v najboljšem slučaju kot slabi pašniki, je po malo letih pretvorjen v goste borove šume.

Od leta 1908. se dela na tem, da se razširi deželni zakon od l. 1885, omejen doslej samo na okraja Postojna in Logatec, tudi za pošumljevanje v kočevskem, novomeškem in črnomeljskem okraju. Namerava se tudi omenjeni zakon modernizirati in na novo urediti. *A. Sodnik.*

***Paulin A.**, *Flora exsiccata Carniolica.* Fasciculus quintus continens centuriam IX. et X. Labaci 1912.

Die beiden neu ausgegebenen, die Nummern 801 bis 1000 umfassenden Zenturien dieses schönen Exsikkatenwerkes, das in gleicher Anlage und Ausführung wie A. v. Kerners Flora exsiccata Austro-Hungariae erscheint, reihen sich würdig ihren Vorgängerinnen an. Die Pflanzen sind richtig bestimmt, tadellos praepariert und reich aufgelegt. Bei den Standortsangaben finden sich außer dem Fundorte stets auch Substrat und Meereshöhe erwähnt. Die den einzelnen Arten beiliegenden, in lateinischer Sprache verfaßten Schedae, die als 5. Heft auch in Buchform vereinigt unter dem Titel „Schedae ad Floram exsiccatam Carniolicam“ gleichzeitig erschienen sind, bilden wieder einen wertvollen Beitrag zur Krainer Landesflora. In dieser Weise fortgesetzt und zu Ende geführt würde dieses Werk den vom Herausgeber ins Auge gefaßten Zweck, ein Bild unserer so interessanten Landesflora zu bieten, voll erreichen und eine der wertvollsten Sammlungen einheimischer Naturobjekte repraesentieren.

Wie mir der Herausgeber H. Schulrat Prof. Paulin mitgeteilt hat, ist jedoch leider das weitere Erscheinen dieser Sammlung in Frage gestellt, da die seinerzeit vom krainischen Landtage bewilligte Subvention aufgebraucht ist und auch die von der krainischen Sparkasse bis 1908 gewährte Unterstützung nicht mehr zur Verfügung steht. Die vom krainischen Landtage ursprünglich für die Herausgabe der gesamten Gefäßpflanzenflora Krains gedachte Subvention reichte allein bei weitem nicht hin, um nur die Herausgabe der 10 bisher erschienenen, nahezu die Hälfte sämtlicher krainischer Gefäßpflanzen umfassenden Zenturien zu ermöglichen. Dies hauptsächlich aus dem Grunde, weil der Herausgeber alsbald ohne Mitarbeiter dastand. Anfänglich hatten sich 11 Herren gemeldet und als die Pflanzen für die beiden ersten Zenturien zu liefern waren, haben nur vier davon Beiträge gesendet. Von diesen vier Mitarbeitern, die mit Ausnahme des Herrn L. G. R. Mulley nur Neulinge in rebus botanicis waren, erwiesen sich leider drei ihrer Aufgabe nicht gewachsen. Weitere Umstände haben es mit sich gebracht, daß der Herausgeber gegenwärtig lediglich auf seine eigenen Sammlungen angewiesen ist, was aber nicht nur unendlich viel Zeit und Mühe beansprucht, sondern auch bedeutende finanzielle Opfer erfordert.

Nicht nur behufs Förderung der Landeskunde, sondern auch im allgemeinen Interesse der Wissenschaft wäre es wohl zu wünschen, wenn die diesbezüglich in Betracht kommenden Faktoren durch Gewährung weiterer Geldmittel die Fortsetzung des in Rede stehenden, von Fachbotanikern mit soviel Beifall aufgenommenen Werkes ermöglichen würden. *Dr. Gv. Sajovic.*

Flora exsiccata Austro-Hungarica. Opus ab A. Kerner creatum cura Musei botanici Universitatis Vindobonensis editum. Vindobonae 1881—1913.

Von diesem groß angelegten, prächtig ausgestatteten von weiland Hofrat Prof. A. Kerner von Marilaun 1881 begründeten, von der Kaiserl. Akademie der Wissenschaften subventionierten Exsikkatenwerke sind nun die Centurien XXXVII bis XL (Nr. 3601—4000) erschienen, womit diese äußerst wertvolle Sammlung zum Abschlusse gelangt. Gleichzeitig erschien auch das 10. Heft des begleitenden Werkes **»Schedae ad Floram exsiccatam Austro-Hungaricam«**, das, wie die 9 vorhergegangenen auf die ersten 36 Centurien bezugnehmenden Hefte, die auf die Nummern 3001 bis 4000 sich beziehenden, durch die zahlreichen kritischen Erörterungen und sonstigen ausführlichen Bemerkungen so wichtigen Schedae in Buchform vereinigt für weitere Kreise publiziert.

Unter Kerners eigener Leitung wurden die Centurien I bis XXX zusammengestellt und erschienen 1881 (Nr. 1—400), 1882 (Nr. 401—800), 1883 (Nr. 801 bis 1200), 1886 (Nr. 1201—1600), 1888 (Nr. 1601—2000), 1893 (Nr. 2001—2400), 1896 (Nr. 2401—2800) und 1898 (Nr. 2801—3000). Nach dem 1898 erfolgten Tode A. v. Kerners besorgte Prof. Dr. K. Fritsch die Centurien XXXI bis XXXVI, die in den Jahren 1899 (Nr. 3001—3200) und 1902 (Nr. 3201—3600) ausgegeben wurden. Die vier letzten Centurien XXXVII bis XL (Nr. 3601—4000) wurden von Hofrat Prof. Dr. R. Ritter von Wettstein unter Mitwirkung des Assistenten am botanischen Institute der Universität Wien Dr. H. Freiherrn von Handel-Mazetti und J. Dörfler zur Ausgabe gebracht.

Als Mitarbeiter an diesem monumentalen in 100 Exemplaren aufgelegten Werke, wovon sich ein komplettes Exemplar — das einzige in Krain — im Besitze des Referenten befindet, beteiligten sich 204 Botaniker Österreich-Ungarns, die die Aufgabe hatten, die der Monarchie eigentümlichen oder pflanzengeographisch oder des Vergleiches wegen wichtigen Pflanzenarten entsprechend praepariert und mit allfälligen interessanten Daten oder eventuellen kritischen Bemerkungen versehen zu liefern.

Zur Ausgabe gelangten über 139 Algen, 288 Pilze, 174 Flechten, 41 Lebermoose, 12 Sphagna, 193 Laubmoose, 62 Farn- und 3091 Blütenpflanzen.

Aus Krain wurden Beiträge von Deschmann, Derganc, Halácsy, Krašan, Leithe, Mulley, Paulin, Pernhoffer, Robič, Stapf, Šafer, Voss und R. v. Wettstein ausgegeben. Die diesbezüglichen Pflanzenarten sind im folgenden aufgezählt, wobei bemerkt sei, daß die einzelnen Schedae nur auszugsweise mit Hinweglassung aller vielfach sehr bemerkenswerter und wertvoller Erörterungen gegeben sind.

Algae.

3181. *Sacheria fluviatilis* (L.) Sirodot. Ad Lokva prope arcem Luegg. — Stapf.

Fungi.

353. *Neovossia Moliniae* (Thümen) Körnicke. Labaci; in Moliniae coeruleae ovariis. — Voss.

356. *Melampsora pallida* Rostr. Labaci; ad Spiraeae Arunci folia viva. — Voss.

357. *Melampsora populnea* (Pers.) Lév. Labaci; in foliis Populi balsamiferae. — Voss.

364. *Phragmidium Rubi* (Pers.) Winter. Labaci; in foliis Rubi bifrontis. — Voss.

371. *Puccinia Oreoselini* (Strauss) Winter. Labaci; ad Peucedani Oreoselini folia viva. — Voss.

377. *Aecidium Erythronii* DC. Labaci; in silvis montis Rosenbacherberg prope Labacum, in foliis Erythronii dentis canis. — Voss.

381. *Phyllactinia guttata* Lév. Labaci; ad folia Coryli Avellanae. — Voss.

762. *Cantharellus infundibuliformis* (Scopoli) Fries. Inter muscos in monte Rosenbacherberg prope Labacum. — Paulin.

763. *Hydnum auriscalpium* L. Ad conos Pini sivestris in terram delapsos in infimo monte Rosenbacherberg prope Labacum. — Paulin.

767. *Craterellus lutescens* (Pers.) Fries. Inter muscos in monte Rosenbacherberg prope Labacum. — Paulin.

776. *Puccinia Lapsanae* (Schultz) Fuckel. Kroisenegg prope Labacum, ad folia viva Aposeridis foetidae. — Voss.

777. *Aecidium Ficariae* Pers. Labaci; in foliis vivis Ranunculi Ficariae. — Voss.

790. *Ramularia Vossiana* Thümen. In foliis Cirsii oleracii ad pedem montis Rosenbacherberg prope Labacum (locus classicus). — Paulin.

1158. *Ustilago Panici glauci* (Wallr.) Winter. Labaci, in ovariis Setariae glaucae. — Voss.

1167. *Puccinia Prenanthis* (Pers.) Fuckel. In foliis Prenanthis purpureae ad Labacum. — Voss.

1172. *Cronartium gentianeum* Thümen. In foliis Gentianae asclepiadeae in monte Rosenbacherberg prope Labacum. — Paulin.

1565. *Uromyces Ficariae* (Schum.) Winter. In foliis vivis Ranunculi Ficariae in silvaticis ad Kaltenbrunn prope Labacum. — Voss.

1567. *Uromyces Erythronii* (DC.) Winter. In foliis et caulibus Fritillariae Meleagris in pratis udis ad Labacum et in foliis Croci verni in silvis montis Rosenbacherberg prope Labacum. — Voss.

1571. *Pezicula carpinea* (Pers.) Tul. Ad ramulos siccos Carpini Betuli prope Labacum. — Voss.

1575. *Elaphomyces granulatus* Fries. Inter radices Castanearum in silvis montis Rosenbacherberg prope Labacum. — Voss.

1581. *Peronospora viticola* De Bary. In foliis vivis Vitis viniferae ad Ober-Rosenbach prope Labacum. — Paulin.

1583. *Peronospora Trifoliorum* De Bary. Ad folia viva Cytisi alpini prope Labacum. — Paulin.

1958. *Exobasidium Vaccinii* Woronin. In foliis vivis Andromedae polifoliae in paludosis prope Labacum. — Voss.

1961. *Puccinia Carniolica* Voss. Ad Veldes in monte, cui arx superstructa est, in foliis et petiolis Peucedani Schottii (locus classicus). — Voss.

1966. *Puccinia Schröteri* Passerini. In foliis vivis Narcissi poëtici in monte Groß-Kahlenberg prope Labacum. — Voss.

1967. *Puccinia Tanaceti* DC. In pratis subalpinis prope St. Peter supra Vigaun in foliis vivis Tanaceti corymbosi. — Voss.

1969. *Chrysomyxa Rhododendri* (DC.) Winter. In foliis Abietis excelsae in silvis vallis Martulik prope Kronau. — Voss.

1970. *Cronartium flaccidum* (Alb. et Schwein.) Winter. — In foliis vivis Paeoniae tenuifoliae et P. officinalis in horto botanico Labacensi. — Paulin.

1975. *Mitrula paludosa* Fries. Ad folia et ramulos in paludosis ad Labacum. — Voss.

1980. *Darluca Filum* Cast. In acervulis uredosporiferis Pucciniae Menthae in foliis vivis Satureiae montanae inter Neuming et Witnach. — Voss.

1982. *Synchytrium Taraxaci* De Bary et Woronin. In foliis vivis Taraxaci officinalis in pratis ad Labacum. — Voss.

2369. *Hypoxylon fragiforme* (Scop.) Wettst. In ramis emortuis Fagi silvatici in silvis ad Labacum. — Voss.

2372. *Leptosphaeria Rehmiana* Voss. In foliis emortuis Drypidis Jacquinianae in glareosis ad Stranje prope Stein (locus classicus). — Robič.

2373. *Passalora polythrincoides* Fuck. In foliis vivis Tommasiniae verticillaris ad Labacum. — Paulin.

2374. *Ascophanus pilosus* (Fries) Boud. In fimo caprino valleculae Pokluka-Schlucht prope Görjach. — Voss.

2376. *Phacidium gracile* Niessl. In foliis et ramulis Lycopodii Chamaecyparissi vivis in monte Golovec prope Labacum (locus classicus). — Voss.

2776. *Uredo Polypodii* (Pers.) Dietel. In foliis vivis Cystopteridis fragilis ad Schalkendorf prope Veldes. — Voss.

3155. *Puccinia coronata* Corda. In monte Rosenbacherberg agri Labacensis ad folia viva Rhamni Frangulae. — Voss.

3157. *Puccinia Festucae* Plowright. In monte Veldeser Schloßberg ad folia Lonicerae Xylostei. — Voss.

3162. *Puccinia Aegopodii* (Schumacher) Link. In parte septentrionali montis Grmada prope Billichgraz ad folia Malabailae Golakae. — Voss.

3165. *Puccinia Millefolii* Fuckel. Seebach prope Veldes in foliis vivis Achilleae Millefolii. — Voss.

3168. *Aecidium Anemones* Gmelin. Labaci; ad folia viva Anemones nemorosae. — Voss.

3169. *Aecidium Thalictri* Greville. Ad St. Jacob prope Zwischenwässern ad folia Thalictri flexuosi. — Voss.

3551. *Puccinia Cerasi* (Bérenger) Corda. Prope Labacum ad folia viva Pruni Cerasi. — Voss.

3560. *Puccinia Vincae* (DC.) Castagne. Zwischenwässern prope Labacum ad folia Vincae minoris. — Voss.

3562. *Schroeteria Decaisneana* (Boudier) De Toni. Prope Labacum in Veronica hederifolia. — Voss.

3569. *Gnomoniella fimbriata* (Pers.) Saccardo. In foliis Carpini Betuli ad Duplje. — Šafer.

3583. *Ovularia ovata* (Fuckel) Saccardo. Prope Lees in foliis vivis Salviae pratensis. — Voss.

Lichenes.

2744. *Psoroma crassum* (Huds.) Körb. Ad saxa dolomitica montis Jeličen vrh (Magdalenenberg) supra oppidum Idria. — Leithe.

Hepaticae.

754. *Chomiocarpon quadratus* (Scop.) Lindb. In locis humidis murorum Idriae unacum Fegatella conica. — Leithe.

1138. *Grimaldia triandra* (Scop.) Lindb. In rupestribus prope Zwischenwässern et Idria. — Deschmann.

1933. *Anthoceros laevis* L. In locis udis montis Debeli hrib ad Laverca prope Labacum. — Paulin.

1935. *Metzgeria conjugata* Lindb. In locis umbrosis silvaticis ad Idriam. — Leithe.

1936. *Blasia pusilla* L. Ad latera fossarum in silvaticis ad Idriam. — Leithe.

Musci.

304. *Pterygophyllum lucens* (L.) Brid. In saxosis irrigatis ad fontes prope Stephansdorf in agro Labacensi. — Deschmann.

736. *Dicranella cerviculata* (Hedw.) Schimp. In turfosis agri Labacensis. — Deschmann.

1514. *Andraea rupestris* (L.) Turn. In rupestribus vallis Kankertal. — Robič.

1526. *Trochobryum carniolicum* Beck et Breidler. In saxis humidis interdum irrigatis in fauce Doblica-Graben inter Ulrichsberg et Sidrož (locus classicus). — Robič.

Filicinae.

1105. *Onoclea Struthiopteris* (L.) Hoffm. In margine viae inter Eisnern et Zarz in dicione Krainburgensi. — Paulin.

3999. *Dryopteris cristata* (L.) Gray. In uliginosis et turfosis agri Labacensis inter pagos Škofljica et Studenec in consortio Dryopteridis spinulosae et Dr. uliginosae (cristatae × spinulosae). — Paulin.

Lycopodinae.

701. *Lycopodium Chamaecyparissus* A. Braun. In silvis montium Golovec, Rosenbacherberg et Velika Trata prope Labacum. — Paulin.

702. *Lycopodium complanatum* L. In silvis montium Golovec et Vranšica prope Labacum. — Paulin.

1101. *Lycopodium inundatum* L. Solo turfaceo prope pagum Bevke in agro Labacensi. — Paulin.

Anthophyta.

53. *Mönchia mantica* (L.) Bartl. Labaci, unico loco, cui arx superstructa est. — Deschmann.

66. *Viola uliginosa* Schrad. In locis turfosis montis Šiška ad Labacum. — Deschmann.

73. *Rapistrum rugosum* (L.) All. In cultis et arvis circa Illyr. Feistritz. — Pernhoffer.

160. *Linaria spuria.* (L.) Mill. In arvis ad Illyr. Feistritz. — Pernhoffer.

175. *Calamintha grandiflora* (L.) Mönch. In silvis montis Schneeberg. — Pernhoffer.

258. *Daphne Blagayana* Freyer. In parte septentrionali montis Sct. Laurentii ad Billichgraz prope Labacum. — Deschmann.

497. *Euphorbia carniolica* Jacq. In radice montis S. Catharinae prope Labacum. — Paulin.

551. *Stellaria bulbosa* Wulfen. In locis irrigatis umbrosis ad Labacum (locus classicus). — Deschmann.

619. *Malabaila Golaka* (Hacq.) Kern. In monte Groß-Kahlenberg prope Labacum. — Paulin.

651. *Gentiana Frölichii* Jan. In monte Srednji vrh prope Höflein in dicione Krainburgensi. — Deschmann.

823. *Potentilla Carniolica* Kern. In monte S. Laurentii ad Billichgraz prope Labacum in consortio Daphnes Blagayanae. — Paulin.

868. *Rhamnus Carniolica* Kern. (*Rhamnus fallax* Boiss.). Copiose in silvis prope Adelsberg. — Stapf et Paulin.

870. *Polygala Carniolica* Kern. In graminosis petrosis montis Nanos infra et circa capellam S. Hieronymi prope Praewald. — Stapf.

873. II. *Polygala „Forojulensis"* Kern. In glareosis montium ad Lengenfeld. — Krašan.

Anmerkung des Referenten. Die unter dieser Nummer sub. II. als Polygala „Forojulensis" ausgegebenen, bei Lengenfeld gesammelten Pflanzen sind nach Chodat auch zu Polygala Carniolica zu ziehen. Cf. Chodat, Monogr. Polygalacearum p. 466 in Memoires de la societé de Phys. et d' Hist. Natur. de Genéve. Vol. suppl. 1890. Nr. 7.

876. *Heliosperma glutinosum* Zois. In excavationibus umbrosis siccis et sub tegmine rupium prominentium ad torrentem Mitalam prope Sagor. — Deschmann.

916. *Pedicularis acaulis* Scop. In graminosis sub umbra Quercuum veterum ad Stožiče prope Labacum. — Deschmann.

928. *Pulmonaria Stiriaca* Kern. In silvarum locis humidis prope Labacum. — Deschmann et Paulin.

1008. *Scabiosa Hladnikiana* Host. In montibus Grmada et Golek hrib in agro Labacensi. — Paulin.

1012. *Daphne alpina* L. In monte Sovič ad Adelsberg. — Stapf.

1031. *Gladiolus Illyricus* Koch. In pratis humidis prope Labacum. — Paulin.

1044. *Fritillaria Meleagris* L. In pratis humidis ad Labacum. — Paulin.

1227. *Genista sericea* Wulf. Ad pedem montis Nanos prope Praewald. — Stapf.

1228. *Genista triangularis* Kitaibel. In glareosis et rupestribus montis Groß-Kahlenberg ad Labacum. — Deschmann.

1235. *Genista sagittalis* L. In graminosis montanis ad Adelsberg. — Stapf.

1299. *Saxifraga petraea* L. In rupestribus ad Luegg. — Stapf.

1324. *Thysselinum palustre* (L.) Hoffm. In uliginosis montis Rosenbacherberg prope Labacum. — Paulin.

1326. *Selinum Carvifolia* L. In humidis opacis ad silvarum margines prope Labacum. — Paulin.

1354. *Hydrocotyle vulgaris* L. In paludosis prope Labacum. — Paulin.

1382. *Primula Carniolica* Jacq. In rupestribus vallis Iška prope Labacum. — Deschmann.

1608. *Trifolium Noricum* Wulf. Ad confines Carnioliae et dicionis Illyrico-litoralis. In pratis alpinis montis Črna Prst. — Paulin.

1699. *Dentaria polyphylla* Waldstein et Kitaib. In silvis umbrosis prope Nesseltal. — Voss.

1733. *Saxifraga tenella* Jacq. In glareosis ad Sagor. — Deschmann.

1818. *Doronicum Austriacum* Jacq. Ad silvarum margines montis Golovec prope Labacum. — Paulin.

2106. *Astrantia Bavarica* F. Schultz. In confinibus Carnioliae et dicionis Illyrico-litoralis. In pratis alpinis montis Črna Prst. — Paulin.

2117. *Pedicularis sumana* Sprengel. (*Pedicularis Hacquetii* Graf.). In declivibus lapidosis montis Črna Prst. — Paulin.

2139. *Galeopsis pubescens* Besser. Ad confines Croatiae et Carnioliae. In graminosis umbrosis ad vias et rivulos prope Brod ad Kulpam. — Pernhoffer.

2274. *Knautia collina* (Req.) Gren. et Godr. [*Knautia purpurea* (Vill.) Borb.] In pratis apricis prope St. Peter. — Halácsy et Wettstein.

2408. *Astragalus Carniolicus* Kern. In pratis montis Nanos. — Mulley.

2418. *Aremonia agrimonioides* (L.) Necker. In pinetis prope Utik in dicione Labacensi. — Deschmann.

2534. *Arabis Scopoliana* Boiss. In rupestribus apricis montis Krainer Schneeberg. — Paulin.

2542. *Helleborus atrorubens* Waldst. et Kit. In silvis montanis „prope Labacum". — Deschmann.

Anmerkung des Referenten. Wie aus der vorstehenden Standortsangabe hervorgeht, wurde diese Art von Deschmann als „in Bergwäldern bei Laibach gesammelt" eingesendet. Diese Standortsangabe beruht jedenfalls auf einer Verwechslung. Helleborus atrorubens ist wohl im Savetale von Ratschach (bei Steinbrück) abwärts bis Gurkfeld und von da über Großdorn, Arch, Klingenfels bis Rudolfswert und weiter südwärts über Möttling bis an die kroatische Grenze verbreitet, überschreitet jedoch nach meinen bisherigen Erfahrungen nordwärts nicht die Neuring.

2543. *Helleborus „intermedius"* Host. In silvaticis montanis agri Labacensis. — Paulin.

Anmerkung des Referenten. Die unter dieser Nummer als H. intermedius ausgegebenen, bei Utik nächst Laibach gesammelten Pflanzen wurden von mir als H. viridis L? eingeschickt, da dieselben nicht in allem die für H. viridis L. s. str. charakteristischen Details aufweisen, sondern in manchen Merkmalen zu H. dumetorum W. K. hinneigen. Ich habe leider seither nicht Gelegenheit gehabt, die in Krain vorkommenden Formen aus der Sektion Euhelleborus Schiffn., wovon von Fleischmann in Übers. d. Fl. Krains p. 121 und nach dieser Quelle auch in anderen Werken H. graveolens Host, H. Bocconi Ten., H. viridis L., H. dumetorum W. K., H. odorus W. K., H. purpurascens W. K. und H. atrorubens W. K. angegeben werden, in den verschiedenen Landesteilen zu sammeln und zu studieren. Eines kann ich jedoch trotzdem feststellen, daß meine sub Nr. 2543 ausgegebenen Pflanzen zu H. intermedius, der nach Schiffner Monogr. Helleb. p. 156 u. 176 ein Bastard der mutmaßlichen Kombination H. atrorubens X dumetorum sein soll, nicht gezogen werden können. Die von mir gesammelten Pflanzen stimmen mit der von Schiffner l. c. p. 156 von H. intermedius gegebenen Beschreibung durchaus nicht überein. Die Sepala beispielsweise weisen keine Spur von einer Beimischung von violett auf, was nach Schiffner l. c. bei H. intermedius immer der Fall ist. Übrigens fehlt H. atrorubens, wie dies bei Nr. 2542 näher erörtert wurde, in der Umgebung Laibachs und ist sein nächtstgelegener Standort über 50 *km* von jenem entfernt, an dem meine Exsikkate gesammelt wurden. — Nebenbei sei bemerkt, daß die beiden von Fleischmann auch für Krain angegebenen Arten H. Bocconi u. H. purpurascens in Krain nicht vorkommen.

2604. *Alectorolophus Freynii* Sterneck. In pratis prope oppidum Adelsberg. — Mulley.

2610. *Alectorolophus lanceolatus* Neilr. var. *subalpinus* Sterneck. In pratis siccis prope Raunach ad St. Peter. — Mulley.

2661. *Lonicera Caprifolium* L. Copiose in agro Labacensi, in nemoribus et ad sepes. — Paulin.

2669. *Hedraeanthus Croaticus* Kern. In rupestribus apricis summi montis Krainer Schneeberg. — Paulin.

2839. *Geranium argenteum* L. In cacumine montis Črna Prst. — Dergane.

2919. *Pastinaca Fleischmanni* Hlad. Spontanea in pratulis horti botanici Labacensis. — Paulin.

Die Rasenflächen im botanischen Garten sind dermalen der einzige bekannte Standort dieser rücksichtlich ihres ursprünglichen Standortes rätselhaften Spezies.

2924. *Eryngium alpinum* L. In pratis montis Zališče. — Derganc.

2967. *Gentiana Terglouensis* Hacq. In graminosis alpinis montis Triglav (locus classicus). — Derganc.

2999. *Campanula Zoysii* Wulf. I. Ad confines Carnioliae et Stiriae in summo jugo Steinersattel in Alpibus Lithopolitanis in lapidosis, praesertim in rupium fissuris. — Paulin. II. In monte Črna Prst in rupium fissuris. — Derganc.

3222. *Rhamnus rupestris* Scop. In rupium calcarearum fissuris ad pagum Britof non procul Divacca. — Paulin.

3253. *Alsine liniflora* (Murr.) Hgtschw. Ad Sava (stationem viae ferreae). — Deschmann.

3474. *Crocus vernus* (L.) Wulf. [*Crocus neapolitanus* (Ker.) Asch.] In pratis et silvis prope Labacum. — Deschmann et Paulin.

3474. *Crocus albiflorus* Kit. In pratis agri Labacensis. – Paulin.

3612. *Sibbaldia procumbens* L. In pascuis alpinis montis Belščica in Alpibus Karawanken. — Paulin.

3346. *Polygala croatica* Chodat. In prato alpino montis Krainer Schneeberg. — Paulin.

3659. *Aethionema saxatile* (L.) R. Br. — In colle Schloßberg prope Adelsberg. — Mulley.

3726. *Satureia menthaefolia* (Host) Fritsch. In locis fruticosis ad pagum Groß-Otok prope Adelsberg. — Paulin.

3760. *Centaurea Haynaldi* Borb. In glareosis calcareis montis Peršiuc supra lacum Vochinensem in Alpibus Julicis in consortio Centaureae dichroanthae. — Paulin.

3761. *Centaurea Fritschii* Hayek. In pratis arenosis ad ripas fluvii Save prope pagum Črnuče in dicione Labacensi. — Paulin.

3812. *Petasites Deschmanni* Kern. I. In glarea dolomitica in valle inter montes Mokrec (false Mokrica) et Krim in faucibus Iška-Schlucht prope Brunndorf. — Derganc. II. In glarea dolomitica ad viam Karlstadt ducentem prope St. Marienberg ad orientem ab urbe Labaco. — Deschmann.

3896. *Malaxis paludosa* (L.) Sw. In turfo Labacensi ad pagum Bevke. — Paulin.

3922. *Heleocharis ovata* (Roth) R. Br. In paludosis ad Labacum. — Paulin.

3955. *Koeleria eriostachya* Panč. In rupestribus graminosis in decliv. occident. montis Krainer Schneeberg. — Paulin.

3973. *Poa pumila* Host. In summo cacumine montis Hirtenberg (Jetrbenk) supra stationem Zwischenwässern viae ferratae in sabula dolomitica raro. — Deschmann. *Prof. A. Paulin.*

Zapiski.

Vodnikovo poročilo o ljubljanskem šolstvu iz l. 1814. Barona Zoisa duševni sin Valentin Vodnik je bil skozinskoz kulturen, napreden človek. Prepričan je bil, da je temelj človeške omike šola in zato je bil marljiv delavec na šolskem poprišču. Živo se je zanimal za ljudsko

šolstvo in ga pospeševal, pisal obširne referate[1] za časa francoske vlade kot „directeur des écoles primaires“ ter sam izvrševal vestno svoj učiteljski poklic. Za Francoze je bil navdušen zato, ker je videl, da niso bili prišli samo po vojne kontribucije, marveč, da so v resnici hoteli zvišati tudi kulturni niveau osvojenih dežel. Ko se je povrnil prejšnji avstrijski režim, je Vodnik skrbel, da bi se število ljubljanskih šol ne zmanjšalo, nego da bi ostalo šolstvo vsaj na isti višini, kakor je bilo pod Francozi.

O tej skrbi priča tudi kratek akt, ki ga v nemškem izvirniku zdaj objavljam v „Carnioli“.

„Besondere Anmerkungen.

Die Organisirung und Wiedererhebung dieser seit 1811. gewesenen Primar-Schulanstalt zu einer Normalschule in Krain ist bereits im laufenden Monate von Seite des k. k. provis. General-Guberniums ganz nach dem vormahligen österreichischen Fusse eingeführt worden, so, dass nebst dem obgenannten Lehrpersonale auch die Ordinariats-Oberaufsicht ein Katechet und ein provisorischer Lehrer der IV. Classe nun wie vor bestehen.

In dem Kloster des ehrwürdigen Ursuliner-Frauenstiftes befindet sich allhier eine Mädchenschule wofür der Schule 1600 Francs jährlich bewilliget wurden.

Da die zwey Trivialschulen, eine bey St. Peter, die andere in der Tyrnau in Folge des Aufhörens ihrer Dotirungszuflüsse aufhören mussten, so wurden alle Vorstadtkinder zum Besuche dieser allhier einzigen Schulanstalt angewiesen.

Zur Dotirung der Schule bey St. Peter trugen die betreffenden Ortsobrigkeiten bey.

Der Tyrnauer Lehrer bezog vormahls aus dem Normalschulfonde 78 flor. und von der deutschen Commenda zu Laibach 30 flor.

Übrigens bestand noch eine Mädchenschule bey St. Peter, welche ebenfalls aus Mangel der vorher üblichen Zuflüsse ins Stocken gerieth.

Laibach, den 26. Hornung 1814. Val. Vodnik $\frac{\text{m.}}{\text{p.}}$
prov. Normalschul-Director“.

Objavil † A. Aškerc.

Wendisch — Windisch. (W. Sch. v „Blätt. z. Gesch. u. Heimatk. d. Alpenl.“ III, Nr. 79). Kako je mogoče, da se ujema latinsko in nemško zaznamovanje Slovanov z imenom ilirskega plemena Venetov v severni Italiji? To razlaga dr. G. Kossina v časopisu „Mannus“ takóle: Iliri so nekdaj na severu prebivali do Baltskega morja. Tu so jih poznali germanski sosedje kot Venete. Ko so se pa pozneje Iliri umaknili na jug in so se preselili na njih mesto Slovani, so Germani ime nekdanjih sosedov prenesli na novodošle Slovane. *† M. Pajk.*

II. Dodatek k »Beiträge zur Geschichte Krains«[2]. **1283** September 8. Veldes. Bischof Bruno von Brixen belehnt Graf Meinhard von Tirol mit den Gütern Wernhers von Gerlindenmos.

Nos Bruno dei gratia Brixinensis episcopus patere volumus universis ad quos presentes littere pervenerint, quod ad petitionem dilecti nostri avunculi

[1] Prim. moj članek v „Ljublj. Zvonu“ l. 1903. o nekem Vodnikovem šolskem poročilu iz francoske dobe.

[2] Glej Carniola II., 1911., pag. 51., 159., 340.

M. comitis tirolensis sibi titulo feudali contulimus omnes possessiones cultas et incultas quocunque nomine censeantur, quas dominus Wernherus de gerlintmose a nobis et ecclesia Brixinensi in feudum habuit, que nobis per mortem suam vacare ceperunt et que sibi de iure confere potuimus, quiete et libere possidendas. In cuius rei testimonium presentes litteras sibi dedimus nostri sigilli munimine roboratas. Datum in Veldes. Anno domini millesimo ducentesimo octuagesimo tertio in die Nativitatis s. Marie viriginis.

Orig. Perg. mit Siegel B. Brunos am Pergam. Streifen.

K. k. statth. arch. Innsbruck, Abteilung Brix. Arch. UK. Nr. 1375 (L. 34. 8. A.)

Anm.: Das Geschlecht derer von Gerlintmos (Gerlindemose) stammt aus Kärnten und war auch im Pustertale in Tirol begütert. Dort werden auch die in dieser Urkunde nicht näher genannter Güter zu suchen sein.

1287 Jänner 20.

Hertwig von Falkenberg, Ortolf von Mannsburg, Konrad von Laak, Gerloch von Stein, Seifrid von Minkendorf, Gerloch von Hertenberg und der Vizedom Ulfing beurkunden der Spruch genannter Schiedsmänner auf welche Konrad Galle und Heinrich von Helfenberg in einem Streite um nicht näher genannte Hüter in Krain compromittiert hatten.

Wir Hertreich von Valchenberch, Ortolf von Mengospurch, Chunrat von Lonk, Gerloch von Stein, Seifrid von Minchendorf, Gerloch von Hertenberh, Wlfinch, viztum ze Chrein, veriehen und tůn chunt allen den, die disen brive an sehent, daz die zwen edel manne, her Chunrat Galle und her Hainreich von Helfenberch allen den chrieg und alle die sache, dev in chrieg zwishen in lag, mit ir baider vrewent rat ouf shidleut liezen und ouf einen überman; des waren sidleut her Seifrid von Minchendorf und Gerloch von Hertenberh an heren Chunrates des Gallen tail und anderhalb an heren Heinreihs tail von Helfenberh. Heinreih von Vrewdenberh und Heintz von Lindek und waz uberman her Hertreih von Valchenberh und lobten daz baidenhalben her Chunrat Galle und her Heinreich von Helfenberch, swer der vorgenanten vierre shidleut und des ubermans spruch, den si spræchen uber ir baider sache nicht stæt behilt, der wær dem anderem alles seines rechten enphallen, des giengen die vier vorgenanten shidleut und der überman zů einander und shieden daz mit einem gemainem rat und möcht her Chunrat Galle mit zwain piderben mannen bewæren, daz her Heinreich von Helfenberch vrawen Agnesen, heren Chunrates des Gallen housvrawen, leut und gůt daz er in dem lande ze Chrein hat mit seiner haut gesaczet het umb sechs und sibenzech march silbers wieninshes glötes und umb fünzech march Agleyer für den nutz des si von im seit entwert wart, er genuz sein pilleich her Chunrat Galleken herem Hainreich von Helfenberh und solt daz vorgenant varentgůt auf seinem gůt und leuten haben, daz er ze Chrain hat, daz bewært her Chunrat Galle mit Linharten von Chreinburch und mit Heinreichen dem phingster von Stein die sworen dar umb von dem selbem spruch und von der bewærung gie her Heinreih von Helfenberh und wolt der nicht hören noch stæt haben da von waz er herem Chunrat dem Gallen alles seines rechten enphallen, als iz baidenchalben gelobt wart und darüber geb wir im disen brive ze gezeug mit unseren hangenten insigelen und ist daz geshehen datz Stein do von unsers herren geburt waren tausent zwayhendert und siben und achzech iar an der heiligen tag sant Fabians und sant Sabastians.

Sigll: Chunrat von Laak (Sigillum Cunradi de L . . .:), Gerloch von Hertenberg (Sigillum . . . . ochi de Hertenberch) Hertweich von Falkenberg (S. Hertwichi

Valchenberch) Seifrid von Minkendorf (S. Seifridi de Minchendorf) Gerloch von Stein (. . . . tein . . .) Die zwei übrigen abgefallen.

K. k. Statthalterei archiv Innsbruck, Abteil. Parteibriefe UK. Nr. 1803.

1354 August 18. Laibach.

Pilgrim von Grades, Verweser des von Lichtenstein in Laibach beurkundet, dass Nikel der Greiffenvelser die Klage um einen Grundholden gegen Chunrat von Seben, Burggrafen zu Vels zum erstenmal angemeldet habe, und setzt den Tag der Verhandlung über 14 Tage an.

Ich Pilgreim vom Grades verweser meins herren von Liechtenstain ze Laibach, vergih daz Nikel der Griffenvelser heut vor mir ze Laybach seinn ersten tag chlagt hat hincz Chunraten von Seben, purchgrafen zu Vels, umb daz er im ainn holden an recht vor hat der im dreyczehen march Aglor pfenning gelten schol di er im mit recht hat anbehabt als sein zeug prief sagent und pitt darumb gerichts darumb ist im ain tag ertailt von heut über virzehen tag ze endhaftem tag ze verantburten vor meim herren oder vor seim verweser ze Laybach. Datum Laybach proxima feria secunda post assumpcionem beate virginis anno domini MCCCLIII.

Orig. Pap. Sigel Pilgrein von Grades rückwärts aufgedr. (grösstenteils abgefallen). Bisher ohne Signatur.

Karl Kovač.

Dvoje pisem Friderika Baraga. Med najplemenitejše sinove kranjske dežele smemo prištevati Friderika Baraga, indijanskega minisijonarja in škofa v Marquettu (1797—1868).

Njegovo blago srce se razodeva zlasti iz njegovih pisem, katerih se je pa žal le malo ohranilo, ker je Baraga l. 1856 ukazal svoji sestri Amaliji, naj vsa pisma sežge. Čul je namreč, da nameravajo rojaki izdati njegov življenjepis. V svoji skromnosti je hotel to preprečiti. Kljub temu se je še nekaj pisem ohranilo.

Tu priobčujem dvoje[1]. Prvo je pisal Baraga kot kaplan v Metliki svojemu prijatelju Jerneju Arku, župniku v Vodicah, poznejšemu novomeškemu proštu, drugo pa svoji sestri Amaliji, ko je dospel v Cincinati v Ameriki. Njegov življenjepisec[2] dr. Leon Vončina prvega pisma ne omenja, iz drugega pa navaja nekaj mest.

1. Pismo na župnika Jerneja Arko v Vodicah.

Mein geliebtester Freund!

Bey dieser Gelegenheit, da eben eine Person, die in Carlstadt war, sich im Vorbeygehen bei mir meldet, und nun nach Oberkrain geht, muß ich lhnen doch ein Paar Zeilen schreiben.

Ich bin, Gott sei Dank, hier noch immer sehr gesund, obwohl das Clima nicht so gesund, und besonders das Wasser nicht so frisch ist, als in Oberkrain; jedoch ist es besser, als ich es erwartete. Der Herr Dechant und meine beyden H. Collegen sind gute, sehr gefällige und verträgliche Herrn, mit denen ich gar leicht auskomme. Die Pfarrleute sollen auch ziemlich gut (sein), wie ich sie von den Kuraten loben höre: denn aus eigener Erfahrung kenne ich hier noch gar keine Menschen, weil jetzt im Sommer gar niemand zur Beicht kommt. Zum Gottesdienste in der Früh und Vormittags kommen sie noch ziemlich häufig;

[1] Iz kn.-šk. arhiva, kamor ji je poslal župni urad Šmartin pri Kranju.

[2] Friderik Baraga, prvi kranjski apostolski misijonar in škof med Indijanci v Ameriki. Na svitlo dala družba sv. Mohora 1869.

aber beym nachmittägigen Gottesdienste ist die Kirche noch immer nicht so voll, als sie seyn könnte und sollte. Überhaupt sieht man es diesem ganzen Weinberge Gottes an, daß er von jeher ziemlich vernachläßiget, und bey weitem nicht so trey und fleißig bearbeitet wurde, als es die übrigen Weinberge sind, von denen zum Verderbniße der Pfarrleute, diese Pfarr strotzt.

Zu meinem Troste und zu meiner Freude gereicht es hier, daß ich bisher noch alle Sonntage zwei Peractionen hatte: in der Früh oder Vormittags, (zu Hause oder bey einer Filial, deren wir 16 haben) und dann Nachmittags die Christenlehre und das Ausfragen der Kinder in der Kirche.

Beim Abgange des Beichtstuhles beschäftige ich mich mit der Lectüre, die ich jetzt sehr fleißig betreibe. Gott gebe, daß ich die Zeit, die ich in diesem Orte werde verleben müßen, gut und nützlich, und recht Gott gefällig zubrigen könnte!

Liebster Herr Arco, unterlaßen Sie es nie, für mich zu bethen, wie auch ich Ihrer täglich in meinem Gebethe gedenke.

Leben Sie wohl, ich muß enden. Die Überbringerin wird Ihnen noch mündlich was mehreres erzählen.

Mit aller Liebe

Ihr treuer

Möttling, an 29. Juny 1828, das ist, gerade am meinem 31. Geburtstage.

F. B., m. p.

2. Pismo naslovljeno na sestro Amalijo.

Meine geliebte Amalie!

Gott sey es tausendmahl gedankt! Nun habe ich das Ziel meiner langen Reise erreicht. Viele Unannehmlichkeiten und viele Gefahren zu Wasser und zu Lande habe ich auf dieser Reise ausgestanden, aber nun ist alles vergessen. Der unendlich barmherzige himmlische Vater hat mir die Gnade gegeben, alles glücklich zu überstehen und das lang gewünschte Ziel glücklich zu erreichen und mich gleich bey meiner Ankunft in dem liebvollen Empfange von Seite des heil. Bischofes einen hinreichenden Ersatz für alle ausgestandenen Unannehmlichkeiten und Gefahren finden lassen. Nun will ich Dir wie gewönlich, die Beschreibung meiner Reise fortsetzen. In New-York, wo ich am 31. Dezember vorigen Jahres landete, blieb ich vier Tage, aber nur deßwegen so lange, weil ich mein Gepäcke, welches auf dem Marin-Zollamte sehr genau durchvisitirt wurde, erst am vierten Tage herausbekam. Indessen hatte ich Zeit New-York zu besichtigen. Diese Stadt ist die größte und schönste in ganz Amerika; sie hat bereits 250.000 Einwohner (die Bevölkerung von Amerika nimmt erstaunlich zu) und über 160 Kirchen von allen möglichen Religions-Partheyen. Unter diesen vielen Kirchen giebt es jedoch leider nur 4 katholische. Die Stadt ist prachtvoll, mit sehr breiten schnurgeraden Straßen, wovon einige über eine Stunde lang sind. Ich habe viele schöne und große Städte gesehen, aber keine so regelmäßige, reinliche und angenehme als New-York. Man macht sich in Europa ganz andere Begriffe von Amerika, als es wirklich ist, besonders in den Städten. Ich hatte, solange ich in Europa war, nie gedacht, daß man hier schon auf einen so hohen Grad der Cultur gekommen ist (aber leider nur einer Cultur die nichts als das Zeitliche, Weltliche betrifft). Ich verließ diese prachtvolle Stadt am 4. Jänner um 7 Uhr morgens, und langte noch am nähmlichen Tage theils im Dampfschiffe, theils im Eilwagen um 8 Uhr Abends in Philadelphia an. Dieß ist die erste Stadt nach New-York in ganz Amerika. Sie ist zwar kleiner als die erste, aber fast noch schöner. Sie hat auch

vier katolische Kirchen und ist auch der Sitz eines katholischen Bischofes. In dieser Stadt verweilte ich wider alles Vermuthen ganze 5 Tage, und zwar deßwegen, weil ich da eine gar gute Aufnahme fand. Ich war nämlich an einen Priester dieser Stadt avisirt, der ein sehr freundlicher Mann ist, und er räumte mir gleich ein Zimmer zu meiner Wohnung ein, und war überhaupt sehr gütig mit mir. Endlich lud er mich sogar ein, am kommendnn Sonntage in seiner Kirche deutsch zu predigen (den seine Kirche ist die sogenannte deutsche Kirche von Philadelphia). Diese Einladung war mir ungemein erfreulich und so blieb ich dann bey dem guten Manne und predigte also am 9. Jänner zum ersten Mahle in der neuen Welt, mit einem Gefühle, das sich nur tief im Herzen empfinden, aber nicht ausdrücken läßt. Am 10. Jänner verließ ich diese berühmte und herliche Stadt und kam gegen 10. Uhr abends am nähmlichen Tage in Baltimore an. Diese ist wieder eine der berühmtesten Städte in Nordamerika und in kirchlicher Hinsicht die erste und merkwürdigste. Denn hier ist der Sitz des einzigen Erzbischofes in ganz Nordamerika und wurde vor $1^1/_2$ Jahr das erste amerikanische Concilium gehalten. Das erinnert so rührend an die ersten Jahrhunderte der Kirche. In dieser Stadt blieb ich einen Tag, um meinen künftigen Erzbischof zu begrüßen und ihm meine Aufwartung zu machen. Er ist ein sehr ehrwürdiger Greis und sehr schlichter Mann. Er empfieng mich auf amerikanische Art, mit einem gemüthlichen Händedrucke, durchsah dann meine Papiere und hieß meine Absicht gut. (Ich besuchte auch in Philadelphia den Bischof und fast alle Priester und in New-York besuchte ich den General-Vikaer, denn der dortige Bischof ist nach Europa verreist). Von Baltimore reisete ich am 12. Jänner morgens um 5 Uhr ab, und passierte dann mehrere kleine Städte, unter anderen Wheeling, wo zwei katholische Kirchen sind, dann Zanesville, wo auch eine katholische Kirche ist, und Columbus, die Hauptstadt des Staates Ohio. Sie ist aber nur deßwegen die Hauptstadt, weil sie im Mittelpunkte des Staates liegt, denn eigentlich ist Cincinati die größte und schönste Stadt im Staate Ohio. Zwey Stunden vor Columbus passierte uns ein Unglück, welches uns jedoch belehrte, wie väterlich Gottes Vorsicht über uns wacht. Wier blieben nähmlich vor einem Gasthofe stehen, und stiegen aus, um uns ein wenig zu wärmen. Es war Mitternacht vorüber und die Nacht war sehr kalt. Kaum waren wier ausgestiegen, so wurden die Pferde, ich weiß nicht wodurch, erschreckt, daß sie im vollsten Gallop mit der Kutsche fortrannten. Der Kutscher lief ihnen nach und schrie auf sie, allein er konnte sie weder einhohlen noch aufhalten. Traurig (jedoch auch vergnügt, daß wir nicht in der Kutsche waren) gingen wir der Kutsche nach. Als wir eine ziemliche Strecke gegangen waren, fanden wir die Kutsche in einem Abgrunde liegen. Die Pferde hatten die Deichsel und die 2 ersten Räder abgerissen und waren damit fortgerannt. Wir sahen sie nicht mehr. Wir nahmen nun beym nächsten Hause einen Schlitten, auf welchen wir uns mit unserem Gepäcke bis Columbus fortschleppten, Gott dankend, daß wir nicht im Wagen waren. In Columbus erhielten wir dann einen andern Wagen und fuhren dann glücklich bis Cincinati fort, wo wir am 18. Jänner um 4 Uhr nachmittags ankamen. Meine geliebte Amalie, weil du ein gutes und gefühlvolles Herz hast, so wirst Du mich verstehen und es mir glauben, wenn ich Dir sage, daß es mir ganz unmöglich ist, die Gefühle auszudrücken, als ich das Ziel meiner Reise, den Ort meiner künftigen Bestimmung, den Wohnsitz des heil. Apostels von Ohio erreichte. — Ich ging nicht gleich zum Bischofe, sondern blieb in einem Gasthofe, und suchte erst am folgenden Tage um 10 Uhr vormittags meinen heil. Oberhirten, den Hochwürdigsten Herrn Edward Fenwik, auf. Ich machte mir immer hohe Begriffe

von der Frömmigkeit, Liebenswürdigkeit und Demuth dieses Bischofes, allein der Genuß seiner Gegenwart überzeugte mich bald, wie schwach meine Begriffe von seinen Tugenden waren. Man kann sich nicht leicht einen demüthigern, liebvollern, frömmern und eifrigern Oberhirten denken, als es dieser ist. Ich meine, daß er dem heil. Franciscus von Sales vollkommen gleicht. Er nahm mich sehr freundlich auf und war vergnügt, daß ich so früh hier ankam. Er sagte, daß er mich erst im May erwartete. Besonders aber war er vergnügt, als ich ihm sagte, daß ich nicht in einer Stadt zu bleiben, sondern in die eigentliche Mission zu den Wilden zu gehen wünsche. Er sagte, ich soll diesen Winter hier in Cincinati zubringen und im Sommer, wann er wieder seine gewöhnliche Missions- und Visitations-Reise unternehmen wird, will er mich mitnehmen und will mich dann an einem mir angemessenen Posten lassen. Durch diese liebvolle Aufnahme und durch diese erwünschte Zusage erfreute er mich ganz außerordentlich. Indessen werde ich hier in der Stadt den deutschen Gottesdienst übernehmen und werde gleich jetzt am kommenden Sonntage, das ist, übermorgen hier predigen und so jeden Sonntag. Ich bin hier sehr zufrieden. Ich habe ein angenehmes und ruhiges Zimmer. Die Hausordnung gefällt mir ungemein, sie ist ganz klösterlich. Der Bischof ist unser Guardian. Wir verrichten immer vor und nach dem Tische auf klösterliche Weise das Tischgebet und nach Tische führt uns allezeit der fromme Prälat in die Kirche, die mit der Priesterwohnung in unmittelbarer Verbindung steht und verrichtet mit uns eine kurze Anbethung des hochwürdigsten Sacramentes, was mir ungemein gefällt. In unserm kleinen Priesterhause wohnen jetzt 5 Priester und 4 Alumnen, die sich zum geistlichen Stande vorbereiten. Unter diesen ist ein Sohn eines Wilden ein etwa 18 jähriger Jüngling, der die Sprache der Wilden und die englische spricht, und sich nun auf die einem Geistlichen nothwendigen Studien verlegt, um dann ausgeweiht zu werden und sich auf die Bekehrung seiner wilden Landsleute zu verlegen. Er ist eben aus jener Gegend, in welche mich im Sommer der Bischof als Missionär zu schicken gedenkt, daher trug er auch diesem Wilden auf, mir soviel als möglich, von seiner Sprache beyzubringen. — Gott sey tausendmahl und tausendmahl gedankt für alles. — Von meiner Reise von New-York bis hieher muß ich Dir noch das bemerken. Die Strecke von New-York bis Cincinati ist gerade viermahl so groß, als von Laibach bis Wien. Das Reisen in Amerika geht zwar schnell, allein es ist sehr theuer. Die Reise von New-York bis hieher kostete mich sammt der Zehrung 90 Dolars, das ist, 195 fl. C. M., denn einen amerikanischen Dolar muß man wenigstens zu 2 fl 10 kr. rechnen. — Was aber die Witterung auf dieser Reise anbelangt, so war sie mir bis 8. Jänner fast durchgehends günstig, so das ich fast nicht wußte, daß ich im Winter reise. Allein am 8. Jänner fing es an stark zu schneyen und schneyete 3 oder 4 Tage ununterbrochen, so daß ich sehr zu fürchten anfing, man werde vor Menge des Schnees in das Innere von Amerika nicht reisen können. Es fiel wirklich ein für diese Gegenden ungewöhnlich hoher Schnee, der jedoch unsere Reise sehr wenig hinderte. — Nun muß ich Dir noch ein wenig Cincinati beschreiben, so viel ich es bis jetzt kenne. Diese Stadt ist ganz neu; vor 40 Jahren stand noch kein einziges Haus da, sondern ein dichter öder Wald. Es ließen sich hier einige Collonisten nieder, und weil die Gegend von Cincinati so schön und fruchtbar und das Klima gut ist, so machten sich bald mehrere da ansäßig und die Bevölkerung dieser Stadt nahm, und nimmt noch immer so erstaunungswürdig zu, daß man die Zahl der Einwohner von Cincinati bereits auf 30.000 rechnet, — also mehr als noch einmal so viel als Laibach. Die Stadt ist sehr groß und weit

ausgedehnt, ist sehr schön und regelmäßig gebaut, mit geraden gut gepflasterten Strassen und Gassen. Es herrscht ein großer Wohlstand in dieser Stadt und die Cultur nimmt in jeder Hinsicht sehr schnell zu. Cincinati hat sehr wohlhabende Handlungshäuser und fast in jedem Hause sind Läden und Gewölber; unter andern finden sich hier schon vier Buchhandlungen, und es erscheinen drey Zeitungen in Cincinati. Ich habe es mir ganz anders vorgestellt, als ich es nun finde. Katholiken giebt es hier schon gegen 2000. Ihre Zahl vermehrt sich aber, wie die Herren Geistlichen sagen, immer mehr. — Meine geliebteste Schwester Antonia grüße ich ganz besonders, ich grüße meine Verwandten und liebe Bekannten. Gott gebe, daß wir uns im Himmel alle wieder finden möchten. Bethet für mich, meine Geliebtesten. Ich verbleibe mit herzlicher Liebe Dein Dich ewig liebender Bruder.

Friedrich Baraga m. p.

Cincinati am 21. Jänner 1831.

Objavil V. Steska.

Herpetologični zapiski za Kranjsko — corrigenda. Pri tisku navedene razprave, ki je izšla v letošnjem prvem dvojnem zvezku, so se vrinile nekatere neljube pomote. Vobče jih že besedilo samo popravlja, vendar hočem opozoriti na nje radi jasnosti tudi na tem mestu. Na str. 5. mora stati na koncu šeste vrste „smo“, da se potem z naslednjima zlogoma v pričetku sedme vrste veže v besedo smo-kulja in ne zlog „tra“, ki da v zvezi z omenjenima zlogoma v besedilu celega odstavka popolnoma brezmiselno besedo tra-kulja. — Pod sliko na str. 15. mora stati pravilno znanstveni izraz tropidonotus natrix (in ne tessellatus) L. v. persa Pall. — Na str. 15. bi moralo stati „. . . ob Ljubljanici za kavalerijsko vojašnico . . .“ in ne „nad topničarsko vojašnico“, ker so se preselili iz omenjenega poslopja topničarji že pred več leti in so sedaj ondi nastanjeni dragonci. — Na str. 19. čitaj v drugi polovici četrte vrste namesto luske, pege. *Dr. Gv. Sajovic.*

Društveni vestnik.

† Prof. Milan Pajk.

Dne 18. junija 1913. je po kratki, a zelo mučni bolezni umrl prof. Milan Pajk. Ob njegovem preranem grobu žalujeta razen sorodnikov, znancev in prijateljev tudi „Muzejsko društvo za Kranjsko“ in „Carniola“, ki sta izgubili v njem enega najvnetejših udov in sotrudnikov. Koliko truda in skrbi mu je prizadejalo blagajništvo Muzejskega društva, ki ga je opravljal z največjo natančnostjo do smrtne postelje! Koliko se je trudil in koliko potov je opravil, da bi zmanjšal in odpravil društveni deficit!

Prof. Milan Pajk je bil rodom štajerski Slovenec. Rojen je bil dne 19. decembra l. 1876. v Mariboru, kjer je služboval njegov oče dr. Janko Pajk kot profesor [1]. Mati mu je bila znana pisateljica Pavlina Pajkova, rojena v Milanu kot hči višjega sodnega uradnika Doljaka iz

[1] Prof. Janko Pajk in prof. Jos. Šuman sta l. 1874. nastopila kot slovenska kandidata v mariborski okolici pri volitvah v štajerski deželni zbor. Tedanji naučni minister Stremayr je zategadelj prestavil Šumana v Freistadt na Gorenjem Avstrijskem in ker ni hotel tja iti, pozneje na akademično gimnazijo na Dunaj, prof. Pajka pa v Novo mesto. Pajk se je službi odpovedal, prevzel v Mariboru tiskarno ter začel izdajati „Zoro“. Pozneje je bil spet reaktiviran in poslan na državno gimnazijo v Brno.

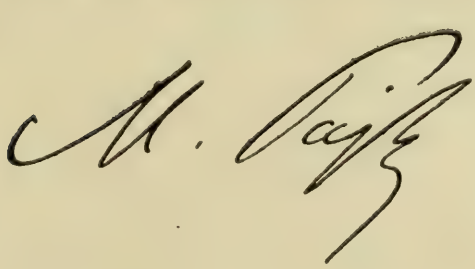

Solkana. Svoja mlada leta je preživel Milan Pajk v tujini, v Brnu na Moravskem. Tam je tudi hodil v ljudsko šolo in obiskoval prvi gimnazijski razred. Ostale gimnazijske študije z maturo vred je dovršil na Dunaju, kamor je bil med tem prestavljen njegov oče. Nato se je vpisal na juridični fakulteti, kjer je pa študiral le dva semestra. V drugem letu je prestopil na filozofski oddelek in se posvetil zgodovinskemu in geografskemu študiju. Že tedaj ga je zanimala domača slovenska zgodovina. Kot visokošolec je objavil l. 1897. v „Izvestjih Muzejskega društva“ svoj prvi zgodovinski spis „O nekdanjih slovenskih naselbinah v Gor. Avstriji“. Jeseni leta 1898. se je vrnil stalno v domovino. Dobil je suplenturo na gimnaziji v Kranju. Februarja naslednega leta 1899. je napravil izpit iz zgodovine in zemljepisja kot glavna predmeta s slovenskim in nemškim učnim jezikom. V jeseni istega leta je bil prestavljen kot provizorični učitelj na ljubljansko učiteljišče, kjer je služboval do jeseni l. 1901. Tedaj je bil imenovan na ljubljansko realko in je tu ostal do svoje smrti. Po prihodu na realko se je poročil s hčerko tedanjega učiteljiščnega ravnatelja Levca. Razen na realki je učil tudi v bivši Višji dekliški šoli, Pedagoškem tečaju, predaval zgodovino v tečaju za meščanske učitelje in poučeval v tečaju za podčastnike. Od jeseni l. 1911. je bil dodeljen realčnemu ravnatelju kot pomožna moč za pisarno.

Pokojni Pajk je bil ne le po svojem poklicu, marveč tudi po svojem delovanju predvsem učitelj in vzoren vzgojitelj. Svojo službo je opravljal silno resno in vestno. Neumorno je iskal novega gradiva in novih podatkov za domovinoznanstvo. Vedno je hotel ostati na višku zgodovinske in zemljepisne znanosti. Še celo v kavarni pri čitanju časopisov si je delal beležke. Kljub podrobnostim, ki jih je tako rad zbiral in tudi pripovedoval, pa ni bil nikdar malenkosten in ozkosrčen, marveč vedno velikopotezen. Njegova šolska predavanja so kazala široko duševno in znanstveno obzorje. Ob vsaki priliki je poudarjal domačo zgodovino in poznanje slovenskih pokrajin. Sam najboljši poznavatelj domovine, je hotel zanimanje in ljubezen zanjo zbuditi tudi pri dijakih. Posojal jim je dotične knjige, opozarjal jih na znamenitosti zgodovinske in zemljepisne vsebine in jim sam razkazoval lepoto naših pokrajin. Da bi poglobil zemljepisni pouk, je napravil z dijaki nešteto zemljepisno-poučnih izletov po ljubljanski okolici, po naših planinah in po Krasu. Tudi za te izlete se je vedno skrbno pripravil in zato so bili nad vse zanimivi in poučni. Letos je obiskaval zlasti dolenjski kras.

Milan Pajk je bil dijakom najboljši prijatelj. To so dijaki tudi vedeli in zato se je k njemu zatekel vsakdo, ki je potreboval kakega sveta. V realčnem geografskem kabinetu jim je delal načrte za planinske ture, svetoval knjige za samoizobrazbo in pomagal izbirati stan. Tu je poslušal razne pritožbe, grajal, izpodbujal ter — vzgajal. Nihče med realčnimi profesorji ni imel na dijake toliko vpliva kot on.

Odkar je služboval prof. Pajk na učiteljišču, se je s posebno vnemo zanimal za učiteljstvo. V učiteljskih društvih je imel večkrat predavanja. Še letos jeseni bi moral predavati o bitki pri Lipskem. V najožje stike je stopil z učiteljstvom v meščanskih tečajih, kjer je predaval dve leti zgodovino. Predavanja, ki jih je tu imel, so bila podobna vseučiliškim in zlasti letos se je jako skrbno pripravljal zanje. Učitelji so jih posečali z največjim veseljem.

Pajk je bil tudi znanstveno delaven. Pisateljskega daru se je navzel po svoji materi in svojem očetu. Kot dijak je poizkušal na leposlovnem polju. Leta 1898. je izšel v Gabrščkovi „Slovanski knjižnici“ (snop. 73—74) njegov romantični igrokaz „Mlada Zora“, ki ga je zasnoval na podlagi znane slovenske narodne pesmi. Ko je umrl l. 1900. njegov oče, mu je napisal literarno študijo v Letopisu Matice Slovenske l. 1900, in v „Ljubljanskem Zvonu“ istega leta. Istotako se je spominjal svoje matere v enakem članku v „Dom in Svetu“ l. 1902. Od tedaj se je posvetil izključno zemljepisno-zgodovinski vedi. Jeseni l. 1903. je bil kooptiran v odbor „Muzejskega društva za Kranjsko“ in prevzel takoj blagajniške posle, ki jih je opravljal z vso vestnostjo do svoje smrti. Na smrtni postelji je še prejel veselo vest, da je dovolil deželni odbor tri tisoč kron brezobrestnega posojila v pokritje društvenega primankljaja. Z velikim zadoščenjem je rekel: „Kakor hitro okrevam, grem takoj poplačat vse dolgove“. Žal, da se mu ni izpolnila njegova vroča želja. Stik s tedanjim muzejskim kustosom in urednikom „Carniole“, g. dr. W. Schmidom, s katerim je od tedaj mnogo občeval, je povzročil njegovo intenzivneje sodelovanje pri „Carnioli“. Izkopavanje ostankov stare Emone pod vodstvom dr. Walterja Schmida pa ga je privedlo do tega, da se je začel intenzivneje baviti z rimsko arheologijo. Po Schmidovem odhodu je poročal o nadaljnih rezultatih teh njegovih prekopavanj in pridno beležil vse podatke in članke tičoče se rimske Emone. Razen teh poročil je bilo v zadnjih letnikih „Carniole“ v vsaki številki celo vrsto literarnih referatov, ocen in nekrologov. Posmrtnice je napisal Antonu pl. Globočniku, Jos. Apihu, dr. Jos. Cerku, Antonu Aškercu, Fr. Orožnu in letos dr. Fried. Tellerju. Najhuje ga je zadela smrt dr. Cerkova.

Razven pri „Carnioli“ in „Muzejskem društvu“ je deloval Pajk še pri drugih znanstvenih publikacijah in društvih. Kot član zemljepisnega odseka „Matice Slovenske“ je sodeloval pri zemljevidu slovenskih pokrajin in izvršil njega severozapadni del: zapadne in del vzhodnih Julijskih Alp. Za jugoslovansko enciklopedijo je sestavil zemljepisni abecedar. Bil je odbornik „Društva za raziskovanje podzemskih jam“ in tudi na tem polju je že začel delovati. Prehodil in pregledal je kopanjsko-račensko kotlino in njene podzemske jame. Deloval je tudi kot konservator c. kr. centralne komisije za ohrano spomenikov. Razne referate in poročila je pošiljal v „Ljubljanski Zvon“, „Planinski Vestnik“ in Laibacher Zeitung“.

Največje Pajkovo delo je „Zemljepis za srednje šole“ I. del. Drugi del je dogotovil v rokopisu do Balkanskega polotoka. Koliko truda je

imel s tema knjigama, ve le tisti, ki je poznal njegovo vestnost in natančnost. V prid šolskega slovstva je deloval tudi kot recenzor. V zadnjih štirih letih je po ministrskem naročilu ocenil deset zemljepisnih in zgodovinskih učnih knjig in pripomočkov.

Komaj si je ustvaril Pajk s temeljitim poznanjem domače zgodovine in geografije trdno podlago za samostojno znanstveno raziskavanje in delovanje in je s tem tudi že začel, je moral prenehati. Niti svojih najbližjih načrtov ni dokončal. Zgodovina Ljubljane ga je posebno zanimala. Kjer je Vrhovec obstal, je hotel on nadaljevati. Izdati je nameraval natančen popis „Stare Ljubljane“. V rokopisu ga je imel že gotovega, a ker ga je radi vestnosti hotel še enkrat predelati, ga je prehitela smrt. Ljubljansko okolico je malokdo tako dobro poznal kot on. V „Izprehodih“ jo je nameraval pedagoško-znanstveno obdelati za Pedagoško knjižnico Matice Šolske. Tudi to delo je ostalo nedovršeno.

Z vsem tem pa še vedno ni izčrpano Pajkovo delovanje. Mnoga druga kulturna društva ga bodo istotako težko pogrešala. Eno leto je bil predsednik Simon Gregorčičeve javne knjižnice in čitalnice; več let je bil blagajnik Podpornega društva za realce. Na zborovanjih in sestankih „Društva slovenskih profesorjev“ ga ni nikdar manjkalo. S posebno vnemo se je zanimal za „Slov. planinsko društvo“, na čigar zborovanjih je stavil marsikak nasvet in predlog, letos naprimer o varstvu planinske flore. Predaval je v raznih društvih v Ljubljani in na deželi, najrajši seveda o domači zemlji in njeni zgodovini.

Kot človek je bil Pajk nadvse plemenit. Bil je izredno blagega srca, a trdnega, odkritosrčnega značaja. Svojega prepričanja ni nikdar prikrival. Proti vsakomur je bil izredno ljubezniv in skrajno postrežljiv. Sovražnikov in nasprotnikov si ni mogel nakopati. Pri tovariših in dijakih je bil enako priljubljen. Marljiv je bil bolj kot mu je dovoljevala njegova, ne preveč krepka narava. Ves dan in pozno v noč je bil dan-zadnevom v šoli in pri knjigah, ali pa je delal z dijaki dostikrat prav naporne izlete. Svoji rodbini je bil zelo vdan in ljubil jo je z veliko požrtvovalnostjo. Radi nje mu je bilo življenje še posebno drago. Ko ga je zadnje dni kuhala huda vročina, je rekel svoji soprogi; „Nikar se ne jokaj, Vida, saj še ne smem umreti!“ in usmiljeni sestri: „Oh, ne veste, sestra, kako rad bi še živel!“ A moral je umreti po kratki, komaj teden dni trajajoči bolezni vsled pljučnice in zastrupljenja krvi. Poleg svojih roditeljev je našel na ljubljanskem pokopališču pri Sv. Krištofu zadnji počitek v zemlji domači, ki bo težko pogrešala enega svojih najboljših poznavateljev in oboževateljev. *Jos. Breznik.*

Delovanje „Muzejskega društva za Kranjsko“ je splošno našemu občinstvu, pa tudi članstvu kaj malo znano, zato sem se odločil v najširšem društvenem krogu, na občnem zboru obrazložiti v kratkih potezah društveno delovanje, ki je za našo deželo neprecenljive znanstvene važnosti. Mirno in tiho vrši Muzejsko društvo svojo nalogo;

tekom nekaterih desetletij je izdalo celo vrsto znamenitih zgodovinskih in prirodopisnih razprav, v svojih „Zapiskih“ in v slovstvenem delu pa je nabralo obilno domoznanstvenega gradiva, tako da smemo po pravici prištevati Muzejsko društvo med naše prve znanstvene korporacije.

Muzejsko društvo za Kranjsko vrši od svojega početka v zmislu § 2 društvenih pravil svoje znanstveno delovanje s tem, da:

I. izdaja znanstveno društveno glasilo. Prvi trije letniki so izšli pod naslovom „Jahresheft des Vereines des Krainischen Landesmuseums“ v letih 1856., 1858. in 1862. v obliki celoletnih zbornikov. Po vsebini so obsegali zgodovinske in prirodopisne razprave ter zapiske; uredil jih je muzejski kustos Karol Deschmann. Leta 1865. je dobilo društvo „Verein des Krainischen Landesmuseums“ naslov „Musealverein für Krain“ in novemu imenu primerno so imenovali društveno publikacijo „Mitteilungen des Musealvereines für Krain.“ Naslednje leto (1866.) je izdal društveni odbor prvi letnik novih „Mitteilungen“ s kvantitativno in kvalitativno bogato vsebino. Toda med tem časom so ustanovili v Ljubljani zgodovinsko društvo „Historischer Verein für Krain“, ki je pritegnilo v svoj delokrog vse domače znanstvene delavce in je zavladalo na znanstvenem polju. Živahno delovanje zgodovinskega društva je povzročilo popolno stagnacijo v Muzejskem društvu, v katerem je trajala nato mrtva doba celih 23 let.

Ob zopetnem oživljenju Muzejskega društva, je nadaljeval odbor izdajo „Mitteilungen“, katerih II. letnik je izšel l. 1889. s to izpremembo, da se je ločil vsebinsko v zgodovinski in prirodopisni snopič. Ta strokovna ločitev društvenega glasila v dva dela je značila na polju domoznanstvenega kulturnega dela lep napredek; žal, da se je obdržala le nekaj let. Po Deschmannovi smrti (11. marca l. 1889.) je prevzel uredniške posle društveni odbor in jih je vodil uspešno do l. 1895.

V začetku devetdesetih let prošlega stoletja pa se je izvršil v društvenem delovanju pomemben preobrat, ki je bil izredne važnosti za kulturno povzdigo v deželi sami, predvsem pa za razvoj slovenskega znanstvenega dela. Dotlej je vladala v muzejskem društvu izključno le nemščina; na iniciativo in po prizadevanju odbornika Antona Koblarja, sedanjega dekana v Kranju, pa je pričel izdajati društveni odbor poleg nemških „Mitteilungen“ tudi znanstveno glasilo v slovenskem jeziku, ki so jo nazvali analogno nemškim „Mitteilungen“, „Izvestja“ Muzejskega društva za Kranjsko. Uredništvo „Izvestij“ je prevzel Koblar sam in je pridobil s spretnim urejevanjem novemu slovenskemu znanstvenemu listu takoj s prvim letnikom splošen ugled v Kranjski in zunaj nje.

Leta 1894. so izrazili udje željo, da naj izhajata društveni publikaciji „Mitteilungen“ in „Izvestja“ po večkrat na leto; tej želji se je pridružil tudi deželni odbor, ki je zdatno podpiral delovanje Muzejskega društva. Odbor je ugodil upravičeni želji in je sklenil izdajati „Mitteilungen“ in „Izvestja“ v posameznih snopičih po šestkrat na leto (vsaki drugi mesec). Pri tej priliki sta se strnila zgodovinski in prirodopisni del „Mitteilungen“,

katerih posamezni snopiči so zopet prinašali mešano (zgodovinsko in prirodopisno) vsebino.

Pri tej priliki je izročil odbor redakcijo „Mitteilungen“ profesorju Antonu Kaspretu, ki pa je bil že leta 1895. premeščen v Gradec. Za njim je prevzel uredništvo profesor dr. Oskar Gratzy do svoje premestitve na Dunaj (l. 1903.) in nato profesor Franc Komatar. Ko pa je bil tudi poslednji imenovan l. 1907 iz Ljubljane v Kranj, je poveril odbor uredniške posle njegovemu nasledniku v odboru, muzejskemu kustosu dr. W. Schmidu. Ta je v soglasju z odborom povečal obliko „Mitteilungen“ in jih naslovil z novim imenom „Carniola“.

Urednik „Izvestij“ je ostal ves ta čas, ko se je pri „Mitteilungen“ menjalo uredništvo tolikokrat, Koblar. L. 1908. je tudi on razširil „Izvestja“ tako, da so izhajala v istotako velikem formatu kakor povečano nemško glasilo „Carniola“.

Do razširjenja društvenih glasil je izdal odbor 23 letnikov nemške društvene publikacije (3 letniki „Jahreshefte“ in 20 letnikov „Mitteilungen“); „Izvestja“ pa so izšla v svoji prvotni obliki v 17 letnikih. Koblar je postal med tem časom dekan v Kranju in ker mu ni bilo več možno voditi „Izvestij“, je prevzel njih redakcijo dr. Josip Gruden. „Carniola“, pa tudi „Izvestja“ niso pridobila z novo obliko samo lepše vnanje lice, temveč so se tudi vsebinsko tako lepo dvignila, da so zbujala splošno zanimanje in je krog njih čitateljev, torej tudi društvenih udov vidno rastel od dne do dne. Uredništvo obeh publikacij si je znalo pridobiti novih sotrudnikov, ki so založili uredniške predale z bogatim in zanimivim gradivom. Tudi slike, ki sta jih urednika obeh glasil redno pričela priobčevati pri posameznih razpravah, so v izdatni meri pripomogle k novemu razvoju.

Leta 1910. se je izvršila zelo važna in odločilna izpremememba pri izdajanju društvene publikacije. Razdelitev v dvoje jezikovno ločenih glasil nikakor ni temeljila na upravičeni podlagi, ker izdajajo večje znanstvene korporacije v svojih zbornikih razprave v raznih jezikih; vrhutega pa je ta razdelitev tudi pričela presegati gmotne moči društva. Na izpodbudo muz. ravn. prof. dr. Mantuanija je sklenil društveni odbor predlagati občnemu zboru, da se opusti dvojno glasilo. Namesto slovenskih „Izvestij“ in nemške „Carniole“ naj izhaja enotno, večjezično glasilo pod naslovom „Carniola — nova vrsta“. Ta predlog, ki ga je zastopal na občnem zboru dne 11. februarja l. 1910. podpisani poročevalec, je bil sprejet z veliko večino glasov. Na čelo novega lista je bil določen uredniški odbor, sestoječ iz treh udov; voljeni so bili: *a)* za zgodovinsko-kulturni del kanonik dr. Josip Gruden in muzejski ravnatelj prof. dr. Josip Mantuani; *b)* za prirodopisni del gimn. učitelj dr. Gvidon Sajovic. Dotičniki, ki so gledali nekako skeptično ta novi pojav v društvenem delovanju, so se lahko takoj prvo leto prepričali, da je bil zdrav in upravičen. Krog udov in pa tudi sotrudnikov se je zdatno razširil. Uredništvo je dobivalo in še dobiva od uglednih znan-

stvenikov mnogoštevilne prispevke, tako da pri ureditvi novega sešitka ni nikdar v zadregi vsled pomanjkanja gradiva. Pojavila se je pa druga težkoča, ki resno ogroža lepi razvoj nanovo zbujenega čvrstega znanstvenega gibanja. Slabo društveno finančno stanje veže uredništvu roke; misliti moramo na omejitev „Carniole“, kar zna imeti zle posledice. Že sedaj leže odlični rokopisi nad eno leto v uredniških predalih, v slučaju omejitve bo pa zaležalo še več rokopisov, kar gotovo ni razveseljivo znamenje za znanstvene delavce. Prva naša skrb mora torej biti, oprostiti uredništvo neprijetnih finančnih spon in mu dati možnost vzdržati znanstvenike v njih živahnem delu, kar je v interesu društva in dežele.

Z izdajanjem društvenega glasila pa izpolnuje društvo točko *b*) drugega paragrafa, ker pospešuje s tem znanstvene in sploh koristne preiskave, ki se tičejo domoznanstva Kranjske.

Poleg redne društvene publikacije zalaga Muzejsko društvo tudi še druge izdaje, bodisi kot ponatiske iz društvenega glasila ali pa kot samostojna znanstvena dela, kar je tudi v smislu navedene točke. Dosedaj sta izšla kot ponatiska dva važna repertorija in sicer: dr. O. Gratzy, Repertorium zur 50jährigen Geschichtsschreibung Krains in od istega pisatelja, Repertorium zu Valvasors „Ehre des Herzogtums Krain“. Z lanskim letom pa je pričel odbor pripravljati izdajo obširnega znanstvenega dela velike važnosti „Flora carniolica“ izpod peresa našega odličnega botanika šol. svet. prof. Alf. Paulina. Odboru se je posrečilo dobiti za navedeno podjetje potrebno podporo in upajmo, da dobimo v roke prve snopiče tega prevažnega dela še letošnjo jesen.

II. vzdržuje zvezo z društvi, ki imajo soroden namen, posebno z vzajemnim zamenjavanjem spisov. Leta 1912. je bilo Muzejsko društvo v zvezi s 114 korporacijami (med temi s 7 znanstvenimi akademijami), od katerih je dobivalo v zameno mnogoštevilne, pa tudi znamenite publikacije. Poslednje so bile na razpolago udom v društveni sobi. Na željo udov je odprl društveni odbor čitalnico, toda obisk je bil minimalen: v 64 urah je prišlo 11 čitateljev. Zato je opustil odbor redne čitalnične ure — udi pa odtedaj lahko dobivajo publikacije v pogled po prijaznem posredovanju muzejskega ravnateljstva. Mnogi so si izposojevali knjige in liste na dom: leta 1911. se je izposodilo v 37 slučajih 89 zvezkov, l. 1912 v 30 slučajih 91 zvezkov. Vsako drugo leto pa odda društvo vse v zameno došle publikacije brezplačno knjižnici deželnega muzeja ter s tem vrši v polni meri točko *a)* drugega paragrafa, da množi zbirke v deželnem muzeju. Vsakoletne zamenjane publikacije so vredne okroglo 1200 K, zamenjava sama pa stane društvo približno 900 K. To dvoje dejstvo priča jasno, kako požrtvovalno deluje slabo financirano Muzejsko društvo za prvi deželni kulturni zavod. Zato tudi z zaupanjem pričakujemo, da nas dežela že iz lastnega interesa ne bo pustila omagati v skrajno neugodnem gmotnem položaju[1].

[1] Meseca junija je dovolil deželni odbor društvu večje brezobrestno posojilo in je tako rešil društvo iz najhujše stiske; društvo pa je vložilo na deželni zbor

Za vsako društvo so važni stalni društveni prostori; o tej življenski društveni potrebi je moralo razmišljati dolgo časa tudi naše društvo. Izpočetka je bilo nastanjeno v prostorih deželnega muzeja, pozneje se je izselilo odtod in je bilo dolgo vrsto let brez lastnega društvenega prostora. Šele l. 1909. je dobilo zopet končno svojo lastno društveno sobo v pritličju deželnega muzeja, ki mu jo je prepustil deželni odbor v društvene namene zlasti po prijaznem prizadevanju muzejskega ravnatelja prof. dr. Jos. Mantuanija. Le tako je bilo možno odpreti društveno čitalnico. Poleg društvene sobe se nahaja muzejska predavalnica, opremljena z vsemi novodobnimi potrebami; tudi to lahko društvo uporablja z izrecnim dovoljenjem deželnega odbora.

III. Vse te udobnosti so omogočile nov delokrog — zopetno obujenje društvenih znanstvenih predavanj, kar je v smislu točke *d)* drugega paragrafa, ki veli: „Muzejsko društvo doseza svoj namen s tem, da prireja poljudno-znanstvena predavanja.“ To svojo nalogo je izpolnjevalo društvo že v prvih letih svojega obstanka z rednimi mesečnimi znanstvenimi sestanki. Zlasti živahna so bila v tem oziru leta 1890. do vštetega 1894. Zanimiva predavanja so privabila na takšna zborovanja vedno precejšnje število občinstva. Z l. 1895. je pa to gibanje prestalo. Zdi se nam, kakor da bi potres povzročil to znanstveno škodo v društvu samem, zakaj po potresu je bilo le še par predavanj o potresu in njega opazovanju; potem pa je zastalo predavalno kolesje in je počivalo dolgih 15 let. Šele sedanji odbor pod predsedstvom dvornega svetnika gospoda Frana Levca je zopet oživil v preteklem letu predavalno delovanje. Prvi je predaval z odličnim uspehom 11. aprila 1912. naš rojak, dr. Boris Zarnik, privatni docent na vseučilišču v Würzburgu. Za jesensko dobo pa je sklenil odbor dogovorno z ravnateljstvom deželnega muzeja prirediti cel ciklus predavanj zgodovinske in prirodopisne vsebine pod skupnim naslovom „Muzejska predavanja“. Dosedaj so se vršili 3 predavalni večeri, na katerih so razpravljali: muzejski ravnatelj prof. dr. Josip Mantuani (otvoritveno predavanje 29./XI. 1912.), prof. dr. P. Grošelj (7./XII. 1912.) in prof. dr. K. Cepuder (11./I. 1913.) — predavanja so bila dobro obiskana in so izvrstno uspela. Za dobo do maja so pripravljena še 3 predavanja.

IV. Muzejsko društvo zbira ude v redne sestanke, kjer se razpravlja o lastnostih in tujih opazovanjih in preiskavah. To nalogo vrši deloma društvo že s predavanji, bistveno je pa tu mišljeno delovanje raznih strokovnih sekcij, ki jih preje ravno vsled pomanjkanja lastnega društvenega prostora ni bilo možno ustanoviti. Ker je pa sedaj ta zapreka odstranjena, je pričel odbor orati ledino tudi na tem polju. V zmislu odborovega sklepa je bil ustanovljen 23. novembra l. 1912. prirodopisni odsek z nalogo proučavati prirodopisne odnošaje domače zemlje, zasledovati razvoj prirodopisne vede sploh in reševati

prošnjo za sanacijo, ki se ima rešiti v prvem zasedanju deželnega zbora, o katerem upamo, da nam ohrani svojo naklonjenost.

razna vprašanja slovenske prirodopisne terminologije. Dosedaj šteje odsek, ki mu načeluje prof. dr. P. Grošelj, 15 članov; referatnih večerov je bilo 5 s povprečno udeležbo 11. Za odsek vlada veliko zanimanje, tako da je njegov obstoj zagotovljen. Prilično namerava odbor ustanoviti še nekatere druge odseke.

To je kratek pregled dosedanjega društvenega delovanja. Volja je dobra, razpoloženje je zelo ugodno, toda umevanje društvenega dela je od strani merodajnih činiteljev in občinstva premajhno. Društvo dobiva po 800 K redne letne podpore od naučnega ministerstva in od deželnega odbora; Kranjska hranilnica v Ljubljani je ustavila z letom 1908. svojo redno podporo v znesku 400 K, sicer pa je društvena blagajna navezana le na udnino. Zato je društveno gmotno stanje neugodno: podpore, ki so zadostovale pred 20 leti, nikakor ne odgovarjajo sedanjemu podraženju tiska in potrebni razširjavi glasila — število udov je majhno (l. 1912. je bilo 334 udov) in vrhutega zelo nestalno. Sicer pa ni nobena znanstvena organizacija odvisna samo od udnine; poleg te morajo biti vsakemu takšnemu znanstvenemu društvu glavni vir predvsem podpore merodajnih činiteljev.

Nadaljnji napredek in razvoj — skoraj bi rekel obstoj — društva je odvisen le od dobre volje merodajnih podpornih činiteljev in občinstva. Podpirajte nas pri tako važnem kulturnem in nesebičnem delu! — Nihče od nas ne dela zase, vsak ima pred očmi le kulturni napredek in ugled domače zemlje, vsaj to pa mora biti tudi cilj deželnih vodilnih krogov in domorodnega občinstva.

V Ljubljani, na občnem zboru Muzejskega društva 12./II. 1913.

Dr. Gv. Sajovic.

Udom „Muzejskega društva za Kranjsko“ je prepustilo ravnateljstvo dež. muzeja Rudolfinum v Ljubljani brezplačno svoje letno poročilo za upravni leti 1911 in 1912. Omenjeno poročilo se razpošlje kot priloga pričujočega dvojnega sešitka (zvezek 3. in 4.) Carniole. Upravništvo Carniole izreka na tem mestu v imenu vseh udov ravnateljstvu deželnega muzeja za preprijazno naklonjenost napram društvenikom svojo najiskrenejšo zahvalo.

Društvena publikacija „Carniola“ prične izhajati na željo mnogih udov prihodnje leto zopet redno po štirikrat na leto, ako bodo društvene finance ugodno urejene. Na mnogostranska vprašanja glede letošnjega letnika, izjavljamo, da je bilo uredništvo prisiljeno k omejitvi obsega vsled skrajno neugodnih društvenih financ. Nekaj je slabemu gmotnemu položaju vzrok neredno plačevanje udnine. V smislu § 11. društvenih pravil prosimo vse dotične ude, ki že dve leti dolgujejo udnino, da čimpreje vpošljejo svoj prispevek, ker jim sicer ne moremo poslati pričujočega zvezka. Glavni vzrok slabih financ je pa bil dolg, ki ga je prevzelo uredništvo pri svojem nastopu in pa dejstvo, da dobiva naše društvo v primeri z drugimi tovrstnimi društvi le majhne podpore od merodajnih činiteljev. Upamo pa, da nam bo mogoče s pomočjo visokega deželnega zbora in odbora vojvodine Kranjske sanirati svoje gmotne razmere in v primernem obsegu zopet izdajati naše važno domoznanstveno glasilo.

Vprašanje Muzejskega društva za Kranjsko v deželnem zboru. Društveni odbor je vložil dne 15. marca t. l. št. 36 na visoki dež. zbor vojvodine Kranjske prošnjo za primerno sanacijo slabih društvenih financ, utemeljujoč jo z veliko važnostjo Muzejskega društva za znanstveno delovanje v deželi. Glasom časnikarskih poročil so obravnavali o navedeni društveni ulogi v deželni zbornici dne 10. oktobra t. l. V imenu finančnega odseka je stavil poslanec g. Jos. Pogačnik pl. Podnartom naslednji tozadevni predlog: „Deželni odbor se pooblašča, da nakupi za primerno ceno od Muzejskega društva deželnemu muzeju ponujane znanstvene knjige in da vstavi v proračun primerno vsoto za vsakoletni nakup knjig, ki jih dobiva Muzejsko društvo v zameno". Predlog je bil soglasno sprejet.

Novi člani „Muzejskega društva". Dovgan Anton v Trstu; Krisper Fran, notarski kandidat v Ljubljani; Pavlin Andrej, prefekt na knezoškof. zavodih v Št. Vidu nad Ljubljano; dr. Wilfan Josip, odvetnik v Trstu; Wilfan Fran, pristaniščni kapitan v Sulini (Rumunija).

„Muzejsko društvo za Kranjsko"

oddaja nečlanom stare letnike po sledečih cenah:

Po 2 K: Izvestja, letniki VI—XVII. — Mitteilungen letn. I—IV, VII, X—XX.

Po 3 K: Izvestja, letnik XVIII. — Mitteilungen, letnik IX.

Po 4 K: Izvestja, letniki III—V. — Mitteilungen, letnik V., VI.

(Vsak letnik sestoji iz zgodovinskega in prirodopisnega dela, ki se oddajeta ločena po 2 K). — Od letnika Mitteilungen IV. je le prirodopisni, od VII. zgodovinski del v zalogi [po 2 K]).

Po 8 K: Carniola II in Carniola (nova vrsta) I., II., III. in IV. letnik.

Od onih letnikov, ki jim je nastavljena cena na 2 K, se oddajejo **posamezne številke Izvestij in Mitteilungen po 60 vin., dvojne po 1 K; posamezne številke Carniole se prodajajo po 2 K.**

Pošli so letniki Izvestja I., II., XIX. (seš. 1/2), Mitteilungen VIII. in Carniola I. (seš. 1. in 2.).

Kot separatni odtiski so v zalogi po 1 K:

Gratzy, Repertorium zur 50jährigen Geschichtsschreibung Krains. (Mitteilungen XI, seš. 5/6).

Gratzy, Repertorium zu Valvasors „Ehre des Herzogtums Krain". (Mitteilungen XVI, seš. 4, 5, 6).

Člani in oni, ki naroče več kot 10 letnikov, dobe primeren popust.

„Carniola" izhaja štirikrat na leto. Člani »Muzejskega društva« plačajo letnih 6 kron in dobivajo »Carniolo« brezplačno. Članarina naj se vplača v prvem četrtletju vsakega leta.

Upravništvo in uredništvo »Carniole« je v Ljubljani (deželni muzej).

Izdaja in zalaga „Muzejsko društvo za Kranjsko" v Ljubljani.
Tisk J. Blasnika nasl.

1-9/R

DR 1352 .C37 v.4 IMS
Carniola 47077379

PONTIFICAL INSTITUTE
OF MEDIAEVAL STUDIES
59 QUEEN'S PARK
TORONTO 5 CANADA